

GRÄNSER OCH GEMENSKAP

DE NYA ANDRA OCH FÖRESTÄLLNINGEN OM ETT VI I SVENSKFINLAND

Red. Elina Oinas & Lotti Harju

SLS APPELL

GRÄNSER OCH GEMENSKAP

Till Molna,
till alla flyttfåglar,
till alla som flytt

G R Ä N S E R O C H G E M E N S K A P

DE NYA ANDRA OCH FÖRESTÄLLNINGEN OM ETT VI I SVENSKFINLAND

Red. Elina Oinas & Lotti Harju

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors
Appell Förlag, Stockholm • 2026

Denna bok är nr 893 i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland och utges gemensamt av Svenska litteratursällskapet i Finland och Appell Förlag.

Boken utges med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond i inom Svenska litteratursällskapet i Finland.

SLS publikationssamling ingår i Unescos nationella världsminnesregister.

© Författarna och Svenska litteratursällskapet i Finland.

Detta verk är licensierat under [Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell](#) (CC BY-NC-ND 4.0).

Lotti Harju har översatt kap. 7 (Liu Xin), Ina Kauranen och Elina Oinas kap. 8 (Sjödäl) och Hannah Lutz kap. 13 (Ali).

Omslag och grafisk form: Antti Pokela

Ombrytning: Christel Westerlund/Ekenäs TypoGrafii

Typsnitt: Alda, Acumin

Omslagsbild: Liina Aalto-Setäläs verk ur serien *Den viskande jorden* (2022)

Pdf-utgåva 2026

ISBN 978-951-583-706-6 (tryckt utgåva, Finland) sfs.fi

ISBN 978-91-989866-2-4 (tryckt utgåva, Sverige) appellforlag.se

ISBN (e-pub) 978-951-583-719-6, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-719-6>

ISBN (pdf) 978-951-583-720-2, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-720-2>

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

ISSN 0039-6842 (tryck)

ISSN 2490-1547 (digital)

UDK 316

Innehåll

1. GRÄNSDRAGNINGAR OCH SOLIDARITETSSTRÄVANDEN Elina Oinas & Lotti Harju	7
2. "FINLANDSSVENSKHET" SOM EN FRÅGA I TIDEN Lotti Harju & Elina Oinas	29
3. RASISM OCH VITHET SOM AKADEMISKA BEGREPP Lotti Harju & Elina Oinas	43
4. HUR AVBILDAR MAN EN GRÄNS? Helen Korpak	53
5. ASYLSÖKANDE FAMILJER I EN TVÅSPRÅKIG SKÄRGÅRDSMILJÖ NYA UTMANINGAR OCH MÖJLIGHETER Saga Rosenström	59
6. SVÅRIGHETEN ATT HITTA SVENSKSPRÅKIGA SANNFINLÄNDARE KONSEKVENSERNA AV ETT MOTSATSFÖRHÅLLANDE Pia Mikander	82
7. OM ATT FÖRESTÄLLA SIG GEMENSKAPER Liu Xin	100
8. ATT BLI EN (GOD) MEDBORGARE RYSKTALANDE VÅRDARBETARE I DEN SVENSKSPRÅKIGA ÄLDREVÅRDEN I FINLAND Anna Sjödal	120
9. "JAG SKULLE SÄGA ATT JAG ÄR VÄLDIGT, VÄLDIGT VIT" PROGRESSIV VITMEDVETENHET SOM HEGEMONISK VITHETSKONSTRUKTION OCH/ELLER ANTIRASISTISKT ENGAGEMANG Lotti Harju	145
10. SOCIALA TJÄNSTER OCH DIFFERENTIELL INKLUDERING AV MIGRANTER I HELSINGFORSREGIONEN Valter Sandell-Maury	174

11. ALLDAGLIGT GRÄNSGÖRANDE OCH DEN GEMENSAMMA DELAKTIGHETEN I GRÄNSREGIMEN	201
Olivia Maury	
12. MELLAN GLÄDJE OCH ÅNGEST	221
OM REFLEXIVITET, POSITIONALITET OCH FÖRVIRRING HOS UNGA STUDENTER	
Elina Oinas	
13. SOLIDARITET I OVISSHET	249
FORSKA VILT, HITTA HEM	
Ali Ali	
14. DEN GODA VILJANS POLITIK	275
OM DEN INTERSEKTIONELLA FEMINISMENS UTMANINGAR OCH MÖJLIGHETER	
Salla Aldrin Salskov	
Konstnärerna	299
Författarna	301

1. GRÄNSDRAGNINGAR OCH SOLIDARITETSSTRÄVANDEN

Elina Oinas & Lotti Harju

Nya konturer, gamla gränser

Den här boken presenterar resultaten från det treåriga forskningsprojektet *Svenskfinlands nya konturer – identitet, disidentifikation och solidaritet i möten med intima "andra"* (SIDA). Projektets huvudsyfte var att förstå och tolka praktiker och värderingar kring gränsdragningar och solidaritet mellan föreställda "gamla befolkningsgrupper" och de så kallade "nya andra", och de rörliga, porösa konturerna kring det "finlandssvenska" eller "Svenskfinland". Härmed belyser vi de stora sociologiska frågorna om känsla av gemenskap, tillhörighet, solidaritet och uteslutning (t.ex. Durkheim 1983 [1897]; Weber 1978 [1904]; Simmel 1995 [1908]). Forskare i dag förhåller sig skeptiskt till ord som befäster mänskliga grupperingars gränser som naturliga och självklara. Denna oro för analytisk stabilitet i maktprocesser signaleras här med – kanske för många – citattecken.

Projektets fokus låg på att lyfta fram och analysera sätt på vilka gränser – såväl etniska, nationella och språkliga som personliga – skapas och upprätthålls, samt att diskutera försök eller strävan till solidaritet över eller trots dessa gränser. Vi behandlar inte gränser som fakta om en omvärld, utan som processer som individer, institutioner och strukturer både bidrar till och ifrågasätter på olika sätt, såväl aktivt som passivt. Processer där gränsdragning och solidaritet möjliggörs påverkas av tillgängliga politiska imaginärer (t.ex. Jasanoff & Kim 2015; Browne & Diehl 2019) eller diskurser (Foucault 1993), i en viss tid och på en viss plats. Tvetydighet är

någoting forskningen länge har pekat på i analyser av vithet och makt (t.ex. Ahmed 2000; Yancy 2015). Teman som förbiflimrande gester, osynliga strukturer och oartikulerad men ändå uppenbar rasism är centrala här.

Undflyende gemenskap

Majoriteten av kapitlen i boken berör svenskspråkiga miljöer i Finland, men vi ansluter oss till den forskningstradition kring svenskspråkiga finländare som understryker att det inte går att tala om en enhetlig folkgrupp eller etnicitet med samma kultur och värderingar (se Harju & Oinas, kap. 2 i denna bok)*. Mångfalden hos de som antas tillhöra denna folkgrupp stöder inte antagandet om enhetlighet, även om det lätt skämtas om en sådan homogenitet (Klinkmann 2017b). Däremot kan man förstå "finlandssvenskhet" som ett politiskt projekt, där tanken om gemenskap ligger i många institutionella aktörers intressen. Här följer vi till exempel Rogers Brubakers (2013) inflytelserika forskning som framhåller att alla etnicitetskonstruktioner i grunden är politiska. Personliga identiteter och gruppidentiteter kan med andra ord förstås som "lingvistiska fiktioner" som inte existerar "före de politiska system som skapar och kräver dem" (Wilchins 1997, 17). Men detta politiska projekt om ett "vi" kan naturligtvis ändå ha internaliserats och alltså vara högst betydelsefullt och emotionellt för ett stort antal individer som identifierar sig som finlandssvenskar. Politiskt betyder inte falskt utan anger ett görande, en dynamisk process där betydelser tar form.

Tanken om gemenskap bygger ofta på givna antaganden om naturlighet, som dock vid närmare granskning visat sig ha en tendens att vara sköra konstruktioner som ständigt behöver underhållas. Som exempel kan här nämnas tanken om finlandssvenskar som "vita" (se Harju & Oinas, kap. 3). Det förekommer också konstanta processer av ofta motstridigt gränsdragande som långsamt kan tänja på konturerna för det antaget finlandssvenska. Klart är att exempelvis Svenska folkpartiet eller andra stora institutionella

*) I interna hänvisningar hänvisar vi till författarens namn och kapitelnummer.

aktörer inte representerar någonting som utan vidare kan generaliseras som "Svenskfinland" eller alla "finlandssvenskar". Trots detta görs politik i denna fiktiva gemenskaps namn.

I samhällsvetenskaplig forskning kring genus och ras (t.ex. Ahmed 2009; Mills 2011) understryks vikten av att studera värdeladdade kulturella utsagor om folkgrupper och hur dessa används på grund av utsagornas föränderliga, konstitutiva makt, även när de anses vara fiktiva konstruktioner som aldrig förenar alla eller allt. Begreppet etnicitet kännetecknades kanske tidigare av en självklarhet – forskare frågade hurdant ett folk är, utan citationstecken och kursiveringar (t.ex. Allardt & Starck 1981) – medan vi nu frågar hur illusionen om ett vi skapas och upprätthålls, och vilka dess effekter är. Effekterna är nämligen verkliga. Numera betonas vikten av öppenhet för olika tolkningar och motstånd mot "vi":et, utan att ändå ifrågasätta att gränsdragningar har verklig, konstitutiv makt, till den grad att tusentals människor på flykt drunknar i Medelhavet årligen (t.ex. Anderson 1996; Brown 2008; Ahmed 2011).

Ett "vi" betyder möjligheten att ingå i en socialt förståelig identitet. Vi:et kan ha en oerhört viktig funktion för individen, på gott och ont. Att få tillhöra eller att förstås som något, vare sig det är en kultur eller exempelvis ett kön, bör inte förstås enbart som en individuellt beklämmande och politiskt destruktiv makt, utan även som något potentiellt helande och produktivt mobiliserbart. Inom ett liberaldemokratiskt ramverk kan vi:et se ut som om det bär på möjligheten till en progressiv politik (Spillers 1987; Brown 1995). Men är vi:et alltid samtidigt uteslutande?

"Progressiva" identiteter som utmanar en upplevd unkenhet kan motarbeta sig själva, även om de på individnivå känns genuina. I den här boken diskuterar vi en paradoxal tendens i det som ibland kallas "Svenskfinland": att identifiera sig med liberala värderingar och att ha en självklar antirasistisk självbild (Mansikka & Holm 2011; Backa 2017; Klinkmann 2017a) utan att de ges någon större praktisk eller ens ideell betydelse. Vi menar att en minoritet, i egenskap av eller via en hänvisning till sin position, kan dra nytta av kulturella verktyg; fiktioner om "oss" som tillåter – och till och med bjuder till –

blindhet för de politiska avigsidor som välmenande ord döljer (se t.ex. Harju & Oinas, kap. 2; Mikander, kap. 6).

Vårt forskningsprojekt SIDA började helt avsiktligt med en rätt naiv och optimistisk hypotes om att det hos en språkminoritet går att hitta en tendens som vi karakteriserade som en strävan till solidaritet med andra minoriteter och en öppenhet inför möten med nya så att säga andrafierade. Den bakomliggande tanken baserar sig på ett utspritt populärt antagande om att något slag av samhällelig minoritetsställning på ett kulturellt och individuellt plan gör en grupp mer benägen till solidaritet gentemot andra grupper (se vidare Åström, Lindqvist & Lönnqvist 2001). Vi följde även den ansats i feministisk forskning som uppmuntrar forskare att inte enbart fokusera på kritik utan också söka hoppingivande frågeställningar (Aldrin Salskov, kap. 14). Vi ville låta den öppna analysens gång avgöra vad som hittas i materialet, även om vi antog ett anti-rasistiskt förhållningssätt och var intresserade av att identifiera och ta itu med frågor kring och motstånd mot rasism i vårt material (t.ex. Rosenström, kap. 5; Maury, kap. 10).

Under projektets gång blev det dock uppenbart att hypotesen inte höll. Vi iakttog ett diskussionsklimat där det är acceptabelt att inte problematisera rasism, rasifiering och strukturell diskriminering – i likhet med vad som tidigare noterats om Finland och Norden (tex. Keskinen et al. 2009; Matikainen-Soreau et al. 2025). Mycket av den solidaritetssträvan vi kunde skönja kan förstås som performativ i den klassiska "Spivakska" betydelsen (Spivak 1988), där solidaritetsförsök främst har till uppgift att befästa en positiv självbild hos de privilegierade. En ärlig granskning av de maktrelationer som möjliggör den egna privilegierade positionen är kanske på gränsen till omöjlig (Ahmed 2011). Samtidigt är makten aldrig total (Foucault 1993). Ifall man kan acceptera en viss oklarhet och brist på renlärighet kan engagemang fungera på ett flertal sätt samtidigt – både som ett ifrågasättande av reella maktrelationer och som ett politiskt, konstnärligt eller personligt livsbejakande projekt för individen (se Liu Xin, kap. 7).

För samtida feminister och antirasistiska forskare är det ofta svårt att inte fokusera på sina egna våndor. Exempelvis menar Wendy

Brown att när emotionella och personliga projekt ersätter politiska engagemang, ersätter vi ett rättviseprojekt med ett terapeutiskt eller beteendemässigt projekt (enl. Gupta 2016, 53; se t.ex. Brown 1995, 2008). Samtidigt är en av feminismens mest populära deviser att det personliga är politiskt. I till exempel Salla Aldrin Salskovs och Lotti Harjus kapitel behandlas de här frågorna mer på djupet.

Vår forskning vittnar om att verktygen för en öppen diskussion kring rasism är bristfälliga, och att det finns en djup tradition av att undvika ansvaret för den existerande rasismen. Forskningsresultaten pekar på att problematiken kring en bristande förståelse för eller ovilja att engagera sig i frågor om rasism är betydligt mer omfattande än ifall till exempel landets regering förstärker rasism i samhället och i det politiska beslutsfattandet. Den allmänna tendensen i politik är att rasism definieras som ett separat samhällsproblem med följderna att den läggs bland de sista i en lång rad av olika orättvisor, utan ett intersektionellt grepp. I denna process förkunnas ett performativt fördömande men från ett avstånd som möjliggör att det vita subjektet förblir i centrum, och passivitet i relation till rasismens strukturella villkor. Ett liberalt förhållnings sätt som tar avstånd från uppenbart diskriminerande handlingar men inte problematiserar strukturerna bakom uteslutningsmekanismerna och tolkningsföretaget möjliggör en tystnad kring strukturell rasism och vit övermakt.

Vad gäller det specifikt finlandssvenska kom SIDA-projektet fram till att "Svenskfinland" inte har tydliga konturer utan samhället i stort är den allmänna kontexten där de sociologiska fenomenen andrafiering och uteslutning sker. Konturlösheten är dock viktig här. Den finlandssvenska politiken kan inte särskiljas från det nationella, med sina olika variationer på hur lite det görs för att förändra samhället till ett öppnare och genuint mer solidariskt Finland. Däremot kan tanken om "Svenskfinland" användas för att försöka skapa en skillnad mellan "vår" (finlandssvenskars) och "deras" (finskspråkigas) rasism, med en antydning om att det finns en gradskillnad. I båda fallen finns antagandet om att det (icke-)rasistiska subjektet är vitt. Pia Mikander diskuterar i sitt kapitel hur svenskspråkiga skolor i undervisningen vagt kan signalera till eleverna att rasismen

per definition finns bortom språkminoriteten, med ett antagande om att eleverna naturligtvis omfattar tanken.

I till exempel Saga Rosenströms forskning om flyktingmottagandet i skärgårdssamhället Nagu, Olivia Maurys material om utländska studerande i Vasa och Valter Sandell-Maurys forskning om socialarbetare inom sociala sektorn där papperslösa söker hjälp, avdunstar det specifikt finlandssvenska i kontexten till icke-betydelsefullt, när den nationella gränsregimen med sina vardagliga sätt att uteluta och skapa liminalitet (Maury 2021) för de nyanlända dominerar kontextens verklighet. Viktiga solidaritetsgester har dokumenterats i delprojekten, men de strukturella omständigheternas makt över utgången till exempel när en immigrant söker arbete, vill fortsätta studera eller av någon annan anledning vill stanna i landet rubbas inte. Att det finlandssvenska möjliggör ett undvikande av ansvarstagande när det gäller strukturell rasism framkom genom tystnader snarare än explicita uttalanden. Detta motiverar vårt val att inkludera fallstudier där det svenska språket eller finlandssvenskheten inte explicit tematiseras.

En politisk slutsats som kunde dras utifrån texterna i boken är att strukturell rasism kan och bör tacklas med olika politiska verktyg, och därmed bör alla politiska positioner söka sina egna förhållningssätt beroende på sin syn på demokrati och medborgarskap. Försök, även bristfälliga eller tafatta sådana, är inte nödvändigtvis politiskt meningslösa eller destruktiva. Däremot är inte en privilegierad folkgrupps självbild som liberal eller i princip antirasistisk över huvud taget avgörande för de som utsätts för rasifiering. Idéer om öppenhet spelar ingen roll för dem som känner sig hotade om inte ideal omsätts till praktiker som påverkar det strukturella. Detta är särskilt tydligt när det handlar om uppehållstillstånd och ekonomiska resurser.

I de olika kapitlen i denna bok, det vill säga i tolkningarna av de olika material och källor vi använt blir det förvånansvärt tydligt att man fortsättningsvis frekvent hänvisar till finlandssvenskhet, men oftast på ett oproblematiserat sätt. Finlandssvenskheten består utan att bli utmanad i relation till nya "andra". De nyanlända i Svenskfinland rubbar inte gruppens idé om sig själva. Projektet utgick från

att finlandssvenskhet kan ses som en process av identitetsskapande gränsdragningar och öppningar som avslöjas med särskild tydlighet i nära relationer med nya "andra", och att intima relationer som strävar efter solidaritet kan bidra med kunskap om framtidens möjliga, skiftande minoritetsidentiteter. Via finlandssvenskhet försökte projektet hitta generaliserbara angreppssätt för framtida forskning om identitet där solidariska handlingar snarare än uteslutning står i fokus. Vi ansåg att finlandssvenskhet som identitet i sig inte behöver vara hotad av möten, utan att det kanske pågår en förändringsprocess som lämnar rum för nya former av finlandssvensk (dis)identifikation. Resultaten visar visserligen att det inte finns en explicit diskussion om hot på grund av invandring, snarare ett välkomnande som påvisas i Saga Rosenströms kapitel om det så kallade Nagufenomenet, eller i Anna Sjäodals kapitel om ryskspråkiga vårdarbetare på svenskspråkiga äldreboenden, men att möten inte leder till omtolkningar av vad "vi" betyder. Likaså figurerar finlandssvenskhetens gamla "andra" – finskspråkiga och rikssvenskar – fortfarande i skapandet av självbilden.

I Lotti Harjus diskussion kring intervjuer med explicit antirasistiska vita svenskspråkiga feminister förblir finlandssvenskhetens konturer intakta. I minnesberättelserna av studerande i samhällsvetenskaper som Elina Oinas samlat in problematiseras inte heller den antagna vitheten i Svenskfinland. I Sjäodals forskning anges det tydligt att de ryskspråkiga vårdarbetarna trivs med det välkomnande de får på sina arbetsplatser och är nöjda, men trots att de lär sig svenska tas det inte alls upp att de kunde bli så att säga nya finlandssvenskar. Det tycks de inte heller sakna. De nämner att det är synd att integrationstjänster sällan ens erbjuds på svenska (se Helander 2015), men de reflekterar inte över att språkkunskaper kunde vara porten till en ny identitet eller identifikation (jfr Krivonos 2018). De olika forskningsresultaten som presenteras i denna bok stöder alltså inte vår ursprungliga hypotes: att närvaron av nyanlända som vill lära sig språket kan leda till en förändringsprocess hos den existerande minoriteten, en process som lämnar rum för nya former av finlandssvensk (dis)identifikation och gemenskap. Varken i inter-

vjuer med de som identifierar sig som finlandssvenskar eller med de nyanlända problematiseras konturerna.

Skillnad, relationalitet, solidaritet

Finlandssvenska etnicitetsrelaterade positioner ter sig alltså mycket mer stabila än vi antog i början. Våra analyser av det explicita i det empiriska materialet resulterar inte i första hand i att begreppen skillnad, relationalitet, öppenhet och solidaritet behöver utvecklas så att de öppnar upp för nya sätt att förstå nya minoritetsidentiteter i dag – så som vi hade antagit i början av forskningsprocessen. Vi hade hoppats på att i det finlandssvenska rummet hitta fler nya innovativa öppningar som kunde teoretiseras i boken än vad vi gjorde. Vårt material ger naturligtvis en begränsad bild av den reella verkligheten. Vi hoppas på fortsatt forskning inom temat, med beaktande av den historiska tystnaden kring den alltjämt akuta frågan om rasism i Finland och den förmodade öppenheten som finlandssvenskarnas självbild bygger på. Gränsdragningarna om vem som får tillhöra bör problematiseras, även av dem som i princip kan fortsätta blunda för de problem som uteslutning leder till.

Att konturerna ter sig mer stabila i det undersökta materialet än vi förväntade oss inbjuder till en diskussion om vad dessa gränsdragningar betyder. Är konturer alltid även uteslutande på ett specifikt diskriminerande sätt eller kan de tjäna politiskt progressiva syften? Den teoretiserande delen av projektet, det vill säga svaren på forskningsfrågan "Hur kan SIDA-projektets empiriska resultat utvecklas till nya teoretiska begrepp för den internationella forskningen kring identitet och subjektivering?" är särskilt tydlig i kapitlen av Ali Ali, Salla Aldrin Salskov, Liu Xin och Lotti Harju. De teoretiska diskussionerna pekar mot olika håll men har ett gemensamt drag: Gränsdragning bör teoretiseras uttryckligen utifrån det uttalade, det som döljs, tystas ner eller implicit antas.

Teoriverktyg som är användbara här är begreppen relationalitet, avbrott och gränsregim. Ett icke-uttalat blundande för en skillnadsskapande gränsregim kan läsas som en relation som skapar och använder sig av avbrott. Avbrottets undflyende men likaså konsti-

tuerande relationalitet är för den som utesluts ett angrepp som motparten ändå kan hävda att hen inte märker. Minoriteten konstitueras relationellt och aktivt när konturlösheten möjliggör ett avståndstagande från ansvar för strukturerna, och när konturlösheten betyder att frågor om uteslutning inte är relevanta för minoriteten specifikt. Detta kan dock leda till en melankolisk passivitet som tär på välmåendet, som Elina Oinas hävdar i sitt kapitel.

Tystnad kan här, i lika stor grad som det uttalade, tolkas som betydelsegivande, vilket har konkreta konsekvenser. Vår analys om det imaginära "Svenskfinland" liknar det som i rasismforskningen kallas vit ignorans (Wekker 2016; DiAngelo 2018). Ignorans ska inte här förstås som omedveten icke-vetskap utan som ett samhälleligt om än inte alltid individuellt aktivt ointresse, en ovilja eller oförmåga. Våra resultat pekar alltså på kulturella verktyg som tycks möjliggöra att en minoritet känner till att rasism är ett strukturellt problem men kan anse sig vara relativt sett immun mot rasism, med följderna att den kulturellt delade förmågan att iakttä, tolka, analysera och ta itu med det maktbruk som gränsdragningar innebär förvrängs eller försvagas. Detta påminner även om analyser av det finskspråkiga Finland, där ens egen förstådda "litenhet" eller perifera position i världshistorien har tolkats som en immunitet, oskyldighet eller till och med som en offerposition i förhållande till globala vithetsregimer (t.ex. Keskinen et al. 2009; Hoegaerts et al. 2022). Dessa verktyg verkar skapa ett tomrum där okunskap om eller uppgivenhet inför en orättvisa inte problematiseras eftersom orättvisan kan projiceras någon annanstans. Till exempel kan rasismen ses som ett problem hos andra, såsom Pia Mikander visar i sitt kapitel i boken.

Detta forskningsprojekt har inte beaktat alla relevanta motberättelser (t.ex. Kaihoviirta & Wickström 2019). Vi vill inte påstå att alla som erbjuds positioneringen "de privilegierade" använder sig av den kulturellt erbjudna möjligheten till "ignorans", men även de som vill agera blir tvungna att argumentera mot en förnekelse av att ett egentligt fenomen finns och aktivt döljs (Harju, kap. 9). Avsaknaden av konkreta verktyg för förändring stör kanske, men inte tillräckligt mycket för att motivera institutionella förändringar eller

personlig omorientering (Oinas, kap. 12). De olika kapitlen i boken bemöter den så kallade vita ignoransen på olika sätt. Medan Harjus kapitel om feminister framhåller att det vita antirasistiska arbetet innefattar risken för en kontraproduktiv vitcentrering, anser Oinas att en tydligare diskussion om vithet på universitet är önskvärd.

Liu Xin framhäver i sitt kapitel att motsättningar, spänningar och variationer i dominerande scheman är produktiva. Att "dis-identifiera sig" kan innebära att läsa in sig själv i, emot och genom en gemenskap – såväl dess förflutna, nutid och framtid som dess identifikationsobjekt – som man inte anses tillhöra, och på så sätt omforma gemenskapen. Liu Xin föreslår att gemenskap inte behöver betraktas som en harmonisk arena. Om vi inte utgår från att idealiserade värderingar står i opposition mot konflikter och våld inom den sociala ordningen, och om vi inte söker nostalgiska ideal som uttryck för en tidigare, förlorad enhet, kan vi granska fragmenterade, flyktiga och ibland motstridiga tillhörigheter och kopplingar för en rad skillnader där ett "rytmiskt" kollektiv formas. En sådan rytm bestäms inte av finländskhetens dominanta manus, berättelser och fantasier.

Även Salla Aldrin Salskov diskuterar kritik och avsaknad av samförstånd på sätt som kan kopplas till liknande diskussioner om produktiv, solidarisk disharmoni inom exempelvis svart feminism och transforskning (t.ex. Green & Bey 2017; Chaudhry 2019). I ett sådant tänkande behövs inget klart avgränsat gemensamt mål som förenar alla forskare. Aldrin Salskov lyfter fram hur intersektionella och antirasistiska feminismer som kritiska former av kunskapsproduktion både uppmärksammar och ger upphov till politiska och etiska utmaningar för den feministiska forskaren. Hon varnar för en hyperkritisk tendens som riktar blicken enbart mot en själv och för en vanemässig kritik som inte leder till förändring, men hon är också optimistisk beträffande forskningens potential att identifiera, utmana och omformulera epistemiska vanemässiga gester. Ali Ali granskar däremot i sitt kapitel de affektiva register som överskuggar det akademiska arbetet och är mindre optimistisk vad gäller förändringspotential hos forskningen. Han diskuterar inte enbart de multipla globala kriserna i dagens samhällen utan även den akade-

miska kunskapsproduktionens verktyg som han menar att oundvikligen leder till mental och fysisk exil, ensamhet och alienering. Hans slutsats är att forskarens verktyg är för låsta i ett system som i sig frammanar ett främlingskap som gör det svårare för forskaren att inom systemet begripliggöra och förvandla främlingskapet till en förenande och transformativ idé om vetenskap.

Genom fokus på fragmenterade, flyktiga, motstridiga tillhörigheter och kopplingar, rytmiska kollektiv, disidentifikation, disharmoni och främlingskap lyfter vi fram alternativa sätt att utmana självklarheten i att "naturliga" gemenskaper är det enda sättet att begripliggöra meningsfull tillhörighet. Vår tolkning tar avstamp i den redan 1887 publicerade klassikern *Gemeinschaft und Gesellschaft* av Ferdinand Tönnies där det beskrivs som oundvikligt att det moderna samhället utvidgar sociala system utöver de personbaserade banden som sågs som naturliga i det agrara samhället. Den "gemeinschaftliga" gemenskapens harmoni kan inte längre romantiseras eller ses som den enda modellen för en social tillvaro. Trygga gemenskaper kan vara kvävande.

Vår forskargrupp fann alltså väldigt olika definitioner på de fenomen vi granskade, och därmed även olika synsätt på vad som bör och kan göras. Alla enades om att sätten att beakta och bemöta olikhet, främlingskap och skillnader i dagens Finland är högst problematiska. Olika uttryck för rasism – både som mellanmänniskliga handlingar, strukturell diskriminering och värderingar – är vardagliga fenomen som berör, begränsar och skadar, även när rasismen ser ut att gömma sig för många finländare som identifierar sig eller identifieras som vita. Olikheterna i de teoretiska ramarna, begreppen och slutsatserna ser vi som tecken på en rik arsenal av debatter och begrepp som tydliggör vad som kan eller inte kan göras mot diskriminering och för solidaritet.

Ett resultat vi som arbetade på projektet enades om var att påståendet att det privata ingår i det nationella, och tvärtom, har konkreta följder i samhället. Ifall det finlandssvenska undviker frågor om det makrostrukturella och de stora politiska linjedragningarna – för att de finns i den nationella, offentliga sfären och inte innanför det intima, kulturella och folkliga – döljs ansvaret för det struktu-

rella. Minoriteten kan då tro sig kunna fokusera enbart på sina egna ödesfrågor såsom vård på det egna språket. Olika politiska åskådningar bör vara öppna om sitt specifika förhållningssätt till makt och inkludering eftersom olika välmenande gester ger olika resultat.

Nagu, Vasa, Helsingfors – och bortom

Att kort sammanfatta innehållet i varje kapitel är en svår uppgift för en antologi med väldigt olika typer av forskning och sätt att skriva, vilket kan anses vara det tvärvetenskapliga forskningsrådets styrka. Inledningsvis, för att inte upprepa samma kontextualiserande bakgrund i varje kapitel, erbjuder boken en kort sammanfattning av litteraturen kring det specifika ordet "finlandssvenskhet" (Harju & Oinas, kap. 2) och om den vetenskapliga diskussionen kring andrafering, rasism och vithet (Harju & Oinas, kap. 3). De övriga kapitlen tar inte nödvändigtvis upp dessa diskussioner direkt, utan tangerar dem snarare på olika sätt. Därefter följer bildkonstkuratorn Helen Korpaks presentation av den konst hon har sammanställt för boken. I sin text frågar sig Korpak vad det egentligen betyder att avbilda en gräns. Bokens tema gör anspråk på ordet gräns på olika sätt, vilket är en "aktiv sanning endast i det mänskliga medvetandet" (Korpak, kap. 4). De tio konstverken som Korpak har valt ut för denna bok dissekerar ordet och illustrerar just tvetydigheten hos begreppet som ofta har en stark, om inte livsomvälvande innebörd. Konst kan ofta förmedla tvetydighet och flyktighet bättre än akademiska texter, vilket läsaren får märka i denna bok.

De empiriska kapitlen kan grovt indelas i tre huvudsakliga teman: det första behandlar föreställda gemenskaper, solidaritet och antagandet om den goda minoritetspositionen, det andra fördjupar sig i (dis)identifikation som politisk eller självpositionerande möjlighet och det tredje i gränsernas strukturella villkor – som givetvis genomsyrar även de två första temana. I de fyra första kapitlen analyseras fall där det i materialet antas förekomma solidaritet eller öppenhet, medan det strukturella kringgärdar dessa försök. Kapitlen i den andra kategorin berör på ett eller annat sätt hur individers och grupper aktiva identifikation – eller disidentifikation – med kollektiva

identiteter eller positionaliteter kan förstås som politiska händelser eller möjligheter. Alla våra texter tangerar temana gemenskap– utanförskap/uteslutning som processer. Dessa processer handlar om skapandet av en "folkgrupp" och dess så kallade konstitutiva utsida (Butler 2007; Ahmed 2000). Det strukturella framkommer särskilt tydligt i de sista empiriska kapitlen vars analyser pekar på samhällsstrukturer och -institutioner som på olika sätt formar och ibland bestämmer hurdana gränser som sätts upp och hur dessa kan ifrågasättas eller överskridas. De tre sista kapitlen är inriktade på nytänkande och kritik: Hur kan vi praktisera konstruktiv kritik i form av genomgripande engagemang och omsorg?

I det första empiriska kapitlet analyserar Saga Rosenström förhoppningar och utmaningar knutna till asylsökande familjer som anlände till Nagu i Åboland 2015. Utmärkande för situationen var ett varmt välkomnande från ett stort antal Nagubor. Rosenström förklarar detta dels med att de asylsökande inte var ensamkommande män, dels med att invånarna hoppades att de asylsökande barnen kunde vara till nytta för det lilla skärgårdssamhället genom att till exempel hålla den nedläggningshotade finska skolan öppen. Nagumodellen för mottagande av asylsökande diskuteras i relation till allmänna diskursiva kontexter gällande migration, landsbygd och språk. De nyanländas språkval – ska de lära sig finska eller svenska? – och de samtidiga könade diskurserna om flyktingar – är unga män farliga på en avlägsen ö? – blir specifika, konkreta frågor när byborna diskuterar ortens litenhet och avstånden till större samhällen och när ortens majoritetsspråk är landets minoritetsspråk. Fallet Nagu skiljer sig till exempel från den hyllade integrationen i Närpes i Österbotten eftersom barnens skolspråk och de vuxnas integrationsspråk inte är svenska i Nagu. Här kontrasteras temat strukturella villkor, som sätter gränser för integration, och skärgårdsbornas välmenande gester. Antagandet om Nagumodellen som ett varmt välkomnande konkretiseras i en miljö där minoritetens villkor kringgärdar den antagna öppenheten.

Även i Pia Mikanders kapitel är skolvärlden det forum där föreställningar om finlandssvenskhet skapas i relation till "de andra", och i detta fall finlandssvenskarnas antagna icke-rasism. Mikander

skriver om det förväntade motsatsförhållandet mellan finlands-svenskar och sannfinländare samt om föreställningen om finlands-svenskarnas politiska tillhörighet. Mikander påpekar att finlands-svenskar i själva verket inte är en homogen grupp i sin politiska tillhörighet, även om det antagandet ofta upprepas när rasism av-handlas. Det är värt att notera att Mikanders empiriska exempel är från 2021. Tvärtemot den allmänna uppfattningen fanns det också då svenskspråkiga sannfinländare. Föreställningar, diskurser, och gruppidentifikation framställer ändå finlandssvenskar som liberala och toleranta på grund av sin minoritetsposition och som icke-sann-finländare. Kapitlet kontextualiserar detta och granskar härstamning och följder.

Liu Xins teoriorienterade kapitel handlar också om föreställda gemenskaper, med en diskussion om temporalitet. Först analyserar hon vad fantasi och dess villkor är, och varför befintliga domi-nanta imaginärer är svåra att förändra eller omvandla. Sedan kon-textualiseras frågan om fantasi mer specifikt i förhållande till problemet med gemenskapsbildning. Texten kombinerar Elizabeth Freemans (2010) teoretisering av synkronicitet och José Esteban Muñoz (1999, 2009) uppfattning om disidentifikation i en analys av videoinstallationen *Maamme/Vårt Land/Our Land*. Liu Xins tolkning av videoinstallationen visar att sången i sig inte är ett inkluderande eller uteslutande objekt utan den möjliggör en öppning för politiska imaginärer. Genom en analys av videoinstallationen visar kapitlet att identifieringsprocesser inte nödvändigtvis behöver innebära identifikation med eller mot, utan kan (för)bli mångtydig. Identifieringens temporalitet behöver varken vara enkelt kontinuerlig eller diskontinuerlig. Disidentifikation realiserad genom till exempel den diskuterade installationens synkrona rytmiska praktiker kan enligt Liu Xin erbjuda möjlighet till kritiska och hoppfulla alternativa fantasier.

Anna Sjödal skriver mer empiribetonat om liknande disiden-tifikation. Sjödals material består av intervjuer med rysktalande migranter som har läroavtal på svenskspråkiga äldreboenden. Sjödal frågar i intervjuerna vad som ledde till att de intervjuade ville inte-greras på svenska och hur språket fungerade som en aktör i det

sammanhanget. Endast ett fåtal hade vårdarbete inom äldreomsorgen i Finland som den ursprungliga målsättningen, och vissa hade till exempel en läkarlegitimation från sitt hemland. De rysktalande vårdarbetarnas attityder till vårdarbete i ett antaget "Svenskfinland" ansågs möjliggöra något de konstituerar som ett "gott" medborgarskap. Dessa intervjuer vittnar om en optimism, men de drömde inte om att bli inkluderade i det finlandssvenska. De ansåg att arbetet i sig gav dem tillträde till gott medborgarskap. I de intervjuades beskrivningar av svenskspråkiga servicehem som arbetsplatser anges liknande antaganden om finlandssvenskar som i Mikanders och Rosenströms respektive kapitel. Trots att de intervjuade hade en positiv inställning, fick ett gott bemötande och upplevde en öppenhet som i princip kunde ha möjliggjort integration ledde det inte till att migranterna började identifiera sig som blivande finlandssvenskar. De menade att det borde informeras mer aktivt om möjligheten att integreras på svenska av främst praktiska skäl, till exempel för att finska språket upplevs för svårt. Sjödal lyfter fram språkets aktörskap; hur språket är ett dynamiskt föremål som möjliggör.

Vi föreslår en koppling mellan Sjödals och Liu Xins budskap. Sjödals intervjuer innehåller element som kunde karakteriseras som hoppfull disidentifikation. Migration i en kontext med starka gränsregimer och uteslutande minoritetspolitik definieras inte enbart av majoritetsbefolkningen. Det är viktigt att forskningen kring solidaritet och uteslutning studerar det oväntade och dynamiska hos migranternas egna praktiker eller begär till (dis)identifikation, tillhörighet och gemenskap, eller ett aktivt bejakande av utanförskap, som även beskrivs av Ali Ali i ett senare kapitel.

Lotti Harjus kapitel visar att ett antagande om den goda minoriteten ingalunda genomsyrar den finlandssvenska diskussionen om rasism. Hen målar en tvetydig bild av i vilken mån och genom vilka metoder positiva förändringar i rasifierade gränsregimer är möjliga. Harju analyserar ett diskursivt skifte; uppkomsten av vad hen kallar en vitmedveten vithet, det vill säga en form av vitt varande som samtidigt är självmedvetet och -reflexivt gällande det problematiska och privilegierade i att rasifieras som vit. Denna vitmedvetenhet står i kontrast till "färgblinda" konstruktioner av en föreställt omarkerad

men icke-rasistisk vithet som setts som central i tidigare finländsk och nordisk forskning (t.ex. Keskinen et al. 2009). Kapitlet visar att en ny slags vitmedvetenhet är textuellt uppbyggd och i 2020-talets Finland görs det till exempel genom kännedom om och hänvisning till akademiska och populärvetenskapliga texter där vithet diskuteras kritiskt. Slutsatserna reflekteras mot intervjumaterial med självidentifierat vita deltagare från progressiva, högutbildade och relativt unga, feministiska, svensktalande miljöer i Finland 2022.

I de därpå följande två kapitlen flyttas fokus från majoritetsbefolkningens identitetsarbete till den strukturella gränsregimen som en överskuggande faktor i välfärdsstatens centrala institutioner, det sociala arbetet och utbildningssektorn. Valter Sandell-Maury undersöker hur välfärdsstatens tjänster och förmåner upplevs i mötet mellan tredje sektorns sociala organisationer i Helsingforsregionen och migranter med alltmer diversifierade juridiska statusar. I kapitlet behandlas utmaningar och påföljder för både migranter och de observerade sociala organisationernas arbete till följd av diversifieringen och den exkludering från välfärdsstaten som migranter utsätts för. Detta tar sig till exempel uttryck i att prekarisering av migrantarbetskraft främjas.

På ett liknande sätt dominerar det strukturella i Olivia Maurys kapitel om utländska studerande i andra stadiets skolor. Maury skriver om vardagliga erfarenheter som ständigt påminner om gränsen. Maury har intervjuat utomeuropeiska studerande i Finland om hur de tvingas navigera gränsregimen i närapå alla vardags-situationer. Hennes forskning visar att uppehållstillstånds- och gränsregimen allt oftare är ett tidsligt betingat system. Utomeuropeiska studerande tvingas uppfylla strikta krav för att få sitt uppehållstillstånd förlängt. Därmed uppstår exkluderande och exploaterande hierarkier. Maury analyserar även möten mellan finska medborgare och icke-medborgare i Svenskfinland då medborgare blir delaktiga i gränsregimen och gränsarbetet, även om de själva försöker hjälpa. Vardagskontakterna uppskattas av de vilsna studerandena men effekterna av dessa kontaktförsök dämpas av att de inringas av gränsregimen. Maurys fokus på det tidsliga, där studenterna hamnar i ett tillstånd av liminalitet på grund av gränsregimen,

står i intressant kontrast till Liu Xins diskussion om temporalitet, där avbrott och rytmik kan möjliggöra nya tolkningar.

Elina Oinas kapitel följer Maury till utbildningsinstitutioner, men här analyseras universitetets strukturella gränsregim i relation till kunskapsideal och de inhemska, privilegierade studenternas välbefinnande och delaktighet i den så kallade grymma optimismens elit. Oinas skildrar hur svenskspråkiga studerande i samhällsvetenskaper navigerar mellan olika känslotillstånd i det globaliserade samhället. Studenterna uttryckte motstridiga känslor, både glädje och ångest, i det samlade materialet, som bestod av 250 minnesberättelser. Studierna vägleder mot en "grym optimism" (Berlant 2011) inför prestationskulturen samtidigt som samhällsvetenskaperna förespråkar kritisk analys av den egna positionen. Den därav följande hypermedvetenheten om aktuella samhällsproblem tenderar att leda till ångest, uppgivenhet och passivitet snarare än aktion. Studierna ger inte studerandena verktyg för att orientera sig mot konkreta handlingar. Oinas efterlyser alternativa sätt att ha kunskap om, lära sig och kunna relatera till världen som kunde beskrivas med begreppet orientering *till*, snarare än positionering *som* någon, eftersom position oftast tolkas så att den låser studenten till en lista av attribut om hens antagna bakgrund.

De två sista kapitlen fortsätter på samma tema som Oinas, det vill säga gränsregim som kunskapsregim, och i dem diskuteras specifikt forskningens och forskarens roll och möjligheter till förändring. Ali Alis kapitel granskar de affektiva register som överskuggar det akademiska arbetet. Han diskuterar inte enbart de multipla globala kriserna i dagens samhällen som kontext för forskarens position, utan även den akademiska kunskapsproduktionens verktyg. Han menar att detta oundvikligen leder till mental och verklig exil, ensamhet och alienering. Alis slutsats är att forskarens ideal i dag är låsta i ett system som i sig frammanar främlingskap. Texten visionerar omvandlingar som på nytt kunde begripliggöra och förvandla främlingskapet till en förenande och transformativ idé om vetenskap. Detta görs i en dialog med Hanna Lutz roman *Vildsvin* (2017). Alis tankar anknyter till temat i denna bok genom en diskussion om förväntningarna och den affektiva bördan av att engagera

sig i möten med det andrafierande genom det akademiska arbetets modaliteter. Han utmanar oss att "avgränsa och skärskåda krissituationen obehindrad av identitetsskillnader och deras skakiga löften om fristad och reparation".

Salla Aldrin Salskovs kapitel avslutar boken med en begreppslogisk diskussion kring den feministiska antirasistiska forskningens epistemiska vanor. Aldrin Salskov bygger vidare på exempelvis Robyn Wiegmans (2012) diskussioner kring feminismens politiska imaginärer, samt på bland annat Sara Ahmeds (2008) och sina egna tidigare arbeten kring vad som kallas epistemiska vanor inom de delar av den akademiska världen där forskare brukar föreställa sig själva som politiskt progressiva eller till och med radikala. Genom begreppsanalys och hänvisningar till populärfeministiska diskussioner problematiserar Aldrin Salskov de tendenser till bekräftandet av sådana gränsdragningar som akademisk feminism med antirasistiska ambitioner egentligen vill motarbeta.

Aldrin Salskovs kapitel sammanfattar hela bokens önskan om att en kritisk analys av nuläget alltid även innefattar ett hoppfullt inslag av nytänkande som riktar sig mot framtiden. Enligt den amerikanska sociologen Patricia Hill Collins (2020) kan kritik förstås i betydelsen *critical care*, som kan tolkas som livräddande, avgörande omsorg. Vi hoppas att vår kritiska omsorg öppnar för nya sätt att ta avstånd från blundande, ignoranta klichéer, lätta, unkna identifikationer som utesluter snarare än välkomnar, och nya strävanden efter nyskapande solidaritet där ingen av deltagarna förblir densamma som den var före mötet. Framför allt önskar vi att bokens olika bidrag påminner om det strukturellas betydelse även om det strukturella oftast ter sig osynligt och svårt att definiera i vardagen.

I boken är de intervjuer som ursprungligen inte är på svenska översatta av kapitlens författare eller översättare, detta anges också i texten. Originalspråket för citat ur litteratur framgår av litteraturlistan. Antalet språk som förekommit under forskningsprocessens gång reflekterar den verklighet där boken uppkommit – medan boken i princip fokuserar på det svenska språket i Finland förekommer i våra möten med informanter och i våra källor även

bland annat finska, engelska, tyska, ryska, arabiska, ukrainska, franska och kinesiska. Engelskans dominerande ställning i den akademiska litteraturen bör också noteras, inte enbart som språk, utan som sociopolitisk kontext där en stor del av dessa diskussioner förekommer. Boken försöker dra sitt strå till stacken för att utvidga dessa diskussioner till att omfatta nya empiriska kontexter utanför den angloamerikanska sfären.

LITTERATUR

- Ahmed, Sara 2000, *Strange Encounters*, London: Routledge.
- Ahmed, Sara 2008, "Open Forum. Imaginary Prohibitions: Some Preliminary Remarks on the Founding Gestures of the New Materialism", *European Journal of Women's Studies* 15, nr 1, s. 23–39.
- Ahmed, Sara 2009, "Embodying Diversity: Problems and Paradoxes for Black Feminists", *Race, Ethnicity and Education* 12, nr 1, s. 41–52.
- Ahmed, Sara 2011, *Vithetens hegemoni*, Stockholm: Tankekraft.
- Anderson, Benedict 1996, *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, övers. Sven-Erik Torhell, Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Backa, Andreas 2017, "Tolerans som ideologi och hanteringsstrategi: Två finlandssvenska organisationers tal om tolerans", Sven-Erik Klinkmann, Blanka Henriksson & Andreas Häger (red.), *Föreställda finlandssvenskheter. Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 277–300.
- Berlant, Lauren 2011, *Cruel Optimism*, Durham: Duke University Press.
- Brown, Wendy 2008, *Regulating Aversion. Tolerance in the Age of Identity and Empire*, Boston: Princeton University Press.
- Browne, Craig & Paula Diehl 2019, "Conceptualising the Political Imaginary", *Social Epistemology* 33, nr 5, s. 393–397.
- Brubaker, Rogers 2013, "Language, Religion and the Politics of Difference", *Nations and Nationalism* 19, nr 1, s. 1–20.
- Butler, Judith 2007, *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*, övers. Suzanne Almqvist, Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Chaudhry, V Varun 2019, "Trans/Coalitional Love-Politics", *TSQ. Transgender Studies Quarterly* 6, nr 4, s. 521–538.
- Collins, Patricia Hill 2020, *Intersectionality as Critical Social Theory*, Durham: Duke University Press.
- DiAngelo, Robin 2018, *White Fragility. Why It's so Hard for White People to Talk About Racism*, Boston: Beacon Press.
- Durkheim, Émile 1983 [1897], *Självmordet*, övers. Monica Johansson, Lund: Argos.
- Foucault, Michel 1993, *Diskursens ordning*, Stockholm: Symposion.
- Freeman, Elizabeth 2010, *Time Binds. Queer Temporalities, Queer Histories*, Durham & London: Duke University Press.
- Green, Kai M., & Marquis Bey 2017, "Where Black Feminist Thought and Trans* Feminism Meet: A Conversation", *Souls* 19, nr 4, s. 438–454.
- Gupta, Charu 2016, *The Gender of Caste. Representing Dalits in Print*, Seattle: University of Washington Press.
- Helander, Mika 2015, *Kan vi stå till tjänst? Integration på svenska i Finland*, Helsingfors: Svenska kulturfonden.
- Hoegaerts, Josephine (ed.) 2022, *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, Helsinki: Helsinki University Press.
- Jasanoff, Sheila & Sang-Hyun Kim 2015, *Dreamscapes of Modernity. Sociotechnical Imaginaries and the Fabrication of Power*, Chicago: University of Chicago Press.

- Kaihovirta, Matias & Mats Wickström 2019, "An Anti-Fascist Minority? Swedish-Speaking Finnish Responses to Fascism", Kasper Braskén, Nigel Copsey & Johan A. Lundin (eds.), *Anti-Fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*, London: Routledge, s. 55–71.
- Keskinen, Suvi et al. (eds.) 2009, *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, London: Routledge.
- Klinkmann, Sven-Erik 2017a, "Om finlandssvenska identiteter, intersektioner och hanteringsstrategier", Sven-Erik Klinkmann, Blanka Henriksson & Andreas Häger (red.), *Föreställda finlandssvenskheter. Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 29–56.
- Klinkmann, Sven-Erik 2017b, "'Svenska talande bättre folk' – mellan ironi, stereotyp och humor", Sven-Erik Klinkmann, Blanka Henriksson & Andreas Häger (red.), *Föreställda finlandssvenskheter. Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 301–328.
- Krivosos, Daria 2018, "Claims to Whiteness: Young Unemployed Russian-speakers' Classificatory Struggles in Finland", *The Sociological Review* 66, nr 6, s. 1145–1160.
- Mansikka, Jan-Erik & Gunilla Holm 2011, "Teaching Minority Students within Minority Schools: Teachers' Conceptions of Multicultural Education in Swedish-Speaking Schools in Finland", *Intercultural Education* 22, vol. 2, s. 133–144.
- Matikainen-Soreau, Maïmouna, Saara Loukola & Gunilla Holm 2025, "Layers of Racism, Layers of Response: (Re)Structuring Antiracism in Finnish Education", *Ethnic and Racial Studies*, November, s. 1–19.
- Maury, Olivia 2021, *Punctuated Lives. Student-Migrant-Workers' Encounters with the Temporal Border Regime*, diss., Helsinki: University of Helsinki.
- Mills, Charles 2011, "Body Politic, Bodies Impolitic", *Social Research. An International Quarterly* 78, nr 4, s. 583–606.
- Muñoz, José Esteban 1999, *Disidentifications. Queers of Color and the Performance of Politics*, Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Muñoz, José Esteban 2009, *Cruising Utopia. The Then and There of Queer Futurity*, New York & London: New York University Press.
- Pettersson, Katarina & Ov Cristian Norocel 2024, "Vernacular Constructions of the Relationship Between Freedom of Speech and (Potential) Hate Speech: The Case of Finland", *European Journal of Social Psychology* 54, nr 3, s. 701–714.
- Simmel, Georg 1995 [1908], "Främlingen", *Hur är samhället möjligt?*, Göteborg: Korpen.
- Spillers, Hortense 1987, "Mama's Baby, Papa's Maybe: An American Grammar Book", *Diacritics* 17, nr 2, s. 65–81.
- Spivak, Gayatri Chakravorty 1988, "Can the Subaltern Speak?", *Die Philosophin* 14, nr 27, s. 42–58.
- Tönnies, Ferdinand 1887, *Geimeinschaft und Gesellschaft*, Leibzig: Fue's Verlag, https://www.deutschestextarchiv.de/book/show/toennies_gemeinschaft_1887.

- Weber, Max 1978 [1904], *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*, övers. Agne Lundquist, Lund: Argos/Palmkrons Förlag.
- Wekker, Gloria 2016, *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*, Durham: Duke University Press.
- Wiegman, Robyn 2012, *Object Lessons*, Durham, NC: Duke University Press.
- Wilchins, Riki Anne 1997, *Read My Lips. Sexual Subversion and the End of Gender*, Ithaca, NY: Firebrand Books.
- Yancy, George 2015, "Introduction: Un-Sutured", George Yancy (ed.), *White Self-Criticality Beyond Anti-Racism. How Does It Feel to Be a White Problem?*, Lanham: Lexington Books.
- Åström, Anna-Maria, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist 2001, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

2. "FINLANDSSVENSKHET" SOM EN FRÅGA I TIDEN

Lotti Harju & Elina Oinas

Grupper som görs

Svårigheten med att svara på frågan vad exakt "finlandssvenskar" eller "finlandssvenskhet" kan antas vara är oundvikligen aktuell när vi diskuterar migration, rasism och möjligheter till solidaritet i svenskspråkiga miljöer i Finland (jfr Klinkmann, Henriksson & Häger 2017, 9). I vardagssituationer talar vi som om vi visste vad eller vem som avses med finlandssvenskar eller ett territoriellt uppfattat "Svenskfinland". I praktiken fungerar identitetskategorier som om de vore implicit förståeliga, men de blir ofta luddiga och obekväma när de utsätts för granskning. Genusforskare och andra som studerar makt menar att identiteter måste förstås som följer av politiska spänningar eller kamper som uppkommer och omformas i tid och rum (t.ex. Valentine 2007). I stället för att här gå in i komplicerade begreppsdiskussioner om till exempel etnicitet, minoritet eller identitet kan det vara mer åskådligt att helt enkelt tala om grupper som uppstår genom ett aktivt görande. Grupper är alltid fragila och behöver återskapas om och om igen (Brubaker 2004; Wimmer 2008). Dessa göranden kan undersökas såväl konceptuellt som empiriskt.

Populärt försöker man ofta förstå finlandssvenskar genom jämförelser med de likaså konstruerade och problematiska kategorierna "finnar" och "(riks)svenskar" i Sverige. Finlandssvenskhetens definitionsmässiga otymplighet och de facto diskursiva eller ideologiska existens har också varit ett återkommande ämne bland många forskare i Finland (Klinkmann 2017). I det här kapitlet sammanfattar vi

de diskussioner inom området som vi anser relevanta för denna bok. I boken *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv* menar etnologerna Anna-Maria Åström, Yrsa Lindqvist och Bo Lönnqvist att de så kallade finlandssvenskarna kanske "skiljer sig rätt litet från de finskspråkiga i Finland" men att de "tillskrivits olikhet" och själva har velat "profilera sin olikhet" (Åström, Lindqvist & Lönnqvist 2001, 7).

Med tanke på målsättningen med denna bok vill vi här fästa uppmärksamhet vid några centrala frågor beträffande konstruktioner, både historiska och samtida, av finlandssvenskar. Kapitlet hänvisar till tidigare nationalism- och rasismforskning både i Finland och internationellt. Denna litteratur relaterar på olika sätt till den europeiska nationalismens sammankoppling av nationalitet, språk och etnicitet eller ras. Av särskilt intresse för oss är sätten som konstruktionen av finlandssvenskar som en vit och ofta specifikt "nordisk" etniskt definierbar grupp kan anses fortleva i diskussioner om det finlandssvenska.

Forskningen kring finlandssvenskars nationalistiska, rasmässigt kodifierade ursprungshistoria är i dag relativt omfattande (se Hämälinen 1985; Åström, Lindqvist & Lönnqvist 2001; Elmgren 2016; Mattila 2016; Dahlberg 2019). Denna litteratur kan ses som en viktig och nyanserande faktor i de omfattande diskussionerna kring nationsbygge, rasism och vithet i Finland och (det föreställda) Norden (t.ex. Tuori 2007; Keskinen et al. 2009; Urponen 2010; Loftsdóttir & Jensen 2016).

Begreppet finlandssvensk

Historien om finlandssvenskar (till skillnad från svensktalande människor bosatta i det vi nu kallar Finland) är relativt kort (Allardt & Starck 1981; Allardt & Miemois 1982; Engman & Stenius 1983; Engman 2016; se Klinkmann, Henriksson & Häger 2017, 13). Bo Lönnqvist påpekar att man i folkräkningen 1880 för första gången officiellt separerade olika språkgrupper. "Ännu [då] bildade de svenskspråkiga i Finland inte någon enhetlig språklig, kulturell eller politisk grupp", menar Lönnqvist. Det är under det påföljande århundradet som det

sker "en mycket stark konsolidering av de svenskspråkiga, vilket gör det möjligt att i dag tala om 'finlandssvenskarna' som en etnisk grupp" (Lönnqvist 2001, 16).

Uppkomsten av begreppet finlandssvensk under decennierna kring sekelskiftet 1900 kan delvis anses hänga samman med den svensktalande elitens rädsla för politisk irrelevans i Finland under en tid av demokratisering. I samband med detta fanns öppet rasistiska strategier genom vilka en del ledande svenskspråkiga finländare strävade efter att konstruera en finlandssvensk nationskropp, separerbar från de så kallade finnarna. Den svenskspråkiga bildade klassen fruktade att den skulle bli undanträngd. Som en följd av lantdagsreformen 1906 då ståndslandtdagen avskaffades och allmän rösträtt infördes förlorade de svenskspråkiga sin politiska dominans. Man befارade att den politiska makten skulle försvinna i samma takt som antalet svenskspråkiga minskade. En del av de som förespråkade skapandet av en finlandssvensk "folkstam" försökte även medicinsk-biologiskt påvisa en skillnad mellan den finlands-svenska nordiska eller germanska rasen och den östbaltiska eller finska rasen. Språkgruppernas "rasegenskaper" ansågs av ledande personer vara så olika att de inte "passade in i samma politiska system", vilket ledde till vissa krav på autonomi (Mattila 2016, 272, 288). Strävan att bli betraktad som just svensk kan kopplas till den tidens diskussioner i Sverige, rasbiologins dåvarande förlovade land (se Hübinette & Lundström 2014), och syns bland annat i ordvalet *finlandssvenskar*. Vidare understryker också den av finlandssvenskar föredragna termen "finländare" (som innefattar alla finska medborgare) en gräns gentemot "finne", det vill säga finskspråkig och som i början av 1900-talet markerade en socioekonomisk, juridisk och politisk gräns (Lönnqvist 2001, 20). Intressant nog är etniciteten omvänd i det senare etablerade, gängse engelskspråkiga ordet *Swedish-speaking Finn*.

Den finlandssvenska, nationalistisk-rasistiska identitetskonstruktionen under 1900-talets första hälft kan bäst ses som en variation på populära politiska strävanden och rasbiologiska drömmar i Finland, Sverige och Europa i allmänhet under denna tid. I områden som varit geografiskt och kulturellt perifera intensifierades rädslan

för att inte anses tillräckligt vit för att höra hemma i "väst" eller i "Europa" (se t.ex. Keskinen 2022, 347). Ulla Vuorela (2009) har skrivit om hur det förföriska i att få bli inkluderad i hegemoniska idéer om eurocentrisk modernitet tilltalade speciellt nationer i Europas marginaler. Även Maija Urponens (2010) forskning kring finländska nationella identiteter betonar att sättet man gjort anspråk på en föreställd europeiskhet har varit (och är) en markering av skillnaderna till områden och människor sedda som icke-vita.

Som bland andra Anna Rastas har påpekat var finländarna (eller finnarna) "utsatta för rasistisk stereotypisering av [riks]svenskar och tilldelades en lägre rasmässig status även av lärda i en del andra europeiska länder". Rastas understryker att "i stället för att ifrågasätta dessa ideologier, engagerade sig finnarna i pseudovetenskapliga studier som skulle producera motargument och framställa 'finländarna som vita européer'" (Rastas 2016, 90). I konstruktionen av finlandssvenskhet upprepades alltså ett nästan identiskt mönster som på finskspråkigt håll – i stället för att ifrågasätta den (riks)svenska och europeiska rasismen försökte man bli accepterad genom att markera att man skilde sig från finnarna (och på finskt håll från samer, ryssar osv.). De nationalistiska konstruktionerna av både Finland och Svenskfinland kan alltså beskrivas som politiska projekt karakteriserade av en rasifierad oro och en intensiv vithetssträvan (dvs. en strävan efter att få höra hemma bland de "vita" och att få bidra till att utesluta andra). (Elmgren 2016.) Denna historiska – och till stor del i offentligheten obearbetade – vithetssträvan är värd att komma ihåg som en bakgrund för analyser av samtidsfenomen.

Det är värt att notera att dylika konstruktioner av ras starkt hänger samman med klassfrågor. De nationalistiska vithetsprojekten drevs – på bägge inhemska språken – av eliter som var oroade för att ersättas av ekonomiskt sämre ställda samhällsklasser som de såg som biologiskt lägrestående (Mattila 2016; se vidare McClintock 1995; Urponen 2010). Detta blev tydligt under inbördeskriget i Finland 1918, då hundratals unga arbetarkvinnor avrättades med stöd av explicita rasifierade och eugenistiska argument som framfördes i bland annat svenskspråkiga tidningar (Liukkonen 2018).

Språket som normativ konstruktion

Språket har en uppenbar specialställning i konstruktionen av finlandssvenskhet. Globalt, i samband med andra identitets-, etnicitets- eller nationalitetsbyggen, kan exempelvis religion eller kast fungera som liknande gemenskaps- eller skillnadsmarkörer. I den finländska kontexten menar man att finlandssvenskars "gemensamma erfarenheter" bygger uttryckligen på gruppens språkliga position (Åström 2001a, 38). Betoningen av språket kan också förstås som ett försök att hålla kvar skillnaden till övriga finländare efter att man misslyckats med att bevisa den genom skallmätningar eller andra fysiologiska försök (Dahlberg 2019). Enligt Markku Mattila var resultatet att "tillhörigheten till den 'svenska folkstammen' måste definieras med hjälp av språklig och kulturell samhörighet" (Mattila 2016, 288). När rasifierad säregenhet vad gäller släkt och ursprung inte längre kan uttryckas hållbart, kan i stället språkets "renhet" poängteras, till exempel med hjälp av hänvisningar till svensk-språkighet i så och så många släktled eller till en nedvärdering av "blandspråkighet". Språket får så till vida en strukturellt överordnad och något mystifierad roll. Språket (dvs. finlandssvenskan, "modersmålet") ses som den primära strukturerande kategorin genom eller efter vilken andra kategorier sedan uppkommer eller får sin mening.

Denna prioritering av språket har beskrivits som en normativ konstruktion, inte som något som kan förstås som en beskrivning av de facto levda omständigheter. Det normativa språket slinker intressant nog även in i en del av forskningen. Till exempel skriver Åström att ett "kollektivt värnande om språket har utgjort en gemensam värdering för samtliga finlandssvenskar" sedan 1920-talet. Att vara finlandssvensk kräver enligt detta synsätt att man deltar i det "kollektiva värnandet" och om man inte värnar om språket betyder det att ens finlandssvenskhet kan ifrågasättas. Åström menar att den "personliga identiteten vilar [...] i modersmålet, det svenska språket", och poängterar en skillnad mellan "språkkompetens" och "språktillhörighet" (Åström 2001a, 38, 43). Fokus på den språkliga identiteten kan "antas som ett moraliskt program" (Åström 2001b, 146).

Tanken är alltså att språk *kan* och *ska* tillhöra någon eller att någon tillhör ett språk. Detta kan förstås som en fortsättning på 1800-talstanken om nations- och språkgränser som överlappande varandra. Mer pragmatiska förhållningssätt till vad man talar, eller ett uppluckrande av och en öppenhet för flerspråkiga eller så kallade bastardspråkiga lösningar, som kreol i Västafrika eller Karibien, betonas inte (Lüpke & Cissé 2023). Vidare närmar man sig språket i denna identitetskonstruktion inte som en intersektion bland andra strukturerande samhällsliga krafter/diskurser (såsom klass, genus, rasifiering, funktionsnormativitet etc.), utan som det filosofer kallat en härskarkategori (*master category*, se t.ex. McCall 2005). Underliggande är även fortfarande antagandet om finlandssvensken som vit.

Minoritetspositionen

Språket är ändå inte i sig tillräckligt för att etablera en stabil identitet. Finlandssvenskan har tolkats få sin betydelse relationellt, genom en viss ångest eller osäkerhet om språkets eller den föreställda folkroppens fortlevnad. Åström skriver att "det svenska språket aldrig i sig [bildar] den identitetsskapande fonden", utan att dess "verklighet" skapas av spänningen mellan den "enligt lag tryggade men ibland hotade ställning [...] som modersmålet alltid är omgivet av" (Åström 2001a, 39). Det finlandssvenska förhållandet till språk tycks alltså kännetecknas av och förstås genom ett fokus på oro (Klinkmann, Henriksson & Häger 2017). Detta är speciellt eftersom man också kunde tänka sig ett språkligt baserat etnicitetsskapande där förhållandet till det "egna" språket upplevs som tryggt och inte definieras genom ett yttre hot. Åström menar att en etnisk-språklig finlandssvenskhet i nuläget kan existera "bara så länge de[n] uttrycker sin olikhet", vilket gör att det blir något av ett "moraliskt imperativ" (Åström 2001b, 146) för minoritetsmedlemmar att understryka upplevelsen av minoritetsexistensen. Intressant är att fokuset på oro och rädslor för att "försvinna" kopplar konstruktionen till samtida prevalenta högernationalistiska, öppet rasistiska politiska rörelser i Europa och Nordamerika (se vidare t.ex. Asenbaum 2023).

Värt att lägga märke till här är hur innebörden av begreppet minoritet har skiftat och använts politiskt på flera olika sätt både under olika tider och inom en och samma tid. Som nämndes ovan anspeklade "konsolideringen" av finlandssvenskhet som ett begrepp från början på rädslan för att det svenska i Finland skulle bli irrelevant eller försvinna. Att "vara" finlandssvensk innehåller alltså en grundläggande självrepresentation av oro (se även Klinkmann, Henriksson & Häger 2017). Detta återspeglar hur vi ofta förstår ordet minoritet (jfr ord som "könsminoritet" och "rasifierad minoritet") också i dag. I denna betydelse syftar minoritet på samhällelig marginalisering. Att finlandssvenskar beskrivs som en minoritet orsakar lätt – implicit eller inte – en kategorisk glidning som på något sätt kopplar ihop eller till och med likställer finlandssvenskar med andra minoriteter i Finland, trots att den reella marginaliseringen utifrån språk är diskutabel. Exempelvis menar Lönnqvist att de svensk-språkigas ställning som en "stat i staten" (i Finland) är både unik och privilegierad (Lönnqvist 2001, 17), medan Åström framhåller att den svenska språkgruppen är "en sällsynt gynnad språklig minoritet" (Åström 2001a, 38). Likväl kan tanken om minoritetspositionen, trots att den "endast gäller det numerära", ha möjliggjort att den gamla hotbilden aktualiserats om och om igen. "Orden 'vår' och 'liten' är centrala ord i retoriken", menar Lönnqvist (2001, 21; se vidare Mattila 2016). Åström, Lindqvist och Lönnqvist (2001) konstaterar att hävdandet av (en upplevd) marginalitet är centralt för en finlandssvensk (själv)konstruktion. I sin analys av normalitetskonstruktioner i Finland framhåller Ina Juva (2019, 24) att skillnaden mellan marginalisering och exkludering är att det senare syftar på något som grupper utsätts för, medan marginalisering även kan innehålla ett element av självkonstruktion.

Minoritet här implicerar alltså inte enbart ett numeriskt faktum utan även specifikt marginalisering. I ett liberalt politiskt läge kopplas marginalisering också till tanken om att det finns en legitim rättighet att kräva och åtnjuta skydd från majoriteten (Asenbaum 2023). Ordet minoritet innebär ett egenvärde i att olikheten kvarstår. Wendy Brown har beskrivit uppbyggnaden av politiska krav i en liberaldemokratisk stat, där möjligheten att ställa politiska krav

är beroende av förmågan att uppfattas som en *legitim* minoritet (Brown 1995). Det kan finnas en nivå av politisk strategi eller pragmatism i (själv)marginalisering. I vissa fall kan marginaliseringen vara en central del av självbilden: Vi är inte som alla andra.

Bilden av en hotad eller sårad minoritet blir speciellt intressant i jämförelse med den minoritetsidentitet som presenterades under den finlandssvenska konsolideringstiden under tidigt 1900-tal. Visserligen innehöll konstruktionen även då en tanke om hot (rädslan för att konkurreras ut av den finskspråkiga majoriteten), men i denna kontext implicerade minoritet inte marginalitet utan till en viss grad även en (rasmässig) elit. Att vara minoritet i denna bemärkelse kan alltså inte förstås som en anspelning på ett tragiskt men inte desto mindre svagt öde, utan på den "högre" rasens särart. Intressant är att liknande försök att poängtera den egna "etnicitetens" föreställda utmärktighet i jämförelse med det numeriska hotet från massorna i öst återfinns i finskspråkig självhävdelse i förhållande till Ryssland (se vidare t.ex. Keskinen 2019; Elmgren 2016; även Uuno Kailas dikt "Rajalla" [Vid gränsen] från 1931).

Skiftningen i begreppet minoritet kan förstås i ljuset av vad som har setts som en rörelse från ett öppet rasistiskt och rasbiologiskt hävdande av etnisk skillnad till en kulturalisering av de antagna skillnaderna mellan grupper (se t.ex. Alcoff 2023; Bekerman 2019; Natrajan 2012). När det inte längre varit lika socialt acceptabelt att öppet hävda skillnader mellan folk på biologiska grunder har man övergått till något som inom rasismforskning kallas kulturell rasism. Enligt Linda Martín Alcoff (2023) är den kulturella formen av rasism betydligt mer livskraftig och svårare att avvisa än en klumpig och rå pseudobiologiserande rasism.

Ziv Bekerman menar att ordet kultur ofta används som en ersättare för "ras" och låter förstå att befolkningar i vissa områden eller politiska entiteter tillhör en definitiv "kultur", vilket förbiser den interna mångfalden och antyder, medvetet eller inte, en slags homogenitet som lätt kan sprida sig till sfären av biologiska likheter och skillnader (Bekerman 2019, 2). Rasism kan gömmas eller glömmas om den går att bortförklara som en diskussion om kultur. Balmurli Natrajan (2012) har i en indisk kastkontext betonat att det som i

ett liberaldemokratiskt system klassas som en kulturell skillnad kan presenteras som något som inte enbart ska tolereras utan även aktivt värdesätts, också i situationer där skillnaden i sig leder till intolerans eller är aktivt skadlig för andra i samhället. Vidare har exempelvis Hans Asenbaum (2023) pekat på hur anhängare av vit manlig övermakt lätt kan appropriera "liberala" rättighetsdiskurser för att porträttera sina intressen eller livsstilar som hotade minoritetskulturer.

Att finlandssvenskhet förstås som kulturell identitet i stället för till exempel en rasbiologisk betyder alltså inte att dess så kallade vitcentrering försvinner. Tvärtom kan den antagna kulturella skillnaden fungera som ett sätt att betrakta minoriteten som "vit". "Vithet", och rasifiering överlag, kan beskrivas som "en konstant process att 'göra ras'" (Berg 2008, 214). I ett kulturellt paradigm kan chauvinismen eller rasismen paradoxalt nog också uttrycka sig i till synes "trevliga" praktiker eller aspekter av minoritetskulturen. Forskarna Tobias Hübinette och Catrin Lundström (2014) har analyserat vad de beskriver som "tre faser av hegemonisk vithet" i Sverige. En av faserna är den svenska tanken om landet som det minst rasistiska och flyktingpolitiskt mest frikostiga landet i världen. Hübinette och Lundström menar att detta tankesätt tidigare var det dominerande i Sverige och att en efterklang av det fortfarande finns i mycket av den vita svenska mentaliteten. Att vara "tolerant" mot andra blir alltså i denna tolkning ett sätt att framhäva sin egen nationella förträfflighet. Eftersom förhållandet till Sverige, svenskar och det förment framåttänkande "väst" varit central i konstruktionen av finlandssvenskar är det angeläget att ta Hübinette och Lundströms analys i beaktande även här. Stereotypen om den frisinna finlandssvensken är välkänd och förekommer på olika håll (Backa 2017).

Åström skriver att det "'finlandssvenska frisinnet' är ideologiskt till sin natur och därmed inte objekt för självanalys, men inte desto mindre finns attityden dokumenterad, t.ex. i mindre utlänningsfientlighet än bland majoritetsbefolkningen". Hon menar alltså att konstruktionen är ideologisk, men återvänder ändå till den. Detta kan förstås som att kopplingen mellan finlandssvenskhet och godhet sitter i även när en kritisk hållning till den uttrycks. "Toleransen

innebar religiös och etnisk vidsyn", skriver Åström. Till den finlands-svenska självkonstruktionen hör alltså en antydning om att man med bakgrund i en minoritet är mer lyhörd och empatisk beträffande andras marginalisering. Tanken om vidsynthet tar sig också mer metaforiska former, som i "poängteringen av havet på bekostnad av inland och insjö, vilket beror på att de svenska bosättningsområdena främst finns vid havet". Att säga att finlandssvenskarna främst bor längs kusten är alltså inget uppenbart värdeneutralt påstående. Finlandssvenskarnas geografiska spridning läses i stället som ett slags fysiskt manifesterat "bevis" på en kulturell/etnisk särart samt på en (mental och fysisk) koppling till "Europa"/"väst", bort från de inåtvända skogsfinnarna. Vidare, i en upprepning av tanken om språk som öde, antas modersmålet föra finlandssvenskarna "instinktivt närmare sina nordiska grannar" (Åström 2001a, 37, 41–42). Samtidigt återfinns även en självreflexiv kritik av detta, som i sig kan tjäna uppfattningen om särskildhet. Till exempel menar Lönnqvist att den finlandssvenska mytbildningen delvis hålls vid liv genom att "man erkänner finlandssvenskhetens 'högt till tak'-mentalitet och talar om liberalism, [och] erkänner en viss liten intolerans för att skyla över de grova utstötnings-, censur- och förmyndaraktiviteterna som de facto historiskt kan beläggas och som ständigt upprepas" (Lönnqvist 2001, 21–22). Genom att peka på en ofarlig självkritik garderar man sig mot en djupare rannsakan.

Högt till tak

I många av texterna i denna bok sker forskningsdeltagarnas positionering till Svenskfinland implicit. Svenskfinland eller det finlands-svenska tycks figurera som en slags bakgrund mot vilken livet sker. Även en stor del av bokens författare kan förstås (eller förstår sig själva) som "insider" i det finlandssvenska såtillvida att de på olika sätt berörs av det svenska språket och ofta lever sina liv primärt på svenska. Projektets frågeställningar har dock inneburit att vi aktivt skapat ett analytiskt imaginärt rum för fenomen som "queeras", det vill säga avnormaliseras och avneutraliseras, utan att man därför

söker ett analytiskt avstånd som skulle innebära en objektifierande blick utifrån eller ovanifrån (Haraway 1991).

De institutionella kontexter som boken skildrar är sällan entydigt kodade av etnicitet eller ens språk – skolor och vårdhem innehåller flerspråkiga praktiker och individer. Platser som Nagu eller Vasa tillhör kanske de traditionellt svenska områdena, men texterna utmanar entydiga tolkningar i både sin empiri och i sina teoretiska resonemang. Ett belysande exempel är Ali Alis kapitel. Hans text beskriver inte explicit varandet i ett finlandssvenskt sammanhang, men den ställer frågor om främlingskap i relation till ett svenskspråkigt skönlitterärt verk, romanen *Vildsvin* (2017) av Hannah Lutz. I offentligheten har hon nämnt att hon är uppvuxen i Ekenäs, men den språkliga identiteten tematiseras varken i romanen eller i Alis analys. Och ändå, trots det utsagda, är texterna – både Alis analys och *Vildsvin* – på många sätt särskilt relevanta för vår bok för att de skildrar icke-gemenskap, lämnar rum för tolkningar och ger verktyg för att tolka den egna vaga känslan av främlingskap och främmandegörandets praktik både som en existentiell erfarenhet och som känslan av att vara en främling i det akademiska värvet.

Texterna i vår bok är inte färdiga utsagor om de definitiva konturerna av det finlandssvenska. I stället ser vi analysen av konturlösheten som ett av projektets resultat. En del bidrag, till exempel Liu Xins kapitel, utvecklar begrepp som "temporalitet" och "disidentifikation". De förklarar konturlösheten och kan i framtiden bli användbara verktyg för de som forskar i finlandssvenskhet. De utgör meningsfulla bidrag till en diskussion om gränsdragningar utan att den specifika folkgruppen tematiseras i varje kapitel.

Vi hoppas att boken som helhet tvingar läsaren att anstränga sig beträffande temat skillnad och likhet i det som kallas det finlandssvenska och dess utanförskap. I texterna antas främlingskap som en mellanmänsklig, gemensam existentiell erfarenhet medan det också betecknas som en alldeles specifik erfarenhet av migration och flyktingskap, utan att vi försöker skildra en folkgrupp, varken främlingen eller värdfolket, med en objektifierande blick.

LITTERATUR

- Alcoff, Linda Martín 2023, "The Persistent Power of Cultural Racism", *Philosophy* 98, nr 3, s. 249–271.
- Allardt, Erik & Karl Johan Miemois 1982, "A Minority in Both Centre and Periphery: An Account of the Swedish-Speaking Finns", *European Journal of Political Research* 10, nr 3, s. 265–292.
- Allardt, Erik & Christian Starck 1981, *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlands-svenskarna i ett jämförande perspektiv*, Stockholm: AWE/Gebers.
- Asenbaum, Hans 2023, "Whiteness, Masculinities and Radical Democracy: Mapping Four Spaces of (Dis)Appearance", *Journal of Gender Studies* 32, nr 8, s. 832–843.
- Backa, Andreas 2017, "Tolerans som ideologi och hanteringsstrategi. Två finlandssvenska organisationers tal om tolerans", Sven-Erik Klinkmann, Blanka Henriksson & Andreas Häger (red.), *Föreställda finlandssvenskheter. Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 277–300.
- Bekerman, Ziv 2019, "Reflection on the Dangers of 'Cultural Racism' in Intercultural Education", *Journal of New Approaches in Educational Research* 9, nr 1, s. 1–14.
- Berg, Ann-Jorun 2008, "Silence and Articulation – Whiteness, Racialization and Feminist Memory Work", *NORA – Nordic Journal of Women's Studies* 16, nr 4, s. 213–227.
- Brown, Wendy 1995, *States of Injury. Power and Freedom in Late Modernity*, Princeton: Princeton University Press.
- Brubaker, Rogers 2004, *Ethnicity without Groups*, Cambridge: Harvard University Press.
- Dahlberg, Julia 2019, "Donatorerna och vetenskapen. Mötet mellan medicinsk expertis och borgerlig filantropi inom Florinska kommissionen och Samfundet Folkhälsan i svenska Finland 1911–1939", *Historisk Tidskrift för Finland* 104, nr 3, s. 293–320.
- Elmgren, Ainur 2016, "Förfinskandet av Finland: självexotism i den finländska kulturdebatten under första hälften av 1900-talet", Mats Wickström & Charlotta Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 319–354.
- Engman, Max 2016, *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis.
- Engman, Max & Henrik Stenius 1983, *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Haraway, Donna 1991, "Situated knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", *Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature*, London: Free Association Books, s. 183–201.
- Henriksson, Blanka & Andreas Häger 2017, "Tidningsdebatt om hot mot den finlandssvenska identiteten", Sven-Erik Klinkmann, Blanka Henriksson & Andreas Häger (red.), *Föreställda finlandssvenskheter. Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 57–83.

- Hübinette, Tobias & Catrin Lundström 2014, "Three Phases of Hegemonic Whiteness: Understanding Racial Temporalities in Sweden", *Social Identities* 20, nr 6, s. 423–437.
- Hämäläinen, Pekka Kalevi 1985, "Suomenruotsalaisten rotukäsityksiä vallankumouksen ja kansalaissodan aikana", Aira Kemiläinen (toim.), *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Juva, Ina 2019, *Who Can Be 'Normal'? Constructions of Normality and Processes of Exclusion in Two Finnish Comprehensive Schools*, Diss., Helsinki: University of Helsinki.
- Kaila, Uuno 1931, *Uni ja Kuolema*, Helsinki: WSOY.
- Keskinen, Suvi 2019, "Intra-Nordic Differences, Colonial/Racial Histories, and National Narratives: Rewriting Finnish History", *Scandinavian Studies* 91, nr 1–2, s. 163–181.
- Keskinen, Suvi 2022, *Mobilising the Racialised "Others". Postethnic Activism, Neoliberalisation and Racial Politics*, London: Routledge.
- Keskinen, Suvi et al. (eds.) 2009, *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, London: Routledge.
- Klinkmann, Sven-Erik 2017, "Om finlandssvenska identiteter, intersektioner och hanteringsstrategier", Sven-Erik Klinkmann, Blanka Henriksson & Andreas Häger (red.), *Föreställda finlandssvenskheter. Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 29–56.
- Klinkmann, Sven-Erik, Blanka Henriksson & Andreas Häger 2017, "Introduktion", Sven-Erik Klinkmann, Blanka Henriksson & Andreas Häger (red.), *Föreställda finlandssvenskheter. Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 9–25.
- Liukkonen, Marjo 2018, *Hennalan naismurhat 1918*, Tampere: Vastapaino.
- Loftsdottir, Kristin & Lars Jensen (eds.) 2016, *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region. Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*, London: Routledge.
- Lüpke, Friederike & Ibrahima Abdoul Hayou Cissé 2023, "Legitimising Fluid Multilingual Practice: A Challenge for Formal Education Worldwide", Colin Reilly et al. (eds.), *Multilingual Learning. Assessment, Ideologies and Policies in Sub-Saharan Africa*, London: Routledge.
- Lönnqvist, Bo 2001, "Retoriken i den etniska mobiliseringen", Anna-Maria Åström, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturalistiskt perspektiv*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 16–25.
- Mattila, Markku 2016, "'Det får ej finnas dåliga svenskar i detta land!' Rasbiologi och rashygien som vetenskapliga vapen i språkstridens Finland", Mats Wickström & Charlotta Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 271–318.
- McCall, Leslie 2005, "The Complexity of Intersectionality", *Signs* 30, nr 3, s. 1771–1800.
- McClintock, Anne 1995, *Imperial Leather. Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Contest*, New York: Routledge.

- Natrajan, Balmurli 2012, *The Culturalization of Caste in India*, New York: Routledge.
- Rastas, Anna 2016, "Reading History through Finnish Exceptionalism", Kristín Loftsdóttir & Lars Jensen (eds.), *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region. Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*, Farnham: Ashgate.
- Tuori, Salla 2007, "Cooking Nation: Gender Equality and Multiculturalism as Nation-Building Discourses", *European Journal of Women's Studies* 14, nr 1, s. 21–35.
- Urponen, Maija 2010, *Yli kaikkien rajojen. Helsingin olympialaiset ja Armi Kuusela kansainvälistymisen kynnyksellä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valentine, David 2007, *Imagining Transgender. An Ethnography of a Category*, Durham: Duke University Press.
- Vuorela, Ulla 2009, "Colonial Complicity: 'The 'Postcolonial' in a Nordic Context", Suvi Keskinen et al. (eds.), *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, London: Routledge.
- Wimmer, Andreas 2008, "The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory", *The American Journal of Sociology* 113, nr 4, s. 970–1022.
- Åström, Anna-Maria 2001a, "Är en dubbelidentitet möjlig?", Anna-Maria Åström, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 37–49.
- Åström, Anna-Maria 2001b, "Stereotyper och språkligt baserade bindningar", Anna-Maria Åström, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 145–148.
- Åström, Anna-Maria, Yrsa Lindqvist & Bo Lönnqvist 2001, *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

3. RASISM OCH VITHET SOM AKADEMISKA BEGREPP

Lotti Harju & Elina Oinas

Rasismens nivåer

Det här kapitlet presenterar några av den tidigare rasismforskningens centrala idéer som kan anses vara relevanta för bokens kontext. Trots att alla texter i boken inte uttryckligen handlar om rasifiering och rasism, finns frågorna konstant i bakgrunden. Diskussionen här hjälper alltså förhoppningsvis den som inte är så insatt i rasismforskning sedan tidigare att orientera sig i de kommande kapitlen.

Liksom de flesta sociala fenomen har rasism flera nivåer som bör tolkas tillsammans: den individuella, institutionella och strukturella nivån (Williams 2021). Att den individuella nivån beaktas bör dock inte leda till en smal, individualiserande tolkning. Även om rasism i högsta grad berör på djupet på ett personligt plan, är ett personcentrerat perspektiv lätt vilseledande – i synnerhet för dem som gynnas inom rasistiska strukturer. Rasism ska inte förstås som något som är begränsat till individuella rasisters handlingar och åsikter (Williams 2021, 16). Kritiken av en individualisering av rasism riktar sig mot förenklingar där rasism föreställs som handlingar som i grunden neutralt positionerade människor utför och mot tanken att det är dessa handlingar som gör eller inte gör människor till "rasister". I individualiserande tolkningar av rasism skulle rasifierat förtryck också vara något människor och samhällen relativt enkelt kunde upphöra med, om de så önskade. Sociologiskt relevant rasismforskning betonar vikten av att betrakta helheter och komplexa system där individer och grupper inte agerar helt fritt –

helheterna och deras begriplighet uppstår genom att finnas i systemet (Ahmed 2011). Det bör också påpekas att även om vi framhåller vikten av sociologiska perspektiv för synliggörande av rasism som helhet, har sociologin i Finland inte varit särskilt benägen att engagera sig i frågor om ras (Rastas & Poelman 2021).

Diskussioner om institutionell rasism ser hierarkiserande rasifiering som något mer omfattande än enskilda människors handlingar. Institutionell rasism innebär att viktiga organ i samhället är konstruerade på sätt som motarbetar icke-vita människors delaktighet (t.ex. Tate & Page 2018; Matthew 2022). Exempel på institutioner där institutionell rasism har studerats är gränsbevakningen, skolor och universitet, sjukvård, polisväsendet och socialsektorn. Strukturell rasism hänvisar å sin sida till bestående, ofta långt historiskt utsträckta, samhälleliga strukturer som formar ovannämnda institutioner. Strukturer genomsyrar till exempel språket som gör det sociala och personliga – till och med de mest privata känslorna – begripliga för oss (Ahmed 2011). Rasismen i Europa och Nordamerika härleds till den historiska bakgrunden med slaveri och kolonialism men det är viktigt att påpeka att historicitet inte bara syftar på en svunnen tid, utan dessa fenomen skapar fortfarande vår nutid och har globala hierarkiserande effekter till exempel genom universitetsinstitutionens vithet och de akademiska kunskapsidealens globala räckvidd (Bhambra 2007; Bhambra, Gebrial & Nişancıoğlu 2018). De finländska och nordiska rasismkonstruktionerna hänger tätt samman med europeisk kolonialism (se Harju & Oinas, kap. 2).

Vithet som system

Rasismforskare närmar sig det strukturella med begrepp som system av "vit övermakt" eller "vit dominans" (se t.ex. Leonardo 2004; Applebaum 2015; Yancy 2015; Thompson 2003). I ett vitcentrerat, vitprivilegerande system – som till viss mån tar sig olika former beroende på nationella och subnationella kontexter – kan grupper och individer komma att både placeras och aktivt kämpa för att placera sig själva på så att säga gynnsamma (vitnärbelägna) sätt inom ett "fält av rasifierade positioner" (Kim 1999, 106). Rasifierade fält

byggs alltid intersektionellt med andra korsande maktrelationer, till exempel klass, kön, ålder, nationalitet, religion, geopolitisk situation, sexualitet och funktionsvariation (t.ex. Kim 1999; Krivonos 2018; KC et al. 2024). Vithet ska här inte förstås som en reell reflektion av en hudfärg (som t.ex. Dyer [1997] har påpekat är "vita" människor oftast rödrosa eller gulaktiga) utan som en relation till ett föränderligt samhälleligt normtillstånd eller rasifierat ideal.

Vit övermakt beskriver alltså ett system där vithet presenteras som en normativ måttstock kring vilken olika grupper och kroppar placeras och placerar sig själva och varandra. Olika kroppar har olika närhet och tillgång till denna vithet. Olika kroppar har dessutom under sin livstid, och till och med under en och samma dag, även olika möjligheter att röra sig inom det rasifierade fältet, och rasifierade fält är i sig tidsligt och rumsligt föränderliga (t.ex. Paraschivescu 2020). Likaså är rasifieringsregimerna i konstant förändring, även om den kan vara långsam, och påverkas av makro- och mikropolitiska utvecklingar (t.ex. Urponen 2010). Förändring betyder dock inte nödvändigtvis att själva vithetscentreringen luckras upp, bara att den tar nya former (t.ex. Hübinette & Lundström 2023). Samtidigt kan nya sätt att tala om och potentiellt ifrågasätta eller motarbeta rasism uppkomma an efter (Harju, kap. 9).

Det är i sig värt att notera att vi i denna bok använder det gängse svenskspråkiga ordet "icke-vita" som översättning av engelskans *people of color*. Det senare uttrycket vore att föredra eftersom det inte centrerar vithet. Det är belysande att ett motsvarande positivt eller neutralt ord inte finns på svenska. Vidare är det också värt att understryka att vi här använder ett uttryck som "på olika sätt rasifierade" för att beskriva både så kallade icke-vita och vita människor (se också Aldrin Salskov, kap. 14). Ofta används "rasifierad" enbart för att beskriva icke-vita människor eller grupper, vilket kan ses som ett misstag som bidrar till att dölja vithetens konstruerade natur. I ett rasistiskt samhällssystem är alla människor på olika sätt rasifierade, men placeras i och möter väldigt olika former av makt, privilegier, uteslutning och våld beroende på sin specifika rasifiering. Det viktiga som begreppet "rasifierad" gör är att det påpekar att ras egentligen inte handlar om att vara någonting, utan det är

en subjektiverande process där människan ständigt görs till något. Det lämnar rum för förändring.

Det personliga

Även om forskning alltid förklarar rasism som ett samhälleligt fenomen bortom enstaka rasistiska handlingar eller attityder, bör rasism också förstås som en djupt personlig erfarenhet. Upplevelsen av rasism berör inte enbart enstaka händelser utan kan bättre beskrivas som en omfattande erfarenhet av att leva i ett rasistiskt system som lämnar djupgående, traumatiska sår och utgör ett hinder för individers och gemenskapers (minoriteters, nationers) jagbygge och politisering (se t.ex. Fanon 2008; Kilomba 2010). Likaså kan icke-upplevelsen av rasism – eller rättare sagt den sammanlagda upplevelsen av rasifierat privilegium och därav följande blindhet – förstås som central för vita (dvs. rasifierat socialt och politiskt normativa/dominanta) individer, speciellt inom kontexter där vitnormativitet inte ifrågasätts (se t.ex. Hoegaerts et al. 2022). Även detta lämnar djupa psykosociala spår. Det senare är av särskild relevans i denna bok där flera kapitel handlar om att tolka det vitantagna finlandssvenska.

Vithet är alltså ingenting fixerat, inget människor har naturlig, garanterad tillgång till, utan en slags orättvist utdelad maktresurs som det förhandlas kring. Strävan mot vithet kan i ett system av vitnormativitet ske på personlig nivå, gruppnivå och nationell nivå, så som vi exempelvis såg i det föregående kapitlet om finlandssvenskhetens historiska konstruktioner. Den sociala/strukturella och samtidigt personliga dimensionen av rasifieringsprocesser innebär att vithet inte heller är något som den vitförstådda individen kan sätta sig själv utanför, varken medvetet eller omedvetet. För att förstå denna aktiva men begränsade process kan en parallell dras till människors könade möjligheter som huvudsakligen är utom individens kontroll, trots könets performativa, konstruerade natur (se Harju 2021). Ras ska alltså inte förstås som något som människor innehar "naturligt", men samtidigt inte heller som något det går att stå utanför inom en rasistisk samhällsverklighet.

Liksom med andra strukturerande mänskliga kategorier skulle det inte behöva vara så här. Exempelvis skriver filosofen George Yancy att "vithet inte är en ontologiskt oeliminerbar del av mänsklig existens. Den är, på detta sätt, kontingent." (Yancy 2014, 8.)

Att bli av med rasism kräver en upplösning av själva kategorierna, och av praktikerna och strukturerna bakom dem, inte enbart deras föreställda innehåll eller namn. Rasismforskare menar alltså att det inte går att tänka sig en neutral vithet – en vithet som på något sätt skulle existera utanför vit dominans. "Vit dominans är varje vita subjekts ansvar eftersom hela hennes varande är beroende av det", skriver Zeus Leonardo (2004, 144). Utan ett system av vit övermakt upphör vithet alltså att vara ett begripligt koncept. Leonardo menar också att det i dagens läge försvinner något väsentligt från det (tidigare) vita subjektet då hens satsning på vit makt tas bort eller då hen upplever ett hot om detta. Denna känsla av förlust anses leda till ett kristillstånd bland dem som satsat på vithet. Återigen kan uppenbara paralleller dras till människors satsning på kön, trots att kön och rasifiering inte är identiskt fungerande hierarkiseringar eller maktmekanismer.

Diskussionerna om vit kris eller obekvämhets är i sig centrala. Forskare och teoretiker (t.ex. Yancy 2015; Tuck & Yang 2012; Thompson 2003) har på olika sätt och i olika kontexter talat om det privilegierade – vita – behovet av eller ängsligheten kring att kunna återgå till en känsla av politisk/rasifierad bekvämhets, alltså en känsla de kan tänkas ha haft inom ett paradigm där den vita övermakten osynliggjorts. Vita aktörer kan använda sig av en mängd strategier för att uppnå eller återgå till det rasifierade lugnet. Det bör understrykas att det som verkar harmoniskt, otvunget och naturligt för den privilegierade egentligen hela tiden vilar på konflikt och våld – ett konstant skeende – som nog syns för de som drabbas.

Yancy använder ordet stygn för att beskriva vita strategier för att "kirurgiskt" (dvs. invasivt) hålla ihop den vita världsbilden och skydda sig från "epistemiska fissurer och disruptioner av vit normativitet". "Att vara hopsydd", skriver Yancy, "implikerar även en form av varande som är fri från en slags 'infektion'" (Yancy 2015, xv) – en infektion till följd av rasifierad osäkerhet eller självkritik. De makt-

havande tycks anse att det är bättre att undvika konflikt eller strid även när den skenbara harmonin är baserad på ojämlikhet. I den finländska kontexten har exempelvis myten om välfärdsstaten, könsens jämlikhet och den politiska konsensuskulturen analyserats genom deras roll i motarbetandet av en potentiellt produktiv konflikt där den rasifierade ojämlikheten och våldet lyfts fram och bearbetas (se Sudenkaarne & Blell 2022; Blell 2021).

Yancy, bland andra, argumenterar för ett behov av att stanna i det obekväma: "Att inte vara hopsydd [...] innebär inte enbart att man är öppen för att bli sårad [*wounded*], utan också att man odlar praktiken att stanna kvar med det öppna såret, att dröja kvar hos smärtan i själva öppningen, snittet" (Yancy 2015, xvii), något som denna bok även strävar efter. I sin roll som pedagog menar Yancy att hans mål bland vita studerande är "att utveckla ett utrymme inom vilket [de] kan uppleva kris" (Yancy 2014, 13). Detta kristillstånd, som kommer att innehålla ett "nödvändigt sörjande" av det förlorade vita subjektet (Yancy 2015, xxv), bör pågå tills en förändring sker. En kris är i denna bemärkelse alltså inte något man ska försöka komma ifrån så snabbt som möjligt (se Liu Xin, kap. 7; Harju, kap. 9; Oinas, kap. 12; Ali, kap. 13; Aldrin Salskov, kap. 14).

Rasismforskare menar vidare att problemet med att undvika en kris i högsta grad även finns bland många vita som oroar sig för att ta itu med sin egen potentiella rasism. Progressiva vita längtar ofta efter att få uppleva en "oproblematisk solidaritet" (Thompson 2003, 10) med icke-vita människor och aktörer. Audrey Thompson menar att denna tendens även finns bland vita akademiker som forskar i rasism. Problemet ligger alltså inte nödvändigtvis i vita aktörers vilja att bli sedda som "antirasister" utan i hur vit "antirasism" vill dölja fortsatt ojämlikhet och översitteri. Att vara antirasist måste i denna bemärkelse alltså vara ett kontinuerligt – och kontinuerligt problematiskt – projekt. Antirasism måste handla om annat än att "använda och tala om rätta texter och rätta termer" (Thompson 2003, 10–11).

Kapitlen i denna bok visar hur institutionella och strukturella former av rasism är fenomen som samhällsvetenskaplig forskning i svenskspråkig kontext i Finland bör ta fasta på med hjälp av den

omfattande rasismforskning och -teori som i dagens läge finns till hands. Av speciell vikt är situationer där det råder en tystnad kring ras, och denna tystnad är i högsta grad intressant (se även t.ex. Huttunen & Oinas 2023). Bokens olika kapitel understryker vikten av det strukturella. I exempelvis Saga Rosenströms, Olivia Maurys och Valter Sandell-Maurys kapitel är det uppenbart att rasismen som de nyanlända berörs av i Finland inte ska härledas till en enskild handling, tvärtom vittnar forskningsmaterialet om ofta förekommande vänlighet och välkomnande handlingar bland välmenande finländare. Maury lyfter fram gränsregimen som en struktur som präglar den rasifierade nykomlingens känsla av liminalitet, en begränsande framtidsoro, på ett sätt som inte rubbas av att till exempel enstaka lärare i skolan beter sig på ett trevligt sätt.

Förändring

Hur rasistiska strukturer motarbetas, och huruvida det går att bryta mot subjektets rasifierade positionalitet, är frågor som får olika svar i boken, beroende på forskningstraditionen. Detta kan ses som en positiv sak; om rasismforskningen präglades av schablonartad enstämmighet skulle den riskera att förlora sin analytiska skärpa. Med Yancy (2014, 2015) kan man vidare tänka sig att obekvämheter och den produktiva krisen bör vara närvarande även i forskningen. Vidare hör det till saken att när forskningen handlar om politik ska den analytiska tonen också ha politiskt relevanta nyanser eftersom även forskare är ansvariga och komprometterade inom de rasistiska system de lever i. Samhällsvetare kan inte placera sig utanför det fenomen de undersöker, utan ska förstås som politiskt positionerade per definition och därmed delaktiga i maktbruk (t.ex. Butler 2007). Hur påverkar forskarens positionalitet – nu och som härkomst – hens forskning i frågor som berör rasism och andrafrågor? Hur blindas de som lever innanför samhällets normativa apparat för det maktbruk som sker? Hur beredda är de att förstå och försvara? Hur uppstår positionalitet och kan den förändras till exempel genom medvetenhet och reflektion? Vem kan eller borde forska och skriva om vad?

I sitt kapitel diskuterar Lotti Harju risken med att försök till att motarbeta polarisering och oppositionellt tänkande snarare leder till ett vitt identitetsbygge än politisk förändring. I kapitlet diskuteras i vilken mån "medvetenhet" om rasism – eller medvetenhet om medvetenhetens gränser (och så vidare) – riskerar att fastna i en slags oändlig regression av metanivåer. Samtidigt lyfter hen även fram den fallgrop som syntestänkandet utgör, det vill säga då man presenterar sig som om man tagit steget vidare från ett oppositionellt tänkande, en slags centrism som maskerar sig som en mer "upphöjd ställning" (se Tuck & Yang 2012, 16).

Salla Aldrin Salskovs kapitel är inne på liknande teman. Aldrin Salskovs analytiska slutsats fungerar som en uppmuntran att läsa vidare. Hon fokuserar på vithetskritik som en "rutinartad gest" eller en "epistemisk vana" vars politiska eller sociala inverkan bör problematiseras, men ser hoppfullt på hur en konstruktiv kritisk tradition kan skapas inom feministisk forskning. På liknande sätt skissar även Liu Xin i sitt kapitel fram en ram för hur en hoppfull identifikation som bygger en grund för alternativa fantasier kunde se ut.

LITTERATUR

- Ahmed, Sara 2011, *Vithetens hegemoni*, Hågersten: Tankekraft.
- Appelbaum, Barbara 2015, "Flipping the Script ... and Still a Problem. Staying in the Anxiety of Being a Problem", George Yancy (ed.), *White Self-Criticality Beyond Anti-Racism. How Does It Feel to Be a White Problem?*, Idaho Falls: Lexington Books.
- Bhambra, Gurinder K. 2007, *Rethinking Modernity. Postcolonialism and the Sociological Imagination*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bhambra, Gurinder K., Dalia Gebrial & Kerem Nişancıoğlu (eds.) 2018, *Decolonising the University*, London: Pluto Press.
- Blell, Mwenza 2021, "On the Cultivation of Black Feminist Pattern Recognition", *Astra*, nr 1, <https://www.astra.fi/blog/webbartiklar/mwenza-blell-on-the-cultivation-of-black-feminist-pattern-recognition/> (hämtad 21.11.2024).
- Butler, Judith 2007, *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*, övers. Suzanne Almqvist, Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Dyer, Richard 1997, *White*, London: Routledge.
- Fanon, Frantz 2008 [1952], *Black Skin White Masks*, London: Pluto Press.
- Harju, Otso 2021, "'A Woman', 'As a Woman', What do You Mean? Feminist Ethnography, Transgender Studies and the Uses of not Passing", *SQS-lehti* 15, nr 1–2, s. 1–16.
- Hoegaerts, Josephine et al. (eds.) 2022, *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, Helsinki: Helsinki University Press.
- Huttunen, Katriina & Elina Oinas 2023, "Rodullistavien ja sukupuolittavien käytäntöjen tulkintaa rokotetutkimushankkeen liepeillä", *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 36, nr 1, s. 4–19.
- Hübinette, Tobias & Catrin Lundström 2023, "White Melancholia: A historicized Analysis of Whiteness in Sweden", Rikke Andreassen et al. (eds.), *The Routledge International Handbook of New Critical Race and Whiteness Studies*, London: Routledge.
- KC, Smarika, Priscilla Osei & Kris Clarke 2024, "Intersectional Knowledge Practices in Academia from Marginal Positions: Testimonios from Researchers of Colour in Finland", Kris Clarke, Leece Lee-Oliver & Satu Ranta-Tyrkkö (eds.), *Decolonising Social Work in Finland. Racialisation and Practices of Care*, Bristol: Policy Press, s. 195–214.
- Kilomba, Grada 2010, *Plantation Memories. Episodes of Everyday Racism*. Münster: Unrast Verlag.
- Kim, Claire Jean 1999, "The Racial Triangulation of Asian Americans", *Politics & Society* 27, nr 1, s. 105–138.
- Krivosos, Daria 2018, "Claims to Whiteness: Young Unemployed Russian-Speakers' Declassificatory Struggles in Finland", *The Sociological Review* 66, nr 6, s. 1145–1160.
- Leonardo, Zeus 2004, "The Color of Supremacy: Beyond the Discourse of 'White Privilege'", *Educational Philosophy and Theory* 36, nr 2, s. 137–152.
- Matthew, Dale 2022, "Against 'Institutional Racism'", *Philosophy and Social Criticism* 50, nr 6, s. 971–996.

- Paraschivescu, Claudia 2020, "Experiencing Whiteness: Intra-EU Migration of Romanians to Paris and London", *Ethnic and Racial Studies* 43, nr 14, s. 2665–2683.
- Rastas, Anna & Sanna Poelman 2021, "Suomalaisen sosiologian värisokea piste", *Sosiologia* 58, nr 1, s. 3–20.
- Sudenkaarne, Tiia & Mwenza Blell 2021, "Reproductive Justice for the Haunted Nordic Welfare State: Race, Racism, and Queer Bioethics in Finland", *Bioethics* 36, nr 3, s. 328–335.
- Tate, Shirley Anne & Damien Page 2018, "Whiteness and Institutional Racism: Hiding Behind (Un)Conscious Bias", *Ethics and Education* 13, nr 1, s. 141–155.
- Thompson, Audrey 2003, "Tiffany, Friend of People of Color: White Investments in Antiracism", *International Journal of Qualitative Studies in Education* 16, nr 1, s. 7–29.
- Tuck, Eve & K. Wayne Yang 2012, "Decolonization is not a Metaphor", *Decolonization. Indigeneity, Education & Society* 1, nr 1, s. 1–40.
- Urponen, Maija 2010, *Yli kaikkien rajojen. Helsingin olympialaiset ja Armi Kuusela kansainvälistymisen kynnyksellä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Williams, Jeremy 2021, *Climate Change Is Racist. Race, Privilege, and the Struggle for Climate Justice*, London: Icon Books.
- Yancy, George 2014, "Introduction: White Crisis and the Value of Losing One's Way", George Yancy & Maria del Guadalupe Davidson (eds.), *Exploring Race in Predominantly White Classrooms*, New York: Routledge.
- Yancy, George 2015, "Introduction: Un-Sutured", George Yancy (ed.), *White Self-Criticality Beyond Anti-racism. How Does It Feel to Be a White Problem?*, Lanham: Lexington Books.

4. HUR AVBILDAR MAN EN GRÄNS?

Helen Korpak

Hur avbildar man en gräns? Frågan får mig att reflektera över själva ordet *gräns*. Bakom ordets få bokstäver döljer sig ett bråddjup i vilka olika innebörder flyter omkring. De associationer som ordet frammanar hos mig är underligt abstrakta, jag känner att jag *vet* vad ordet har för innebörd, som om det är en del av min kropp. Men när jag blickar inåt uppstår ändå inga klara bilder.

I ordboken finns definitionen *tänkt skiljelinje*. Och visst är det ju linjen som utgör den renodlade symbolen för gränsen: den återfinns på kartan i form av det vindlande strecket, den uppstår där skuggan tar slut och ljuset tar över. Men om vi genom språket försöker nå fram till den stadfästa och möjligast fullkomliga innebörden av gräns kommer ordet "tänkt" först i ordbokens definition. Skiljelinjen är alltså en aktiv sanning endast i det mänskliga medvetandet, den formas av kulturella och samhälleliga normer. När dessa normer integreras i ett begrepp blir de med ens faktiska.

Det abstrakta kan anta en konkret form – även om de gränser som ritas på kartor är "tänkta" känner nationalstater och markägare ett behov att befästa dem med byggda murar och staket. Vi värnar om gränser och söker global konsensus kring dem. Utan att själva inse det söker vi mening i skiljelinjerna och identifierar oss med dem eftersom den moderna människan inte verkar kunna föreställa sig en gränslös verklighet.

Konsten har under historiens lopp utgjort ett viktigt redskap för styrande makter och spelat en central roll i skapandet och upprätthållandet av gränser i både den inre och den yttre världen. Vad som mer sällan lyfts fram är konstens potential att på ett mångdimensionerat sätt dissekera begreppet gräns. Utläser man ett konstverk

på ett djuplodande (och möjligen något resultatinriktat) sätt tenderar man faktiskt så gott som alltid att skönja närvaron av någon slags gränstematik. Begreppets symboliska komplexitet innebär att det återfinns på de mest oväntade ställen.

I mitt urval av konstverk reproducerade i denna bok har jag utgått från en relativt obestämd och plastisk tolkning av begreppet gräns. I vårt dagliga liv är vi omgivna av figurativa bilder. I nyhetsmedia ser vi ständigt fotografier som avbildar nationsgränser och deras direkta följder samtidigt som vi på internet bombarderas med bildmaterial som glorifierar kapital, vilket i sin tur bidrar till att skapa avgrundsdjupa globala klyftor mellan olika människogrupper. Därför väljer jag att här fokusera på konst som tar avstånd från det bildförbrukningstempo vi vanligtvis behöver förhålla oss till. På så sätt försöker jag också få bildmaterialet att passa ihop med de vetenskapliga texterna i boken. För att lyfta fram skribenternas nivå av specialisering och den noggrannhet som krävs i författandet av akademiska texter har jag bjudit in samtida konstnärer som likväl arbetar precist och detaljerat.

Jag har medvetet valt att undvika bildmaterial som behandlar andrafiering genom avbildning av brutalitet, maktmissbruk eller motsättningar. Orsaken till att jag undviker de bokstavliga tolkningarna av hierarkier och gränsdragning är att jag velat understryka betydelsen av det subtila. Bokformatet erbjuder den tid och det rum som krävs för att känsliga och nyanserade verk ska kunna andas. Min förhoppning är att konstverken här ska kunna existera på liknande sätt som dikten gör i en poesisamling: att de kravlöst välkomnar läsaren att stanna upp, och att de inbjuder till återbesök.

Med allt detta sagt vill jag ändå skriva något om de tio verk som illustrerar denna bok. Utan att alltför ingående redogöra för dem hoppas jag kunna konkretisera några av de tankar jag haft då jag sammanställt denna bildhelhet. Förhoppningsvis främjar introduktionerna en dialog mellan bokens enskilda delar.

Den gemensamma nämnaren för samtliga inkluderade verk är att de var och en på sitt sätt relaterar till de svärgripbara gränser som är innäslade i våra vardagsliv och tankar. Några av de medverkande konstnärerna närmar sig det alldagliga genom att använda

sig av igenkännbara visuella fragment: James Prevettts skulptur ur serien *Things for Homes* (s. 58) är helhetens tydligaste exempel på hur något värdelöst kan synliggöras och omvandlas i konsten. Med sina verk deltar Prevett i att bredda omfattningen av vad begreppet skulptur kan innefatta, såväl estetiskt som politiskt. Prevett väljer att blicka inåt i den privata sfären då han söker råmaterial för sina skulpturer, och skapar talismaner av hushållsavfall som hushållspappersrullar och kapsyler. Utöver att Prevett i sina skulpturer utforskar gränsdragningen mellan det värdelösa och det värdefulla kan hans verk också ses som tolkningar av hur lek och allvar överlappar varandra.

Emma Luukkala har i sviten *Siisti on rikki* (Det prydliga är trasigt) tolkat oreda. Hennes målningar avbildar olika föremål men utgår inte från noggrant komponerade stillebensmotiv, utan tar avstamp i den slags röra som tenderar att uppstå i vardagslivets hushållsbestyr. Den ljuva färgen i *Siisti on rikki V* (s. 81) är rogivande, men väcker också tankar om den könsfördelning och klassaspekt som är en ofrånkomlig del av hushållsarbete. Vem tillfaller städningen och varför? Är prydlighet en statusmarkör? I sin medvetna estetisering av stökighet sammanknyter Luukkala det osynliga husliga arbete som ofta blir utan erkänsla med så kallad finkultur.

Matilda Enegren avbildar å sin sida enbart människogestalter i verket *Karlavägen* (s. 99), ett enskilt verk från en större svit av målningar med spontana människogruppningar. Enegren utforskar jagets relation till den fysiska verklighet vi förnimmar omkring oss. Genom att med stor omsorg återge tillfälliga konstellationer som är alldeles för ordinära för att vanligtvis noteras beskriver hon uppkomsten av ett "vi". De avporträtterade ryggtavlorna av ungdomar som kommit samman rannsakar också den samtida människan som social varelse.

Av Océane Bruel reproduceras i denna bok en dokumentation av verket *Là* (s. 119), i vilket stommen av vad som verkar vara en stol ämnad för det offentliga rummet påkläts olika människoplagg. Bruel använder sig ofta av oväntade material, och *Là* är inget undantag: dolt i tygveckan finns bland annat fruktkärnor och fänkålsfrön. Vid första anblick för verket tankarna till själlösa kontorsutrym-

men och opersonliga sköterskeuniformer, men vetenskapen om de gömda detaljerna tillför ett gåtfullt stråk. Frånvaron av såväl säte som ryggstöd får den obrukbara stolkonstruktionen att omvandlas till en revolt mot vardagens krav på nytta och produktivitet.

Både Gladys Camilo och Elina Laitinen använder sig av återanvända textilier och kläder i sin konst, och söker på så sätt återknytta till såväl familje- som kvinnohistoria. Deras verk påminner om att den rigida gräns som dragits mellan handarbete och bildkonst är konstgjord och sexistisk till sin härkomst. Camilo använder sig av textilkonsten som ett sätt att bearbeta och fördriva trauma – hennes väggbonader ser ut som täcken att värma eller gömma sig under, de är mjuka sköldar mot en kall yttre värld. Ur verktitlarna kan dock en ytterligare dimension utläsas: titeln på det verk som ingår i boken, *Señora Torres III* ([s. 144](#)), låter betraktaren förstå att detta även är ett slags porträtt, hur abstrakt det än må vara.

Porträttet i Elina Laitinens *Rauha* ([s. 173](#)) är av ett mer lättläst slag: på en gammal bomullsklänning har konstnären återgett ett porträtt från 1965 som föreställer hennes farmorsmor Rauha poserande med sin sista ko. Bilden vittnar om den samhällsomvälvning som skedde i Finland efter 1945. Med sin gammaldags sjalett knuten under hakan ter sig Rauha som en symbol för en svunnen tid. Verket tillskriver ändå inte det förgångna några specifika egenskaper, utan konstaterar först och främst att tidens gång omformar de roller vi antar i det samhälle vi lever i. Själva fotografiet har Laitinen överfört på klädesplagget genom att låta det exponeras av solen. Med en negativbild placerad på bröstet har klänningen för en längre tid överlåtits till naturen som i sakta mak blekt tygets yta och på så sätt inpräntat porträttet av Rauha över området som täcker hjärtat.

Även Liina Aalto-Setälä arbetar i samklang med naturen och vill i sin konst ofta ifrågasätta vår antropocentriska världsbild och luckra upp dess makthierarkier. Här inkluderas ett verk ur hennes serie *Den viskande jorden* ([s. 200](#)) som Aalto-Setälä skapat genom att i marken gräva ner fotografier ur sitt eget arkiv och lämna dem där tills mikrober, väta och friktion satt sina spår. De därigenom uppkomna halvt upplösta bilderna är märkvärdigt effektiva i sättet på vilka de väcker tankar om alltings förgänglighet och oundvikliga

sönderfall, inte bara i relation till den fysiska världen utan också gällande mänskligt minne och verklighetsuppfattning.

Charlotta Östlund kan å sin sida få naturen att helt stanna upp. Hennes skulpturer är skapade av de ömtåligaste av material, som till exempel kronblad eller tunna växtstammar. I verket *Bukett* (s. 220) har hon skapat en uppochnervänd växt med ljuvliga blommor som vilar på små stenar. Mötet mellan det hårda och det spröda kan på ett symboliskt plan anses väldigt brutalt, men Östlund har byggt upp sina blomster så att de delvis omfamnar och omsluter stenarna. Det konstgjorda består i hennes verk av lika mängder fiktion och verklighet. Människans absurda relation till naturen gör sig påmind, men på ett finkänsligt sätt.

I Minjee Hwang Kims eteriska färgteckning *Hikō-ki gumo* (*vapor trail*) (s. 248) avbildas ett diffust vitt stråk på en ljust blågrön botten – den enda uppenbara linjen i konsturvalet i denna bok. Detta är något helt annat än en gräns dragen på en karta, och verkets namn antyder i själva verket en överskridning av nationsgränser (den svenskspråkiga översättningen av titeln är *kondensationsstrimmor*, det vill säga benämningen på det moln ett flygplan lämnar efter sig på himlen). Detta är en linje som briserar av rörelse och som motsätter sig rigida gränser, den är på väg att förvandlas och kanske till och med att försvinna. Vad som sker utanför bildområdets gränser är upp till betraktaren att föreställa sig.

Och så har vi Karl Henrik Edlunds klassiska svartvita fotografi (s. 274) som i denna kontext utgör en hyllning till transcendens. Verket visar oss vad vi har att vinna då vi strävar framåt och vidare. Den svårstakade vägen för spikrakt uppåt, mot susande trädkronor och en ljus himmel.

James Prevett, *Things for Homes #05 (Upright Motive No. 05)*, 2021. Gjuten aluminium, kapsyler, metallringar från dryckesburkar, trä, 28 x 12 x 12 cm.
Foto: Vilma Pimenoff

5. ASYLSÖKANDE FAMILJER I EN TVÅSPRÅKIG SKÄRGÅRDSMILJÖ

NYA UTMANINGAR OCH MÖJLIGHETER

Saga Rosenström

Hösten 2015 mottog det lilla skärgårdssamhället Nagu hundra asylsökande. De nyanlända togs med i byns aktiviteter på ett sätt som i media kom att kallas Nagumodellen för integration. De som anlände till Nagu var barnfamiljer, och omkring hälften var barn. Barnens närvaro i kombination med att Nagu är glest befolkat, ligger långt från större städer och dessutom har svenska som majoritetsspråk gav upphov till nya frågor att ta ställning till, i synnerhet frågor relaterade till de nyanlända barnens skolgång. I det här kapitlet undersöker jag hur man konkret hanterar tvåspråkighet när barnfamiljer flyttar till en rural svenskspråkig ort i Finland. Frågor om utbildning är i hög grad könade (Skelton, Francis & Smulyan 2006), och genusaspekterna genomsyrar berättelserna från Nagu; det faktum att Nagu mottog familjer och inte "unga, ensamma män" upprepades i så gott som varje intervju jag gjorde. Att det var barnfamiljer som anlände kontrasterades konstant mot alternativet, och farhågor relaterade till asylsökande män blir därmed relevanta. Barnen sågs som en förmildrande omständighet som gjorde ett annars potentiellt svårt mottagande enklare, men samtidigt innebar barnen nya utmaningar.

Nagu i Åbolands skärgård är sedan 2009 en del av den sammanlagda kommunen Pargas stad. Pargas är dessutom namnet på kommuncentret och kommunens största ort. Nagu består av cirka 3 000 öar som sammanlänkas med broar, färjor och förbindelsebåtar eller privat båttransport. På öarna bor omkring 1 400 invånare året om,

ungefär hälften av dem bor i kyrkbyn Kyrkbacken på ön Storlandet. Sommartid ökar befolkningen flerfaldigt tack vare sommargäster och turister. Man kommer till Kyrkbacken med bil från kommuncentret Pargas på en knapp timme, med en tio minuters färjtur inräknad. Vid rusningstid trafikerar färjan var femtonde minut men på natten bara en gång i timmen. Både Nagu och Pargas är tvåspråkiga orter med svenska som majoritetsspråk (Statistikcentralen 2020). Avståndet från Nagu till Åbo, den närmaste stora staden, är cirka en och en halv timme med bil.

Migrationsrörelserna omkring 2015 började omtalas som "flyktingkrisen" i medier och akademiska texter redan medan de pågick (Pyrhönen, Bauvois & Rosenström 2021, 3). Den så kallade flyktingkrisen sågs till en början mest som en humanitär kris, men i takt med att allt fler flyktingar anlände till Europa kom diskursen alltmer att handla om gränskontroll och migration som en kris för de mottagande samhällena (Olsen 2019, 93). Det har sagts att Europa inte hade tillräckligt med beredskap att motta flyktingarna (Farahani 2021, 664). Över en miljon människor anlände till EU under 2015, och flyktingströmmen nådde sin kulmen i oktober (UNHCR 2016 i Greusing & Boomgaarden 2017, 1749). Flyktingarna kom i huvudsak från Mellanöstern och Nordafrika, men också från bland annat Balkanhalvön. Migration från de här områdena till Europa var inte ovanlig, men det exceptionella 2015 var antalet människor som flydde. Antalet människor som miste livet under resan var också större än någonsin tidigare. Enligt FN:s flyktingkommissariat UNHCR (2024) dog eller försvann över 3 700 människor på Medelhavet under 2015.

Även om Finland inte kan mäta sig med Tyskland eller Medelhavsländerna när det kommer till absoluta antal mottagna flyktingar var ökningen märkbar. År 2015 ansökte 32 477 personer om asyl i Finland, vilket var en ökning med omkring 29 000 från det som tidigare hade varit normalt (Pantti et al. 2019, 506). Två tredjedelar av de asylsökande som anlände till Finland det året kom från Irak (Maahanmuuttovirasto 2016). Efter riksdagsvalet våren 2015 hade det invandringskritiska partiet Sannfinländarna för första gången blivit regeringsparti, och också politiker från andra partier medverkade i att skapa ett mer främlingsfientligt diskussionsklimat (se t.ex.

Kotonen 2019, 249). Forskning kring Finlands asylmottagning under den så kallade flyktingkrisen har inte kunnat undvika det dåvarande nationella politiska läget (t.ex. Seikkula 2022, 793; Bayrakli & Hafez 2017; Prokkola 2018; Kotonen 2019; Nikunen 2019; Pantti et al. 2019).

I oktober 2015 när Finland tog emot fler asylsökande än tidigare öppnade det lokala Röda Kors-distriktet i Åboland, på uppdrag av Migrationsverket, en temporär flyktingförläggning i Hotell Strandbos fastigheter på Kyrkbacken i Nagu. Hotellet var stängt under vintern och från början var det beslutat att mottagningscentralen skulle avsluta sin verksamhet där i april följande vår. Hundra asylsökande från Afghanistan, Irak och Somalia bodde på Strandbo. Som jämförelse bor ungefär 600 personer permanent i Nagu centrum. En Nagubo använder ordet "glädjebeslut" för att beskriva nyheten om att Nagu skulle öppna en mottagningscentral eftersom de nyanlända livade upp en annars tyst vinter. Många i Nagu glädde sig åt mottagningen före, under och efter Strandbos aktiva period som hem för de asylsökande.

De asylsökande i Nagu var familjer och omkring hälften var som sagt barn. Barnen i skolåldern gick först i en förberedande skolklass, VALMO (från fi. *valmistava opetus*, "förberedande undervisning"). En lärare som hade erfarenhet av att undervisa flyktingbarn kom till Nagu från Pargas. När Strandbos asylmottagning stängdes i april 2016 fortsatte undervisningen i den finska skolan i Pargas för de barn som stannade kvar i Nagu i privat inkvartering. Efter att mottagningscentralen stängts skickades de asylsökande till andra mottagningscentraler i landet, men många återvände till Nagu med bybornas hjälp. I dag bor endast ett fåtal kvar i Nagu, men flera av de före detta asylsökandena har bosatt sig i Pargas.

Omkring 140 frivilliga ordsbor visade intresse för asylmottagningen, vilket är en stor andel av Nagus vuxna befolkning (Caponio, Ponzo & Giannetto 2019, 33). Begreppet Nagumodellen introducerades i media i januari 2016 och fick betydelsen att involvera nykomlingar i program och aktiviteter som också tidigare ordnats på orten. Nagumodellen nämndes i finska medier åtminstone så sent som 2021. I synnerhet finlandssvenska medier skrev om Nagumodellen och alltid i positiva termer, som ett gott exempel på lyckad integra-

tion under en tid som i media präglades av främlingsfientlighet, med till exempel det högerextrema medborgargardet Soldiers of Odin som fick stor uppmärksamhet (Pyrhönen, Bauvois & Rosenström 2021, 2). Fenomenet Nagumodellen blev aktuellt på nytt våren 2022 i och med invandring från det krigsdrabbade Ukraina till skärgårdsstaden Pargas. Det här till trots har bara ett fåtal akademiska studier om Nagus flyktningmottagning publicerats hittills (men se Wahlbeck 2019 om lokala policyimplementeringar).

I Finland är Närpes i Österbotten det traditionella exemplet på lyckad rural invandring (Bäckman & Haapamäki 2018, 27). Begreppet Närpesmodellen – vilket Nagumodellen måste förstås i förhållande till – hänvisar till Närpes aktiva arbete för invandrare med information, språkkurser, dagvård för barn, utbildning och nätverkande med orsbor (Bäckman & Haapamäki 2019, 2018; Björklund 2013; Mattila & Björklund 2013). Innan invandringen ökade under tidigt 2000-tal var Närpes ett typiskt exempel på en landsbygd som förde en tynande tillvaro; populationen åldrades och unga invånare flyttade bort i jakten på utbildning och jobb (Björklund 2013, 19–20). Därför ser många Närpesbor invandrarna som en räddning för orten (Mattila & Björklund 2013, 111–112).

Medan Närpes i huvudsak har haft arbetskraftsinvandring fick Nagu 2015 motta asylsökande. Det här kapitlet behandlar Nagus asylmottagande med utgångspunkt i barnens skolgång. Först behandlar jag det faktum att de som anlände var familjer och inte enbart män. Sedan tittar jag närmare på förhoppningarna som var knutna till de asylsökande familjerna, i synnerhet den finskspråkiga skolan i Nagu. Därefter tar jag diskussionen till ett mer allmänt plan och placerar Nagu i kontexten landsbygd som mottar invandring. Genom frågor knutna till Nagus huvudsakliga språk, svenskan, för jag sedan diskussionen tillbaka till de asylsökande som kom 2015.

Metod och material

I Nagu intervjuade jag trettio personer som på olika sätt berördes av asylmottagningen. Vissa hade ett anställningsförhållande med en ansvarig myndighet, andra frivilligarbetade med de nyanlända

under eller efter mottagningen. Några av de intervjuade hade själva anlänt till Finland som migranter, antingen under den så kallade flyktingkrisen eller tidigare. Några få räknar sig själva som endast iakttagande bybor. Med hänvisning till respondenternas anonymitet anges här inga exakta siffror.

Merparten av intervjuerna utfördes sommaren 2021, i huvudsak utomhus hemma hos respondenterna eller genom videokonferens online, i enlighet med de rådande coronarestriktionerna. En intervju gjordes per e-post. Två uppföljande och två nya intervjuer gjordes våren 2022, delvis med anledning av nytt frivilligarbete kring migranterna från Ukraina. Intervjuerna är semistrukturerade och längden varierar från tjugo minuter till ungefär en och en halv timme. De flesta av intervjuerna gjordes på svenska, men några gjordes också på finska och engelska. I det här kapitlet är alla citat översatta till svenska utan att något särskilt anges. De inspelade intervjuerna transkriberades av mig med hjälp av projektets forskningsassistenter.

Migrationsverkets undersökning om integration i Svenskfinland lyfter fram etiska problem med att studera små gemenskaper (Kosová & Sundbäck 2021, 19–20). En respondent med specificerad bakgrund eller specificerat yrke i en stad med bara några tusen invånare kan lätt kännas igen. Enligt gängse praxis har jag därför valt att inte publicera några detaljer om respondenterna. Om det inte är viktigt för argumentationen nämns ingen personlig information.

Analysen styrs av induktion och självreflexivitet från min sida och det finns rum för flera tolkningar. Nagu har även studerats av andra forskare som tagit fasta på andra aspekter (se t.ex. Wahlbeck 2019). Frågorna jag har ställt och hur jag ställt dem påverkar hurdan analys jag kunnat göra, liksom vem jag har valt att intervjua. Diskursen är större än materialet (se Jones 2018, 462), och begränsas i det här fallet av att jag intervjuat personer som på ett eller annat sätt berörts av asylmottagningen i Nagu vintern 2015–2016.

Forskningen är inspirerad av *community studies*-traditionen när det kommer till upplägg och analys. *Community studies* använder sig oftast av etnografi, men kan även utnyttja andra tillvägagångssätt för datainsamling, till exempel intervjuer (se Crow 2017). I det här

fallet utgörs *the community*, gemenskapen, av dem som har bott, jobbat och rört sig i Nagu sedan den så kallade flyktingkrisen 2015. Gemenskap har många betydelser och är svårt att definiera (Chávez 2005, 318). *Gemeinschaft*, eller gemenskap, enligt Ferdinand Tönnies (2001 [1887], 17–18) avser organiskt socialt liv, till skillnad från mekaniskt socialt liv i det moderna samhället, *Gesellschaft*. Gemenskap är enligt Tönnies typiskt för landsbygden (2001, 19), och ruralitet har ofta studerats ur ett gemenskapsperspektiv (Liepins 2000, 24). Landsbygden föreställs som idyllisk med en tät gemenskap (Yarwood 2005). Enligt Robert Putnam (2000, 221) är invånare på landsbygden till och med mer altruistiska och ärliga än stadsbor.

Sommaren 2021 bodde jag i Nagu som forskare, och under hela vistelsen gick jag på evenemang och umgicks som en del av mitt forskningsprojekt. Jag var synlig och skapade kontakter, vilket gjorde mig mera tillgänglig och pålitlig för potentiella informanter. Många Ortsbor hade sedan tidigare en bild av mig som en av sommargästerna som hade sommarjobbat för de lokala restaurangerna några år tidigare, eller kanske var kompis med någons syskonbarn. Som sommargäst är man temporärt med i gemenskapen – inte som Nagubo, men inte som en fullständig främling heller. Flera gånger under sommaren fick jag för respondenter redogöra för mina personliga kontakter till Nagu och Naguborna eftersom de här faktorererna fungerade som nycklar för mig och byggde förtroende.

Frågorna jag ställt och hur jag ställt dem, och till vem, påverkar vilken riktning analysen kunnat ta. Till exempel påverkade den intervjuades eget förhållande till flyktingskap, eller om intervjun utfördes före eller efter de ukrainska flyktingarnas ankomst, intervjuernas innehåll. Jag intervjuade personer som representerade olika positioner och kunde tillföra något nytt i stället för att försöka omfatta ett representativt urval. När jag kommit ungefär halvvägs med de trettio intervjuerna kunde jag urskilja en kanonisk berättelse om Nagumodellen, och började aktivt söka efter röster som kunde bidra med spänningar och motsägelser (jfr Jones 2018; Baxter 2015, 3).

Familjer i stället för rastlösa unga män

Alltså barnen, barnens rätt var vad som övertalade mig [att ställa upp för de asylsökande]. Men om det hade varit ensamma unga [män] så hade jag inte farit dit. För det kommer, personligen, det är ett så tungt jobb. [...] Och det här är en fin sak för till det hör skola, dit hör den där sortens jobb, alltså familjeliv. Och man måste bygga något av det här. Alltså här är en mottagningscentral och också framtid. (Respondent i auktoritetsposition)

De flesta som kom till Europa under den så kallade flyktingkrisen 2015 var män (Allsopp 2017, 157), men på asylmottagningen i Nagu bodde endast familjer. Också i Kyyjärvi i Mellersta Finland, en annan kommun som mottog asylsökande för första gången 2015, önskade invånarna barnfamiljer. De förmodades smälta in bättre, kommunen skulle få högre elevantal i skolorna, familjer ansågs vara ett mindre hot än asylsökande män och familjer med barn sågs "som 'äkta' asylsökande och offer för de omständigheter som rådde i deras ursprungsländer" (Pirkkalainen & Pöyhtäri 2022, 234).

Omkring hälften av invånarna på asylmottagningen i Nagu var som sagt barn. I intervjuerna framkommer en rad olika rykten om varför det blev så. I själva verket var det Röda Korset som bad Migrationsverket om att få familjer till asylmottagningen i Nagu eftersom en Nagubo hade bett Röda Korsets representant om det, och representanten tyckte att hen åtminstone kunde fråga Migrationsverket om det var möjligt, utan större förhoppningar om framgång. Motiveringen var att familjer är lugnare och att Nagus närmaste polisstation med patrullerande polis låg långt borta i Åbo. Ifall mottagningscentralen hade blivit farlig skulle hjälpen inte kunna vara där lika snabbt som på andra mottagningscentraler, inte minst på grund av färjan. Oron för våld i det fall att alla de asylsökande hade varit män är uppenbar i intervjuerna, även om en del påpekar att antagandet är "hemskt":

Det här är ju hemskt att säga men [i Nagu] finns ju ingen polis. Alltså närmaste polisen var ju i Åbo då. Till exempel. Att om det skulle ha

blivit någo oroligheter eller någo stridigheter. Och nog vet man ju själv, packa nu in hundra tjugoåriga män i en sånhän fastighet liksom så det bara går inte så utan smärtor. (Respondent i auktoritetsposition)

Uttryck som ”rastlösa unga män” upprepas i intervjuerna, och merparten av den oro eller skepsis som nämns i anslutning till mottagandet handlar om rädslan för våld, brott och våldtäkt som antas vara följden av att ta emot invandarmän:

Då hade man ju hört skräckhistorier så det är ju klart att man blir rädd och till sig. Och sen tänkte vi att i Nagu händer det ingenting på vintern och det är ganska mörkt och där finns en bollhall, där finns inte så mycket annat. Och folk var ju helt enkelt rädda att tänkte att de börjar ställa till liksom, vet du och såhär ifall... men det råkade att det var familjer. Jo, att det var ju inte någo ensamstående män. (Respondent i auktoritetsposition)

Och före de kom, om jag kommer ihåg rätt, så före de faktiskt var här och man såg liksom ansiktet på alla så var många också nervösa att det är ensamma gubbar som vet du kommer och så börjar de våldta alla småflickor här ungefär. (Nagubo)

De imaginära asylsökande männen ansågs vara farliga. När manliga flyktingar diskuteras handlar det oftast om diskurser om våld och osäkerhet som de förmodas ta med sig till Europa (Allsopp 2017, 156).

Nagubornas farhågor är både unika på grund av Nagus specifika historia och geografi, och generella för att de så noggrant följer samma välkända diskurser om ras och vithet som forskningen har dokumenterat tidigare (Harju & Oinas, kap. 3). Liknande generaliserande kommentarer om fiktiva våldsamma svarta män som uttrycks i mitt material har forskningen hittat i diskurserna kring den så kallade flyktingkrisen 2015 men även i kolonialismens historia. Ett av de mest berömda exemplen är Frantz Fanons (2008 [1952]) studie om svarta mäns påstådda farlighet för vita kvinnor där han analyserar René Marans roman *Un homme pareil aux autres* (1947). Romanen handlar om en svart man i Frankrike som undrar om han är atträhe-

rad av en vit kvinna för att vita kvinnor sedan kolonialismens inledning varit förbjudna för svarta män, om hans känslor egentligen är ett uttryck för ett hemligt hämndbegär. I samma anda talar Calvin C. Hernton (1988 [1965], 59–60) om "the taboo of the white woman" för svarta män och pojkar i USA. Tabut eller rädslan kommer sig enligt Hernton från risken för att anklagas för våldtäkt, vilket i amerikanska södern på hans tid under tidigt 1900-tal bestraffades med döden:

Önskan att ha sex med eller våldta den vita kvinnan är en biprodukt av vad rasism, Jim Crow, och fördomar har orsakat inte bara den svarta mannen utan alla som drabbats av amerikansk trångsynthet. (Hernton 1988, 67)

I Sara R. Farris (2017, 74) läsning av Hernton är demoniseringen av svarta amerikanska män – något som Fanon (2008, 59) kallar "den sexuella myten" – ett maktgrepp som ökar rasismen hos den vita befolkningen. På det här sättet är genus ett verktyg som hjälper att tänka kring ras och rasism. Jag föreslår att diskurserna som begripliggör samhällseliga fenomen kring flyktingmottagandet, där fiktiva konstruktioner kring genus och ras cirkulerar, påverkade bybornas föreställningar om de kommande gästerna redan innan de hade anlänt.

"Unga", "rastlösa" och "ensamma" var omdömen som användes flitigt om imaginära asylsökande män i intervjuerna. Asylsökande män som anlände tillsammans med fru och barn sågs däremot ofta som kontrollerade och neutraliserade av sina familjer. Tankesättet baserar sig på en västerländsk syn på kärnfamiljen och de finländska respondenternas kulturspecifika idéer om en normativ familj (Lück & Ruckdeschel 2018, 716). Män som anlände utan familjer porträtterades ofta i medierna som ensamma och hjälplösa (Allsopp 2017, 165). De unga männen som kom till Europa utan familjer var ändå enligt Jennifer Allsopp (2017, 166) ofta sina familjers huvudsakliga försörjare, även om de kanske var ogifta och inte hade egna barn. Många av de intervjuade männen i Allsopps forskning var den äldsta sonen som tagit över ansvaret för familjen sedan fadern

dött. I Nagu tillkommer aspekten att familjerna som anlände ofta bestod av västerländskt sett traditionella kärnfamiljer med mamma, pappa, barn, plus mor- eller farföräldrar och/eller någon av föräldrarnas bröder.

De som anlände till Nagu representerade "den andre" (Oinas & Harju, kap. 1) i och med att de huvudsakligen kom från Mellanöstern och att de flesta var muslimer. Under tiden för den så kallade flyktingkrisen rapporterades en del islamofobi på arbetsmarknaden till Suomen islamilainen neuvosto (Islamiska rådet i Finland). De flesta fallen handlade om kvinnor som av arbets- eller studieplatsen lagstridigt förbjudits att använda huvudduk (Hyökki 2016, 140). Enligt Linda Hyökkis (2016, 143) rapport om islamofobi i Finland 2015, ökade finländarnas oro över muslimsk invandring under tiden för den så kallade flyktingkrisen, och finländarna kände rädsla i synnerhet för ökade våldtäkter.

På nyårsafton 2015, tre månader efter att de asylsökande anlät till Nagu, blev flera kvinnor sexuellt trakasserade i Köln och andra tyska städer. I nyhetsrapporteringen om händelserna i Köln presenterades de sexuella övergreppen som specifikt och essentiellt muslimska. Media presenterade en essentialiserande (se Oinas & Harju, kap. 1) bild av muslimska män som biologiskt betingade till sexuellt våld (Abdelmonem et al. 2016). Det här korrelerar med Fanons och Herntons studier om bilden av svarta män i USA och Frankrike. Också högerextrema grupper som annars inte vurmär för feminism och minoriteters rättigheter har till synes höjt röster för att minska på det sexuella våldet, så länge som de får peka ut den andre som förövare (Sager & Mulinari 2017, 151). Vissa länder i Europa och Nordamerika begränsade också officiellt eller inofficiellt ensamkommande, heterosexuella syriska mäns möjligheter att söka asyl under den så kallade flyktingkrisen (Turner 2017).

Det här var den diskursiva kontexten inom vilken mottagningscentralen öppnade i Nagu hösten 2015. Även om hälften av de som kom till Nagu var barn, var det ändå relevant att kommentera att de *inte* var ensamkommande män – vilket hade betytt att de var farliga. En respondent som var närvarande på Strandbo berättar att Röda Korset på mottagningscentralen ordnade diskussions-

tillfällen med temat våldtäkt efter händelserna i Köln. Personalen frågade om sexuellt våld mot kvinnor är tillåtet i hemländerna, "och alla svarade nej" (respondent i auktoritetsposition). Trots att inga sexuella övergrepp rapporterades i Nagu var det en fråga som de nyanlända måste förhålla sig till eftersom de passade in i bilden av den andre.

Förhoppningar om att hålla landsbygden vid liv

I sin analys av kommunen Kyyjärvi, noterar Päivi Pirkkalainen och Reeta Pöyhtäri (2022) samma fenomen som i Nagu. Barnfamiljer är lättare att välkomna – också för att de anses erbjuda hjälp åt kommuner som kämpar med sjunkande invånarantal:

Det var lättare att välkomna barnfamiljer än ensamkommande unga män. Tillströmningen av barnfamiljer åtföljdes också av olika förväntningar ur nyttyosynpunkt, vilket i samband med en utflyttningsskommun kan förstås som hopp om nya invånare och trygghet av tjänster. (Pirkkalainen & Pöyhtäri 2022, 242)

Parallellt med rädslan för invandrade män fanns förhoppningarna knutna till invandrade barn och kvinnor. Den finska skolan i Nagu, Simonkylän koulu, hotades 2015 av stängning på grund av för lågt elevantal men stängdes, eller "lades på is", först 2019. Utan en finsk skola på orten fanns farhågor om att enspråkigt finska familjer inte skulle flytta till skärgården. Asylsökande barn som gått skolan på finska kunde då bidra till samhället genom att höja elevantalet och på så sätt rädda Simonkylän koulu, och på sikt också trygga invandringen till skärgården.

Den finska skolan fanns fram till 2010 i Simonby på Lilllandet. År 2015 flyttade den – efter en kortare vistelse i det gamla polishuset – in i samma lokaler som den svenska Kyrkbackens skola i Nagu centrum. Skolan går fortfarande under namnet Simonkylän koulu. Under tiden för flytten från Simonby hade skolan elva elever i årskurserna 1 till 6, men våren 2019 hade den endast sex elever, och bara två anmälda till följande läsår, så skolan "lades på is". De två

eleverna fick välja mellan att ta sig till Korpo eller Pargas för att gå i skola – eller att byta skolspråk till svenska.

Många av de intervjuade beklagade sig över att den finska skolan hade stängt. Den allmänna opinionen var att det är synd att Nagu saknar finsk skola eftersom barnen nu måste åka så långt med buss om morgnarna och eftermiddagarna. Andra formulerade explicit önsksningar och frustrationer. Två inblandade i mottagandet uttrycker sig på följande sätt:

Det var nog ganska egoistiska [orsaker att hjälpa de asylsökande] också, för vi ville ju ha nya Nagubor [skratt]. Alla tänkte på skolan och allt möjligt sånhänt, men också för att det nog helt enkelt livade upp byn så väldigt mycket när de var [i Nagu]. (Aktiv volontär)

Ja alltså det är ju fullständigt idiotiskt [att de asylsökande skulle lära sig finska]. Det är ju något av det dummaste. Och jag tycker att det är ... alltså det är så fräckt opportunistiskt att tro att det är det som skulle få hålla vår finska skola. (Aktiv volontär)

Det fanns förhoppningar om en *win-win*-situation, där de nyanlända skulle få ett gott mottagande i Nagu och i gengäld hjälpa Nagu helt enkelt genom att bo där (jfr Pirkkalainen & Pöyhtäri 2022, 234). Utan ett finskt lågstadium på orten oroadе sig folk för att finskspråkiga finländare som annars kanske kunde tänka sig att flytta till Nagu skulle bosätta sig någon annanstans i stället. Skolan är en vital del av ett levande samhälle där unga, företagsamma människor bor och arbetar och betalar skatt. Det handlade inte endast om de asylsökandes sysselsättning i Nagu, utan om att de asylsökande också kunde bidra till att locka ny, annan inflyttning.

Invandrare i Finland ska få välja antingen finska eller svenska som integrationsspråk, och i Nagu var planen att de nyinflyttade skulle ha tillgång till båda språken. I praktiken genomfördes det inte eftersom den finska skolan i Pargas redan tidigare hade mottagit invandrare och hade ett system för processen. De hade en förberedande VALMO-klass med lärare som kunde ta in barnen från Strandbo. Läraren flyttade undervisningen till Nagu så länge som Strandbos

mottagningscentral var öppen. Efter april 2016 kunde de barn som hade privat inkvartering i Nagu fortsätta sitt "valmoår" i Pargas och därefter börja i den finska skolan i Nagu. Också i Närpes kan invandrare välja mellan att lära sig svenska eller finska, men medan strukturerna i Nagu tvingade de asylsökande att välja finska styrs invandrare i Närpes mot svenska (Bäckman & Haapamäki 2019, 39).

Simonkylän koulu har inte stängt för gott; fortfarande heter det att verksamheten kan återupptas förutsatt att det finns tillräckligt många elever. I grunden handlar det om finansiering. För skärgårdsstaden Pargas, liksom för alla andra rurala städer och kommuner, är budgetering och låga elevantal en svår ekvation. Om elevantalen blir för låga är det inte ekonomiskt hållbart att avlöna personalen och underhålla lokalerna.

Invandring till landsbygden

Europeisk landsbygd föreställs ofta som ursprunglig, traditionell och vit, medan etnisk diversitet ses som ett urbant fenomen (Søholt et al. 2018, 221). Tvärtemot bilden av vit landsbygd har rurala områden i Norden under senare år sett mer invandring och blivit mer mångkulturella (Bäckman & Haapamäki 2019, 40; Søholt et al. 2018). Ett argument för invandring till rurala områden är att öka populationen i områden där trenden annars är att flytta bort. Små samhällen antas vara trygga och lugna, och därför bra för invandrare. Brist på jobb och en förmodad stark homogenitet har nämnts som nackdelar (Herslund & Paulgaard 2021, 1–2). Målet med inflyttning från utlandet till glesbygden är att skapa en så kallad *win-win*-situation för invandrarna och lokalsamhället, medan städerna enligt Giulia Galera et al. (2018, 3) har mindre att vinna på invandringen. En norsk-dansk studie om invandring i glesbygden visar att de inflyttades största problem med att bo utanför städer är långa avstånd och bristen på arbete och billigt boende (Herslund & Paulgaard 2021, 2). Ett genomgående tema i Lise Herslunds och Gry Paulgaards forskning (2021) är att de som bott i städer innan de emigrerade till Norden tycker att varje aspekt av livet på landsbygden är tyngre än de som bott på små orter också tidigare i livet anser.

Galera et al. (2018, 29) noterar att i landskapet Dalarna i Sverige är asylsökande som fått ett positivt asylbeslut mindre benägna att flytta bort från glesbygden till en stad ifall de har barn som går i skola i den nuvarande hemkommunen. Galera et al. (2018, 31) ser ändå välkomnande av asylsökande för att rädda små skolor eller lokala hälsostationer som en kortsiktig lösning på demografiska problem för små orter i glesbygden, eftersom de flesta asylsökande inte kommer att stanna på orten, liksom var fallet i Nagu.

Ändå engagerar sig små orter som Nagu i asylmottagning. I Kirkenes i norra Norge välkomnade lokalbefolkningen likaså asylsökande vintern 2015. De asylsökande hade cyklat över gränsen från Ryssland som bara ligger några kilometer från byn. Kirkenesborna förklarade mottagandet genom att se på sin ort som ett gränsland där kommande och farande är vardag (Boe & Horsti 2019, 191–192; Rønsdal 2019, 181). Också i Närpes ser de lokala den positiva inställningen till invandrare som en fortsättning på en lång historia av migration (Mattila & Björklund 2013, 22). Så här funderar en Nagubo på Nagu som ett gränsland med migrationshistoria:

Jag tror att det beror på att Nagu alltid i århundraden har varit på gränsen, och man förstår att det finns olika människor och man vet att alla är inte som vi. Det gäller ju förstås hela det svenska Finland att så är fallet. Att när man själv är minoritet så förstår man att inte är de andra alltid likadana och det gör det mycket enklare att förstå också de som är ännu mera annorlunda. (Aktiv volontär)

Gränsen som Nagu befinner sig på enligt volontären i citatet är både geografisk och metaforisk. Svenskfinlands minoritetsstatus i Finland, på gränsen till finskheten, lyfts upp som en potentiell förklarande faktor till Nagus positiva inställning till de asylsökande (se Maury, kap. 11, om hur invånare i Svenskfinland interagerar med gränsregimen när de möter personer utan medborgarskap). Nagubon i citatet ovan utvecklar sedan resonemanget och talar om sjöfartshistorien kombinerad med litenhet och isolation. På en ort som ligger långt från administrativa centrum tvingas lokalbefolkningen att vara proaktiv, och på en skärgårdsort som dessutom är

hårt prövad av väder och vind måste grannar hjälpas åt. Det är den här bakgrunden som enligt Naguborna har gjort dem så väl förberedda på att välkomna asylsökande.

Utöver avstånden tillkommer frågan om språk. De nyanlända i Nagu kunde ha fått lära sig svenska i stället för finska, men då hade de varit bundna till skärgården eller potentiellt känt sig tvungna att flytta till andra svenskspråkiga orter som främst finns i Österbotten och på Åland, eller till Sverige. I merparten av Finland är det svårt att klara sig utan finska. Integrationsservice erbjuds sällan på svenska på grund av antagandet att endast finskan gynnar de nyinflyttade (se Sjödal, kap. 8). I Nagu är finskspråkig invandring dessutom möjligen ännu mera värdefull än svenskspråkig, eftersom den hjälper att hålla finskspråkig service öppen. Svenskspråkig service är inte hotad på samma sätt där.

Jag är lite sådär kluven nog inför det tror jag. Eller sådär. Det är ju, det skulle ju vara en jättebra sak och få skärgården och hållas vid liv, sen vet jag inte om det är liksom, är det nu rättvist sen att lära någon ett minoritetsspråk för att man ska hålla en skärgårdsplätt vid liv vintertid. (Nagubo)

Bland de intervjuade fanns röster som tyckte att det var fel att utnyttja redan utsatta människor för kommunens välbefinnande. Språkfrågan är inte entydig i Nagu. Röster höjdes för både finsk- och svenskundervisning för nyanlända. En före detta asylsökande gav tipset åt andra som vill bo i skärgården att åtminstone inte lära sig finska:

Lär dig inte finska. Det här är ett måste. Lär dig inte finska. Vet du varför? [...] Om man lär sig finska flyttar man bort. (Asylsökande)

Vad hände sen? Nagus asylsökande efter Strandbo

De nyanländas skolspråk blev finska på grund av VALMO-undervisningen i Pargas. Jag hör om en nyanländ ungdom i Nagu som efter

högstadiet valde att gå en yrkesutbildning eftersom finskan skulle bli för svår i gymnasiet, trots att hen hade anlänt som ung och nu talar språket flytande. Jag hör av en volontär som har fungerat som läxhjälp för sådana som anlände 2015 och som skakar på huvudet åt hur svårt språket är i högstadiets biologi- och fysikböcker. Volontären talar finska på modersmålsnivå och har full förståelse för att de som bott i Finland i bara några år har det svårt. I Finland hänger mycket både inom utbildning och på arbetsmarknaden på att man kan finska – eller: för att kunna tillhöra det finska samhället krävs det att man bemästrar finskan (Holmberg et al. 2018, 565). En annan volontär är officiellt krediterad som ett barns vårdnadshavare hos skolan, eftersom barnets familj inte kan språket tillräckligt bra för att förstå meddelanden om läxor och utegymnastik som skickas från läraren.

Första och andra generationens invandrare i Finland presterar sämre i matematik än medeltalet (Harju-Luukkainen & McElvany 2018) och löper hög risk för att avsluta sin skolgång efter högstadiet (Kilpi-Jalonen 2011). Personer med invandrarbakgrund värderar ändå utbildning högt, och deras skolgång och känslor kring den kantas av motsägelser (Holmberg et al. 2018, 563).

Generellt har de vuxna som anlände till Nagu i dag jobb eller studieplats. Vissa av de anlända hade högre utbildning från tidigare men har tvingats skola om sig för att de inte klarar av att utöva sina gamla yrken på finska eller svenska. Yrkesskolan i Pargas är svensk-språkig så från Nagu måste den som vill studera på finska åka ännu längre bort, till exempel till Åbo. Jag hör om en praktikplats där arbetet börjar så tidigt att man inte hinner dit ens med den första bussen på morgonen från Nagu. Det försvårar vardagen för de före detta asylsökande som gärna stannar kvar i skärgården.

I Nagu sköttes finskundervisningen för vuxna delvis av volontärer medan Strandbos mottagningscentral var öppen. Det fanns en officiell finsklärare men hen fick också hjälp av frivilliga eftersom gruppen var stor och deltagarna saknade ett gemensamt språk och gemensam grund. Volontärernas uppgift blev att undervisa en egen mindre grupp med nyanlända vuxna analfabeter.

Kvinnorna var mest ivriga att lära sig finska och att komma in i samhället generellt, enligt volontärer, anställda och bybor. Därtill nämns huvudsakligen verksamhet ämnad för kvinnor som exempel på program som volontärerna ordnade för de nyanlända eller involverade dem i. Respondenterna berättar om zumbadans, stickklubb och mamma-barngrupper. Männen och pojkarna på Strandbo gick mest på gym eller spelade fotboll; en man säger att fysisk träning lugnade honom i den stressiga och osäkra situationen. Gymmet hade separata öppethållningstider för asylsökande, så männen fick inte kontakt med lokalsamhället genom att träna. Kvinnornas motivation att lära sig språket kan ha ökat i och med att de tillbringade mera tid med byborna, men andra studier har också visat på högre akademiska aspirationer hos flickor med invandrarbakgrund än hos pojkar (t.ex. Holmberg et al. 2018, 569). En respondent med invandrarbakgrund reflekterar kring saken och förklarar att det kulturellt hänger på familjefadern att bära ansvar för familjen, och att de därför förmodligen fann det svårare att göra någonting för sig själva. Tidigare forskning visar att UNHCR-projekt som ignorerar männens traditionella roll i familjeekonomin åsidosätter i synnerhet äldre flyktingmän (Turner 2000). Det som slutligen enligt alla intervjuade hjälpte de asylsökande männen ut i samhället i Nagu var möjligheten till arbete.

*

De ukrainska barn som tillsammans med sina mammor har anlänt till skärgården efter att kriget bröt ut i februari 2022 går nu i huvudsak i svenska skolor av olika orsaker; mestadels för att de bor inkvarterade hos ordsbor och går i samma skolor som värdfamiljernas barn. Myndighetsanställda berättar för mig att ukrainarnas situation som nyanlända i skärgården både är enklare och svårare än den var för dem som anlände under den så kallade flyktingkrisen 2015. Ukrainarna har mera privat stöd, men mindre stöd från kommunen. Flera av dem vill hellre lära sig engelska än svenska eller finska eftersom de inte planerar att stanna. Några av de vuxna som bodde på Strandbo 2015 talar också fortfarande hellre engelska ifall de hade kunskaper i det språket från tidigare.

Det är kombinationen av tvåspråkigheten och de långa avstånden som gör asylmottagning exceptionell i skärgården. På senare år har nya hoppingivande lösningar testats i spåren av coronapandemin. Pargas stad har samarbetat med Kimitoön, en skärgårdskommun i samma situation, om språkundervisning för invandrare. Delar av undervisningen har hållits på distans, och medan finskan har varit huvudspråk har kursdeltagarna fått öva svenska en dag i veckan. En respondent involverad i integrationsfrågor kommenterar skärgårdens situation så här:

Fast det skulle behövas lite skraddarsydda lösningar så tror jag att resultaten är jättebra och folk integreras bra och såhär liksom, att det skulle kunna löna sig ändå tycker jag själv. (Respondent i auktoritetsposition)

I Nagu besannades inte förhoppningarna om en *win-win*-situation. Med facit på hand kan man konstatera att de nyanlända har flyttat bort och att den finska skolan har stängt åtminstone tillsvidare. Efter att Strandbo stängde som mottagningscentral gick eleverna som bodde kvar i Nagu i finsk VALMO-klass i Pargas med långa bussresor varje dag. Utfallet var förutbestämt: Naguborna hoppades att de nyinflyttade genom att lära sig finska i Nagu skulle hålla den finska skolan vid liv, men eftersom VALMO-klassen redan fanns i Pargas tvingades barnen åka dit i alla fall, och familjerna har därför nu flyttat dit i stället. Också alla möjligheter till vuxenutbildning ligger på långt avstånd från Nagu. Det är vanligt med långa avstånd och begränsad tillgång till servicetjänster på små orter, men i skärgården i Svenskfinland tillkommer tvåspråkigheten som en ny utmaning – och möjlighet.

Familjerna som anlände till Nagu mottogs med öppna armar och en orsak var att familjer antogs vara bättre för orten, och att alternativet, endast manliga asylsökande, uppfattades som en säkerhetsrisk. Med andra ord, familjer kunde inkluderas i ett "vi" – korsa gränsen – medan män utan familjer sågs som farliga och kunde ha exkluderats ur välkommandet (se Ahmed 2000, 97). Med barn följer särskilda utmaningar, i synnerhet gällande skolgång, men lekande barn livade upp ett tomt och vintergrått Kyrkbacken på ett sätt

som alla respondenter varmt minns. Respondenterna var eniga om att Nagu, och små orter allmänt sett, lämpar sig väldigt väl för en asylsökande under dennes första tid i landet på grund av gemenskapen som finns där.

Intervjuernas många exempel på ömsesidiga vänskapsband – asylsökande som ger julklappar åt Nagubor, Nagubor som besöker asylsökande på sjukhus eller på andra mottagningscentraler dit de flyttats efter våren 2016, barn som leker utan gemensamt språk – målar fram en bild av varm gemenskap. I vissa fall är vänskapen så djup att asylsökande och Nagubor har kommit att uppleva sig som familj (jfr Pirkkalainen & Pöyhtäri 2022, 236). Som en volontär uttrycker det: Det fanns ett Nagu före och ett Nagu efter asylmottagningen på Strandbo. Den nya gemenskapen inkluderar de nyanlända, men påverkas också av att byborna kom varandra närmare när de tillsammans jobbade för att hjälpa andra. Alla lyfter fram vikten av att hälsa på varandra. Nagubor, anställda och nyanlända hälsade på varandra – på finska – för att visa att den de mötte var sedd.

LITTERATUR

- Abdelmonem, Angie et al. 2016, "The 'Taharrush' Connection: Xenophobia, Islamophobia, and Sexual Violence in Germany and Beyond", *Jadaliyya*, http://www.jadaliyya.com/pages/index/23967/the-%E2%80%99Ctaharrush%E2%80%9D-connection_xenophobia-islamophobia (hämtad 19.11.2024).
- Ahmed, Sara 2000, *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*, London: Routledge.
- Allsopp, Jennifer 2017, "Agent, victim, soldier, son: Intersecting masculinities in the European 'refugee crisis'", Jane Freedman, Zeynep Kivilcim & Nurcan Özgür Baklacioğlu (eds.), *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, London: Routledge, s. 155–174.
- Baxter, Judith 2015, "Feminist poststructural discourse analysis", Karen Tracy, Cornelia Ilie & Todd Sandel (eds.), *The International Encyclopaedia of Language and Social Interaction*, vol. 1, Hoboken: John Wiley & Sons, Inc., s. 613–618.
- Bayrakli, Enes & Farid Hafez 2017, "The state of islamophobia in Europe", *European Islamophobia Report 2017*, s. 7–27.
- Björklund, Krister 2013, "Närpes som förebild för lyckad integration", *Migration-Muuttoliike* 40, nr 2, s. 21–26.
- Boe, Carolina S. & Karina Horsti 2019, "Anti-racism from the margins: Welcoming refugees at Schengen's northernmost border", Peter Hervik (ed.), *Racialization, Racism, and Anti-Racism in the Nordic Countries*, New York: Springer, s. 183–201.
- Bäckman, Linda & Saara Haapamäki 2018, "'Närpesmodellen' ur invandrares perspektiv", *Migration-Muuttoliike* 44, nr 4, s. 27–29.
- Bäckman, Linda & Saara Haapamäki 2019, "Perspektiv på integration i rural minoritetsspråksmiljö – exemplet Närpes i Finland", *Multiethnica* 39, s. 39–53.
- Caponio, Tiziana, Irene Ponzo & Leila Giannetto 2019, "Comparative report on the multilevel governance of the national asylum seekers' reception systems", *CEASEVAL Research on the Common European Asylum Systems* 24.
- Chávez, Sergio 2005, "Community, ethnicity, and class in a changing rural California town", *Rural Sociology* 70, nr 3, s. 314–335.
- Crow, Graham 2017, "Defining key terms", *What are Community Studies?*, London: Bloomsbury Academic, s. 1–6.
- Fanon, Frantz 2008 [1952], *Black Skin White Masks*, London: Pluto Press.
- Farris, Sara R. 2017, *In the Name of Women's Rights. The Rise of Femonationalism*, Durham: Duke University Press.
- Galera, Giulia et al. 2018, "Integration of Migrants, Refugees and Asylum Seekers in Remote Areas with Declining Populations", *OECD LEED Working Paper Series* 2018/03, Paris: OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/84043b2a-en>.
- Greussing, Esther & Hajo G. Boomgaarden 2017, "Shifting the refugee narrative? An automated frame analysis of Europe's 2015 refugee crisis", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43, nr 11, s. 1749–1774.

- Harju-Luukkainen, Heidi & Nele McElvany 2018, "Immigrant student achievement and education policy in Finland", Louis Volante, Don Klinger & Ozge Bilgili (eds.), *Immigrant Student Achievement and Education Policy. Cross-Cultural Approaches*, New York: Springer, s. 87–102.
- Hernton, Calvin C. 1988 [1965], *Sex and Racism in America*, London: Anchor Books.
- Herslund, Lise & Gry Paulgaard 2021, "Refugees' encounters with Nordic rural areas – Darkness, wind and 'hygge'!", *Frontiers in Sociology* 6, <https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.623686>.
- Holmberg, Liila et al. 2018, "Educational trajectories of immigrant-origin youths in Finland: a mixed methods analysis", *Journal of Education and Work* 31, nr 7–8, s. 563–578, <https://doi.org/10.1080/13639080.2018.1549728>.
- Hyöki, Linda 2016, "Islamophobia in Finland National report 2015", Enes Bayrakli & Farid Hafez (eds.), *European Islamophobia Report 2015*, Istanbul: SETA, s. 131–153.
- Jones, Deborah 2018, "Diversity trouble: Feminist Foucauldian discourse analysis", Lize A.E. Booysen, Regine Bendl & Judith K. Pringle (eds.), *Handbook of Research Methods in Diversity Management, Equality and Inclusion at Work*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, s. 450–469.
- Kilpi-Jalonen, Elina 2011, "Continuation to upper secondary education in Finland: Children of immigrants and the majority compared", *Acta Sociologica* 54, nr 1, s. 77–106.
- Kosová, Magdalena & Liselott Sundbäck 2021, *Forskning om svensk integration. En kartläggning och röster från fältet*, Åbo: Migrationsinstitutet, Centret för Svenskinland.
- Kotonen, Tommi 2019, "The Soldiers of Odin Finland: From a local movement to an international franchise", Tore Bjørgo & Miroslav Mareš (eds.), *Vigilantism Against Migrants and Minorities*, London: Routledge, s. 241–256.
- Liepins, Ruth 2000, "New energies for an old idea: Reworking approaches to 'community' in contemporary rural studies", *Journal of Rural Studies* 16, s. 23–35.
- Lück, Detlev & Kerstin Ruckdeschel 2018, "Clear in its core, blurred in the outer contours: Culturally normative conceptions of the family in Germany", *European Societies* 20, nr 5, s. 715–742.
- Maahanmuuttovirasto 2016, "Turvapaikanhakijat 2015", https://web.archive.org/web/20160207142352/http://www.migri.fi:80/download/64990_Tp-hakijat_2015.pdf (hämtad 11.4.2024).
- Maran, René 1947, *Un homme pareil aux autres*, Paris: Arc-en-ciel.
- Mattila, Markku & Krister Björklund 2013, *Tomaatteja, teollisuutta ja monikulttuurisuutta. Närpiön malli maahanmuuttajien kotouttamisessa*, Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Nikunen, Kaarina 2016, "Politics of irony as emerging sensibility of anti-immigrant debate", Rikke Andreassen & Kathrine Vitus (eds.), *Affectivity and Race. Studies from Nordic Contexts*, London: Routledge, s. 21–42.
- Olsen, Espen D.H. 2019, "What kind of a crisis and how to deal with it? The segmented border logic in the European migration crisis", Jozef Bátora & John Erik Fossum (eds.), *Towards a Segmented European Political Order. The European Union's Post-Crisis Conundrum*, London: Routledge, s. 93–111.

- Pantti, Mervi et al. 2019, "The meanings of racism: Public discourses about racism in Finnish news media and online discussion forums", *European Journal of Communication* 34, nr 5, s. 503–519.
- Pirkkalainen, Päivi & Reeta Pöyhtäri 2022, "Paikallisten ja turvapaikanhakijoiden kohtaamiset pienessä maaseutukunnassa ja mediassa: tapaus Kyyjärvi", *Sosiologia* 59, nr 3, s. 229–246.
- Prokkola, Eeva-Kaisa 2018, "Asylum reception and the politicization of national identity in Finland: A gender perspective", Anssi Paasi et al. (eds.), *Borderless Worlds for Whom? Ethics, Moralities and Mobilities*, London: Routledge, s. 108–119.
- Putnam, Robert D. 2000, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster.
- Pyrhönen, Niko, Gwenaëlle Bauvois & Saga Rosenström 2021, "Soldiers of Odin as peril or protection? Hybrid mediatization of oppositional framings on anti-immigration responses to the 'refugee crisis'", *Nordiques* 40, s. 1–19.
- Rønsdal, Kaia 2019, "Hospitality in the hands of who?", Synnøve K.N. Bendixsen & Trygve Wyller (eds.), *Contested Hospitalities in a Time of Migration. Religious and Secular Counterspaces in the Nordic Region*, London: Routledge, s. 176–188.
- Sager, Maja & Diana Mulinari 2017, "Safety for whom? Exploring femo-nationalism and care-racism in Sweden", *Women's Studies International Forum* 68, s. 149–156.
- Seikkula, Minna 2022, "Affirming or contesting white innocence? Antiracism frames in grassroots activists' accounts", *Ethnic and Racial Studies* 45, nr 5, s. 789–808.
- Skelton, Christine, Becky Francis & Lisa Smulyan 2006, *Introduktion till The SAGE Handbook of Gender and Education*, 1–3. London: SAGE Publications.
- Statistikcentralen 2020, "Nyckeltal för befolkningen efter Område, Uppgifter och År", https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/sv/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.px/table/tableViewLayout1/ (hämtad 26.4.2021).
- Søholt, Susanne, Susanne Stenbacka & Helle Nørgaard 2018, "Conditioned receptiveness: Nordic rural elite perceptions of immigrant contributions to local resilience", *Journal of Rural Studies* 64, s. 220–229.
- Turner, Lewis 2017, "Who will resettle single Syrian men?", *Forced Migration Review* nr 54, s. 29–31.
- Turner, Simon 2000, "Vindicating Masculinity: The Fate of Promoting Gender Equality", *Forced Migration Review* nr 9, s. 8–9.
- Tönnies, Ferdinand 2001 [1887], *Community and Civil Society*, Joe Harris (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- UNHCR 2024, "Situations Mediterranean", <https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean> (hämtad 9.4.2024).
- Wahlbeck, Östen 2019, "National report on the governance of the asylum reception system in Finland", *CEASEVAL Research on the Common European Asylum System* nr 19.
- Yarwood, Richard 2005, "Beyond the rural idyll: Images, countryside change and geography", *Geography* nr 90, s. 19–31.

Emma Luukkala, *Siisti on rikki V*, 2020. Tempera och olja på aluminiumkomposit, 41 x 45 cm.

6. SVÅRIGHETEN ATT HITTA SVENSKSPRÅKIGA SANNFINLÄNDARE

KONSEKVENSERNA AV ETT MOTSATSFÖRHÅLLANDE

Pia Mikander

Klassrumsdiskussionen

Under en lektion i samhällslära i ett klassrum i en stad i Svenskfinland lyfter en elev i årskurs 9 upp handen och ifrågasätter partiet Sannfinländarnas motiv för att besöka skolan i en kommande politisk debatt. Händelsen filmas hösten 2021 som en del av ett stort nordiskt forskningsprojekt om undervisningskvalitet (QUINT).^{*} Sekunderna efter kommentaren, klasskamraternas reaktioner och lärarens respons öppnar upp för en rad frågor om finlandssvenskhet och förväntad politisk tillhörighet. Eleverna hade gjort egna grupparbeten om olika politiska partier i Finland. Efter en presentation om Sannfinländarna (som i vardagligt tal ofta även på svenska kallas "persut", efter Perussuomalaiset på finska) meddelar klassens lärare att en representant för partiet ska komma till skolan och delta i en paneldebatt. En elev uttrycker frustration över detta:

Elev 1 [00:02:39]: Hur kan ... eller varför kommer någon från persut hit till en svenskspråkig skola om det är det dom är emot?

prat runt om i klassen "Faktiskt." "Det är sant!"

^{*}) QUINT (2018–2024) finansierades av Nordforsk som ett Nordic Center of Excellence (projekt nr 87663).

Lärare: Vi har nog alltså en svensktalande person från partiet som har varit svårt att hitta. *prat runt om i klassen* "Vad!?"

Bakgrunden är att skolan har varit i behov av en tillbyggnad, här kallad Paviljongen, under flera år och att Sannfinländarna, enligt lärarens utsaga, har röstat emot byggandet av Paviljongen i stadens budget. Många elever visar stort engagemang i frågan om tilläggsbyggnaden.

Lärare: Vad heter det ... det här ... också så de här partiet har varit till exempel emot att bygga Paviljongen och Josefina [skolans rektor] har presenterat för oss önskemål att ...

Elev 2: Var de emot det!?

Lärare: Ja de hade röstat nej.

Elev 2: Så de var emot att bygga Paviljongen!

prat runt om i klassen "Oh my god!"

Även om diskussionen som förs i klassrummet är ganska kort, innehåller den en lång rad öppningar. Ska alla partier få ta plats i skolan? Hur ska lärare undervisa om demokrati i ett politiskt landskap där demokrati hotas av antipluralistiska rörelser (Mikander, Aashamar & Högström 2025)? I det här kapitlet ligger fokus framför allt på kopplingen mellan finlandssvenskhet, Sannfinländarna och föreställningen om ett motsatsförhållande mellan dessa. Hur kan eller varför kommer Sannfinländarna hit om det är oss de är emot? frågar eleven i klassen. Elevens fråga, men också lärarens svar att det är svårt att hitta svensktalande sannfinländare, inbjuder till en diskussion om vad det egentligen kan betyda att bli medveten om sig själv som en del av en minoritet, och vad minoritetspositionen kan synliggöra och osynliggöra i en demokratisk kontext. Det är värt att notera att den filmade situationen ägde rum innan Sannfinländarna och Svenska folkpartiet (SFP) inledde regerings-samarbetet sommaren 2023.

Demokrati, samhällslära och lärarens roll

Inom skolämnet samhällslära, men inte bara där, kopplas begreppet demokrati beklagligt ofta till enbart val och röstande, trots att undervisning i demokrati är betydligt mer omfattande (Sant 2019). Med tanke på utvecklingstrender inom forskningsfält som demokrati, högerpopulistiska rörelser, minoritetsfrågor och yttrandefrihet närmar sig den återgivna klassrumsdiskussionen kärnan av en betydelsefull samhällelig debatt. Via diskussioner i klassrummet skapas identifikation på individuell nivå, men framför allt på grupp-nivå. Den ovannämnda lektionssekvensen ovan kan ses som ett tillfälle som konstituerar en kollektiv finlandssvenskhet i enlighet med en politisk identitet, som här förstås som icke-sannfinländsk.

Diskussionen om partipolitisk närvaro i skolan har en lång tradition (Rantala 2010), och är i högsta grad en värdefråga. Frågan om vilka partier som över huvud taget ska vara berättigade att delta i skoldebatter är inte särskilt enkel, och den lever uppenbart med sin tid. Ett svar som tidigare kunde antas som självklart kan plötsligt bli ifrågasatt och vice versa. Som exempel kan tas utvecklingen i Norge, där man har haft en lång tradition av valdebatter och val som en del av skolans samhällsundervisning. Efter terrorattackerna i Oslo och på Utøya 2011 valde man att ställa in de politiska valdebatterna i landets skolor med respekt för de mördade unga politikerna (Borge 2018). Valdebatterna ersattes med så kallade valtorger där elever kunde ställa frågor till politiker från olika partier. I Finland har man inte på nationell nivå styrt frågor om valdebatter i skolorna, men det kan nämnas att lärarnas fackförbund OAJ reagerade starkt på det sannfinländska ungdomsförbundets kampanj i januari 2021 enligt vilken de skulle anmäla lärare för yttranden som satte partiet i dålig dager (Puustinen & Rantala 2023).

Enligt läroplansgrunderna (Utbildningsstyrelsen 2014, 419) ska eleverna i ämnet samhällslära "vägledas att iaktta demokratiska värden och principer i ett pluralistiskt samhälle som har förståelse för olikhet och respekterar jämlikhet och mänskliga rättigheter". För årskurserna 7–9 gäller också att "betona elevernas möjligheter och kompetens att påverka i ett demokratiskt samhälle samt elev-

ernas ansvar i fråga om egna livsval”. I det ovanstående utdraget ur klassrumsdiskussionen stannar läraren inte kvar vid elevens explicita fråga och ger inte utrymme för svar.

Livliga debatter i klassrum är inte alltid särskilt lätthanterliga. Alla som har arbetat som lärare vet att arbetet är hektiskt och att man ofta – egentligen ständigt – slängs in i situationer som man inte har hunnit tänka igenom på förhand. Det finns inte, och kan inte finnas, lärare som i alla situationer år efter år undervisar och tilltalar alla elever på ett genomtänkt och pedagogiskt motiverat sätt. Lärare som trots de ständiga kraven från olika håll är villiga att delta i forskningsprojekt och bli filmade för vetenskapliga studier förtjänar uppskattning och ett stort tack. När fokus här ligger på ett samtal som pågår under ett antal sekunder i klassrummet, och särskilt lärarens roll i samtalet, blir det nödvändigt att se det diskursiva i sammanhanget. Lärarens ord blir uttryck för ett samhällsfenomen som får plats och väcker känslor i klassrummet, och ska förstås just så, inte som kritik mot läraren i det filmade klassrummet. ”Vi har nog alltså en svensktalande person från partiet som har varit svårt att hitta”, menar läraren i samhällslära. Avsikten med kapitlet är att placera utsagan i en kontext samt att granska dess härstamning och dess potentiella följder.

De svårfunna sannfinlandssvenskarna

Det är inte helt lätt att skapa sig en bild av svenskspråkiga finländares politiska åsikter, även om flera försök har gjorts. I den finlandssvenska medborgarpanelen Barometern ifrågasätts idén om finlandssvenskar som en homogen befolkningsgrupp, eftersom det finns en skiljelinje mellan konservativt och liberalt sympatiserande finlandssvenskar (Söderlund & Lindell 2020). I Ungdomsbarometern från 2021 sågs en överrepresentation av finlandssvenskar i gruppen som motsatte sig hållbar utveckling och en underrepresentation i gruppen som såg sig som ekosociala (Hirvilammi, Laine & Ojala 2022). Resultatet är visserligen högintressant, men kan eventuellt lida av det som Marina Lindell och Rasmus Sirén (2020) sätter fingret på i den finlandssvenska barometern, det vill säga att urvalet

svenskspråkiga i nationella undersökningar ofta är för litet för att man ska kunna dra pålitliga slutsatser. I sin omfattande antropologiska studie av finlandssvenskar kunde Riie Heikkilä (2011, 55) däremot spåra drag av en diskussionsstil bland finlandssvenskar som skapade ett slags kulturellt självförtroende som inbegrep tillåtelse för avvikande åsikter. Hur det kulturella självförtroendet hör ihop med politiska värderingar, särskilt bland unga finlandssvenskar, och hur dessa tar sig i uttryck i demokratiska samtal är ändå inte helt klart.

Symtomatiskt för den politiska utvecklingen är att trender kan svänga relativt snabbt. Under decenniet före händelserna i det filmade klassrummet hade en förändring redan skett. I Svenska Finlands folktings och tankesmedjan Magma:s rapport från 2010 (2010, 25) konstaterades att Sannfinländarnas stöd bland finlandssvenskarna "verkar kunna mätas i promille". År 2018 rapporterades ändå att verksamheten på svenska inom ifrågavarande parti hade gått framåt på flera håll i Svenskfinland (Sjövall 2018). Svenskspråkiga sannfinländare som intervjuades i pressen betonade att motståndet mot svenskan tonades ner efter splittringen av partiet 2017 då Sampo Terho, den mest tongivande motståndaren mot svenska som obligatoriskt språk i skolan, bytte till det kortlivade partiet Blå framtid. Detta syns också i Åsa von Schoultz studie (2020), baserad på statistik från 2015, som visar att Sannfinländarnas ledarskikt framstod som betydligt mer antisvenskt än partiets väljare. Bland de intervjuade finlandssvenskarna sågs bytet av partiledare som en kursändring för det sannfinländska partiet. De välkomnade särskilt svenskspråkigt material inför kommunalvalet 2021, och detta realiserades då partiets kommunalvalsprogram utkom också på svenska.

I senare nyhetsartiklar har finlandssvenska anhängare av partiet också betonat partiledarens betydelse för deras engagemang. I *Hufvudstadsbladet* (Östman 2021) intervjuades tre österbottniska sannfinländare som alla uppgav att de gillade partiordföranden Jussi Halla-aho och en av dem citerade honom gärna: "... i de stora frågorna är språket inte avgörande." Också medier i Sverige rapporterade om den nya satsningen på finlandssvenskar inom partiet (El-Shanti 2021). Ordförandebytet kommenterades av finlands-

svenska partianhängare i *Hufvudstadsbladet* (Bjon 2021) och den nya ordföranden välkomnades av dem med orden: "Det har varit ett sådant gubbparti."

Valet av Riikka Purra till ordförande för Sannfinländarna 2021 ledde i sin tur till varierande politiska utspel i förhållande till det svenska språket i Finland, trots att hon tidigare till och med har uttalat sitt stöd för skolsvenskan (Creutz 2022). Under Purras ledning har partiet publicerat ett "finskhetsprogram" (Perussuomalaiset 2022) som visserligen poängterar att svenskspråkiga i Finland är "mer än en minoritet" men som samtidigt menar att tvåspråkighetsidealet stör de finskspråkigas språkliga identifiering och självbild. Detta ses även som orsaken till bland annat deras svaga skolresultat och snävare språkkunskaper och till att avancemang i arbetslivet bromsas. I forskningsrapporten *Synen på det svenska i Finland inom fosterländska rörelser* (Creutz 2022) bekräftas påståendet att det har skett en ökning av andelen svenskspråkiga sannfinländare efter att partiet har aktiverat sig i svenskspråkiga områden.

Tankesmedjan Magma's opinionsundersökning inför riksdagsvalet 2019 visar att Sannfinländarna hade klart lägre understöd bland svensktalande i jämförelse med övriga finländare. Två procent av de tillfrågade hade för avsikt att rösta på Sannfinländarna i det stundande valet. Siffran låg nära motsvarande för 2015 (2 %) och 2011 (3 %). Även om män och helsingforsare var mera benägna att understöda partiet än kvinnor och Vasabor, pendlade siffran mellan en och tre procent. Rapporten är tryckt enbart i presentationsform och saknar därför tyvärr en djupare analys, även om dess författare väljer att avsluta med att ställa den insinuerande frågan: "Är svenskspråkiga immuna mot nationalpopulism?" (Kepsu & Majander 2019).

Frågan kan ställas i relation till den inledande klassrumsscenen. Även om det bevisligen finns kopplingar mellan svenskspråkiga och sannfinländare upplevs de två som ömsesidigt exkluderande. I det följande ligger fokus på vad som gör Magmaundersökningens fråga och lärarens antydande möjliga.

Politisk identitet och överlevnad

Hur kan vi förstå lärarens kommentar om att det varit svårt att hitta en svensktalande som kan ställa upp och debattera för partiet? Naturligtvis är det möjligt att läraren eller hens kolleger verkligen har ringt runt och fått flera nej, men det är också rimligt att tänka sig att man helt enkelt har utgått från att det är svårt att hitta finlandssvenska partimedlemmar. Rent didaktiskt sett kan man tänka sig att läraren väljer att förhålla sig kritiskt till partiet, och uppmanar sina elever till kritik mot den sannfinländska politiken. Då kunde yttrandet ses som ett sätt att skapa avstånd, lite på samma sätt som man ännu under 2010-talet diskuterade huruvida nationalpopulistiska partier ska få ta plats i offentliga debatter – något som på 2020-talet så småningom kommit att bli en självklarhet. Ett rimligt antagande är ändå att läraren visar tecken på en diskurs som placerar svenskspråkiga finländare och sannfinländare i ett motsatsförhållande till varandra. En svenskspråkig finländare förväntas då vara något annat än sannfinländare. Diskursen syns också i Magmaundersökningens slutfråga. Även om siffrorna som presenteras där är små, blir klivet till att insinuera att svenskspråkiga skulle vara immuna mot nationalpopulism ganska stort. I det följande görs ett försök att förstå vad som ligger bakom föreställningen om att svenskspråkiga inte är nationalpopulister, för att i det avslutande avsnittet ställa frågan vad konsekvenserna blir av frågeställningen.

Det faller sig naturligt att diskutera vilken roll SFP har i etablerandet av föreställningen om svenskspråkiga som liberala, med tanke på att en överväldigande majoritet av svenskspråkiga finländare konsekvent röstar på partiet. Förutom svenska språket har SFP betonat att de bedriver en liberal politik, även om innebörden av denna politik inte alltid har varit entydig. I letandet efter rötterna till en finlandssvensk identitet som uttryckligen politisk, kan man exempelvis vända sig till forskning om hur två finlandssvenska politiker, socialdemokraten Karl H. Wiik och den konservativa SFP-politikern Eirik Hornborg, föreställde sig kopplingen mellan fascism, minoritet och nationalitet under 1920- och 1930-

talen (Kaihovirta & Wickström 2017; 2019). Matias Kaihovirta och Mats Wickström (2017, 73) visar hur politiker från både höger- och vänsterhåll framhöll behovet av en finlandssvensk gemensam "uppslutning mot det fascistiska hotet och för det demokratiska, västerländska Finland":

Det svenska i Finland utgjorde en bro till Norden och Västvärlden, och finlandssvenskarna hade därför en viktig uppgift att axla i värnandet av den finländska demokratin och rättsstaten. Till skillnad från de inflytelserika finlandssvenskar som i hopp om språkpolitiska eftergifter (enligt Hornborg) eller av purt klassintresse (enligt Wiik) hade allierat sig med den inhemska fascismen gjorde Wiik och Hornborg gällande att den svenska språkgruppens position var hotad om de finländska fascisterna kom till makten. Som finlandssvenska antifascister kom alltså Wiik och Hornborg att förenas i sin kritik av den finlandssvenska kapitalistklassen/storfinansen och dess fascistiska tendenser.

Motståndet mot fascismen kunde överbrygga klyftan mellan höger och vänster, som fallen Wiik och Hornborg visar. Det gemensamma var då det upplevda hotet mot svenskspråkiga som grupp. Samtidigt påpekar Kaihovirta och Wickström (2019) att finlandssvenskar för hundra år sedan fanns representerade både bland fascister och antifascister, till exempel i Lapporörelsen, där även kända svenskspråkiga personer var aktiva. Bland finlandssvenska studenter spreds en entusiasm för fascism under 1930-talet (Roselius 2025). Det historiska svaret på Magmaundersökningens fråga är alltså nej. Det finns ingenting som säger att finlandssvenskarna är bättre rustade att stå emot fascistiska strömningar i dag än för hundra år sedan. Dagens uppfattade motsatsförhållande mellan svenskspråkiga i Finland och partiet Sannfinländarna kan ändå inte helt och hållet jämföras med det som pågick för hundra år sedan. Framför allt kan vi inte sätta likhetstecken mellan att vara *antifascist*, som är ett aktivt politiskt ställningstagande, och föreställningen att man *inte är sannfinländare*, som inte kräver att man positionerar sig.

Föreställningen om att de svenskspråkiga i Finland i grunden är liberala och fördomsfria är omfattande. En intervjustudie bland

finlandssvenska lärare i huvudstadsregionen (Mansikka & Holm 2011) visar att det finns en utbredd positiv attityd till kulturell mångfald i skolan. Jan-Erik Mansikka och Gunilla Holm konstaterar i studien att minoritetspositionen kan kopplas ihop med antingen motstånd mot eller stöd för utbildning i och om mångkulturella frågor. Majoriteten av lärarna ansåg att den egna skolan stödde mångkulturell utbildning, särskilt med tanke på att den egna minoritetspositionen gör lärarna uppmärksamma på behovet av en sådan utbildning. De gav ofta uttryck för en färgblind inställning, och menade till exempel att deras undervisning inte tar ställning. Att säga att man "inte ser färg" har presenterats som ett sätt att visa upp idén om den egna kulturen som "god" och antirasistisk, som inte ser skillnader, samtidigt som man ger uttryck för och reproducerar normer om till exempel vithet (Hübinette & Lundström 2014).

Lärarna menade att mångkulturell utbildning är viktigt för dem, men de framhöll också att finlandssvenska lärare egentligen inte behöver ytterligare kunskaper i ämnet. Det kan förstås som att den egna minoritetspositionen gör att mångkulturell utbildning visserligen uppskattas, men att den inte kan kräva att man sätter sig själv i blöt, exempelvis genom att ifrågasätta vad finlandssvenskheten uppbär för konstruktioner. I de finlandssvenska lärarnas fall kan man se hur den finlandssvenska identiteten fungerar skyddande, men också passiverande. Man upplever sig stå på rätt sida, men också att man inte behöver göra något aktivt för att visa det. En lärare menade därutöver att finlandssvenskarna som grupp behöver koncentrera sig mera på den egna kulturens och det egna språkets överlevnad, och att det därför inte finns plats för mångkulturell undervisning. Att se till den finlandssvenska kulturens överlevnad måste enligt den intervjuade läraren vara högsta prioritet (Mansikka & Holm 2011, 136). Att en lärare uttrycker motstånd mot mångkulturell undervisning och hänvisar till en kamp för överlevnad är intressant i sammanhanget. Diskursen känns igen från minoriteter som är utsatta för förtryck från en dominerande majoritet. I det här fallet handlar det inte om att man till följd av den upplevda utrotningen måste skydda sig mot majoritetsbefolkningen utan mot mångkulturell undervisning, vilket i praktiken innebär

att svenskspråkiga skolor aktivare skulle integrera elever med en bakgrund från andra länder än Finland. Mångkulturell undervisning omfattar också en reflektion av den egna kulturens normer och värderingar som antingen privilegierar eller förtrycker, samt ett ifrågasättande av vad som räknas och förstås som normalt. Om den egna kulturens överlevnad är högsta prioritet så finns det knappast öppningar för ett begrundande av de egna privilegierna och hur de fungerar i en skolkontext. Attityden kan däremot granskas i förhållande till en viss rasistisk diskurs där den "vita rasens överlevnad" används som argument för förtryckande politik. Det blir då relevant att studera överlevnadsfrågan i ljuset av makt, resurser och levnadsförhållanden.

Oskyldighetens baksida

Förutom att föreställningen om att svenskspråkiga står i ett motsatsförhållande till sannfinländare kan göra det svårt för finlandssvenskar att se de egna privilegierna, är det alltså också ett uttalande som passiverar. Detta kan vara fallet för till exempel elever som börjar skapa sig en politisk identitet, men inte enbart för dem. Mansikka och Holm (2011, 137) visar hur lärarna i deras studie på olika sätt gav uttryck för självklarheten att elever i svenskspråkiga skolor vet vad det innebär att vara en minoritet och därmed kan förväntas ha en inställning som står i motsatsförhållande till fördomar. I studien formulerar lärarna utsagor som: "Det är lätt att förstå vad det är att vara i minoritet", "Våra attityder verkar liberalare" och "Vi är ganska toleranta eftersom människor har fördomar mot oss". Jan-Erik Mansikka (2013) sticker däremot i en tankeväckande reflektion hål på uppfattningen att finlandssvenska skolelever är utan fördomar:

Jag frågade eleverna vad som kännetecknar finlandssvenska ungdomar. En stor del av eleverna tyckte att det enda som skiljer finlandssvenska från finska ungdomar, är att de finlandssvenska kommunicerar på två språk. Men det fanns en mindre del, framför allt flickor, som ansåg att finlandssvenska ungdomar är mer sociala, toleranta och vidsynta

än andra ungdomar. Sedan gick vi över till andra minoriteter, romer och invandrare från Ryssland. Nu frågade jag vad som kännetecknar dessa grupper. Alla attributen jag fick var mycket nedsättande. Jag kom då att ställa frågan hur det kan komma sig att finlandssvenskar (dvs. eleverna) som är "toleranta och vidsynta" kan ha så kraftiga fördomar mot andra minoriteter i Finland. Då blev det tyst en stund, varefter en flicka replikerade: "Finlandssvenskarna är åtminstone medvetna om sina egna fördomar, i motsats till finnarna!"

Det är måhända lätt att rycka på axlarna åt den naiva attityden som Mansikka beskriver, att se det som något typiskt för självcentrerade tonåringar. Den går ändå att relatera till den inledande scenen i kapitlet. Den egna oskyldigheten och uppfattningen om sig själv som förorättad men samtidigt medveten är intressant i sammanhanget. Inom så kallad dekolonial teori kan man se hur behovet av att placera sig i en oskyldighetskategori är ett sätt att befästa en politisk position (Tuck & Yang 2012). Genom att markera sig själv som en utsatt kategori kan man skaka av sig skuld och ansvar utan att ge upp privilegier. Enligt Eve Tucks och K. Wayne Yangs beskrivning kan man se detta som ett sätt att bygga upp ett rykte om, till och med skapa ett slags kapital av sig själv som inkännande och medveten, även om det i slutändan inte gynnar någon annan än en själv. Magmaundersökningens fråga "Är svenskspråkiga immuna mot nationalpopulism?" kan då ses som en hänvisning till en oskyldighetskultur, en uppmaning till passivitet i förhållande till det demokratiska samtalet.

Diskussioner om politisk identitet inom skolundervisningen är viktiga och spelar roll för eleverna. Vilken politisk identitet öppnar sig för den som tveklöst förväntas vara något annat än sannfinländare? Att det är uteslutet att man kopplas till Sannfinländarna säger egentligen inte särskilt mycket om var man hör hemma politiskt. Den förväntade politiska hållningen som liberal och fördomsfri ska exempelvis inte sammanblandas med uttrycklig antirasism. Även om Sannfinländarna har kommit att stå för en politik som motarbetar flyktingars och minoriteters rättigheter så är de inte ensamma om att ha stramat åt villkoren för dessa grupper. Partiets

uttryckliga retorik och utspel mot invandring har ändå lett till en utbredd uppfattning om att det är en hemvist för olika grader av invandrarfientlighet. Att vara emot Sannfinländarna kan därför diskursivt förstås som att vara en motståndare till rasistisk politik överlag. Om rasismen anses finnas blott och enbart inom det sannfinländska partiet – hur ska du som elev förhålla dig till det? Förmodas alla andra vara antirasister?

Det kanske viktigaste i sammanhanget är att antagandet betyder att ingen finlandssvensk förväntas behöva avsäga sig samhörighet med Sannfinländarna eller dess politik. I en studie av finländska elever som själva beskrev sig som "invandrarkritiska och med beredskap för politisk handling", menade hela 67 procent att deras lärare inte hade utmanat dem att diskutera sina uppfattningar med människor av annan åsikt (Suutarinen & Törmäkangas 2012, 84). Frågor om rasism, fördomar och politik behöver verkligen granskas och belysas, exempelvis i ljuset av makt och normer, inte bannlysas från klassrummet.

"Varför kommer någon från persut hit till en svenskspråkig skola om det är det dom är emot?" frågar alltså eleven i den filmade klassrumssituationen. Ett sätt att styra diskussionen i klassrummet i en mer analytisk och politisk-didaktisk riktning hade kunnat vara att stanna kvar i frågan och noggrant granska den. Hur har olika partier röstat i frågor gällande svenskspråkiga skolor? Vad innebär det rent politiskt att "vara emot"? Vilka grupper missgynnas mest konkret av sannfinländsk politik? Hur positioneras svenskspråkiga finländare i den politiken? Vad innebär den sannfinländska politiken för frågor om demokrati och solidaritet? Vilka andra partier godkänner eller möjliggör politiken? Vad riskerar vi att missa om vi utgår från föreställningen att man inte kan vara svenskspråkig och sannfinländare samtidigt? Vilka diskussioner uteblir?

Man kan fråga sig vilken roll en företrädare för en på många sätt privilegierad minoritet kan ha i ett politiskt landskap där minoriteter hotas men där det är tydligt att ens minoritetsposition inte är en garant mot att man själv inte anammar förtryckarnas retorik och politik. I en essä beskriver litteraturforskaren Ylva Perera (2019) sin upplevelse av att vara finlandssvensk och agera antifascistiskt:

Riktat jag mig utåt, när jag skriker "Inga fascister på våra gator", eller vill jag bara säga något om mig själv? Att jag är en antifascist, en finlandssvensk antifascist dessutom. Blir det en identitetsmanifestation, eller kan det åstadkomma verklig förändring? [...] Fascismen kan verka genom mig, hur demokratisk jag än tror mig vara, även om jag tillhör dem som skulle rensas bort rätt snabbt om en fascistisk enhetsideologi vann mark.

Politisk identitet hänger ihop med makt och privilegier, och privilegier kan vara flytande. De svenskspråkiga finländare som engagerar sig i Sannfinländarna i dag upplever inte att deras identitet är hotad inom partiet, även om det är klart att finlandssvenskheten finns i en hotad zon. Av den anledningen är det inte särskilt lönsamt för någon som tillhör en minoritet att understöda nationalpopulistiska rörelser. Men mycket av det som har konstaterats om populistiska rörelser här och i andra sammanhang pekar på att de utövar en lockelse, annars hade till exempel Magmaundersökningen knappast använt ordet "immun". Ingen talar i dag om att vara immun mot socialdemokratin eller den gröna rörelsen.

Diskussionen om vad som behövs för att skapa och upprätthålla demokrati och skydd för minoriteter är lika aktuell som för hundra år sedan. Såväl i de svenskspråkiga klassrummen i Finland som i övriga klassrum behöver det finnas utrymme för en förståelse för att detta är något som kräver ett aktivt arbete.

Den egna minoritetspositionen kan göra det lättare för en individ att förstå andra minoriteter, men det är inte tillräckligt för det nödvändiga demokratiska arbetet. Minoritetspositionen ska varken uppfattas som ett skydd eller som en sanktionerad passivitet. Diskussionen om vad detta kunde innebära didaktiskt kunde gärna få fortsätta (se Mikander & Satokangas 2024). För en lärare i ett finlandssvenskt klassrum kan det kräva att man öppnar upp för en diskussion om vilken betydelse det har att ett parti som inte genomgående står för demokrati och mänskliga rättigheter har ett så stort understöd i samhället, vilken koppling det finns mellan makt, resurser och ansvar, och mycket annat. Det är möjligt att undervisning om högerpopulistiska rörelser överlag bäst borde vinklas så att fokus

inte skulle ligga på vem som är nästa offer utan på hur rörelserna fungerar, utgående från det demokratiska kravet att alla människor har rätt till värdighet och respekt (se Leiviskä et al. 2025). De diskussionerna borde helst inte stanna i klassrum utan fortsätta också inom andra institutioner och sociala sammanhang, oberoende av vilka språk de förs på.

Sedan den filmade klassrumssituationen har det skett en avgörande förändring i förhållandet mellan finlandssvenskhet och det sannfinländska partiet. Trots löften om att inte gå med i en regering som för sannfinländsk politik gick SFP våren och sommaren 2023 med i den nya regeringen som kom att driva igenom en stor del av Sannfinländarnas politiska krav. Vi kan därmed inte veta hur en klassrumsdiskussion som den som inleder detta kapitel skulle låta i dag.

LITTERATUR

- Bjon, Sylvia 2021, "Svenskspråkiga Sannfinländare till Purra: 'Satsa på att synas på svenska'", *Hufvudstadsbladet* 15.8.2021, <https://www.hbl.fi/artikel/svensksprakiga-sannfinlandare-till-purra-satsa-pa-att-synas-pa-svenska/> (hämtad 21.11.2024).
- Borge, Julie Ane Ødegaard 2018, "Am I a Politics Person? A Qualitative Study of Students' Perspectives on Mock Elections as Political Education", *J SSE – Journal of Social Science Education* 17, nr 3, s. 63–74. <https://doi.org/10.4119/jsse-876>.
- Creutz, Karin 2022, *Syner på det svenska i Finland inom fosterländska rörelser*, Helsingfors: Tankesmedjan Magma, https://magma.fi/wp-content/uploads/2022/02/Magma-1_22_syner-p%C3%A5-svenskan-i-fosterl%C3%A4ndska-r%C3%B6relser.pdf (hämtad 21.11.2024).
- El-Shanti, Lubna 2021, "Sannfinländarna på frammarsch – satsar på finlands-svenskar", *Sveriges radio* (P1 Morgon) 30.3.2021, <https://sverigesradio.se/artikel/sannfinlandarna-pa-frammarsch-satsar-pa-finlandssvenskar> (hämtad 21.11.2024).
- Heikkilä, Riie 2011, *Bättre folk, bättre smak? Suomenruotsalaisten maku ja kulttuuripääoma*, Diss., Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hirvilammi, Tuuli, Sofia Laine & Satu Ojala 2022, "Ekosocialiset, talousmyönteiset ja vastustajat. Nuorten jakolinjat suhteessa kestävä kehityksen tavoitteisiin", Tomi Kiilakoski (toim.), *Kestävää tekoa. Nuorisobarometri 2021*, Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto, Opetus- ja kulttuuriministeriö, s. 169–188.
- Hübinette, Tobias & Catrin Lundström 2014, "Three Phases of Hegemonic Whiteness: Understanding Racial Temporalities in Sweden", *Social Identities* 20, nr 6, s. 423–437. <https://doi.org/10.1080/13504630.2015.1004827>.
- Kaihovirta, Matias & Mats Wickström 2017, "Socialdemokratisk och konservativ antifascism i Finland. Karl H. Wiik och Eirik Hornborg inför Lapporörelsen", *Historisk Tidskrift för Finland* 102, nr 1, s. 43–74.
- Kaihovirta, Matias & Mats Wickström 2019, "An Anti-Fascist Minority? Swedish-Speaking Finnish Responses to Fascism", Kasper Braskén, Nigel Copsey & Johan A. Lundin (eds.), *Anti-Fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*, London: Routledge, s. 55–71.
- Kepsu, Kaisa & Mikko Majander 2019, "Opinionsmätning om de svenskspråkigas röstningsbeteende inför riksdagsvalet 2019", Helsingfors: Tankesmedjan Magma, <http://magma.fi/wp-content/uploads/2019/06/121.pdf> (hämtad 21.11.2024).
- Leiviskä, Anniina, Tuija Kasa, Iida Pyy, Tarna Kannisto & Ivan Zamotkin 2025, *Demokratiakasvatus polarisaation ajassa*, Helsinki: Gaudeamus.
- Lindell, Marina (red.) 2020, *Vad tycker Svenskfinland? Resultat från den finlandssvenska medborgarpanelen Barometern 2019–2020*, Åbo: Institutet för samhällsforskning (Samforsk), Åbo Akademi, <https://www.barometern.fi/wp-content/uploads/2020/07/Vad-tycker-svenskfinland.pdf> (hämtad 22.11.2024).

- Lindell, Marina & Rasmus Sirén 2020, "Barometern – den finlandssvenska medborgarpanelen", Marina Lindell (red.), *Vad tycker Svenskfinland? Resultat från den finlandssvenska medborgarpanelen Barometern 2019–2020*, s. 9–16. <https://www.barometern.fi/wp-content/uploads/2020/07/Vad-tycker-svenskfinland.pdf> (hämtad 22.11.2024).
- Mansikka, Jan-Erik 2013, "Reflektioner kring det finlandssvenska? Om det ömtåliga förhållandet mellan språk, kultur och identitet i skolan", *Arena. Medlemsblad för Svenska modersmålsläraresföreningen i Finland* nr 2.
- Mansikka, Jan-Erik & Gunilla Holm 2011, "Teaching Minority Students within Minority Schools: Teachers' Conceptions of Multicultural Education in Swedish-Speaking Schools in Finland", *Intercultural Education* 22, nr 2, s. 133–144.
- Mikander, Pia, Peter Nicolai Aashamar & Jenny Högström 2025, "Anti-Pluralist Parties in Nordic Classrooms: Negotiating the Boundaries Between us and Them in Social Studies Education", *Acta Didactica Norden* 19, nr 1. <https://doi.org/10.5617/adno.10867>.
- Mikander, Pia & Henri Satokangas 2024, "Addressing Democracy and Its Threats in Education: Exploring a Pluralist Perspective in Light of Finnish Social Studies Textbooks", *Studies in Philosophy and Education* 43, s. 555–571. <https://doi.org/10.1007/s11217-024-09934-7>.
- Perera, Ylva 2019, "'Du har en bödel inom dig, liksom jag' – en essä om fascism, finlandssvenska och motstånd", *Hufvudstadsbladet* 7.7.2019, <https://www.hbl.fi/artikel/293bdf0-4e83-4bd6-88fd-4c36e829b4ac> (hämtad 21.11.2024).
- Perussuomalaiset 2022, *Perussuomalaisten suomalaisuusohjelma* [Sannfinländarnas finskhetsprogram], <https://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2022/09/SuomalaisuusohjelmaIso.pdf> (hämtad 21.11.2024).
- Puustinen, Mikko & Jukka Rantala 2023, "Politikointia koulussa – vai koululla? Opetuksen poliittisuus median uutisoinnista kummunneessa verkkokeskustelussa", *Politiikka* 65, nr 1. <https://doi.org/10.37452/politiikka.112334>.
- Rantala, Jukka 2010, *Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio*, Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Roselius, Aapo 2025, "'Det demokratiska Europa knaka i sina fogar'. Den finlandssvenska skolungdoms- och studentrörelsen i början av 1930-talet", Anders Ahlbäck, Matias Kaihovirta & Ylva Perera (red.), *Finlandssvensk antifascism. Politik, debatt och litteratur 1920–1950*, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Appell Förlag, s. 301–324.
- Sant, Edda 2019, "Democratic Education: A Theoretical Review (2006–2017)", *Review of Educational Research* 89, nr 5, s. 655–696.
- von Schoultz, Åsa 2020, "Åsiktsöverensstämmelse i språkfrågan – representerar partierna väljarnas åsikter?", Staffan Himmelroos & Kim Strandberg (red.), *Ur majoritetens perspektiv. Opinionen om det svenska i Finland*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 150–165.
- Sjövall, Mikael/SPT, "Sannfinländarna vill grunda svensk avdelning", *Hufvudstadsbladet* 15.8.2018.

- Suutarinen, Sakari & Kari Törmäkangas 2012, "Nuorten laittomaan aktivismiin valmiuden yhteys maahanmuuttajakriittisyyteen ja osallisuuskokemuksiin koulussa", *Nuorisotutkimus* nr 1, s. 70–89.
- Svenska Finlands folkting och Tankesmedjan Magma 2010, "Svenskt i Finland", Helsingfors: Svenska Finlands folkting & Tankesmedjan Magma, https://www.folktinget.fi/Site/Data/1597/Files/SVENSK_i_FINLAND.pdf (hämtad 21.11.2024).
- Söderlund, Peter & Marina Lindell 2020, "Finlandssvenskarnas åsikter i aktuella samhällsfrågor", Marina Lindell (red.), *Vad tycker Svenskfinland? Resultat från den finlandssvenska medborgarpanelen Barometern 2019–2020*, s. 99–103. <https://www.barometern.fi/wp-content/uploads/2020/07/Vad-tycker-svenskfinland.pdf> (hämtad 21.11.2024).
- Tuck, Eve & K. Wayne Yang 2012, "Decolonization is Not a Metaphor", *Decolonization: Indigeneity, Education & Society* 1, nr 1, s. 1–40.
- Utbildningsstyrelsen 2014, *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014*, Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Östman, Jeanette 2021, "Svenskspråkiga sannfinländare rustar för val", *Hufvudstadsbladet*, 30.1.2021, <https://www.pressreader.com/finland/hufvudstadsbladet/20210130/281505048892262> (hämtad 21.11.2024).

Matilda Enegren, *Karlavägen*, 2019. Akvarell på papper, 154 x 116 cm.

7. OM ATT FÖRESTÄLLA SIG GEMENSKAPER

Liu Xin

Den som i förväg insisterar på att målet bör vara koalitionen "enighet" utgår från att solidariteten är en förutsättning för politisk handling, vad den än kostar. Men vilken sorts politik är det som kräver en sådan förhandsbeställd enighet? (Butler 2007, 65–66)

Dagens politiska situation kan kännetecknas dels av flertalet överlappande kriser (Fraser 2021), dels av ett misslyckande i vår fantasi- eller föreställningsförmåga (Graeber & Wengrow 2022). Angående det senare vill David Graeber och David Wengrow i sin uppmärksammade bok *Början på allt* (*The Dawn of Everything*) öppna upp för nya fantasier om frihet:

Man får känslan att livet hos ursprungsbefolkningarna lite slarvigt uttryckt var väldigt mycket intressantare än livet i en "västerländsk" småstad eller storstad, särskilt som den senare förutsatte många timmars monoton, repetitiv och i grunden tom aktivitet. Att vi har så svårt att föreställa oss att ett alternativt liv skulle kunna vara engagerande och intressant kanske mest beror på vår begränsade fantasi. (Graeber & Wengrow 2022, 37)

Fantasi, uppfattad som förmågan att föreställa och önska sig saker bortom status quo, har tillskrivits transformativ politisk potential. Suvi Keskinen, Unnur Dís Skaptadóttir och Mari Toivanen (2019, 1) skriver i sin introduktion till boken *Undoing Homogeneity in the Nordic Region* att europeiska politiska kärnfrågor i dag hand-

lar om att bemöta kulturell heterogenitet och söka en grund för en solidaritetspolitik som kunde koppla ihop de olika "föreställda gemenskaperna" (Anderson 1996) i dagens nationalstater. Nyligen beskrevs den politiska föreställningsförmågens transformativa kraft på liknande sätt under en finländsk forskarkonferens:

Politisk fantasi är en skapande kraft som till sin natur är intersubjektiv, affektiv, materiell och samhällelig. Den kan ge liv åt och mobilisera olika politiska projekt, aktörer och resultat. Genom att föreställa sig alternativ till den existerande samhälleliga ordningen kan politisk fantasi möjliggöra samhälleligt drömmande och destabilisera konventionella tänkesätt som tenderar att begränsa oss till en snäv repertoar av politiska möjligheter. (POLIMA 2022)

Fantasi eller föreställningsförmåga kan ses som en politisk praktik som kan öppna möjligheter bortom dominerande samhälleliga representationer och narrativ. Men vad är fantasi? Vad är det som skiljer alternativa imaginärer från dominerande? Hur förstås det tidsmässiga förhållandet mellan till exempel nutid och framtid i imaginärernas olika former? Hur ska man föreställa sig *annorlunda*? Trots att politisk fantasi på senare tid både har hyllats och kritiserats, återstår frågan om vad som egentligen utgör fantasi och hur dominant fantasisätt kan utmanas och alternativa fantasier fostras. Detta kapitel tar tag i denna uppgift genom att kontextualisera frågan om fantasi i föreställda gemenskaper och analysera fantasins temporalitet och hur detta påverkar bildandet av gemenskaper.

I kapitlet analyserar jag först fantasins villkor och tydliggör hur och varför det är svårt att förändra och omvandla dominant imaginärer. De engelska orden som härleds ur *imagine* och *imaginary* och deras olika former översätts här både som fantasi, föreställningsförmåga och imaginär. Det sista är det mest akademiska av begreppen och det har också förts en ordentlig begreppsdiskussion om det (t.ex. Jasanoff & Kim 2009). Förutom fantasianalysen kontextualiserar kapitlet frågan om fantasi mer specifikt i förhållande till de problem som anknyter till gemenskapsbildning. Texten diskuterar Benedict Andersons (1996) teoretisering av föreställda gemenskaper för att

lyfta fram den så kallade samtidighetens temporalitet, som hittills har fått ringa akademisk uppmärksamhet. För det tredje kombinerar kapitlet Elizabeth Freemans teoretisering av synkronicitet med José Esteban Muñoz uppfattning om disidentifikation. Genom dessa utvecklas ett omtänkande av föreställda gemenskapers temporalitet. Jag avslutar med att analysera videoinstallationen *Maamme/Vårt Land/Our Land*. Verket används här som ett praktiskt exempel för att illustrera hur samtidig disidentifikation kan tänkas skapa alternativa former av socialitet.

Förutsättningarna för produktionen av dominanta imaginärer

Sheila Jasanoffs (2015) teoretisering av samhällsteknologiska imaginärer erbjuder ett viktigt ramverk för att analysera hur dominanta imaginärer produceras. Till skillnad från Jasanoffs ambitioner behandlar detta kapitel inte frågan om de teknologiska materiella villkor på vilka imaginärer etableras. I stället ligger fokus här på vad imaginärer i sig kan tänkas bestå av och hur och varför dominanta imaginärer består och tar fäste i det kollektiva och individuella psyket.

I sin inflytelserika studie av USA:s och Sydkoreas energipolitik utvecklar Sheila Jasanoff och Sang-Hyun Kim (2009) tanken om samhällsteknologiska imaginärer för att understryka maktrelationernas och de teknologiska samhällsförhållandenas avgörande roll. De menar att samhällsteknologiska imaginärer är "kollektivt hållna, institutionellt stabiliserade och offentligt uttalade visioner om önskvärda framtider. [Dessa visioner] får liv av delade förståelser av olika former av socialt liv och samhällelig ordning som kan uppnås genom framsteg inom vetenskap och teknik och genom att stödja dessa framsteg." (Jasanoff 2015, 4). Fyra aspekter av begreppet samhällsteknologiska imaginärer är särskilt relevanta för den aktuella diskussionen. För det första fungerar imaginärer, genom sin intersubjektiva, kollektiva och sociala karaktär, ofta förenande för "medlemmar av en samhällelig gemenskap i delade uppfattningar om framtidsutsikter som borde eller inte borde förverkligas" (Jasanoff 2015, 6). För det andra är imaginärer och föreställnings-

processer inbäddade i och betingade av, snarare än att vara utanför och bortom, produktionen av makt, den dominerande sociala ordningen och den normativa konstitutionen av det begripliga och det legitima. För det tredje produceras, upprätthålls och reproduceras imaginärer genom förkroppsligade sociala och kulturella praktiker placerade i specifika socioekonomiska sammanhang. Sist men inte minst är temporaliteten hos det dominanta imaginära föreskrivande, förebyggande och varaktig.

Även om flera imaginärer kan samexistera på olika skalor formar de dominerande materiella, epistemiska, institutionella och tekniska dispositionerna fantasins specifika innehåll och grammatik, och begränsar därigenom vad som kan eller bör föreställas (Jasanoff & Kim 2009). Med tanke på detta måste man ställa frågan huruvida de imaginära praktikerna och utopiska projekten som imaginärerna sägs möjliggöra i slutändan blir en besvikelse ifall själva föreställningsförmågan är betingad och definierad av just de epistemiska och materiella förhållanden som de sägs störa. Är radikalt annorlunda fantasier otänkbara?

I det inledande citatet i detta kapitel reflekterar Judith Butler över den politiska fantasins begränsning gällande föreställningar kring solidaritet. Enligt Butler fungerar förståelsen av solidaritet som en koalitionell enhet, liksom de korrelerade termerna "överenskommelse" och "enighet", som *obligatoriska* förväntningar som förutser vilka politiska handlingar som kan vara tänkbara. Butler (2007, 66) frågar huruvida kravet på enighet innebär att en "exkluderande solidaritetsnorm formuleras på identitetsnivå, en norm som utesluter möjligheten av handlingar som upplöser identitetsbegreppens gränser eller försöker förverkliga just en sådan upplösning som ett uttalat politiskt mål". I följande avsnitt övergår jag till Benedict Anderssons teoretisering av föreställda gemenskaper för att kontextualisera frågan om fantasi mer specifikt gällande problemen med identitet och gemenskapsbildningar. Jag lyfter fram ett element i Anderssons inflytelserika begrepp "föreställda gemenskaper" som har diskuterats sparsamt, nämligen hans idé om samtidighetens temporalitet som en specifik rytm och ett villkor för föreställda gemenskaper.

Föreställda gemenskapers samtidighet

Benedict Andersons berömda begrepp föreställda gemenskaper har kritiserats ur olika perspektiv. Till exempel påpekar Jasanoff (2015, 7) att Andersons teoretisering av föreställda praktiker, även om de "befäste den kulturella, historiska och jämförande undersökningen av de psykosociala attributen hos politiska kollektiv", inte tog hänsyn till de olika teknologierna genom vilka gemenskaper medlas eller till andra föreställningsgemenskaper i mindre skala. Idén om en homogen nation har också kritiserats för att den inte beaktar processer av könsbestämt och rasifierat andrafierande genom vilka nationen konstrueras (Yuval-Davis 2011). Konstruktionen av hierarkier inom staten på grundval av migranternas rättsliga status behandlas också i Valter Sandell-Maurys kapitel i denna bok. Andersons slutsatser har också kritiserats för en likgiltighet inför de avgörande skillnaderna i samhällsbildningen i till exempel postkoloniala Asien (Chow 2010) och för förvirringen mellan nationen som en specifik form av föreställd gemenskap och föreställda samhällen i allmänhet som inkluderar andra former av fantasier i samma sociala rum som nationen (Laclau 2003).

Dessa observationer belyser exkluderingsätten i Andersons redogörelse på viktiga sätt. Tonvikten ligger här oberoende på frågan om gemenskap. I min analys är jag inte bara intresserad av hur imaginära praktiker bildar gemenskaper såsom en nation, utan också av hur vissa antaganden om vad som utgör en gemenskap förutser och konfigurerar imaginära processer. Jag återvänder alltså till Andersons konfiguration av föreställda gemenskaper och förklarar hur simultanitet eller samtidighet fungerar som gemenskapernas tillstånd, rytm och specifika tidsmässiga och affektiva register.

Enligt Anderson finns det en fundamental förändring i hur tid uppfattas och det är också nyckeln till konstruktionen av föreställda nationsgemenskaper. Här avses en förändring i förståelsen av tid från en messiansk kontinuerlig tid – där det inte finns någon radikal separation mellan det förflutna och nutid – till "en idé om 'homogen, tom tid'" som "mäts med klocka och kalender". Anderson illustrerar denna känsla av "under tiden" genom att använda

ett segment av en enkel romanintrig, där en man (A) har en hustru (B) och en älskarinna (C), som i sin tur har en älskare (D) (Anderson 1996, 36–37):

<i>Tid</i>	I	II	III
<i>Händelser</i>	A grälar med B C och D älskar	A ringer till C B handlar D spelar biljard	D berusar sig A äter med B C drömmer

En romanintrig ur Benedict Andersons *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1991, i övers. *Den föreställda gemenskapen*).

Anderson intresserar sig här för de två uppfattningar som förenar A och D, som alltså aldrig möts i händelseförloppet. Han förklarar:

För det första att de är inbäddade i "samhällen" [...]. Dessa samhällen är sociologiska enheter av sådan fast och stabil realitet att deras medlemmar (A och D) till och med kan passera varandra på gatan utan att någonsin bli bekanta med varandra och ändå beskrivas som förbundna med varandra. För det andra att A och D är inbäddade i de allvetande läsarnas medvetanden. Det är bara de som, likt Gud, ser A ringa till C, B handla och D spela biljard *på en och samma gång*. Att alla dessa handlingar utförs under samma av klocka och almanacka uppmätta tid men av aktörer som till stor del kan vara omedvetna om varandra, visar det nya i denna föreställda värld som frambesvärjs av författaren i läsarens medvetanden. (Anderson 1996, 37)

Enligt Anderson finns det tre nödvändiga förutsättningar för de föreställda gemenskaperna. För det första behövs det något slags delat utrymme där varje berörd individ deltar. Denna rumslighet är dock icke-kontinuerlig, det vill säga individens kropp och samhället/gemenskapen/nationen är avgränsad, fristående och åtskild från andra kroppar och/eller rum. För det andra behövs det en delad känsla av samtidighet, som ska förstås som en abstrakt, universell och okroppslig klocktid. Slutligen behövs det moderna tekniker

och medier som tidningar eller den skönlitterära romanformen som möjliggör en re-presentation av både individuellt förstådda kroppar och gemensamma sociala rum.

Enligt Anderson är heterogeniteten och särdragen hos individuella kroppar i slutändan inordnade i och bundna av nationen som en "sociologisk organism som rör sig kalendariskt genom den homogena och tomma tiden". Dessutom representeras dessa faktiska kroppar av en idealiserad och normativ (abstrakt) kropp. Till exempel, förklarar Anderson, kommer en amerikan "aldrig att träffa, eller ens känna till namnet på mer än en handfull av sina ca 250 miljoner landsmän. Han har ingen aning om vad de tänker ta sig till i det enskilda ögonblicket. Men han har fullständigt förtroende för deras oavbrutna, anonyma, *samtidiga* verksamhet" (Anderson 1996, 37, kursiveringen är min).

För Anderson är ett centralt drag hos en gemenskap att den definieras av "ett djupt, horisontellt kamratskap" (1996, 22). Det är kanske av denna anledning som Andersons redogörelse för fantasi eller föreställningsförmåga som representationsprocess innehåller problem i fråga om kontingens och variation. Rey Chow skriver:

Kraften i Andersons tvåordsfras [föreställda gemenskaper] – en styrka som förblir orealiserad i boken – ligger, tänker jag, inte så mycket i dess förhållande till driften att inom samtida kritisk teori dekonstruera centrism som "gemenskaper" med sin klang av monolitisk (ute)stängning, som i ordet "föreställda" som ett slags index för de involverade konceptuella rörelserna som både kan sammanfalla och inte sammanfalla med deras föreställda innehåll.

Fantasins potential till förändring och transformation ligger, enligt Chow, i dynamiska processer för identifiering, det vill säga att subjektet konstitueras genom igenkänning. I yttre föremål har den delen av subjektet "styckats sönder" av kulturella och historiska skäl (Chow 2010, 115). Även om det ligger utanför kapitlets räckvidd att engagera sig i den psykoanalytiska teoretiseringen av fantasi som Chows analys bygger på, ger hennes observation av fantasi som en dynamisk identifikationsprocess med fokus på relationen objekt–

subjekt stöd för att undersöka simultanitet som villkoret för såväl det tidsmässiga som det affektiva registret över samhällen. För att göra det vänder jag mig nu till Elizabeth Freemans teoretisering av simultanitet och José Esteban Muñoz idé om disidentifikation.

Samtidighet och dis-/identifikation

Är processen att identifiera sig med en föreställd gemenskap kontinuerlig eller diskontinuerlig? Detta är en av nyckelfrågorna i debatter om identitet och gemenskap inom kritisk teori. Vikki Bell skriver följande om sitt kritiska omtänkande av det performativa tillvägagångssättet:

Begreppet performativitet i principiellt motstånd ställs mot en uppfattning om härkomst [*lineage*] eller generationssamband. [...] [B]egreppet performativitet insisterar på att varje skenbar kontinuitet över tid och rum ska behandlas med misstänksamhet, att den analytiskt ska punkteras och fragmenteras och uppfattas som en bräcklig bedrift som uppnåtts genom processer av citering och upprepning. [...] Att försöka förstå ämnet som genealogiskt uppkommet är därför till synes att återgå till ett sätt att tänka som förkastats av denna förståelse, ett sätt som liknar påståendet om att det finns ett mänskligt inre [*interiority*]: opolitiskt, naturalistiskt, naivt och ytterst farligt. Det historiska sambandet mellan sådana tankesätt och rasistiskt, främlingsfientligt och fascistiskt företagande är en stark varning. [...] [Hursomhelst,] det kan finnas en fara i att övergå för snabbt till en position där önskan om att omforma identitetspolitiken på icke-essentialistiska sätt innebär en vägran eller ett förnekande av sammankopplingar, existensens mångfald, det vill säga en generationsanknytning eller genealogisk anknytning [...] [eller en] köttslig [*carnal*] anknytning. (Bell 2007, 29–37)

Enligt Bell förutsätter en förståelse av identitet och gemenskapsbildning som något kontinuerligt att det finns ett antaget ursprung eller en essens, varpå gemenskaper och identifikation etableras. Denna linjära och kontinuerliga identitetsbildning formas ofta längs djupt rasifierade och könsbundna indelningar. Dessutom

har den kontinuerliga gemenskapens linjärhistoriska tid använts för att organisera kroppar hierarkiskt på sätt som "styrs av staten", "som ras, kön och sexualitet" (Freeman 2019, 10). Däremot utmanar uppfattningen om identitetsbildning som diskontinuerlig och performativ den essentialistiska förståelsen av identitet, med dess rasifierade och sexualiserade underbyggnad. En sådan redogörelse riskerar dock att undanröja frågan om "generationell och genealogisk anknytning", såsom idén om arv eller härkomst som är särskilt viktig för marginaliserade och diasporiska gemenskaper. Hur ska man då ta i beaktande både identifieringsprocesser och gemenskapsbildningar som varken är klart kontinuerliga eller diskontinuerliga, och som sådana inte reproducerar essentialistiska föreställningar om homogenitet?

I boken *Beside You in Time* behandlar Elizabeth Freeman temporaliserade kroppar och ämnen – "frekvensen, takten, rytmen och varaktigheten som anpassar kroppar till varandra även när fysisk kontakt är frånvarande". Freeman bygger vidare på Michel Foucaults teoretisering av två motsatta sätt på vilka (den mätbara) tiden under 1700-talet kan sägas ha fungerat som det huvudsakliga kontrollinstrumentet med hjälp av vilket kroppar och förkroppsligade subjekt formades. Å ena sidan producerar tiden den nya "naturliga", fogliga och moderna kroppen. Denna kropp är singular, den är "stabil, mätbar och skild från andra kroppar" och "tillhör det atomiserade subjektet av liberal rationalitet". Å andra sidan gjordes samlingen av dessa kroppar samtidigt synkroniserad för att utgöra "den kollektiva mänskliga punktligheten själv". Freeman förklarar att "specifika handlingar – såsom att resa sig och klä sig i tystnad, ställa sig i rad till en trumvirvel och underkasta sig inspektion – skulle utföras av grupper inom tilldelade och mycket specifika tider, i en oföränderlig ordning, med regelbundna intervaller" (Freeman 2010, 2–3, 7).

Inom queerteori, affektteori och nymaterialism hänvisas det ibland till denna känsla av kollektiva kroppsliga praktiker för att understryka kroppars relationalitet *före* subjektbildning, i motsats till vad fallet är inom liberal identitetspolitik (se t.ex. Sedgwick Kosofsky 2003; Puar 2007). Freeman hävdar att den disciplinära tiden på samma gång både uppfinner och uppluckrar subjektet. Det

vill säga, när kollektiva kroppar (som kan eller inte kan identifiera sig med officiella och samhälleligt begripliga subjektspositioner) rör sig tillsammans, synkront, producerar de – även om så tillfälligt – andra former av temporala relationer och sociala formationer. Viktigt är att denna känsla av temporalitet arrangerar om förhållandet mellan det förflutna, nuet och framtiden, och alltså möjliggör metoder för identifikation och disidentifikation som länkar samman "samtida kroppar med de från andra tider i omformuleringar av härkomst och härstamning" (Freeman 2019, 15). Genom att producera tidsmässiga arrangemang med, i, genom och mot den dominerande temporala identitetspolitiken, producerar den förkroppsligade samtidighets-temporaliteten former av disidentifikation. Enligt Muñoz (1999) är disidentifikation en form av medveten identifiering som påverkas av de dominerande kategorierna av identifiering för att aktivera alternativa jaguppfattningar. Muñoz förklarar:

Disidentifikation är det tredje sättet att hantera dominerande ideologi, ett sätt som varken väljer att assimilera sig inom en dominant struktur eller strikt motsätter sig den; disidentifikation är snarare en strategi som arbetar på och mot dominerande ideologi. I stället för att falla ihop under trycket från en dominant ideologi (identifikation, assimilering) eller att försöka bryta sig loss från dess ofrånkomliga sfär (motidentifiering, utopism), är detta "att arbeta på och emot" en strategi som försöker förvandla en kulturell logik inifrån, en strategi som alltid arbetar för att genomföra permanenta strukturella förändringar samtidigt som den värderar vikten av lokala eller vardagliga former av motstånd. (Muñoz 1999, 11–12)

Vem sjunger nationalsången?

Videoinstallationen *Maamme/Vårt Land/Our Land* producerades av Minna Rainio och Mark Roberts 2012 och ställdes ut på Finlands fotografiska museum. Den visar finska medborgare med en icke-finsk bakgrund som sjunger Finlands nationalsång. Installationens enskärmsversion ställdes även ut på Esplanadestraden i centrum

av Helsingfors på Finlands självständighetsdag den 6 december 2012. Melodin till Finlands nationalsång komponerades av en tysk invandrare, Fredrik Pacius. Dess finskspråkiga text är en översättning av en dikt skriven på svenska av nationalskalden Johan Ludvig Runeberg 1846. Dikten består av elva verser men i båda språkversionerna av nationalsången ingår bara den första och den sista versen. I videoinstallationen sjöng deltagarna tre verser – den första finskspråkiga, den första svenskspråkiga och den sista finskspråkiga. Konstnärssduons webbplats (Rainio & Roberts 2012) återger den engelska översättningen för tre av diktens verser:

Our land, our land, our Fatherland!
Ring out, dear word, oh sound!
No rising hill, or mountain grand,
No sloping dale, no northern strand,
There is, more loved, to be found,
Than this – our fathers' ground.

Our land is poor, and so shall be
To him who gold will crave.
The strangers proudly pass, but we
Shall ever love this land, we see,
In moor, and fell, and isle and wave,
A golden land, so brave.

Thy blossom, hidden now from sight,
Shall burst its bud ere long.
Lo! from our love, shall rise aright,
Thy sun, thy hope, thy joy, thy light.
And higher, once, more full and strong,
Shall ring Our Country's song.

Rainio och Roberts förklarar att syftet med videon är att provocera fram olika föreställningar om finshet läst mot en bakgrund av migration och mångkultur:

Personerna i verket är inte födda i Finland och har inte ett finskt arv, men har – genom omplacering, invandring, adoption eller av andra skäl – alla fått finskt medborgarskap. Flerskrämsinstallationen samlar olika människor och bildar en enad kör av de olika delarna. Tillsammans sjunger de orden i sin antagna nations hymn och framhäver deras enhetliga status som "nya finländare". (Rainio & Roberts 2012)

I *Who Sings the Nation-State? Language, Politics, Belonging* hävdar Judith Butler och Gayatri Chakravorty Spivak (2007) att när papperslösa invandrare under en demonstration sjunger den amerikanska nationalhymnen på spanska ifrågasätts bildandet av den nationella gemenskapen och tillhörandets politik (se Rosenström, kap. 5, och Sjödal, kap. 8, om språkpolitik i förhållande till strukturer och praxis för integration i den finska kontexten). Genom att göra de samhälleligt annars oläsliga migrantkropparna hypersynliga och den "felaktiga" sången hyperhörbar (det "korrekta" språket i den amerikanska hymnen är engelska), gör demonstrationen inte bara performativt anspråk på rätten att tillhöra utan också, vilket är ännu viktigare, synliggör den och tvingar den till ett omtänkande av nationens språkliga, juridiska och kroppsliga gränser.

På samma sätt gör videoinstallationen *Maamme/Vårt Land/Our Land* de nya finska medborgarna hypersynliga och hyperhörbara. Viktigt är att konstverket inte enbart presenterar Finlands föränderliga demografi, eller hyllar mångfald, mångkultur och tanken om en assimilering av andrafierade kroppar i den nationella kroppen. Installationen återskapar också (den typiska) scenen där den finska nationalsången sjungs, men med kroppar som inte har ansetts passa in i den typiska definitionen av "finländare". På så sätt uppmanas betraktaren fundera över vad det egentligen är som får scenen att kännas bekant och/eller konstig. Med tanke på vikten av Finlands nationalsång som ett objekt för identifiering, symbolisk representation och affektiv anknytning, ställer videoinstallationen i själva verket effektivt frågor om de antaganden som ligger till grund för de dominanta föreställningarna om hur den nationella gemenskapen ska låta eller se ut.

Som Rainios och Roberts beskrivning klargör ses deltagarna i videoinstallationen inte som "finländare" för att "de inte är födda i Finland och inte har ett finskt arv". Värt att notera är att konstnärerna inte specificerar vad som utgör finskt arv, och de avvisar inte heller idén om arv som sådant. Snarare använder installationen det visuella och ljudarrangemangen för att tillåta former av *samtidig* disidentifierande fantasi. Jag ska förtydliga detta nedan.

Visuellt presenteras varje del av den sjungande kroppen i en kvadratisk ram, i ett rutnät med en vit ram. Dessa passfotolika ramar är placerade bredvid varandra. I vissa scener finns det inga mellanrum mellan bildrutorna som fyller hela skärmen. I andra scener visas endast en bildruta. I en del scener är bildrutorna placerade längre från varandra. Bildernas ljusstyrka kontrasterar skarpt mot den mörka bakgrunden och gör att de olika ansiktsdragen hos deltagarna exponeras intensivt: deras ansiktsuttryck, färgen på deras kläder, deras blick och hur de rör på munnen och kroppen när de sjunger. Dessa passfotolika ramar, med sin vita bakgrund och sina skarpa kanter, stelt instängda i en bildskärm, för tankarna till de olika dokument som krävs för att ansöka om visum, uppehållstillstånd och medborgarskap. Detta för tankarna till migrationspolitiken – en kontroll- och disciplinregim där migrantkroppen görs hypersynlig för att deras "sanna" identiteter ska kunna undersökas, utredas och verifieras (se Maury, kap. 11, om gränsregimer). Samtidigt blir dessa hypersynliga kroppar anonyma. Tittaren får ingen information om deltagarnas namn eller om när, varifrån och hur de kom till Finland eller om vilka yrken de har. De framställs helt enkelt som en grupp finska medborgare med en icke-finsk bakgrund. På många sätt fångar denna visuella skildring av migranternas kroppar utmärkt de dubbla processer genom vilka migranterna på samma gång blir hypersynliga och osynliga.

När verket läses med fokus på tidslighet, skapar den parallella placeringen av ramarna och de synkroniserade munrörelserna en dubbel tidslinje. Å ena sidan innesluts den individuella migrantens tid i den migrationspolitiska tidsramen: uppehållstillståndets giltighetstid, åren som krävs för att ansöka om medborgarskap, väntetiden för ansökningar om olika tillstånd. Å andra sidan och sam-

tidigt understryks den synkroniserade tiden där de olika kropparna är koordinerade i denna sångscen till tonerna av nationalsången.

Körens framförande av verket innefattar inslag med enskilda deltagares solosång. Skillnaden mellan de olika deltagarnas sång märks i de olika förkroppsligade egenskaperna såsom klangfärg, rytm, intonation och accent. Till skillnad från de skarpa kanterna på de visuella ramarna som separerar kropparna är de hörbara skillnaderna mer subtila och dynamiska. De smälter in i varandra och bildar nya egenskaper vid varje upprepning. Med det fortsatta skapandet, försvinnandet och återskapandet av ramar, ges betraktaren visuella ledtrådar för att spåra uppträdandet, försvinnandet och återuppträdandet av rösterna och de kroppar rösterna härstammar från. I konstnärerna Rainios och Roberts tappning presenterar blandningen av olika sångstämmor, som tillsammans bildar en enad kör, den mångfald och olikhet som formar finländskheten. Utifrån Sheila Jasanoffs och San-Hyun Kims forskning skulle det kunna hävdas att fantasin om det mångkulturella Finland, även då mångfald och olikhet understryks, fortfarande är betingad av och reproducerar dominerande föreställningar hos den nationella gemenskapen och dess rumsliga och tidsmässiga scheman.

Till exempel kan man fråga sig hur skillnaden i fråga om deltagarnas utseenden och accenter möjliggör en fantasi om hur nya finländare och nyfinländskhet kan se ut och låta. Med andra ord, varför tas till exempel synliga och hörbara skillnader mellan dessa som ett bevis på en förändrad uppbyggnad av det finländska samhället? Mäts alltså det "nya" i deltagarnas identitet som medlemmar i "Finland" mot en förmodat ursprunglig, linjär och homogen finländskhet? Finländskhetens dominanta imaginär betingar också imaginärer som motsätter sig den. Som Jasanoff förklarar "rör sig [imaginärer] genom motståndets rike i dubbel skepnad, ibland skapar de hinder för spridningen av nya idéer och vid andra tillfällen kristalliserar de nuets missnöje till möjligheter till andra framtider som människor hellre skulle bebo" (Jasanoff 2015, 21). Hur som helst hävdar jag att videoinstallationen öppnar möjligheter för alternativa imaginärer genom att reflektera över dess sätt att lyfta fram den disidentifierande samtidigheten och den dynamiska relationen mellan

betraktaren och den betraktade. För att förtydliga detta återgår jag till Elizabeth Freeman, som utgående från Nicholas Abrahams teoretisering av rytm och perception skriver:

Att uppleva rytm är i allmänhet en fråga om att röra sig som svar på den, hur subtil denna rörelse än är. Den rörelsen inkorporerar sedan bokstavligen rytmen själv – vilket den i viss mening är, i den mån rytmen inte existerar i förväg – dess perception eller, mer specifikt, dess proprioception. Inom rytmisk aktivitet blir betraktaren, med Abrahams (75) ord, "ett rytmiskt objekt". Gränserna mellan betraktare och det betraktade upplöses och kroppar återförenas till större handlingsenheter som verkar dela subjektivitet. (Freeman 2019, 37)

Även när betraktaren/åhöraren inte känner till texten, melodin eller betydelsen av hymnen, ansluter sig betraktaren/åhöraren till den rytmiska aktiviteten när hens sinnen formas av och synkroniseras med rörelserna i deltagarnas sjungande ansikten, i rytmen och i vibrationen – ljudets medium. Dessutom är denna rytmiska aktivitet en synkroniserad, innefattande mimesis mellan ljud och rörelser som kännetecknas av olika stilar, luckor, dissonanser, reläer och överlappningar. Den rytmiska rörelse som det innebär att sjunga nationalsången ger upphov till en känsla av samtidighet där betraktaren inte enbart försöker lokalisera och identifiera migranternas kroppar eller betydelsen av performansen i relation till frågor om nationell identitet. De som medverkar i installationen deltar *samtidigt* i ett rytmiskt kollektiv som formas, men inte bestäms av finländskhetens dominanta manus, berättelser och fantasier.

Videoinstallationen tvingar en till att tänka om finländskhetens kontingens genom att till exempel väcka frågan om hur de kroppar som sjunger nationalsången ser ut eller låter, och genom att göra de förkroppsligade repetitionerna som krävs för att bibehålla och reproducera finländskhetens dominanta fantasi hörbar och synlig. Dessutom, och samtidigt, återger videoinstallationen effektivt åskådaren/åhöraren som subjekt och som objekt för rytmen genom att införliva betraktaren/åhöraren i den synkront rytmiska aktiviteten som sjungandet av nationalsången innebär. I stället för att bara

identifiera sig med eller mot dominerande identitetsmarkörer, uppmanas betraktaren inkorporera nya sinnen och betydelser som resonerar med, verkar emot eller blir irrelevanta för dominerande föreställningar om bildandet av den nationella gemenskapen. Dessa imaginärer kan vara kortlivade och inte nå nivån av färdiga berättelser. De leder inte nödvändigtvis till sociala formationer med igenkännbara former. Trots detta är de viktiga. De erbjuder ögonblick där sätt av "medvarande" kan existera vid sidan av, i, emot och genom de definierande parametrarna för nationens dominanta imaginärer och kropparna som utgör den.

Även om jag på det generella planet vill hävda att teoretisering i sig har en central roll när vi diskuterar ett specifikt etniskt gränsgörande, vill jag här lyfta fram en aspekt av konstinstallationen *Maamme/Vårt Land/Our Land* som knyter an till den här bokens tema: Svenskfinlands nya konturer. Att även den svenska titeln på nationalsången finns i konstverkets titel, och att den svenska versionen sjungs i installationen, är intressant. Positionen i mitten bryter med en linjär kronologi. Placeringen mellan "Maamme" och "Our Land" motarbetar läsningen som en ursprungsberättelse och möjliggör att alla tre språk kan tänkas ha en jämställd ställning i en triptyk. Att den svenska titeln ändå ingår kan påminna om nödvändigheten av att erkänna det svenska språkets närvaro och framträdande plats i nationsbygget, och behovet av att ompröva även dess roll för att ta emot nya versioner.

*

Inom kritisk teoribildning har man argumenterat för att mänskligheten står inför en fantasikris och betonat behovet av att främja social och politisk föreställningsförmåga. Trots detta har frågan om vad som skiljer dominanta fantasier från alternativa fantasier diskuterats mindre. I detta kapitel har jag hävdad att odlandet av alternativa imaginärer kräver ett tydliggörande av vad fantasi är, och av hur och varför dominanta imaginärer består eller tar fäste. Jag har utgått från Sheila Jasanoffs och Sang-Hyun Kims teoretisering av sociotekniska imaginärer och återvänt till Benedict Andersons uppfattning om föreställda gemenskaper för att utreda samtidighetens

temporalitet. Texten har resonerat kring dynamiken hos imaginärer och föreställda gemenskapers temporalitet genom Elizabeth Freemans analys av synkronicitet och José Esteban Muñoz teoretisering av disidentifikation. Genom en analys av videoinstallationen *Maamme/Vårt Land/Our Land* har jag strävat efter att visa att identifieringsprocesser inte nödvändigtvis behöver ta formen av identifikation *med* eller identifikation *mot*. Inte heller behöver identifieringens temporalitet vara varken enkelt kontinuerlig eller diskontinuerlig. Snarare kan samtidig disidentifikation – här realiserad genom till exempel den diskuterade videoinstallationens synkrona rytmiska praktiker – erbjuda kritiska och hoppfulla identifikationer som bygger en grund för alternativa fantasier.

LITTERATUR

- Anderson, Benedict 1996, *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, övers. Sven-Erik Torhell, Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Bell, Vikki 2007, *Culture and Performance. The Challenge of Ethics, Politics and Feminist Theory*, London: Berg.
- Butler, Judith 2007, *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*, övers. Suzanne Almqvist, Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Butler, Judith & Gayatri Chakravorty Spivak 2007, *Who Sings the Nation-State? Language, Politics, Belonging*, London, New York & Calcutta: Seagull Books.
- Chow, Rey 2010, *The Rey Chow Reader*, New York & Chichester: Columbia University Press.
- Fraser, Nancy 2021, "Climates of Capital. For a Trans-Environmental Eco-Socialism", *New Left Review* 127, Jan–Feb, s. 94–127.
- Freeman, Elizabeth 2010, *Time Binds. Queer Temporalities, Queer Histories*, Durham & London: Duke University Press.
- Freeman, Elizabeth 2019, *Beside You in Time. Sense Methods and Queer Sociabilities in the American Nineteenth Century*, Durham & London: Duke University Press.
- Graeber, David & David Wengrow 2022, *Början på allt. En ny historia om mänskligheten*, övers. Ulrika Junker Miranda, Stockholm: Volante.
- Hartman, Saidiya 1997, *Scenes of Subjection. Terror, Slavery, and Self-Making in Nineteenth-Century America*, New York & Oxford: Oxford University Press.
- Jasanoff, Sheila 2015, "Future Imperfect: Science, Technology, and the Imaginations of Modernity", Sheila Jasanoff & Sang-Hyun Kim (eds.), *Dreamscapes of Modernity. Sociotechnical Imaginaries and the Fabrication of Power*, Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Jasanoff, Sheila & Sang-Hyun Kim 2009, "Containing the Atom: Sociotechnical Imaginaries and Nuclear Power in the United States and South Korea", *Minerva* 47, 2, s. 119–146.
- Keskinen, Suvi, Unnur Dís Skaptadóttir & Mari Toivanen 2019, "Narrations of Homogeneity, Waning Welfare States, and the Politics of Solidarity", Suvi Keskinen, Unnur Dís Skaptadóttir & Mari Toivanen (eds.), *Undoing Homogeneity in the Nordic Region. Migration, Difference, and the Politics of Solidarity*, London: Routledge.
- Laclau, Ernesto 2003, "On Imagined Communities", Pheng Cheah & Jonathan Culler (eds.), *Grounds of Comparision. Around the Work of Benedict Anderson*, New York & London: Routledge.
- Muñoz, José Esteban 1999, *Disidentifications. Queers of Color and the Performance of Politics*, Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Muñoz, José Esteban 2009, *Cruising Utopia. The Then and There of Queer Futurity*, New York & London: New York University Press.
- POLIMA 2022, Konferens för forskningsprojektet POLIMA, Självö, Finland 10–12.6.2022, <https://polima.fi/conference-2022/> (hämtad 13.01.2024).
- Puar, Jasbir K. 2007, *Terrorist Assemblages. Homonationalism in Queer Times*, Durham & London: Duke University Press.

- Rainio, Minna & Mark Roberts 2012, "Maamme/Vårt Land/Our Land", Video-installation, <https://www.rainioroberts.com/maamme> (hämtad 13.1. 2024).
- Sedgwick Kosofsky, Eve 2003, *Touching Feeling. Affect, Pedagogy, Performativity*, Durham & London: Duke University Press.
- Yuval-Davis, Nira 2011, *The Politics of Belonging. Intersectional Contestations*, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore & Washington DC: SAGE.

Océane Bruel, *Là*, 2019. Stolkonstruktion i rostfritt stål med kläder, fruktkärnor, rädisa, bönor, fänkålsfrön, 76 x 55 x 50 cm. Foto: dylan ray arnold

8. ATT BLI EN (GOD) MEDBORGARE

RYSKTALANDE VÅRDARBETARE I DEN

SVENSKSPRÅKIGA ÄLDREVÅRDEN I FINLAND

Anna Sjödal

Finland lider i dag av en markant brist på vårdarbetare (Marcatto et al. 2016). Enligt ungefärliga beräkningar behöver social- och hälsovårdssektorn omkring 200 000 nya anställda fram till 2035 (Harju 2019). Störst är behovet av bland annat närvårdare och hemvårdare (Arbetskraftsbarometern 2024). Bristen på svensktalande vårdarbetare i Finland är ännu mer påfallande och situationen försämras hela tiden (Helsingfors stad 2015, 20; Riksdagens justitieombudsman 2018, 11; Kajander 2020, 14).

Finska myndigheter och experter antar att vårdarbetare med utländsk bakgrund kunde svara på det diskuterade behovet av arbetskraft (Wrede 2010; Nordberg 2016, 113; Saksela-Bergholm 2020, 28; Karlsson 2020). Mycket riktigt växer antalet utrikesfödda vårdarbetare inom socialvårdssektorn, liksom andelen utrikesfödda i allmänhet i Finland (Näre 2013, 75; Calenda, Pitkänen & Sippola 2019; Statistikcentralen 2019; Olakivi 2020, 2). Ändå förbättras situationen knappast för delar av det finska socialvårdssystemet, de svenskspråkiga socialvårdstjänsterna inberäknade.

Folk födda i före detta Sovjetunionen, särskilt i Ryssland och Estland, utgör majoriteten av invånarna med utländsk bakgrund i Finland (Statistics Finland 2021). De rysktalande utgör också den näst största språkminoriteten efter de svenskspråkiga (Statistics Finland 2024). Ändå är deras andel inom socialvårdssektorn påfallande liten (Seikkula 2017). En orsak till det kan vara en nedvärderande attityd till socialvårdsarbete som härleder från deras upplevel-

ser i ursprungsländerna (Smirnova & Smirnov 2022). I postsovjetiska länder är socialvårdsarbete fortfarande prestigelöst och lågavlönat, och huvudansvaret för vården tillskrivs familjen – något som står i kontrast mot den finska idén om statens ansvar för socialvård och principen om universalism (Anttonen & Häikiö 2011). Ryskspråkiga invandrare kan alltså se på arbete inom finsk socialvård som inte enbart oattraktivt, utan också som nedåtriktad social mobilitet. Samtidigt kan sysselsättning inom socialvården vara mer lättillgänglig än annat arbete, vilket tvingar ryskspråkiga att överväga det som ett alternativ. Denna hypotes kräver dock empirisk undersökning.

I det här kapitlet analyserar jag hur och varför människor födda i före detta sovjetländer börjar arbeta inom de svenskspråkiga äldre-vårdstjänsterna i Finland. Jag är intresserad av vilka personliga och professionella vägar som har lett rysktalande till vårdarbete. Jag undersöker deras ursprungliga målsättningar och hur inträdet i den svenskspråkiga vårdbranschen antas gå till, samt vilka hinder de möts av och hurdant stöd de får på vägen till vårdarbetet. Jag utreder också de rysktalande vårdarbetarnas attityder till vårdarbete och arbete inom den svenskspråkiga vårdsektorn i Finland och analyserar vad arbetet betyder för de rysktalande inom socialvårdssektorn.

Data och metoder

Kapitlet baserar sig på min forskning i projektet *Care work at cultural and linguistic crossroads: Culture-specific understandings of social care and barriers related to minority language in social care services provided to/by language minorities*, som genomfördes 2021 vid Helsingfors universitet och 2022–2025 vid Åbo Akademi. Projektet undersökte rysktalande vårdarbetare anställda inom svenskspråkiga äldreomsorgstjänster i Finland, deras yrkeserfarenheter och attityder till sitt aktuella eller potentiella arbete inom vårdsektorn samt deras uppfattningar om vård och omsorg. Åren 2021–2024 intervjuade jag 21 rysktalande dåvarande och potentiella vårdarbetare samt fem förestandare och andra ansvariga inom äldreomsorgen vid Samfundet Folkhälsan. Jag gjorde 21 inledande och sex uppföljande intervjuer. Av de 21 ursprungliga intervjuerna genomfördes fem med personer

som hade arbetserfarenhet som närvårdare och 16 med potentiella vårdarbetare.

De potentiella vårdarbetarna studerade inom ett av Folkhälsan lanserat utbildningsprogram där målet är att rekrytera och anställa vårdarbetare till äldreboenden för svenskspråkiga seniorer i Finland. Programmet lanserades hösten 2021 och är uppdelat i två stadier. I det första stadiet lär sig studerandena svenska i åtta månader. Under denna tidsperiod spenderar de också fyra veckor på äldreboenden för att öva på svenska i praktiken och för att bekanta sig med arbetsmiljön och sitt blivande yrke. Därefter förväntas de studerande bli godkända i ett språkprov som bekräftar att deras svenska är på B1-nivå. Detta fungerar också som inträdesprov till Praktikum, ett svenskspråkigt yrkesinstitut på andra stadiet för unga och vuxna i Helsingforsregionen. Den andra fasen i Folkhälsans program innefattar studier på Praktikum samt arbete. I Finland kallas den här kombinationen av studier och arbete läroavtal. I mitt projekt vid Helsingfors universitetet och senare vid Åbo Akademi intervjuades även fem chefer vid Folkhälsan, men dessa intervjuer analyseras inte i det här kapitlet.

I det här kapitlet analyserar jag de 16 ursprungliga intervjuerna som jag gjorde 2021–2022. De intervjuade hade antingen inlett sitt arbete som närvårdare eller sina närvårdarstudier. De hade flyttat till Finland innan Rysslands krig mot Ukraina bröt ut den 24 februari 2022. Före kriget var Folkhälsans utbildningsprojekt riktat till Finlands ryskspråkiga invånare. I den praktiska och administrativa kommunikationen med studenterna användes ryska.

De intervjuade var alla kvinnor, förutom en. Deras ålder varierade mellan 35 och 51 år och de hade bott i Finland mellan åtta månader och elva år. Alla var ryskspråkiga, men födda och/eller uppvuxna i olika (post)sovjetiska länder, bland annat Estland, Kazakstan, Kirgizistan, Lettland, Ryssland och Ukraina. En del av dem hade bott i andra länder i Europa och Asien innan de flyttade till Finland. Tre av de intervjuade identifierade sig tydligt som icke-ryssar, i de andra intervjuerna uppstod inte frågor om egen ras, etnicitet eller ursprunglig nationalitet. Varken jag eller den intervjuade tog upp dem. Två hade yrkesutbildning medan de övriga hade en högskole-

utbildning. Sju hade utbildning inom medicin och/eller biovetenskaper. Majoriteten av de intervjuade hade anlänt till Finland för återförening med familj, av dem två för att återförenas med sina barn. En av de intervjuade hade kommit av humanitära skäl.

Varje intervju var cirka en och en halv timme lång; med deltagarnas tillstånd blev intervjuerna inspelade och senare transkriberade. Namnen och all annan personlig information har ändrats för att trygga de intervjuades privatliv och anonymitet. Intervjuerna utfördes på ryska. Jag har översatt alla citat här från ryska till engelska och sedan har de, för denna publikation, översatts från engelska till svenska.

Hur och varför svenska?

I Finland är man berättigad till integrationsutbildning om man är invandrare eller har bott i Finland i mindre än tre år, har fyllt 17 år och är arbetslös eller på väg att bli arbetslös. Integrationsutbildningen innefattar språkundervisning och yrkesplanering. Inom integrationsutbildningen lär sig vuxna invandrare ett av de inhemska språken, finska eller svenska (Språklag 6.6.2003/423 § 1, 10; Finlands grundlag 11.6.1999/731 § 19), och får "annan undervisning som främjar invandrarens färdigheter i samhällsliv, kultur och livskompetens, samt undervisning som stöder tillträde till arbetsliv och vidareutbildning" (Arbets- och näringsministeriet 2024). Integrationsutbildning genomförs som arbetsmarknadsutbildning och arrangeras av de lokala arbets- och näringsbyråerna. Integrationsutbildningen är inte obligatorisk för invånare i Finland med utländsk bakgrund, men många väljer att gå den eftersom de då får delta i språkkurser gratis. Dessutom måste man ha "tillräckliga språkkunskaper" i ett av de inhemska språken för att få finskt medborgarskap, vilket till exempel kan bevisas med ett så kallat YKI-intyg som man får efter att ha avlagt en allmän språkexamen (Allmänna språkexamen, Utbildningsstyrelsen 2024).

Till en början kände de intervjuade inte till att man kunde integreras på svenska, eller så hade de inte övervägt det som ett alternativ. De flesta trodde att det var nödvändigt att lära sig finska

eftersom finskan dominerar i Finland. Enligt deras uppfattning är den här dominansen främst kvantitativ, det vill säga andelen finsktalande är betydligt större än svensktalande:

[...] Jag har aldrig övervägt alternativet att [integreras på] svenska. Jag trodde det endast fanns en väldigt liten svensktalande population kvar i Finland. Så jag bad genast sysselsättningstjänsterna att erbjuda mig finskakurser. [...] Jag ville lära mig finska, [...] Jag övervägde inte svenska. (Alba, 44 år)

Det finska språkets dominans är emellertid också "kvalitativ", vilket några av de intervjuade senare avslöjar. Det handlar inte bara om hur många som talar språket, utan också om tillgängligheten till information och tjänster på båda språken. Till exempel kan det vara utmanande för studerandena att hitta facklitteratur på svenska:

När jag studerade på svenska överraskade det mig att det inte finns tillräckligt med svenskspråkigt pedagogiskt material. Det [pedagogiska materialet] är mest på finska och det finns en del översättningar från finska till svenska. [...] Jag läser och frågar min man (han är finsk) hur man ska förstå det ena och det andra, vad det är på finska. Han förklarar. Jag är lyckligt lottad som har en finsk man och jag har kunnat finska sedan dess [efter att ha studerat på svenska], då jag kunde hitta specifik litteratur på finska. Det finns mer specialiserad litteratur på finska än på svenska. (Emma, 51 år)

Den begränsade tillgången till tjänster och information på svenska gör de inhemska språkens jämbördiga ställning i Finland problematisk. Även om man kunde debattera om huruvida svenskan kan ses som underordnad och finskan som det dominerande språket i dagens Finland, är finskans överläge i integrationssammanhang uppenbar (Saukkonen 2013, 274; Pöyhönen & Simpson 2021). Den här dominansen fastställs inte bara av svenskans begränsade tillgänglighet men också av att olika aktörer och institutioner i Finland, vars ansvar är att integrera folk med icke-finsk bakgrund, fungerar som grindvakter för svenskan (Carlsson 2017, 55).

Nuförtiden får nyanlända i Finland i teorin själva välja vilket språk de lär sig, men verkligheten är ändå inte så enkel. Enligt lagen får folk välja mellan svenska och finska i tvåspråkiga kommuner, till exempel i huvudstadsregionen där de intervjuade är bosatta (Helander 2015, 14). Arbets- och näringsbyråerna godkänner sällan integrationsplaner och språkkurser för dem som vill integreras på svenska (Helander 2015, 48). Myndigheters ovilja att godkänna integration på svenska förklaras vanligtvis med att de inte tror att det leder till framtida sysselsättning. Dessutom är det möjligt att arbets- och näringsbyråerna inte informerar de nyanlända om möjligheten att välja språk (Helander 2015, 42), vilket var fallet för dem jag intervjuade. Ingen av dem nämnde att de skulle ha erbjudits möjligheten att välja vilket språk de vill lära sig på integrationskurserna. Allt detta förhindrar den svenskspråkiga befolkningen i Finland att växa genom invandring.

På grund av uppfattningen om det finska språkets dominans och de institutionella barriärerna som diskuterats ovan, lärde sig alla utom två av forskningsdeltagarna först finska under en tid, varefter de började studera svenska. En del av deltagarna i finskakurserna talar nu finska flytande eller tillräckligt bra. Andra misslyckades och bestämde sig för att byta till svenska i stället. Det senare hände Alba:

Jag trodde att jag skulle klara av att lära mig finska. [...] Jag blev underkänd i finskan och kunde ha försökt [...] fortsätta [studera finska]. Det har varit mycket lättare för mig med svenskan. Jag har lärt mig mer svenska under de senaste fyra månaderna än jag lärde mig finska på tre år. (Alba, 44 år)

De som ansåg att svenska var lättare att lära sig än finska förklarar det ofta med att svenska tillhör de germanska språken. Dessa intervjuade hade lärt sig till exempel engelska eller tyska tidigare. Det är anmärkningsvärt att samma personer, när de först anlände till Finland, tänkte att de skulle lära sig finska relativt snabbt och lätt i och med att de kunde andra språk. Att de lyckats lära sig andra språk fick dem att tänka att de är "språkbegåvade" (Alba, 44 år) och

att de inte skulle ha några större problem med finskan. Men när de började få uppenbara svårigheter med att lära sig finska, till exempel för att det tog längre tid än de förväntat sig att lära sig grammatiken, miste "språkbegåvningen" sin relevans för dem. I det skedet skiftade några av de intervjuade sitt fokus mot svenskan och dess språkliga släktskap med engelska och tyska som de lärt sig tidigare, och det släktskapet får betydelse för dem. Det här avslöjar hur språket blir en aktör i vissa situationer.

Det finska språkets betydelse beskrivs i intervjuerna med så starka ord att det liknar begreppet den icke-mänskliga aktören som utvecklats i aktörnätverksteorin (ANT) och i nymaterialism. I dessa teoritraditioner är aktörskap inte något som enbart kan tillskrivas mänskliga varelser (Ren 2011; Conty 2018; Wadham 2021). Forskare som arbetar med ANT och nymaterialism har ofta inspirerats av Bruno Latours (2007) idé om objekt som deltagare i händelser. Då granskas inte objekt och teknologier som passiva mottagare av handlingar, utan som deltagare i formuleringen av aktörskap och formande av praktiker (Lassen 2012; Müller 2015, 34). Aktörskap är kapacitet att agera, som inte är en tillgång som någon har eller utövar utan snarare en kapacitet att skapa vissa effekter (Ren 2011, 861). Som Karen Barad (2007, 178) uttrycker det: "Aktörskap är intra-aktion; något utspelande, inte något som någon eller något har." Detta gör det möjligt att förstå flera mer-än-mänskliga former av aktörskap och icke-mänskliga aktörer. Genom detta kan man belysa icke-mänskliga andras roll i skapandet av den sociala verkligheten och brokiga samhälleliga relationer (Wadham 2021, 110). För de intervjuade sticker det finska språket ut från alla andra språk de studerat. Det finska språket är så pass svårt för dem att lära sig att det får en inverkan på deras val, handlingar och strategier. I ANT-termerna avslöjar språket på det sättet sitt aktörskap. Den här effekten är emellertid inte självständig i relation till de intervjuade, eftersom den bara avslöjas i situationer av intra-aktion mellan språket självt och dem som försöker studera det. Med detta vill jag säga att det finska språket inte är en aktör i någon permanent eller stabil mening, aktörskapet är ad hoc.

Medan några av de intervjuade berättade att de kände sig tvungna att byta till svenska, gjorde andra det frivilligt. De lärde sig svenska som en fritidsaktivitet. För dem var det svenska språket tilltalande från början:

Jag började lära mig svenska för att ha något att göra efter att jag utexaminerats från min första skola [yrkesskola]. Dessutom tycker jag om svensk vardagskultur, svensk film och så vidare. Jag tycker också mer om det svenska språkets melodi än om det finska språkets. Jag tvingade mig själv att lära mig finska. (Mikaela, 46 år)

Den finlandssvenska kulturen är en annan orsak till att lära sig svenska:

[Den svenska] kulturen är rikare. Det är en intressant kultur som ligger närmare den klassiska ryska, antar jag. [...] Till och med när man öppnar en textbok i svenska språket står där till exempel "vi går på museum", "vilken opera tycker du om?", "vi är på väg till ett modernt museum", till Nobels museum. (Mikaela, 46 år)

Mikaela var den enda av de intervjuade som talade specifikt om den finlandssvenska kulturen. Hon var inte den enda som skilde på kulturen mellan de svensk- och de finstalande samfundet i Finland, men hon var den enda som talade om skillnaden i termer av kulturellt kapital, för att använda Pierre Bourdieus begrepp (1987). Hon såg finlandssvenskarnas kulturella kapital genom en specifik sorts kulturell konsumtion, som att gå på museer eller att lyssna på eller känna till klassisk musik. Den här typen av kulturell konsumtion brukar vanligtvis tillskrivas en högkulturell eller överklassposition. Med andra ord reproducerade Mikaela en rätt så stereotyp bild av finlandssvenskar som en elit med kulturell överlägsenhet (Heikkilä & Rahkonen 2011). Även om de andra intervjuade inte talade om den kulturella skillnaden mellan svensk- och finstalande finländare betyder det inte att de inte gör skillnad på svensk- och finskspråkiga i Finland och deras respektive kultur. En differentiering avslöjas i hur de intervjuade använde ordet "svensk" för att beskriva

allt som var relevant för finlandssvenskar. Ändå var det ingen annan än Mikaela som tog upp frågan om hur kulturerna är olika med hänsyn till värderingar och praktiker. Detta ena undantag utgör det affektiva uttrycket som jag diskuterar senare i det här kapitlet.

Det verkar alltså varken vara lätt eller linjärt för de rysktalande att välja vilket av de inhemska språken de ska lära sig. Ursprungligen kände många av dem inte till möjligheten att välja mellan svenska och finska, eftersom integrationssystemet i Finland – uppfattat brett som politik, strategi, byråer och tjänstemän – verkar ointresserat av att öka den svenskspråkiga befolkningen i Finland. Samtidigt var också de som kände till möjligheten att integreras på svenska ivriga att lära sig finska, eftersom de ser det språket som dominerande. Det finska språket kunde ändå vara väldigt svårt att lära sig och inom ramarna för intra-aktion med dem som lärde sig det, kunde språket utöva ett oväntat aktörskap som påverkade människors strategier för integration.

Integration genom sysselsättning

Samtidigt som de rysktalande forskningsdeltagarna studerade språk försökte de hitta jobb. Många av de som hade en medicinsk utbildning, särskilt de som arbetat som läkare eller sjukskötare i sina hemländer, var till en början ivriga att fortsätta sina karriärer i Finland. Om man vill arbeta som läkare i Finland måste man ha en motsvarande utbildning och få sitt examensbevis godkänt av Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården, Valvira. Valvira övervakar och certifierar alla professionella inom hälsovården som arbetar eller vill arbeta i Finland, oberoende av om de fått sin examen i Finland eller utomlands. Det krävs också tillräcklig muntlig och skriftlig språkkunskap i något av de officiella språken för att få licens. Språkkunskaperna måste åtminstone motsvara medelnivå B2 (Valvira 2021c) inom den gemensamma europeiska referensramen CERF (Utbildningsstyrelsen 2024). För dem som genomgått sin utbildning utanför EU eller EES krävs en tredelad examinering på finska eller svenska för legitimering. Med dessa krav deltar Valvira samt andra myndigheter i gränsgörande, de repro-

ducerar gränsregimen och diversifierar migranternas rättigheter genom olika status (se Sandell-Maury, kap. 10, och Maury, kap. 11).

En del ryskspråkiga, såsom Albert, upplever att det är omöjligt att snabbt uppnå en tillräckligt hög nivå i finska:

Jag tycker det är omöjligt att bli snabbt godkänd [i språkprovet] på den här nivån. Det gäller både finska eller svenska. Speciellt finska då det är väldigt svårt [att lära sig]. (Albert, 47 år)

Detta system med hårda språkkrav får Albert och andra som vill fortsätta sina karriärer inom medicin att ta emot anställningar som förutsätter lägre utbildningsnivå än vad deras ursprungliga kvalifikationer skulle möjliggöra. Det här gäller inte bara läkare och medicinskt utbildade, utan många rysktalande i Finland i allmänhet (Krivonos 2018).

Om den medicinska utbildningen har erhållits i ett EU- eller EES-land är processen annorlunda. Många utbildningsprogram, till exempel för läkare, legitimerad sjukskötare och barnmorska, har gjorts likvärdiga inom Europeiska unionen. EU-kvalifikationer i de här professionerna kan nästan alltid bekräftas automatiskt (Valvira, 13.10.2021a). Ifall de inte kan bekräftas automatiskt undersöker Valvira om utbildningen som den sökande genomgått fyller de finska kraven. Så gick det för Alba, som fick sin examen i ett europeiskt land och arbetade inom vården före flytten till Finland:

Valvira sa till mig att jag, i och med att jag har en europeisk utbildning, inte behöver få min examen godkänd, men jag behöver uppnå tillräcklig nivå [i finska], vilket jag inte alls gör, hundra procent. (Alba, 44 år)

Alba känner att hon behöver kunna tala finska flytande i och med att hon i sitt yrke måste kommunicera med patienter och annan medicinsk personal. Samtidigt är Albas engelska – som kunde användas som arbetsspråk – enligt henne själv otillräcklig för jobbet. "Min [nivå i] engelska är inte tillräcklig för mitt yrke", säger hon. Vad som är intressant är att Alba inte tänker återvända till sitt ursprungliga

yrke när hon lärt sig tillräckligt god svenska, eftersom "finska ändå krävs" i huvudstadsregionen, enligt henne.

Medan en del rysktalande övervägde alternativet att få sin kvalifikation godkänd och fortsätta sin karriär i Finland, var andra från början fokuserade på att skaffa sig en ny utbildning och/eller profession i Finland. Det senare valet förklaras ofta med att det inte går att konkurrera med infödda finländare på arbetsmarknaden, vilket citatet av Irene visar:

Jag har alltid arbetat som, låt oss säga, förman. Och Finland har många egna sådana som kan tala många språk. Och så kommer jag här, en stor nolla. (Irene, 35 år)

Det är värt att anmärka att ingen av de intervjuade som var berättigad till arbetslöshetsförmåner upplevde sin faktiska eller eventuella status som arbetslös som bekväm eller acceptabel.

Forskare: Varför ville du inte fortsätta vara arbetslös [och få arbetslöshetsförmåner]? Det kunde vara trevligt; du bara gör ingenting?

Maria: Jag gjorde ingenting i fyra år om jag kan kalla det så [föräldraledighet]. Nej, jag kan inte. Till och med under [arbets]praktiken, när det fanns stunder då alla kollegor var upptagna, gnällde och bad jag om att få uppgifter. Jag vattnade blommor till exempel.

Jag är en onormal person, jag behöver hela tiden ha något att göra. [...] Jag behöver rörelse, arbete. (Irene, 35 år)

Perioder som arbetslös uppfattas som perioder av ofrivillig passivitet. En del av dem jag intervjuade, som Irene i citatet ovan, talar om en konstant drift att göra något. De ser det som ett personlighetsdrag som inte är särskilt typiskt för andra, utan snarare något unikt ("onormalt"). Behovet att sysselsätta sig med något professionellt eller relaterat till arbetsmarknaden ses också som något som har sitt ursprung i personliga upplevelser och den professionella bakgrunden. Irene, till exempel, konstaterar också:

Jag har alltid arbetat sedan jag var 17 år gammal. Jag behöver ett fast, stadigt jobb. Låt det vara fysiskt hårt i början, men man kan alltid börja med något smått och så komma uppåt på karriärstegen, till exempel bli en förman på ett sjukhus. (Irene, 35 år)

Anställning ger en känsla av trygghet som kan vara av olika slag. För det första kan det vara personligt om personen ser på deltagande i lönearbete som en grundläggande del av sin personlighet. Det här illustreras av Irenes fall; hon har arbetat största delen av sitt liv och har därför en stark professionell identitet.

För det andra kan tryggheten vara existentiell, vilket illustreras av Ullas fall. Ulla har alltid arbetat som pedagog på daghem. Även efter att hon kom till Finland fick hon jobb som pedagog på daghem. Där arbetade hon i sju år. Liksom för Irene är det också för Ulla "något förfärligt" med att stanna hemma, även om hennes man "tjänar tillräckligt för att försörja familjen" och erbjöd henne möjligheten att säga upp sig. Jobbet gav ändå Ulla en känsla av professionell tillfredsställelse. Hon berättade att hon "bodde" på daghemmet, alltså tillbringade mycket tid på jobbet utanför arbetstid och "tyckte mycket om det, [...] kände att allt var fantastiskt och passade" henne.

Det personliga och existentiella behovet av sysselsättning och deltagande på arbetsmarknaden kunde uppfattas som en anpassning till normen om ett "lyckat" (Mäkinen 2017, 220) eller "respektabelt" medborgarskap (Krivonos 2018) och följaktligen även till normen om migranternas integration (Keskinen 2016). Medborgarskap ska inte endast förstås som en rad rättigheter och förpliktelser, utan också som en idé om ett sätt att delta i samhället, och en ideologi för hur någon tillhör samhället.

Slutligen ger också en anställning en känsla av juridisk trygghet. Majoriteten av de intervjuade kom som nämnt till Finland för återförening med familj, mer exakt anlände många som partner till finska medborgare. Vissa upplevde mer otrygghet. Exempelvis Helga skilde sig från sin finska man innan hon fick ett bestående uppehållstillstånd men ville bli kvar i Finland där också deras gemensamma barn skulle stanna. Albert å sin sida behövde ett stadigt jobb för att få tillgång till offentliga tjänster som är till-

gängliga endast för finska medborgare och personer med långvarigt uppehållstillstånd:

Jag har ett typ B uppehållstillstånd, men det ger mig inga rättigheter. Jag har till exempel inget FPA-kort, absolut. Därför har jag varit med om en del otrevliga situationer och har betalat mycket pengar. Jag föll med cykeln och skadade min läpp – betalade 1 000 euro. Jag besökte en tandläkare och det kostade 400 euro, lät en läkare undersöka mitt barns öra – betalade 200 euro. Ingen trygghet alls. (Albert, 47 år)

Albert bor alltså i Finland med ett tillfälligt (typ B) uppehållstillstånd, vilket begränsar tillgången till allmän hälsovård och en del andra offentliga tjänster. Hans fall illustrerar väl hur diversifieringen av migranternas juridiska statusar, och variationen i hurdana rättigheter dessa medför, leder till osäkerhet och otrygghet (se även Sandell-Maury, kap. 10). Agnetha anlände tillsammans med sitt barn som fick ett arbetskontrakt i Finland. Hennes barn kommer emellertid snart att bli myndigt och då är hon inte längre barnets vårdnadshavare, vilket innebär att hon mister den juridiska grund på vilken hon bor i Finland. Agnetha vill ändå stanna längre kvar i Finland och behöver därför få en anställning:

Om jag blir godkänd i språkprovet och kan börja studera vill jag stanna och arbeta. Om jag fick ett normalt jobb som ger mig dokumentationen [tillstånd att stanna i Finland], inkomsten, skulle jag stanna. (Agnetha, 54 år)

Till skillnad från Albert, Helga och andra tänker Agnetha inte stanna i Finland "till varje pris":

Jag hade inget mål att flytta hit till varje pris. Jag anser att jag kan välja [var jag ska bo] och göra som jag vill. Och jag anser att om jag hade ett jobb, skulle det vara värt att försöka [bo i Finland]. (Agnetha, 54 år)

Agnetha ser sin situation i hemlandet som bättre än den nuvarande och potentiella livssituationen i Finland. Bara om hon får

ett jobb som ger henne en acceptabel livskvalitet är hon redo att försöka bo i Finland. Den främsta och tydligen den enda orsaken till att Agnetha överväger att stanna är släktskap – relationen till barnet som hon skulle vilja vara nära under de närmaste åren. Den främsta förutsättningen för det är också i Agnethas fall att hon får ett anständigt jobb.

De ovannämnda orsakerna till att söka jobb framförs ofta tillsammans. Ofta är de tätt sammanflätade och det är svårt att urskilja vad som kommer först och vad efter. Behovet av pengar eller juridisk status är ändå inte de enda orsakerna till att folk söker sig till betalt vårdarbete.

Nya perspektiv på karriär

Med ett nytt yrke och/eller jobb i sikte söker många rysktalande in till olika skolor och utbildningar, främst yrkesskolor och -utbildningsprogram. Utmaningarna kan dyka upp redan vid inträdesprovet. En del av dem jag intervjuade berättade till exempel att deras kunskaper i finska inte var tillräckliga. Det här kunde också gälla dem som redan hade bott i Finland en tid och kunde finska. Ett exempel är Ulla som två gånger försökte komma in på ett utbildningsprogram efter att ha bott i Finland i först sju och sedan nio år:

Första gången jag försökte klara inträdesprovet blev jag underkänd. Jag blev underkänd i språk. Jag fick jobb på ett annat daghem och jobbade där i två år. [...] Jag försökte skriva provet på nytt, men de krävde C1-nivå. [...] De sade till mig: Du är underkänd, du kan inte språket på C1-nivå. (Ulla, 57 år)

Helga däremot blev godkänd i inträdesprovet och började på utbildningsprogrammet. Studierna var dock svåra och hon slutade:

Det berodde på flera faktorer. [En av dem] var att [institutionen] hade hemska attityder mot invandrare, förfärliga. [...] Jag förstod inte hur [systemet] fungerar. Jag kände mig utanför, kanske på grund av språket. Största delen av [studerandena] var i 20-årsåldern, omkring 25, tio år

yngre än jag. [...] Jag tycker att invandrare på yrkesskolor behöver en tutor, någon som förklarar hur det fungerar här, kanske en individuell plan också behövs. För det kan ta längre tid för [invandrare] att slutföra programmet. (Helga, 35 år)

Studierna kändes utmanande för Helga och en del andra av de intervjuade för att de kände att de var de enda med annorlunda bakgrund, bland studerande med finsk bakgrund. Helga tillhörde också en annan generation än sina studiekamrater. Reglerna och kraven i de finska läroanstalterna är främst uppgjorda med tanke på inhemska studerande, vilket gör det svårt för de rysktalande som vuxit upp i en annorlunda kontext. De hade behövt extra stöd ("en tutor" och "en individuell plan") som inte erbjöds.

Att komma igenom inträdesprovet är slutligen inte heller det samma som att ha tillräcklig kunskap i det inhemska språket. En lärare sade till exempel till Helga innan hon slutade på programmet att "om [hon] saknar tillräcklig språkkunskap eller andra resurser, borde [hon] göra något annat". Läraren ville inte bedöma Helgas kursarbete som hon lämnat in försenat. Hon missade inlämningsdagen på grund av en enormt utmanande situation i sitt privatliv, vilket hon förklarade för läraren men denna gav inte vika.

Som jag nämnde i början av kapitlet var majoriteten av de intervjuade studerande på utbildningsprogrammet som lanserats av Folkhälsan. De hade hittat informationen om programmet genom olika sociala nätverk och plattformar. De som hade en professionell bakgrund inom medicin tänkte att det ger dem en möjlighet att senare fortsätta sina karriärer i Finland:

För mig är det viktigt att börja på utbildningsprogrammet för vårdarbete och få [finskt] medborgarskap [...]. [...] Jag vill komma in på [namnet på utbildningsinstitutionen] på fysioterapi eller bli en allmänläkare. (Albert, 47 år)

Några av de intervjuade, som Albert, ser på vårdarbetet som en tillfällig anställning som kan hjälpa dem att försörja sin familj, få medborgarskap och sedan gå vidare till en anställning som läkare.

Vårdarbetet blir med andra ord en lösning på de många och sammanbundna problem som kommer med en nyanländ migrants prekära position. Samtidigt upplever en del andra rysktalande med yrkeserfarenhet inom medicin att vårdarbetet är ett bekant jobb och därmed relativt lätt för dem att utföra:

Jag har bestämt mig för att jobba inom fältet [vårdarbete] eftersom jag jobbade som vårdarbetare och sjukskötare medan jag studerade medicin [...]. Den här sortens arbete är bekant för mig så det kommer varken trevliga eller otrevliga överraskningar. (Agnetha, 54 år)

Agnetha är inte intresserad av att få sin examen godkänd eller av att jobba som läkare i Finland, men hon är redo att utnyttja sin professionella erfarenhet och ta emot vad som allmänt uppfattas som lägre positioner i hierarkin för vårdarbetare.

Till skillnad från dem som hade erfarenhet inom medicin eller något som relaterar till medicin, hade inte de som saknade sådan erfarenhet eller expertis ursprungligen övervägt vårdarbete i Finland som ett alternativ. Det här menade de intervjuade att beror på den socioekonomiska och kulturella kontexten i deras hemländer:

Det här arbetet var tabubelagt för mig när jag kom till Finland. [...] Av någon anledning tänkte jag inte att jag skulle söka ett sådant jobb. [...] För [vårdarbetet] är ett hårt arbete. [...] Sedan började min vän plötsligt berätta om hur hon arbetade, hurdana arbetsförhållandena var [...] och jag bestämde mig för att pröva. (Maria, 48 år)

Maria var medveten om bristen på vårdarbetare men planerade inte att arbeta inom branschen, eftersom sådant arbete enligt henne är svårt både fysiskt och mentalt. Den här uppfattningen härstammade från hennes personliga upplevelse av äldreomsorg och vad hon visste om kontexten i sitt hemland.

Trots allt detta bestämde sig alla de jag intervjuade för att prova på arbete inom vårdsektorn. Med tiden, och efter att ha varit med om vårdarbete under språk- och arbetspraktikerna på äldreboenden, hade många av dem kommit fram till att de vill bli

professionella vårdarbetare. De främsta faktorerna som lockade dem till arbetet var möjligheten att få lära känna lokalbefolkning, känslan av att göra något meningsfullt och viktigt samt hur jobbet är organiserat:

För mig var beslutet [att bli vårdarbetare] en påtvingad lösning. Men det var trevligt för mig att märka att det här är ganska intressant. [...] Jag har märkt att jag är intresserad av att jobba med folk i alla åldrar och samhällsgrupper. Jag är intresserad av att lära känna folk och höra deras livshistorier, för alla människor är väldigt olika. (Helga, 35 år)

Helga, liksom många andra, tänkte först att jobb på äldreboenden är "tråkigt" och därför ointressant, men hon var tvungen att hitta ett arbete som skulle hjälpa henne att få stanna i Finland. Hon såg arbete inom vårdbranschen som en lösning och ett sådant jobb var genast ledigt. Hon tog emot jobbet och insåg senare att det kändes intressant. Dessutom slutade hon inte där när hennes egna problem blivit lösta. När Helga talade om sina planer under intervjun, berättade hon att hon funderade på att "stanna där [på äldreboendet som vårdarbetare] och att alltid ta några skiftet där".

Nästan alla intervjuade berättade att de skapat meningsfulla relationer till en eller flera av klienterna på äldreboendet. Klienterna gav dem en känsla av värme, acceptans och mening. De hjälpte också vårdarbetarna att utvecklas språkligt och lärde dem om lokal kultur. Allt detta ansåg de ge dem en känsla av professionell och personlig inkludering och delaktighet i samhället i Finland.

Organiseringen av arbetsprocesser och det emotionella klimatet i gemenskapen var ytterligare en orsak till att de som kommit in på vårdsektorn var intresserade av att stanna:

Organiseringen här [på äldreboendet] är tydlig. Det är inte som att du lämnas ensam för att ta hand om tio sjuka gamla damer. Allt är tydligt [...], allt är arrangerat så att det är lätt för en vårdarbetare att utföra sitt arbete. (Agnetha, 54 år)

Som citatet ovan visar, upplevde Agnetha att arbetssättet på äldreboendet var tydligt och bekvämt för arbetaren. Under intervjun berättade hon att hon aldrig besökt eller arbetat på ett ryskt äldreboende. Hon hänvisade ändå till ett hypotetiskt sådant där vårdarbetaren blir "lämnad ensam" med många klienter med allvarliga behov av professionell hjälp. Det är värt att anmärka att Agnethas beskrivning liknar Ullas personliga erfarenhet:

Min mormor var klient [på ett ryskt äldreboende], ingen lade märke till henne där, de odugliga människorna som arbetade där – ett leende kom inte på fråga, och jag kan förstå dem: Om det är tjugo klienter per vårdarbetare, hur kan man gå omkring och le? Det är ett fysiskt knäckande arbete. (Ulla, 57 år)

Uppfattningen av ryska äldreboenden som underbemannade och fysiskt belastande för de anställda vårdarna är vedertagen kunskap bland ryssar. Den bottnar i faktiska problem som den ryska socialvården haft i flera decennier – den svåraste perioden inträffade på 1990-talet, precis efter Sovjetunionens kollaps. Med de här insikterna i problemen med äldreboenden i Ryssland kom organiseringen av äldreboendena i Finland som en positiv överraskning för de intervjuade.

Utöver organiseringen av arbetet var den emotionella atmosfären i arbetsgemenskapen viktig för dem som var nya i yrket:

Jag vill bli anställd där jag gjorde min praktik. [...] Där finns fantastiska kollegor, en fantastisk chef, som alla var väldigt emotionellt positiva [...] Jag vill arbeta där tills jag blir pensionerad. (Ulla, 57 år)

Många av de intervjuade berättade hur de tyckte om sina nya kollegor och hur bekväma de kände sig bland dem. Den här värmen och det emotionella välbefinnandet i gemenskapen visade sig vara viktiga faktorer för att vilja fortsätta jobba som vårdarbetare. I detta sammanhang är det värt att notera att de intervjuade övervägde att stanna uttryckligen i den svenskspråkiga vårdsektorn:

Forskare: Funderar du på att jobba på ett finskspråkigt äldreboende?

Ulla: Visst, det gör jag. Men jag skulle jättegärna, helst, stanna på det här svenskspråkiga äldreboendet. [...] Jag är nöjd med allt här. De har gett mig liv.

Även om en del av de intervjuade, särskilt de som talar finska, var öppna för att jobba på finskspråkiga äldreboenden eller vårdtjänster, ville de stanna på den svenskspråkiga sidan av äldreboenden. En av de möjliga orsakerna till att de hellre ville jobba inom den svenskspråkiga vårdsektorn är att de kände sig välkomnade av arbetsgivaren och kollegorna, och uttryckte tacksamhet mot dem. De intervjuade talade mycket om hur de inkluderades i aktiviteter utanför arbetstid, såsom gemensam lunch, och att någon utförligt förklarade och lärde dem alla metoder och tekniker i detalj.

Det här antagandet kan helt säkert ifrågasättas på många sätt. De som började sin karriär inom vårdarbete på svenskspråkiga enheter kunde ha upplevt samma välkomnande attityd och inkludering på motsvarande finskspråkiga enheter. Ändå påverkas människors val och preferenser givetvis av de många utmaningarna med att få jobb på de finskspråkiga företagen och av att de bemöttes med en varm attityd i den svenskspråkiga miljön.

De intervjuade menade att den välkomnande och varma attityden på arbetsplatsen har att göra med den allmänna svenskspråkiga kulturen och är ett specifikt uttryck för en finlandssvensk habitus:

De [finlandssvenskarna] är mer öppna, glada. (Albert, 46 år)

De rysktalande såg på finlandssvenskarna som öppna och lättsamma och all kommunikation med dem beskrevs som friktionsfri, utan besvär och trevlig. Samtidigt angavs kommunikationen med finskspråkiga vara svår och åtminstone besvärlig att etablera:

Den finlandssvenska kulturen är lite annorlunda. Den är kanske hjärtligare, [den har] mer human attityd. Finnarna är mer som "hej hej", de frågar inte hur du mår, de småpratar inte om vädret. [...] De är mer direkta, medan finlandssvenskarna är typ "bra!", "fantastiskt!" och allt sådant. (Mikaela, 46 år)

De intervjuade skilde på svensk- och finskspråkiga finländare med hänvisning till en emotionell habitus: hur de beter sig på offentliga platser, hur de interagerar i vardagen, om de uttrycker känslor och i så fall vilka. Det ska dock anmärkas att uppfattningen av finlandssvenskar som öppna och lättsamma inte innebär att de rysktalande jag talade med erkände någon särskild tillhörighet eller kulturell-emotionell likhet med dem. Mikaela ansåg till exempel att "ryssarna är närmare finnarna, mer direkta". De intervjuade upplevde snarare att finlandssvenskarnas emotionella habitus är mer attraktiv och bekväm att interagera med.

Sammanfattning

Forskningsresultaten visar att varken vårdarbetet eller språklig integrering på svenska var det första valet för rysktalande som migrerat till Finland. Angående val av integrationsspråk signalerar dock inte det ursprungliga valet en ovilja att lära sig svenska. För det första känner många rysktalande ofta inte till möjligheten att välja integrationsspråk och för det andra fungerar Finlands integrationspolitik så att folk blir slussade till integrering på finska. Det innebär att systemet inte bara begränsar de ryskspråkigas personliga och professionella valmöjligheter; det sätter också en gräns för hur många med utländsk bakgrund som blir en del av den svenskspråkiga delen av Finlands samhälle. Samtidigt avslöjar det finska språket sitt aktörskap; enligt de intervjuade var språket så utmanande att det begränsade deras möjligheter att lära sig det tillräckligt väl. Därmed styr språkvalet invandrarnas liv och professionella val. Språket utmanar följaktligen utlänningarnas integration i det finskspråkiga samhället i Finland.

Angående den professionella karriären är situationen också komplicerad för de rysktalande. Många av dem som har arbetserfarenheter inom medicin har höga professionella ambitioner som är förenliga med deras kvalifikationer, utbildning och expertis. Till en början övervägde de inte anställning inom vårdsektorn eftersom de var ivriga att överföra sina professionella färdigheter och sin expertis till den finska arbetsmarknaden. Men då det krävs att de får

sina kvalifikationer godkända på ett av Finlands nationalspråk och de hade svårigheter med att lära sig finska, vände de sig till andra alternativ, bland annat vårdarbete. De som var villiga att jobba med annat än sitt ursprungliga yrke, övervägde kanske inte till en början vårdarbete. Utifrån den allmänna kunskap de hade om vårdarbete från sina hemländer, förväntade de sig att det skulle vara lika fysiskt och emotionellt utmattande i Finland. Men de ville uppnå juridiskt och socialt medborgarskap, uppfattat som en uppsättning av rättigheter, skyldigheter och deltagande i samhället, vilket underförstått innebär en fastanställning. Därför valde många att pröva på vårdsektorn som uppstått som ett alternativ av en händelse.

Att lära sig svenska och att jobba som vårdarbetare blev medel till att integreras i särskilt det svenskspråkiga samfundet men också i det finländska samhället i allmänhet. Arbetet gav de rysktalande intervjuade en känsla av tillhörighet och av att vara välkomna. Det här är avgörande i och med att de menade att de upplevde att arbete var en grundläggande del av deras livsbana i Finland. Den övervägande majoriteten av dem jag intervjuade såg inte på vårdarbetet som ett tillfälligt beslut för dem. De uttryckte tvärtom, antingen direkt eller indirekt, en vilja att etablera sig professionellt inom vårdsektorn, och helst just på svenska.

Sammanfattningsvis visar resultaten av min forskning att den ursprungliga hypotesen om att vårdarbete är oattraktivt men lättillgängligt för de rysktalande stämmer. Resultaten visar emellertid också begränsningarna i den här hypotesen, eftersom den ger utrymme för de komplicerade sammanflätningarna av medborgarskap, kulturell bakgrund, Finlands integrationslagstiftning och integrationspraktiker samt arbetsmarknaden.

LITTERATUR

- Anttonen, Anneli & Liisa Häikiö 2011, "Care 'going market': Finnish elderly-care policies in transition", *Nordic Journal of Social Research* 2, s. 1–21.
- Arbetskraftsbarometern, <https://tyovoimabarometri.fi/> (hämtad 13.11.2024).
- Arbets- och näringsministeriet 2024, "De integrationsfrämjande tjänsterna hjälper invandraren att integreras i Finland", <https://tem.fi/sv/integrationsframjande-tjanster> (hämtad 13.11. 2024).
- Arbets- och näringsministeriet, "Integration främjas genom samarbete", <https://tem.fi/sv/forvaltning-och-aktorer-inom-integrationsframjandet> (hämtad 14.11.2022).
- Auerbach, Carl & Louise B. Silverstein 2003, *Qualitative Data. An Introduction to Coding and Analysis*, New York: New York University Press.
- Barad, Karen 2007, *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Durham: Duke University Press.
- Bourdieu, Pierre 1987, "What makes a social class? On the theoretical and practical existence of groups", *Berkeley Journal of Sociology* 32, s. 1–17.
- Calenda, Davide, Pirkko Pitkänen & Aulikki Sippola 2019, "Integration of foreign-born nurses in Finnish social and health care organizations: Evidences, challenges and responses", *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 17, nr 2, s. 152–167.
- Carlsson, Nina 2017, "Navigating Two Languages-Immigrant Integration Policies in Bilingual Finland", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 16, nr 2, s. 41–66.
- Conty, Ariane F. 2018, "The politics of nature: New materialist responses to the Anthropocene", *Theory, Culture & Society* 35, nr 7–8, s. 73–96.
- Corbin, Juliet & Anselm Strauss 2008, *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Finlands grundlag 11.6.1999/731 § 19, Rätt till social trygghet, https://www.finlex.fi/sv/lagstiftning/1999/731#chp_2_sec_19.
- Finnish National Agency For Education, "Selecting the right YKI test, the test days", <https://www.oph.fi/en/koulutus-ja-tutkinnot/kieli-ja-kaantajatutkinnot/yleiset-kielitutkinnot-yki/sopivan-yki-testin-valinta> (hämtad 20.11.2024).
- Harju, Jukka 2019, "Sote-alalla on pian valtava työvoimapula, kun väestö ikääntyy", *Helsingin Sanomat* 7.10.2019, <https://www.hs.fi/kotimaa/art-200006264104.html> (hämtad 30.8.2021).
- Heikkilä, Riie & Keijo Rahkonen 2011, "'IT IS NOT A MATTER OF TASTE ...' Cultural capital and taste among the Swedish-speaking upper class in Finland", *European Societies* 13, nr 1, s. 143–163.
- Helander, Mika 2015, *Kan vi stå till tjänst? Integration på svenska i Finland*, [Helsingfors:] Svenska kulturfonden.
- Helsingfors stad 2015, "Det tvåspråkiga Helsingfors: Utredning om tvåspråkigheten och åtgärdsförslag", https://www.hel.fi/static/helsinki/julkaisut/08012015_tvosprokighetsrapport.pdf (hämtad 25.2.2022).

- Kajander, Sofia 2020, "Vart försvinner den svenskspråkiga vårdpersonalen?", Svenska Finlands folkting, https://folktinget.fi/Site/Data/1597/Files/Uttredning_SKajander_2_11_2020-3.pdf (hämtad 20.11.2024).
- Karlsson, Anders 2020, "Finland behöver invandring då befolkningen åldras anser Centralhandelskammaren: 'Jämfört med Sverige är vi på en mycket låg nivå'", Svenska Yle 21.1.2020, <https://yle.fi/a/7-1439948> (hämtad 20.11.2024).
- Keskinen, Suvi 2016, "From welfare nationalism to welfare chauvinism: Economic rhetoric, the welfare state and changing asylum policies in Finland", *Critical Social Policy* 36, nr 3, s. 352–370.
- Krivosos, Daria 2018, "Claims to whiteness: Young unemployed Russian-speakers' classificatory struggles in Finland", *The Sociological Review* 66, nr 6, s. 1145–1160.
- Lassen, Inger 2012, "'I'm a nurse and I have the responsibility': Human identity and non-human stakeholder agency in healthcare practice", *Journal of Applied Linguistics & Professional Practice* 9, nr 1, s. 105–126.
- Latour, Bruno 2007, *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- Marcatto, Francesco et al. 2016, "Work-related stress risk factors and health outcomes in public sector employees", *Safety Science* 89, s. 274–278.
- Migrationsverket, "Finnish citizenship: Language skills", <https://migri.fi/en/language-skills> (hämtad 14.11.2022).
- Müller, Martin 2015, "Assemblages and actornetworks: Rethinking socio – material power, politics and space", *Geography Compass* 9, nr 1, s. 27–41.
- Mäkinen, Katariina 2017, "Struggles of citizenship and class: Anti-immigration activism in Finland", *The Sociological Review* 65, nr 2, s. 218–234.
- Nordberg, Camilla C. 2016, "Outsourcing equality: migrant care worker imaginary in Finnish media", *Nordic Journal of Working Life Studies* 6, nr 3, s. 101–118.
- Näre, Lena 2013, "Ideal workers and suspects: Employers' politics of recognition and the migrant division of care labour in Finland", *Nordic Journal of Migration Research* 3, nr 2, s. 72–81.
- Olakivi, Antero 2020, "The problematic recruitment of migrant labor: A relational perspective on the agency of care work managers", *Current Sociology* 68, nr 3, s. 333–352.
- Pöyhönen, Sari & James Simpson 2021, "Contesting language policy for asylum seekers in the Northern periphery: The story of Tailor F.", *Language Policy* 20, nr 2, s. 261–285.
- Ren, Carina 2011, "Non-human agency, radical ontology and tourism realities", *Annals of Tourism Research* 38, nr 3, s. 858–881.
- Riksdagens justitieombudsman 2018, beslut 28.6.2018, "Ärende: Helsingfors stads svenskspråkiga hemvård", publicerat på Svenska pensionärsförbundets webbplats, https://www.spfpension.fi/Site/Data/237/Files/Svar%20fran%20justitieombudsmannen%204_7_2018.pdf (hämtad 9.10.2025).
- Saarnio, Reetta et al. 2012, "Stress of conscience among staff caring for older persons in Finland", *Nursing Ethics* 19, nr 1, s. 104–115.

- Saksela-Bergholm, Sanna 2020, "Socially Included or Excluded? The role of social capital among Filipino labor migrants", *Nordic Journal of Migration Research* 10, nr 3, s. 27–40.
- Sandall, Jane et al. 2009, "Social service professional or market expert? Maternity care relations under neoliberal healthcare reform", *Current Sociology* 57, nr 4, s. 529–553.
- Sarker, Suprateek, Francis Lau & Sundeep Sahay 2000, "Building an inductive theory of collaboration in virtual teams: An adapted grounded theory approach", *The 33rd Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, IEEE, s. 10–x, doi: [10.1109/HICSS.2000.926934](https://doi.org/10.1109/HICSS.2000.926934).
- Saukkonen, Pasi 2013, "Multiculturalism and nationalism: The politics of diversity in Finland", Östen Wahlbeck & Peter Kivisto (eds.), *Debating Nordic Multiculturalism in the Nordic Welfare States*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 270–294.
- Smirnova, Tatiana & Roman Smirnov 2022, "Female caregivers for elderly relatives in Russia: social barriers and stereotypes", *Culture e Studi del Sociale* 7, nr 1, s. 119–132.
- Språklag 6.6.2003/423 § 1, 10. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030423>.
- Statistikcentralen 2019, "Antalet personer med utländsk bakgrund översteg 400 000", https://www.stat.fi/til/vaerak/2018/02/vaerak_2018_02_2019-06-19_tie_001_sv.html (hämtad 20.11.2024).
- Statistics Finland 2021, "Population and Society", https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto_en.html (hämtad 25.02.2022).
- Utbildningsstyrelsen 2024, "Nivåskalan för språkkunskap och språkutveckling", <https://www.oph.fi/sv/utbildning-och-examina/nivaskalan-sprakkunskap-och-sprakutveckling> (hämtad 15.01.2024).
- Valvira 2021a, "Professional Practice Rights", *National Supervisory Authority For Welfare and Health*, https://www.valvira.fi/web/en/healthcare/professional_practice_rights (hämtad 20.11.2024).
- Valvira 2021b, "Recognition of Professional Qualifications", *National Supervisory Authority For Welfare and Health*, https://www.valvira.fi/web/en/healthcare/professional_practice_rights/qualified_in_eu_eea_member_state/recognition-of-professional-qualifications (hämtad 20.11.2024).
- Valvira 2021c, "Language Proficiency", *National Supervisory Authority For Welfare and Health*, https://www.valvira.fi/web/en/healthcare/professional_practice_rights/language_proficiency (hämtad 20.11.2024).
- Wadham, Helen 2021, "Relations of power and nonhuman agency: Critical Theory, Clever Hans, and other stories of horses and humans", *Sociological Perspectives* 64, nr 1, s. 109–126.
- Wrede, Sirpa 2010, "Nursing: Globalization of a female-gendered profession", Ellen Kuhlmann & Ellen Annandale (eds.), *The Palgrave Handbook of Gender and Healthcare*, London: Palgrave Macmillan, s. 437–453.
- Wrede, Sirpa & Leena Näre 2013, "Globalising care in the Nordic Countries: An introduction to the special issue", *Nordic Journal of Migration Research* 3, nr 2, s. 57–62.

Gladys Camilo, *Señora Torres III*, 2022. Vaddstickad väggbonad gjord av återanvända textilier, 54 x 91 cm.

9. "JAG SKULLE SÄGA ATT JAG ÄR VÄLDIGT, VÄLDIGT VIT"

PROGRESSIV VITMEDVETENHET SOM HEGEMONISK
VITHETSKONSTRUKTION OCH/ELLER ANTIRASISTISKT
ENGAGEMANG

Lotti Harju

"Fem-sex år sedan", säger en före detta journalist jag intervjuade, "brukade det fortfarande vara en stor grej med nyhetsartiklar som talade om vithet." I dag slänger "samma kollegor som då brukade vara som 'Woow!' [...] runt ord som 'rasifierad' som ingenting". "Det har", säger hon, "blivit ganska mainstream att i Finland vara 'medveten' om sin vithet. Till och med Yle talar om det!"

I det här kapitlet analyserar jag den diskursiva förändring inom vithet som personen ger uttryck för i citatet ovan. Mer specifikt diskuterar jag vilka följderna kan bli för vithetsforskning i finländsk kontext då det jag kallar *vitmedvetenhet* eller ett *vitt jagprat* bland vita finländare blir mainstream.

Hittills har forskning kring vithetskonstruktioner i Finland främst fokuserat på någon av de två formerna av det som kan kallas vitt varande. Antingen har fokus legat på historisk-eugenistiska, öppet rasistiska konstruktioner av vithet eller vit övermakt som eftersträvarsvärd (se t.ex. Kemiläinen 1985; Urponen 2010) eller på vad som setts som en föreställt icke-rasistisk vit strävan till så kallad "färgblindhet" (se t.ex. Keskinen, Seikkula & Mkvesha 2021; Puuronen 2021). Med det senare avses en ovilja eller oförmåga bland vita finländare att engagera sig i frågor om sin egen och samhällets rasi-

fiering, att se sig själv som delaktig i en struktur av vit hegemoni eller övermakt. I detta kapitel strävar jag efter att utvidga diskussionen kring litteraturen och antagandena om vit färgblindhet i Finland.

Det centrala argumentet i kapitlet är följande: Även om ovan nämnda sätt att tolka finländsk vithet eller vithetssträvan inte för-lorat sin sociologiska förklaringskraft, finns i dagens läge ett behov av att tänka på dessa modeller *tillsammans* med en tredje form av vitt (själv)skapande. Jag kallar denna form av vitt blivande eller vitt varande *vitmedveten vithet*, kort sagt *vitmedvetenhet*. Med denna term avser jag en form av vitt jagskapande, vitt jagprat, som uttryckli-gen står i motsats till idéer om färgblindhet eller "vit oskyldighet" (se Wekker 2016). Det vitmedvetna jaget försöker alltså inte gömma eller glömma sin vita positionering, och ser tysta former av vithet eller färgblindhet som rasistiska. En jagkonstruktion i den bemärk-elsen som begreppet används i den här texten understryker alltså explicit vikten av att *se sig själv som vit* och viktigt nog även vikten av att presentera denna vithet som *problematisk*.

Begreppsligt bygger jag vidare på Ruth Frankenberg's klassiska, men i det finländska sammanhanget relativt okända diskussion om vad hon kallar rasmedvetna vita. Redan för trettio år sedan noterade Frankenberg i sin bok *White Women, Race Matters* (1993) att man i Nordamerika kunde se en kontrast i självkonstruktionerna mellan de vita som uttryckte sig som färgblinda eller vithetsförnekande och dem som kunde kallas ras- eller rasifieringsmedvetna. "Medan den diskursiva repertoaren som fokuserar på ett undvikande av färg [*color evasion*] organiserades kring en önskan att hävda en essen-tiell enhetlighet [så kallade kvinnor emellan]", skriver Frankenberg, "underströk den diskursiva repertoaren som jag [...] beskriver som rasifieringsmedveten [*race cognizant*] vikten av att erkänna skillnader – men med dessa skillnader förstådda genom historiska, politiska, sociala eller kulturella termer snarare än [rasifierat] essentialistiska." (Frankenberg 1993, 157.) Frankenberg vill alltså understryka att rasi-fieringsmedvetna vita ska ses som en annan kategori än explicita anhängare av essentialistisk vit övermakt (som även de kunde kallas rasmedvetna, men på ett väldigt annorlunda sätt). Vitmedvetenhet betyder följaktligen något helt annat än vit stolthet (*white pride*).

Frankenbergs bok handlar om en annan tid och plats, och den konceptualisering av vitmedvetenhet i 2020-talets Finland jag beskriver här skiljer sig också från rasifieringsmedvetenheten hos Frankenberg. Jag argumenterar här för behovet av att fästa särskild uppmärksamhet vid den inverkan som den i dag enorma mängden akademisk litteratur om vithet – samt relaterade populär-sociologiska diskussioner – haft för det möjliga spektrumet av vita självkonstruktioner. I Frankenbergs bok förklarade de så kallade rasifieringsmedvetna kvinnorna sitt tänkande i termer av personliga förändringar, alltså sina livshistorier och sitt engagemang i USA:s rasistiska landskap. Min tes är att man i Finland, trettio år senare, *snarare* kan förstå vitmedveten vithet som något till en stor del "abstrakt" eller textuellt uppbyggt. Med andra ord en vitmedvetenhet som är formad genom en kännedom av och hänvisning till antirasistiska (forsknings)texter och kritiska vithetsdiskurser, som existerar även konkret i närmast uteslutande vita rum (t.ex. delar av universitetet och finlandssvenska feministiska rum). Den textuellt formade vitmedvetenheten byggs alltså upp genom forskning, så som i Frankenbergs bok, i en salig röra med de hundra- eller tusentals andra texter som i dagens läge cirkulerar bland vita som är intresserade av rasism. Sålunda argumenterar jag för att den växande tillgången till ett igenkännbart och kollektivt delbart vitmedvetet vitt subjekt kan ses som något som utvecklats *tillsammans med* och *genom* spridningen av vitmedvetet material. Detta material kan ta olika former och spridas på olika sätt – till exempel genom akademisk forskning, självhjälpsböcker för vita (t.ex. DiAngelo 2018; Oluo 2018), populärkultur eller sociala medier och andra online-rum, men även via radikalt icke-vitcentrerade sociala rörelser som Black Lives Matter. En stor del av denna information, oavsett dess specifika form, kan uppfattas följa en rörelse från engelskspråkiga, speciellt nordamerikanska "centrum" till mera "perifera" sammanhang som Finland. Detta anglocentriska material kan naturligtvis mottas, tillämpas och omformas på olika sätt av vita aktörer i olika kontexter.

Denna text handlar alltså om analysen av sätt på vilka vithet görs i ett givet sammanhang. Vit kan här alltså förstås som en både

systematisk och ofta opportunistiskt sammansatt struktur med *strukturerande effekter*. Det är en funktionell kategori som beskriver relationer när de uppstår och när de förvandlas, inte något som statistiskt kan mätas "där ute". Att vara vit i den här meningen hänvisar till ett socialt varande som bygger på globalt cirkulerande och lokalt präglade rasifierade regimer eller makthierarkier. Medan den levda vitheten fungerar på ett antal olika sätt i olika rum och tider (även under olika skeden av en persons liv), kan man alltså se att det finns igenkännbart liknande och därmed jämförbara resultat av sådana funktioner. Dessa resultat kan kallas "hegemonisk vithet" (Hübinette & Lundström 2014) eller "vit hegemoni" (Keskinen 2018). Liksom Suvi Keskinen ser jag denna hegemoni som något som förbinder på olika sätt positionerade vita, även sådana som finns i explicit olika politiska läger, exempelvis förespråkare av vit övermakt och vita antirasister. Vit hegemoni hänvisar alltså inte till "en monolitisk vithet utan till en förståelse av [denna] som [en samling] normer, diskurser och strukturer. Vita identiteter skapas i dessa miljöer, men de kan vara varierande och föränderliga." (Keskinen 2018, 158.) För att greppa hur vithet fungerar i en given tid och på en given plats, bör man inte fästa sin uppmärksamhet på uteslutande dikotomier (antingen eller), utan på uttryckligen samtidigt existerande sätt av vitt varande. Den på många sätt motstridiga helheten av dessa vithetsdiskurser utgör det vita sociala utrymmet eller samhället. Det är viktigt att förstå att vitmedvetenhet inte ska tänkas som något som nödvändigtvis ersätter andra sätt att vara vit, utan som något parallellt, situationsbundet eller överlappande.

I det följande kommer jag först att presentera hur tidigare finländsk forskning beskriver vit färgblindhet eller en avsiktlig rasifieringsokunnighet som det centrala sättet på vilket vit hegemoni har upprätthållits i Finland under de senaste årtiondena. Därefter diskuterar jag detta antagna förnekande av vithet i relation till det jag beskriver som samtida vitmedvetenhet, och argumenterar för behovet av att inkludera vitmedvetenheten i studier om finländsk vithet. I det tredje avsnittet, återigen i relation till tidigare forskning och teoretisering, kommer jag att se på några möjliga implikationer som en tilltagande vitmedveten subjektivitet kan tänkas

ha för framtida antirasistisk politik. Den centrala frågan här är vad (om något) tillväxten av hyperreflexiv vithet *gör* eller åstadkommer, i antirasistisk bemärkelse. I relation till detta diskuterar jag olika tolkningar av huruvida finländsk vitmedvetenhet enbart ska ses som en form, strategi eller "fas" (Hübinette & Lundström 2014) av vit centralitet, makt eller hegemoni – eller ifall en förståelse för (problemen kring) medvetenhet erbjuder vitmedvetna subjekt vägar ut ur en potentiellt oändlig medvetenhetsregress (där nivåer av kritik alltså enbart staplas på varandra).

Även denna diskussion kring politiska implikationer relaterar till Frankenberg's analys från 1990-talet. Frankenberg's egen tolkning av rasifieringsmedvetenhet var relativt pessimistisk och hon drog slutsatsen att "de färg- eller maktförnekande och rasifieringsmedvetna repertoarerna" bland vita kvinnor faktiskt inte var avskiljbara i praktiken. Trots att en analytisk skillnad fanns, kunde man ifrågasätta de praktiska konsekvenserna. För Frankenberg var det viktigt att understryka att skillnaderna mellan de färgblinda och de medvetna vita "var av grad snarare än av art", vilket betyder att de "medvetna" fortfarande var i stort sett oförmögna att motarbeta vit övermakt hos sig själva och omkring sig. (Frankenberg 1993, 157, 159.)

I det här kapitlet lyfter jag också fram frågan om medvetenhet som politik. Det är anmärkningsvärt att Frankenberg uttryckligen såg denna grad- och inte artskillnad mellan olika vita som en konsekvens av hur "kvinnor som använde rasmedvetna diskursiva strategier ofta förblev *omedvetet*, oavsiktligt eller ofrivilligt fångade i former av rasifierat tänkande som de hade föredragit att undvika" (Frankenberg 1993, s. 159, min kursivering). Hennes fokus ligger alltså på misslyckanden i sätt att tänka. Det kvarstående rasistiska tänkandet anses alltså bero på en otillräcklig medvetenhet, vilket antyder att ett ytterligare eller mer djupgående medvetandehöjande åtminstone i teorin kunde resultera i mindre "oavsiktlig eller ofrivillig" vitcentrering. Denna relativt positiva läsning av medvetenhetens inverkan har senare ifrågasatts. Som jag kommer att visa har mycket av senare vithetsforskning – såväl som, hävdar jag, därpåföljande vitmedvetet subjektskapande – fokuserat specifikt på *en kritik av mer* (eller mer utvecklat eller upphöjt) tänkande som en antirasistisk

strategi. Denna kritik, som kan ses som en kritik av en slags teoreticism (tanken om att *rätt* teori kommer att lösa en samhällelig fråga), är enligt mig *i sig* en central del av den typ av samtida vitmedvetet subjektskapande som analyseras här. Vitmedvetenheten som subjektsposition innefattar alltså i denna tolkning en djupgående misstro mot sin egen "medvetenhet", samt vidare en ironiserande kritik av problematiken i detta påstående.

För att förankra kapitlet i en finlandssvensk kontext ställer jag texten i relation till sex intervjuer jag gjorde 2022 med självidentifierat vita kvinnor från högutbildade, feministiska, svensktalande miljöer i Finland. De intervjuade, som var ungefär i åldern 25–35, tillfrågades om sitt förhållande till feminism, rasism och vithet. Deltagarna påminner på flera sätt om författaren till denna text, och diskussionerna strävade också efter att anta ett visst insiderperspektiv – exempelvis kan deltagarnas och skribentens svenskspråkiga "vithet" på många sätt antas vara delad. Intervjucitaten strävar följaktligen efter att placera frågan om förekomsten av vitmedvetet tal specifikt i en vit feministisk miljö. Jag ser detta exempel som särskilt användbart, delvis för att en dylik "progressiv" politisk krets kan åstadkomma en situation i vilken det jag kallar vitmedvetenhet typiskt uppstår. Vidare kan det ses som en klassisk antirasistisk strategi att vända blicken mot så kallade "bättre slags vita". Det ironiska uttrycket "bättre" syftar här på personer som utifrån politisk övertygelse och personliga erfarenheter av könsrelaterad och/eller exempelvis sexuell marginalisering har hävdats vara benägna att se sig själva som på något sätt mindre inblandade i upprätthållandet av vit hegemoni än föreställda "sämre" vita (t.ex. heterosexuella cismän) (Linke 2021, 136; jfr Anzaldúa 1990). Citaten och anteckningarna i kapitlet bildar alltså en dialog med huvudtexten, men de huvudsakliga ambitionerna här ligger inom konceptuell utveckling.

Vit förnekelse och vit medvetenhet

"Under en lång tid", säger en av de intervjuade, tänkte hon att människor "antingen var eller *inte* var rasister". Detta var i sig ingen

för henne unik tanke: "Eller det var ju narrativet som fanns då." I dag, antyder hon, är berättelsen annorlunda.

En stor mängd vithetsforskning har publicerats i Finland under de senaste årtiondena. Mycket av denna forskning har fokuserat på olika aspekter av vad som kan kallas vit förnekelse (*white denial*) (t.ex. Rastas 2005, 2019; Keskinen et al. 2009; Keskinen 2012, 2014, 2018, 2019, 2022; Krivonos 2018; Seikkula 2019; Keskinen, Stoltz & Mulinari 2021; Keskinen, Seikkula & Mkvesha 2021; Sudenkaarne & Blell 2021; Hoegaerts et al. 2022). Uttryck som färgblindhet, vit tystnad, "kolonial delaktighet" (Vuorela 2009) och "nordisk exceptionism" (Loftsdóttir & Jensen 2016) har setts illustrera olika delar av de vardagliga eller "vanliga" (se Seikkula 2019) vitnormativa men vitförnekande konstruktionerna av det finländska samhället och vita finländska jag. Finland – och Norden – ses här som ett fall bland större europeiska tendenser (se vidare t.ex. Wekker 2016).

Vit förnekelse innebär att det vita samhället och vitantagna individer tyst drar nytta av och bidrar till upprätthållandet av vit hegemoni. Centralt är även att vitförnekande människor och institutioner anses både betingas av och betinga andra att ha en grumlig, oklar relation till sin egen rasifiering – de *kan* och *vill* inte se sin rasifiering. I likhet med vad till exempel Richard Dyer (1997) har hävdad i en engelskspråkig kontext ses vit normativitet och den djupgående tystnaden runt den (eller oförmågan att förstå den) som två definierande drag i det finländska samhället. Detta ses som en del av en globalt cirkulerande trend av vit okunnighet eller ovilja att förstå rasifierad orättvisa, inom vilken vita människor i "betydande utsträckning [...] lever i en påhittad vanföreställningsvärld, ett rasistiskt fantasiland" (Mills 1997, 18). Vithet förstås alltså bland annat som en slags brist på kognitiv förmåga. En del av att vara vit, som Charles Mills hävdar i sin klassiska bok *The Racial Contract*, är en slags oförmåga till "självtransparens och genuin förståelse av samhälleliga realiteter" (Mills 1997, 18).

Symtom på denna rasistiska okunskap och förnekelse har noterats på ett antal nivåer i Finland, från statlig diskurs till individuella livshistorier. Exempelvis skriver Keskinen att "[m]edan de ofta förblir osynliga och för givet tagna föreställningar [...] är idéerna om

vithet och västerländskhet grundläggande för de nordiska nationella identiteterna” (Keskinen 2014, 472). I dagens Finland, menar Tiia Sudenkaarne och Mwenza Blell, ”väcker samtal om rasifiering negativa reaktioner och undviks till stor del i den offentliga debatten, medan färgblindhet ses som ett tillräckligt [samhälleligt] mål” (Sudenkaarne & Blell 2021, 329). Riikka Taavetti skriver å sin sida att ”vithet som kategori namnges och dess självklara ställning ifrågasätts endast då det är särskilt nödvändigt” (Taavetti 2022, 138). Finländsk (och nordisk) färgblindhet anses också ha sin speciella statscentrerade prägel, som är inbyggd i diskurser kring ”välfärd”. ”Den finländska versionen av vit oskyldighet”, hävdar Marja Peltola och Ann Phoenix, är ”förankrad i det finländska välfärdsprojektet och i myter om monokulturalism, [och] lyfter fram nationen som jämlik, samtidigt som den förblir färgblind och misslyckas med att erkänna rasifierade maktförhållanden och ojämlikheter, såväl historiska som samtida” (Peltola & Phoenix 2022, 119). Detta undvikande av svåra frågor, i kombination med den föreställda välfärdsstatens tänkta moraliska godhet, ger Finland en ”spöklik” eller ”kuslig” [*haunted*] karaktär, föreslår Sudenkaarne och Blell. Uttrycket riktar uppmärksamhet mot tanken om att den till synes mysiga ytan av det föreställt eftersträvaransvärda, vitantagna Finland fungerar som ett sätt att dölja den ”kusliga och oroande” rasismen och dess intersektioner med ”klassism, sexism, ableism och cis- och heteronormativitet” (Sudenkaarne & Blell 2021, 329).

På institutionella nivåer anses den vita tystnaden följa med in i alla rum, också den feministiska universitetsvärlden. Progressiva institutioner ses som upprätthållare av tyst vit överhöghet, både praktiskt (exempelvis för anställningspraxis) och vid själva kunskapsproduktionen (t.ex. Aminkeng Atabong & Seikkula 2018; Duong-Pedica 2018; Rastas 2020). Vithet ses som en underliggande epistemisk vana vid finländska (såväl som andra nordiska) universitet (t.ex. Dahl 2021). Intressant är att vithetsforskning ses som ett akademiskt marginellt fält, trots att kritiska vithetsstudier ökat markant i Finland under de senaste decennierna. Till exempel skriver Jaana Kingumets och Markku Sippola i en antologi som specifikt behandlar vithet i Finland att det ”förblir ett understuderat fält i den finländska kontexten

trots de viktiga bidrag som publicerats de senaste åren" (Kingumets & Sippola 2022, 159). Så som jag tolkar det kan vithetsdiskussionens relativa (självuppfattade) marginalitet *i sig* också läsas som en del av den vitmedvetna subjektskonstruktionen (den medvetna vita som en *annorlunda* vit). Texter som detta kapitel och de många verken som citeras här tyder ändå på att forskning kring vithet varit något av en trend inom finländska samhällsvetenskaper på 2010- och 2020-talen, särskilt bland forskare som själva är vita.

Denna tillväxt av finländska vitskrivna kritiska vithetsstudier har naturligtvis inte skett i ett vakuum. Den kan sägas följa en explosion av vitskrivna studier om vithet framför allt inom en engelskspråkig (främst nordamerikansk) kontext under de senaste trettio åren. Intensiteten har dessutom ökat de allra senaste åren. Mängden vitt akademiskt material om att "plocka isär" (*unpack*) vithet har alltså sedan Peggy McIntoshs kända essä "White Privilege: Unpacking the Invisible Knapsack" (1989) blivit för omfattande för att kunna redogöras för här. Och, som den svarta amerikanska teoretikern Zeus Leonardo påpekat, bygger sådant vitmedvetet vitt material på tidigare icke-vitcentrerat arbete. Leonardo menar att "radikal litteratur om vitt privilegium är nyheter enbart för en vit publik *som främst läser vita författare*" (Leonardo 2004, 142). Det vill säga att "långt innan den [vita] akademiska världen började acceptera vithet som ett eget forskningsområde, hade vithet varit ett föremål för otaliga verk inom teori, fiktion, konst och journalistik producerade av icke-vita personer [*people of color*]" (Thompson 2003, 11).

Man kan hävda att idén om vit medvetenhet är något som primärt är en följd av den kritiska litteraturens fokus på vit *blindhet* eller *förnekelse*. Om "färgblindhetens präglade karaktär [...] ofta gör rasifiering osynlig för vita människor" (Peltola & Phoenix 2022, 109), är det lätt att se försök att *synliggöra* rasifiering som väldigt centrala för vithetsforskning. Åtminstone i teorin kan en sådan medvetenhetshöjning till och med ha en radikal potential: Om en central "del av vad det innebär att vara konstruerad som 'vit' [...] är en kognitiv modell som utesluter [subjektets själv]transparens och genuin förståelse av sociala realiteter" (Mills 1997, 18), kan ett *igenkännande* av (de kognitiva gränserna eller "realiteten" av) vithet

förstås som en politiskt laddad händelse. Enligt en radikal tolkning skulle en vit person eller ett vitt samhälle som "genuint" förstår sin positionering *som vit de facto* inte längre *vara* (eller *kunna vara*) vit/vitt. Existensen av föreställd äkta vithet skulle på sätt och vis kräva vithetens icke-erkännande.

I forskning kring självuppfattat progressivt vitt subjektskapande är det viktigt att betona risken i att förföras av denna idé; att en tillräckligt upphöjd kunskap (även om så enbart tillfälligt och delvis) på något sätt skulle möjliggöra att det vita subjektet överskrider eller stiger bortom *de facto* strukturell ojämlikhet. Vidare kan betonandet av denna risk *i sig* förstås som ytterligare en nivå av vitmedvetet subjektskapande; kritiken av idéer om vitt medvetandehöjande är i sig självt ämne för en stor mängd ytterligare (vit) kritik.

För att sammanfatta: Jag förstår här vitmedvetenhet som en slags dialog med den kritiska litteraturen, där det "goda" vita subjektet skapas genom referenser till karaktären som inom antirasistisk (forsknings)litteratur har presenterats som den problematiska, omedvetna vita. Med andra ord kan vitmedvetenhet förstås som stadigt vitcentrerat, ett projekt där referenserna är (andra) vita och det/de icke-vita främst bildar en abstrakt bakgrund. Nedan kommer jag att se mer i detalj på vad som har hävdats vara kärnmekanismer eller berättelser som konstruerar ett vitförnekande jag. Dessa mekanismer presenteras här för att peka på hur ekon av kritisk litteratur kan användas av berörda vita för att tänka på och skapa sig själva som vitmedvetna.

Uppenbar vithet

"Jag skulle säga att jag är – överallt – väldigt, väldigt vit", säger en av de intervjuade. "Jag kan inte komma på en situation eller något sammanhang där jag skulle känna att någon är vitare än jag. Som en relativt blond, skandinavisk [sic] kvinna tillhör jag den vitaste ... [kategorin]."

En annan av kvinnorna tycker att det är lite passé att ens uppmärksamma hennes vithet: "När man tänker på mitt liv och min omgivning behöver man nog egentligen inte påpeka att jag är vit – det är så jävla uppenbart för alla."

I mina intervjusamtal med akademiskt utbildade feminister uttrycker dessa sin kännedom om vad som setts som en strävan efter vithet i Finland. De känner igen den historiska nationella oron för att inte vara "vit nog" (se Harju & Oinas, kap. 2), men denna ambivalens tycks åtminstone för dem personligen finnas i det förflutna.

Spridningen av vithetsstudier och kritiskt vithetsprat inom universitetsvärlden, i feministiska rörelser, i populärkulturen och generellt på sociala medier innebär att vita människor med ett uttalat intresse av att stå upp mot rasistisk ojämlikhet i dag har tillgång till ett närmast oändligt diskursflöde genom vilket de kan förstå och konstruera sin rasifierade självuppfattning. För en specifik "progressivt" beläst vit publik betyder det här att slutsatserna av forskning som fokuserat på vit förnekelse (dvs. resultaten/teorierna som uppstår av denna) kan bilda byggstenar genom vilka ett nytt, vitmedvetet jag/subjekt skapas. Kärnan i detta nya jag är trefaldig: förståelsen av sig själv som vit, som problematisk och som engagerad i att kritisera och potentiellt bekämpa sin vithet eller det problematiska i den.

Ingen av dessa tre former är enkelt nåbar för ett vitt subjekt. Som jag tidigare nämnde har vithet ansetts kännetecknas av en oförmåga att verkligen förstå sig själv som rasifierad vit eller att förstå implikationerna av detta. Exempelvis har Sara Ahmed (2004) hävdat att det är något helt annat *att förstå* (sin) vithet än att "bekänna" den. Ahmeds poäng är att det i första hand egentligen fungerar som ett bakåtriktat sätt att hävda att man faktiskt inte är medskyldig till vit övermakt, det vill säga inte riktigt vit, om man anger eller bekänner sin vithet. Vitmedvetenhet, som en progressiv subjeksposition, erkänner alltså både nödvändigheten och den ultimata meningslösheten (och i värsta fall den aktiva rasismen) i att notera att man är vit. Ett vitmedvetet subjekt ser och uttrycker alltså den antagna politiska tafattheten eller pinsamheten i att prata om att vara vit.

Som redan antytts, framställs vithet inom relevant forskning som något som kan förstås som existerande enbart inom en struktur av rasism eller vit övermakt. Att förstå vithet borde alltså vara fast förbundet med att förstå sin rasism. Ändå hävdar till exempel den svarta amerikanska filosofen George Yancy att "det vita jaget"

måste ses som "en plats för vit rasistisk och psykisk opacitet som inte känner till gränserna för sin egen rasism" (Yancy 2015, xxii). Dessutom kommer denna rasistiska okunskap att "*kännas* som kunskap för dem som drar nytta av systemet" (Applebaum 2015, 9). Antaget välmenande vita kan alltså "*erkänna* vit rasism som ett generiskt faktum, [men] det är svårt att erkänna den som ett faktum om oss själva. Vi vill känna oss som, och vara, bra människor. Och vi vill ses som goda människor." (Thompson 2003, 7–8.) Dock är "tröskeln för att vidmakthålla vit rasism mycket låg; allt som behövs är att vita människor inte gör någonting alls" (Yancy 2014, 10–11). Vithet konceptualiseras alltså som "ett aktivt politiskt projekt" (Srivastava 2005, 36), även när en vit person gör till synes "ingenting". Inom ett vitt övermaktssystem är vit dominans "varje vita subjekts ansvar eftersom hennes väsen beror på det" (Leonardo 2004, 144).

I denna sorts vithetsforskning betonas kopplingen mellan jaget och den strukturella, så att säga, utsidan. Vithet ska inte förstås som något som kan kontrolleras eller behärras av vita individer. När man uppfattas socialt som vit i den situation man råkar befinna sig i förlorar man i stor utsträckning förmågan att själv påverka saken. Fokus på individen i sig är ett uttryck för en typisk vit, liberal fantasi. Barbara Applebaum, med utgångspunkt i Judith Butlers tankar om kön, uttrycker detta som att det finns "ett gap eller ett överskott mellan vad som kan vara och gränserna för språket och de normer som utgör oss". En av anledningarna till att man är vit är för att man "ständigt görs" vit. "Som Butler träffande beskriver, 'min kropp är och är inte min.' Vilka aspekter [av detta] har utestängts för mig? Hur skulle jag kunna veta?" (Applebaum 2015, 12.)

Makt och självömkän

Jag frågar en av de intervjuade vad vithet betyder: "Vithet betyder att [...] oberoende av hur mycket jag skulle lyckas minska på rasistiska saker som jag gör eller säger – fast jag skulle kunna bli av med allt av det – är [vithet] ändå ett system som jag vinner på." Att vara rasifierad som vit, säger en annan, betyder att man är "en del av problemet". Hon tillägger: "Eller inom en viss diskurs är det så."

Kritisk vithetsforskning framhäver vithet som ett aktivt görande eller en samhällelig kraft, inte som en typ av passivt varande eller mottagande som kan tänkas antydast av den populära termen "vitt privilegium" (McIntosh 1989). Till exempel menar Leonardo att "det [ofta omtalade] temat [vitt] privilegium drar bort fokus från [vit] dominans" (Leonardo 2004, 138). Även Applebaum hävdar att ett fokus på privilegium "ofta verkar för att befria [vita människor] från att överväga sin egen direkta och aktiva inblandning i upprätthållandet av rasism. Privilegium är bara något som passivt tilldelats dem och inte något som de aktivt vidmakthåller." (Applebaum 2015, 4.) Inom vithetsstudier tänker man generellt att vita människor sällan hanterar det särskilt bra när de möts av argument som påtalar deras rasism. Vit "[i]lska, tårar och förvirring följer ofta på även de mest grundläggande diskussioner" om vit dominans, konstaterar Sarita Srivastava (2005, 29). Dylika aggressiva reaktioner av "vit skuld" anses inte bara vara irriterande "eftersom de handlar om för mycket självupptaget gnäll", utan också som politiskt farliga "eftersom de hindrar människor från att aktivt arbeta mot [...] rasism" (Linke 2021, 169).

Inom vithetsforskning uppfattas vita människor försöka engagera sig i olika strategier för att på ett eller annat sätt rädda sin vithet från dess immanenta rasism, i stället för att inse fakta och anpassa sig därefter. Dessa försök har kallats "förlösningsfantasier" (Roman 1997, 274), "rörelser mot oskuld" (*moves to innocence*) (Tuck & Yang 2012, efter Janet Mawhinney), eller en slags påtvingad "suture-ring" (ordet för tankarna till ett kirurgiskt ingrepp) av vad som ses som en onormal "infektion" (Yancy 2015, xv) av de föreställt fredliga, annars rådande rasifierade förhållandena. Dessa ord beskriver vad som ses som fantasma, det vill säga försök av vita människor att "försona [rasistisk] skuld och delaktighet och rädda [sin] framtid" (Tuck & Yang 2012, 3); ett försök att både ha kakan (vitheten) och äta den (stå utanför systemet av vit övermakt). Audrey Thompson kallar denna dröm om "oproblematisk [rasifierad] solidaritet" mellan vita och icke-vita för den önskan att vara (eller ses som) en "vän av icke-vita människor" (Thompson 2003, 10), en vit person som på något sätt "ok:ats" av icke-vita.

"Men jag tror också att [tänka på vithet] är liksom infekterat av en hel del ångest", säger en av de intervjuade. Det finns väldigt många människor, menar hon, som "har ansträngt sig för att vara 'bra', att vara *the good guys*". Det här, säger hon, blir ofta ett offentligt självspåkande, där människor bekänner sitt privilegium och på något sätt ber om försoning av de föreställda andra. Den vita ångesten kan också leda till "den där typen av enorm upprördhet, man är liksom patosupprörd över rasism", menar hon. Samtidigt kan ens antirasism även bli ett identitetsdrag bland många andra: För en del "vita feminister" har det blivit en slags "*basic*" del av ett allmänt "progressivt" personlighetspaket att vara "antirasist": "Du är antirasist, antikapitalist, antimiljöförstöring, och allt har liksom blivit *lite samma sak*."

Jag föreslår alltså att det vitmedvetna subjektet, som konstrueras genom tillgången till kritiska vithetsdiskussioner, inte kännetecknas enbart av att *vet* sin vithet och dess inneboende koppling till vit övermakt; det kännetecknas också av att *vet* sin oförmåga att personligen kunna nå någon form av slut på sin rasifierade kompromettering. Det vitmedvetna subjektet *vet* alltså att det inte finns någon kurs eller process som en vit människa kan följa för att komma utanför strukturell rasism. I stället *vet* hen att en tro på en sådan process i sig kan förstås som en rasistisk fantasi, en sorts kvarleva av epistemisk upplysningsegoism. Det senare har uttryckts av exempelvis Yancy, som menar att föreställt "välmenande" vita människor "antar att processen med att fastställa gränserna för ens vita rasism garanteras av ett 'allvetande' medvetande som är kapabelt att så att säga skala bort olika nivåer av internaliserad rasism och till slut upptäcka en icke-rasistisk, oskyldig kärna av vithet" (Yancy 2014, 12). Vitmedvetenhet kännetecknas i stället av ett hyperreflexivt fokus på den oändliga och i sista hand alltid misslyckade karaktären av vit antirasistisk reflektion. För att alltså klassas som vitmedvetet, bör det vita subjektet inte bara kunna diskutera och kritisera sin vithet, utan även kritisera denna kritik (och så vidare). Det vitmedvetna subjektet *vet* att "även moralen hos den vita kritiker av vithet måste rannsakas för sina vita [tanke]sätt" [*must be interrogated for whitely ways*] (Applebaum 2015, 5).

Jag frågar en av de intervjuade vad hon tycker om att bli ombedd att ställa upp på en intervju om vithet år 2022. Hon säger att hon ryser vid tanken på att ombes "tala 'som en vit person'". Det påminner henne om den pinsamhet man känner när folk säger att man borde lyssna mer på vad män tycker om feminism. Män och vita människor hörs ju redan hela tiden, säger hon.

"Men det är omöjligt att inte vara problematisk", säger en annan. "Ibland", skämtar hon, "önskar jag att jag bara kunde vara en *problematic fave* [problematisk favorit; slangord för en kändis man gillar trots hens problematik]".

"Abstrakt" kunskap?

En av de intervjuade funderar: "Min förståelse av rasism – strukturell rasism – är väldigt amerikansk, måste jag säga. Eller så kan man säga att jag vet en del om hur rasism fungerar i USA, men är inte så medveten om hur det fungerar här [i Finland]. Vilket ju är konstigt med tanke på att jag bor här och är uppvuxen här. [...] Det är otroligt hur lite man kan veta om saker i sin närmiljö om man inte är intresserad av dem."

"Det finns en *slående* diskrepans mellan att prata om antirasism eller om vithet på det här teoretiska sättet och att faktiskt umgås med människor som ser annorlunda ut än en själv", säger en annan av kvinnorna med eftertryck. Hon tillägger att det också handlar väldigt mycket om klass: Alla hennes icke-vita vänner är akademiker, liksom hon själv. Det är väldigt svårt att ta sig ur bubblan. "Samtidigt", skrattar hon, "skulle det vara lite skumt att gå ut och trakassera främlingar med tanken att 'Jag ska hitta vänner som ser annorlunda ut än mig!'"

Jag konstaterade tidigare att den form av vitmedvetenhet som påtalas i detta kapitel kan förstås som något som utvecklas parallellt med en exponentiell tillväxt av kritisk vithetslitteratur, såväl akademisk som populär. Intressant nog innehåller sådan litteratur även i sig en kritik av vita människors beroende av (denna) litteratur – med andra ord den boklärd eller abstrakta karaktären av vit kunskap kring rasifiering: "Det är mycket lättare", påpekar

[Troy] Richardson och [Sofia] Villenas, att läsa en roman av Toni Morrison än att 'ta steget utanför de trygga utrymmena där [vita] styr engagemangets villkor' och möta riktiga människor som 'livs levande säger emot en'" [*who talk back in the flesh*] (Thompson 2003, 14). Antirasistiskt intresserade vita människor kan alltså tänkas känna till och gilla icke-vita människor mer i teorin än som levande människor, något som är en fortsättning på en lång tradition. Exempelvis hävdar Thompson att sättet som vita akademiker i dag citerar icke-vita forskare är ett nytt sätt för vita människor att säga att "några av mina bästa vänner är svarta": "I dag ses det inte längre som sofistikerat att säga 'Min goda vän, Gloria Anzaldua, som är Chicana [mexikanamerikansk självvald identitet], säger att ...' [...] men att citera dessa forskares publikationer i vårt arbete räknas [nog]." (Thompson 2003, 13.) På grund av en rasifierat segregerad livsstil blir icke-vita röster i utrymmen där vita människor känner sig trygga (som universitet) särskilt tilltalande för och fetischiserade av vita människor. Till exempel konstaterar Srivastava att för vita människor är den feministiska "antirasistiska konsulten [...] [b]åde gudinna och gudasänd [som] verkar inspirera till en känslomässig och religiös vördnad som skulle passa en andlig ledare" (Srivastava 2005, 55). På liknande sätt beskriver de feministiska forskarna Marta Cuesta och Diana Mulinari en genuskonferens full av vita svenskar som lyssnar på en icke-vit antirasistisk forskare som "värre än en katolsk mässa" (*worse than a catholic mass*) (Cuesta & Mulinari 2018, 987). Ett vitmedvetet subjekt ska alltså inte bara läsa "rätt" litteratur och delta i "rätt" diskussioner, utan även aktivt ifrågasätta sin relation till och sitt beroende av sådana texter.

Den boklärdade eller icke-personliga karaktären av vit antirasistisk kunskap väcker alltså frågan om vem eller vad den huvudsakligen är till för. Kritisk vithetsforskning noterar att problemet med att sträva efter moralisk godhet eller rättfärdighet kvarstår även bland antirasistiskt engagerade vita subjekt. Vi såg tidigare att forskning som fokuserar på vit förnekelse pekar på hur självuppfattat goda vita personer intygar sin rasifierade oskuld, för att försöka övertyga sig själva eller andra om att de inte "är rasister". Men i en kontext av strävan mot vit medvetenhet förkastas tanken om att "inte vara

rasist" som naiv eller skadlig. Då kan en ny dualism i stället utvecklas – "kunskap kontra okunnighet, den antirasistiska feministen kontra andra oupplysta feminister" (Srivastava 2005, 53). Om man inte längre kan hävda att någon är moraliskt god på grund av att hen "inte är rasist", kan ett vitt subjekt i stället försöka höja sin (skenbara) status genom att göra anspråk på en mer "avancerad förståelse" av rasism än den som innehas av andra (s.a.s. sämre) vita. Srivastava menar att de vita hon studerat tenderade att "känna sig bättre" (angående sig själva) efter att de på något sätt konfronterat sina rasistiska hjärnspöken. Denna koppling till att "känna sig bättre", hävdar Srivastava, fortsätter att driva vad som kan beskrivas som frälsnings- eller frälsarliknande, vitcentrerade argument för vit antirasism (Srivastava 2005, 53–54). Även Thompson påpekar att antirasism inte ska framställas som något "bra", eftersom "den moraliska inramningen som belönar vita för att vara antirasistiska är parasitisk på rasismen som den är avsedd att utmana" (Thompson 2003, 7). I en kontext där vita belönas (moraliskt) för att de tänker på sin rasism, blir det vita engagemanget i så kallad antirasism lätt enbart en satsning på vad Srivastava kallar en "moralisk identitet". Srivastava utgår här från Sherryl Kleinman (1996), som "använder termen moralisk identitet för att referera till 'en identitet som människor förser med moralisk betydelse; vår tro på oss själva som goda människor hänger på om vi tror att våra handlingar och reaktioner är förenliga med den identiteten'" (Srivastava 2005, 39).

Jag frågar en av de intervjuade om vitheten i hennes livssituation. Hon säger att hon hellre skulle gå vidare till något annat och mindre uppenbart; i intervjudiskussionen känner hon att det helt enkelt skulle vara "woke-poserande" att dra mera uppmärksamhet till sin vithet.

Antagandet om godhet i form av antirasistisk kunskap kan inte heller, noterar forskare, enbart ses som en individuell moralisk sak (en strävan efter att känna sig bättre inför sig själv), utan även som en form av samlande av intellektuellt eller socialt kapital inom vissa progressiva kretsar. Detta så kallade mjuka kapital kan sedan potentiellt (av vissa) omvandlas till hårdare kapitalformer, såsom förvärvsarbete och expertstatus. Inom ett rasistiskt sam-

hällssystem är en sådan möjlig omvandling av kapital ojämlikt tillgänglig för olika människor, vilket än en gång gynnar vita. Denna tendens har påpekats exempelvis inom feministisk aktivism och universitetsvärlden. Srivastava (2005) och Thompson (2003) vill fästa uppmärksamhet vid hur formbar vit feminism är. Flexibiliteten gör det möjligt för vit feminism att införliva en kritik av sig själv på sätt som ändå inte egentligen uppluckrar vithetens centralitet. Alltså kan vita antirasistiska feminister skapa sig själva som en sorts självutnämnd avantgarde. "[A]tt studera vithetens verktyg" blir för dessa människor något som ger dem "sätt att ytterligare utnyttja [sina] vita privilegier" (Thompson 2003, 16). Indigenous Studies-forskarna Eve Tuck och K. Wayne Yang hävdar att vita "kolonist-forskare" (*settler researchers*) delvis refererar till vad de uppfattar som lämpligt subalternna röster för att låta bra, och delvis – värre – för att ompaketera dessa på sätt som i slutändan syftar till att visa den intellektuella överlägsenheten i sin egen vita forskning: "Med sitt kritiska hökögga ser ['nybyggaren', kolonisten] återigen kritiken bättre än någon annan och ser världen från en mera upphöjd position." (Tuck & Yang 2012, 16.)

En av de intervjuade säger att ett mycket synligt stöd till Black Lives Matters-rörelsen i Finland var "ett sätt för vissa vita människor [...] att positionera sig som 'goda vita'". Detta, menar hon, var inte nödvändigtvis alltigenom dåligt, men man måste vara medveten om att de vita kanske inte visar sitt stöd utan att ha vissa (kanske oartikulerade) baktankar.

"Det är intressant", säger hon vidare, "att fundera på var gränser går" för att något plötsligt blir "värt" att diskutera inom vit "mainstream". Man måste fråga sig vems berättelser det är som blir centrerade: "Man måste fråga vem [som] gör karriär på det här?"

Implikationer för (anti)rasistiska framtider

En av kvinnorna jag intervjuade funderar: "Jag menar ... Det måste väl vara en positiv sak, eller hur, om vita människor blir mer medvetna om sin vithet?". Efter en kort paus skrattar hon: "Nä, nä ... Det låter *inte* rätt! [...] Det påminner mig om de där oändliga små

politiska infografikerna som alla delade på Instagram sommaren 2020. De som bara gick runt och runt i samma 'vänsterutrymme', eller *whatever*. Men å andra sidan ... antar jag att det ändå kan leda till att antirasism blir mer utbrett? Att människor skulle bli mer medvetna om rasifiering och vita normer." På engelska tillägger hon: "*That's the conundrum, I guess.*"

I början av detta kapitel noterade jag att så kallad *tillräcklig* vit medvetandehöjning kan tolkas som något som innehar en radikal potential. Detta eftersom en sådan nivå av medvetenhet skulle innebära en verklig demontering – eller snarare utplåning – av vithet. Enligt Mills klassiska definition var "vit övermakt" det "namnlösa politiska system som har format den moderna världen till vad den är i dag" (Mills 1997, 1). I dag kan det knappast kallas namnlöst. Trots benämningen eller nämnandet kvarstår rasifieringars sociala verklighet; våra kroppar är inte våra egna. Inverkan av en "benämning av" eller "medvetenhet om" vithet kan alltså ses som diskutabel i bästa fall. I vilken riktning bär diskussionen då? Inom litteraturen kan man hitta två slag av vidareutveckling; den ena fokuserar på bristfällig men *utåtriktad* handling, den andra verkar ha ett fokus på att stanna (och leva?) med ett så att säga misslyckat jag. I min tolkning av vitmedvetenhet ser jag det vitmedvetna subjektet som pendlande mellan dessa två diskussioner.

Inom en del antirasistiska studier leder desillusionen kring en ständigt ökande cirkulär medvetenhet till en ökad betoning på konkret handling. Antirasism förstås då som ett tillstånd av kontinuerligt *görande*, inte något man bara kan (påstå sig) vara eller identifiera sig som. Till exempel skriver Thompson att "[i] sig är antirasism inte problemet; problemet ligger i den agenda som [ordet] ofta döljer, nämligen vita akademikers önskan om en oproblematisk solidaritet med icke-vita människor – människor med andra typer av antirasistiska åtaganden" (Thompson 2003, 10). Sålunda gör beskrivningar som "att omfamna 'antirasist' det möjligt för [bekymrade vita] att återinföra den otillåtna universalismen av [ordet] 'feminist' under sken av en icke-vitcentrerad solidaritet: om inte vi alla helt enkelt kan kalla oss själva 'feminister', kan vi åtminstone alla kalla oss 'antirasistiska feminister'" (Thompson 2003, 10). Yancy, som beto-

när behovet av en utåtriktad rörelse, skriver att "antirasistiska" vita människor "har kommit att tro att sökandet efter en själv handlar om ett introspektivt projekt. Ändå överskrider det vita jaget som de är på jakt efter introspektion; de facto har detta karaktären av att vara 'där borta'" (Yancy 2015, xxiii). Jaget finns alltså socialt.

Vita kan inte enbart "anta att [rasifierat] ansvar börjar och slutar med en medvetenhet om privilegier" (Applebaum 2015, 5), utan "[v]ad som följer av detta ansvar är [en] skyldighet att 'göra något' åt orättvisa strukturer [...]" (Kuokkanen 2022, 303). Vad detta "något" uppfattas vara varierar från forskare till forskare, men inkluderar vanligtvis "obekväma uppgifter" som "att ge upp mark eller makt eller privilegier" (Tuck & Yang 2012, 19, 21). Detta arbete, hävdar forskare som Thompson, måste sedan göras ordentligt (hela vägen), så att man faktiskt gör mer nytta än skada: "Isabel, en vit student som visade en sofistikerad intellektuell förståelse för vithetsteori, berättade för sina klasskamrater att hon måste vara ärlig: Hon kunde inte vara rasförrädare om det innebar att hon skulle äventyra sina chanser att bli professor. Även om hon stoltserade över sin intellektuella antirasism och ansåg sig vara en vän av icke-vita [*friend of people of color*], hade hon planerat att spela det akademiska spelet på det vita sättet. Sådan 'halvhet', som abolitionisterna kallade det, skapar farliga allierade." (Thompson 2003, 16.) Denna handlingsfokuserade ståndpunkt kan förstås som en form av kritik av en sorts teoreticism (dvs. tanken om att en korrekt teori skulle möjliggöra eller vara en förutsättning för korrekt praktik) som kan ses som "spökande" (för att låna Sudenkaarne & Blell 2021) inom vita engagemang med rasism.

En av de intervjuade säger att när hon som ung studerade genusvetenskap ansågs "ord" vara väldigt viktiga. "Postmodernism, du vet", säger hon, det handlade om "att förändra världen genom att förändra orden". Nu upplever hon att det feministiska tänkandet – inklusive hennes eget – har rört sig bortåt från detta. Folk tycks ha insett (återigen?) att "det egentligen är de materiella omständigheterna som är det viktigaste".

Tänkare som Yancy anser att man måste stanna i det obekväma när det kommer till vad som sker med vita jagbilder i ett vitmed-

vetet tillstånd. Han talar om en nödvändig livslång kris för vita (Yancy 2014). I en annan text kallar Yancy detta för ett tillstånd av "att vara osuturerad" eller o(hop)sydd. Detta betyder "inte enbart att man är öppen för att bli sårad, utan också att man odlar praktiken att stanna kvar *med det öppna såret*, att dröja kvar hos smärtan i *själva öppningen*, snittet, så att säga". Vitt ansvar, hävdar Yancy med en hänvisning till Butler, innebär "en slags död" (Yancy 2015, xvii, xxv). Men även denna "död" riktar sig utåt, bort från det vita jaget. Om "förslaget att antirasistisk feministisk förändring syftar till en transformation av jaget" formar ett akademiskt "dödläge" är lösningen på detta "politisk analys och [utåtriktad] handling" (Srivastava 2005, 31, 58).

En annan av kvinnorna säger att hon funderade på vad hon skulle kalla sig innan intervjun. "Jag skulle kalla mig antirasist och feminist. Jag skulle inte kalla mig själv aktivist. Jag vet inte om jag gör tillräckligt. Och jag är lite osäker på vad man ska göra för att få kalla sig aktivist."

En tredje säger att hon tycker att det är problematiskt att många människor och organisationer – till exempel universitetsinstitutioner – kan kalla sig feministiska eller antirasistiska, utan att egentligen reflektera över vad detta kräver. Att påstå sig vara något, säger hon, kan helt enkelt vara ett sätt att ge sig själv en oförtjänt frihet. Samtidigt känner hon att hon kanske borde vara bättre på att kalla sig "feminist" eller "antirasist", eftersom det skulle innebära ett anspråk på att ansluta sig till en viss yttre värderingsram. "Det betyder att du gör dig öppen för människor som ställer krav på dig." Om någon påstår sig vara något kan det alltså i bästa fall betyda att personen blir ansvarig för att leva upp till standarderna för detta påstående.

Det är värt att notera att frågan om moral inte alls automatiskt försvinner för att fokus flyttas mot handling. Handling kan i stället få ett moraliskt företräde i jämförelse med (ett förmodat icke- eller betydligt mindre aktivt tillstånd av) tänkande. Det vitmedvetna jaget visar sin medvetenhet genom att kunna delta i diskussionen som gör en skillnad mellan den aktiva och lyckade aktivisten och den föreställt passiva och misslyckade icke-aktivisten. Men sam-

tidigt kan det vitmedvetna subjektet också påpeka oklarheten i distinktionen. Som i citatet ovan kan det vara ett steg mot att hålla sig ansvarig för att *göra* när man hävdar sig *vara* något, i ett sammanhang av social medvetenhet.

Finländska egendomligheter?

Liksom andra forskare inom vithetsforskning hävdar jag att vithet måste studeras i de tider och på de platser den förekommer. Här bygger jag bland annat på Marja Peltola och Ann Phoenix (2022) som, med utgångspunkt i France Twine och Charles Gallagher, diskuterar den "tredje vågen" av vithetsstudier som betonar de "lokalt specifika sätten på vilka vithet som en form av makt definieras, distribueras, utförs, kontrolleras och återuppträffas" (Twine & Gallagher 2008, 5). "Studier som kännetecknar denna tredje våg", skriver Peltola och Phoenix, "fokuserar på institutionella och ideologiska praktiker som upprätthåller vita privilegier, hur mycket de än utmanas, och visar att diskurser om vithet är flexibla och skiftande för att anpassa sig till utmaningar och förbli dominerande. Vithetens flexibilitet [...] är central för dess normalisering" (Peltola & Phoenix 2022, 105). Enligt denna logik kan tillväxten av finländsk vitmedveten vithet under 2020-talet läsas som ett särskilt exempel på en sådan "flexibilitet".

Vitmedvetenhet som analytiskt begrepp måste alltså ses i relation till särdragen hos den historiska och aktuella oron kring vithet i Finland (se t.ex. Hoegaerts et al. 2022). Keskinen skriver att "[för] en nation som Finland, som hade en prekär ställning i förhållande till [den geopolitiska] öst-västklyftan och raskategoriseringarna, har tydliga gränsdragningar mot de rasifierade 'andra' varit ett viktigt sätt att visa tillhörighet till väst" (Keskinen 2018, 158; se även Harju & Oinas, kap. 2). Om så är fallet kommer detta, enligt min tolkning, att få följder för vita finländares relation till vitmedveten jagbildning. Vitmedvetenhet som en tillgänglig subjektposition kan ha en grund i Finland, eftersom den tillåter ängsliga vita (dvs. människor som är oroliga för att inte vara "tillräckligt" vita) att (kanske omedvetet) göra anspråk på en till synes *säker* delaktighet i vithet – även om vithet här omformas till något våldsamt och vitheten som sådan

inte ytligt sett är eftersträvansvärd. Som vi sett i denna text rör sig mycket av den cirkulerande vitmedvetna diskursen från en anglosfärisk (och därmed tryggt "västerländsk") kontext. Att i Finland använda den för att beskriva sig själv kan därför läsas som ett (bland många) sätt på vilket aspirerande finländska subjekt skapas som vita, västerländska och (intellektuellt) avancerade. Detta betyder självklart inte att finländsk kritisk vithetsforskning på något sätt skulle ha fel, utan enbart att den kan få något oväntade följder. En liknande tendens kan noteras i Kingumets och Sippolas forskning om estnisk migration till Finland. Medan migranter numeriskt sett rör sig från ett mer homogent (s.a.s. fenotypiskt) vitt Estland till ett något mer "mångkulturellt" (Kingumets & Sippola 2022, 165) (dvs. optiskt mindre vitt) Helsingfors, verkar de studerade bli något mer medvetna om sig själva som rasifierade, vita (eller mot vithet strävande) subjekt. Att flytta geopolitiskt västerut innebär att få tillgång till ett mer nyanserat språk om vithet. Enligt mig kan även det motsatta stämma: Att få tillgång till ett mera nyanserat språk genom vilket man kan tala om (sin) vithet, bidrar till att man kan göra större anspråk på vit västerländskhet.

Denna läsning av vitmedvetenhet som en potentiell del av vita aspirationsstrategier är naturligtvis inte avsedd att beskriva de medvetna (eller ens omedvetna) ambitionerna hos någon enskild vit vitmedveten finländsk individ. Människors politiska motiv är komplexa och varierande. Dock sker vithet (inklusive kritik av vithet) inom sociala och historiska sammanhang, vilket gör att undertexter av vit osäkerhet inte ska ignoreras. Leonardo hävdar att vithet (bland annat) kan beskrivas som att ha "en nedärvd känsla av historia som tillhör dem, snarare än tas ifrån dem" (Leonardo 2004, 149). Såsom många historiker och sociologer noterat har Finland och det finländska länge definierats negativt genom en (verklig eller inbillad) känsla av att ha blivit invaderat, plundrat och allmänt utsatt av andra. Detta betyder att förståelsen av sig själv som vit i dagens läge kan bidra till flera saker samtidigt. Vitmedvetenhet kan få en att utmana en rasifieringsmässigt oskyldigförklarad historia (eller historielöshet) på potentiellt antirasistiska sätt, men jag hävdar att det också kan erbjuda en behaglig eller lustfylld möjlig-

het att få förstå sig själv som historisk aktör (även om detta aktörskap i sig har varit något negativt för de flesta andra).

*

En av de intervjuade funderar på vad det betyder att säga att hennes barndom "var väldigt vitt", och att hon inte reflekterade över det då. Samtidigt säger hon att hennes liv ju i dag också är väldigt vitt, även om hon nu reflekterar över det. Finns det alltså någon skillnad mellan dessa två tillstånd av vithet, undrar hon.

I kapitlet har jag argumenterat för behovet av att inkludera *vitmedvetenhet* som en form av vitt varande i studier om rasifiering och rasism i dagens Finland. Jag har föreslagit en förståelse av ett vitmedvetet subjekt som skapar sig självt i direkt motsats till det vitförnekande vita subjektet som tidigare diskuterats mycket inom finländsk och internationell forskning. I tidigare paradigm som till exempel "mångkulturalism" (Hage 1998) har de självutnämnt goda vita "positionera[t] sig utanför, och är oberörda av, rasism" (Peltola & Phoenix 2022, 117). De vitmedvetna vita positionerar däremot sig själva som inuti och allvarligt komprometterade av rasism. I det finländska "oskuld"-paradigmet har rasism "blivit förknippad med ett visst högerpartis [Sannfinländarnas] anhängare". Dessa har "föreställts som okunniga," och rasism har kategoriserats som något som tillhör "den gruppen i stället för att [förstås som] mer genomgripande och strukturell" (Sudenkaarne & Blell 2021, 329). I den vitmedvetna uppfattningen är rasism en del av alla vita.

Eftersom "vitheten förändras över tid och rum och inte på något sätt är av en transhistorisk essens" (Frankenberg 1993, 236), menar jag att den alltjämt växande akademiska vithetslitteraturen måste fundera på hur den – i sig själv eller som en indirekt inspiration för populära diskussioner – formar repertoaren av möjliga vita identiteter och subjektiviteter. För trettio år sedan noterade Frankenberg att "omfånget av möjliga sätt att leva vithet, för en enskild vit [person] i en viss tid och på en viss plats, avgränsas av rasismens relationer i det ögonblicket och på den platsen" (Frankenberg 1993, 236). Subjektskapande – och våra föreställningar om eventuellt rela-

terat politiskt motstånd – formas av en given tids diskurser (Laclau & Mouffe 1985). Det gäller också vithet.

Med utgångspunkt i tidigare forskning har vitmedvetenhet i detta kapitel diskuterats både som en antirasistisk möjlighet (dvs. som en väg mot större ansvarsskyldighet och handling) och som något som alltid riskerar att resultera i ytterligare centrerung av vithet. Jag har hävdad att en uttalad betoning av denna problematiska dualitet och den hyperreflexiva kunskapen att vidareutveckla nivåer av (meta)kritik i sig är en central del av vitmedvetet subjektskapande. Ett vitt subjekt som detta *vet* att vithet ständigt "snärjer" och "lägger sig i bakhåll" för vita människor så att vitheten hittar sätt att dölja sig "även när man försöker göra ärliga försök att motarbeta den" (Applebaum 2015, 11, efter George Yancy). Livet som ett vitmedvetet subjekt är, som jag förstår det, alltså ett "oroligt och diskontinuerligt tillstånd" (Srivastava 2005, 51). Att enbart känna till hur man uttrycker eller bekänner sin vithet är i sig inte vitmedvetenhet. Det sanna vitmedvetna subjektet markerar också en skillnad från det misslyckade genom en kritisk diskussion av sin egen explicita bristfällighet.

Jag har poängterat att vithetsdiskursen cirkulerar på ojämna sätt, där de mest synliga och antaget mest avancerade texterna har sitt ursprung i anglosfären, särskilt i Nordamerika. Dessa diskurser anammas, anpassas och tänks sedan delvis om i (något självutnämnda) "perifera" sammanhang som Finland. På grund av den långa historien av vit strävan (strävan efter att få anses vit) och en underliggande rädsla för att inte vara tillräckligt vit i Finland, har jag noterat att vitmedvetenhet i denna kontext också kan ses som en *följd av* och inte enbart ett brott med tidigare vithetsdiskurser. Att det vita subjektet/samhället använder (för sig själv) ny vithetsforskning för att förstå eller skapa sig själv kan också tolkas som ett försök att vidare etablera sig som vit. Enligt min tolkning kan denna process vara helt oavsiktlig för den vita individen.

LITTERATUR

- Ahmed, Sara 2004, "Declarations of Whiteness: The Non-Performativity of AntiRacism", *Borderlands* 3, nr 2, http://www.borderlands.net.au/vol3no2_2004/ahmed_declarations.htm (hämtad 21.11.2024).
- Aminkeng Atabong, Alemanji & Minna Seikkula 2018, "What, Why and How Do We Do What We Do?", Alemanji Aminkeng Atabong (ed.), *Antiracism Education In and Out of Schools*, Cham: Palgrave Macmillan, s. 171–193.
- Anzaldúa, Gloria 1990, "Hacienda caras, una entrada", AnaLouise Keating (ed.), *The Gloria Anzaldúa Reader*, Durham: Duke University Press, s. 124–139.
- Applebaum, Barbara 2015, "Flipping the Scripts ... And Still a Problem", George Yancy (ed.), *White Self-Criticality Beyond Anti-racism. How Does It Feel to Be a White Problem?*, Lanham: Lexington Books.
- Cuesta, Marta & Diana Mulinari 2018, "The bodies of others in Swedish feminism", *Gender, Place & Culture* 25, nr 7, s. 978–993.
- Dahl, Ulrika 2021, "Nordic Academic Feminism and Whiteness as Epistemic Habit", Suvi Keskinen, Pauline Stoltz & Diana Mulinari (eds.), *Feminisms in the Nordic Region*, London: Palgrave Macmillan, s. 113–133.
- DiAngelo, Robin 2018, *White Fragility. Why It's so Hard for White People to Talk About Racism*, Boston: Beacon Press.
- Duong-Pedica, Anaïs 2018, "On the use of 'zero tolerance': Institutional responses to discrimination based on gender and race in Finnish universities", på bloggen Raster.fi, Rasisminvastainen tutkijaverkosto, Anti-Racist Research Network, <https://raster.fi/2018/08/06/on-the-use-of-zero-tolerance-institutional-responses-to-discrimination-based-on-gender-and-race-in-finnish-universities/> (hämtad 10.1.2023).
- Dyer, Richard 1997, *White*, London: Routledge.
- Frankenberg, Ruth 1993, *White Women, Race Matters*, New York: Routledge.
- Hage, Ghasan 1998, *White Nation. Fantasies of White Supremacy in a Multicultural Society*, London: Routledge.
- Hoegaerts, Josephine et al. (eds.) 2022, *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, Helsinki: Helsinki University Press.
- Hübinette, Tobias & Catrin Lundström 2014, "Three phases of hegemonic whiteness: understanding racial temporalities in Sweden," *Social Identities* 20, nr 6, s. 423–437.
- Kemiläinen, Aira (toim.) 1985, *Mongoleja vai germaaneja? Rotuteorioiden suomalaiset*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Keskinen, Suvi 2012, "Limits to Speech? The Racialised Politics of Gendered Violence in Denmark and Finland", *Journal of Intercultural Studies* 33, nr 3, s. 261–274.
- Keskinen, Suvi 2014, "Re-constructing the peaceful nation: negotiating meanings of whiteness, immigration and Islam after a shopping mall shooting", *Social Identities* 20, nr 6, s. 471–485.
- Keskinen, Suvi 2018, "The 'crisis' of white hegemony, neonationalist femininities and antiracist feminism", *Women's Studies International Forum* 68, nr May–June, s. 157–163.

- Keskinen, Suvi 2019, "Intra-Nordic Differences, Colonial/Racial Histories, and National Narratives: Rewriting Finnish History", *Scandinavian Studies* 91, nr 1–2, s. 163–181.
- Keskinen, Suvi 2022, "Afterword: Re-Narrating Finnish Histories and Searching for the Politics of Hope", Josephine Hoegaerts et al. (eds.), *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, Helsinki: Helsinki University Press, s. 345–352.
- Keskinen, Suvi et al. (eds.) 2009, *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, London: Routledge.
- Keskinen, Suvi, Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.) 2021, *Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja kolonialisuus Suomessa*, Helsinki: Gaudeamus.
- Keskinen, Suvi, Pauline Stoltz & Diana Mulinari (eds.) 2021, *Feminisms in the Nordic Region*, London: Palgrave Macmillan.
- Kingumets, Jaana & Markku Sippola 2022, "Discursive Constructions of Whiteness, NonWhite Cultural Others and Allies in Facebook Conversations of Estonians in Finland", Josephine Hoegaerts et al. (eds.), *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, Helsinki: Helsinki University Press, s. 153–178.
- Kleinman, Sheryl 1996, *Opposing Ambitions. Gender and Identity in an Alternative Organization*, Chicago: University of Chicago Press.
- Krivosos, Daria 2018, "Claims to Whiteness: Young Unemployed Russian-Speakers' Declassificatory Struggles in Finland", *The Sociological Review* 66, nr 6, s. 1145–1160.
- Krivosos, Daria 2020, "Swedish surnames, British accents: passing among post-Soviet migrants in Helsinki", *Ethnic and Racial Studies* 43, nr 16, s. 388–406.
- Kuokkanen, Rauna 2022, "All I See Is White: The Colonial Problem in Finland", Josephine Hoegaerts et al. (eds.), *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, Helsinki: Helsinki University Press, s. 291–314.
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe 1985, *Hegemony and Socialist Strategy*, London: Verso.
- Leonardo, Zeus 2004, "The Color of Supremacy: Beyond the Discourse of 'White Privilege'", *Educational Philosophy and Theory* 36, nr 2, s. 137–152.
- Linke, Kai 2021, *Good White Queers*, Bielefeld: Transcript Verlag.
- Loftsdóttir, Kristín & Lars Jensen 2016, *Whiteness and Postcolonialism in the Nordic Region*, London: Routledge.
- McIntosh, Peggy 1989, "White Privilege: Unpacking the Invisible Knapsack", *Peace and Freedom* July/August, s. 10–12.
- Mills, Charles 1997, *The Racial Contract*, Ithaca: Cornell University Press.
- Oluo, Ijeoma 2018, *So You Want to Talk About Race?*, New York: Seal Press.
- Peltola, Marja & Ann Phoenix 2022, "Doing Whiteness and Masculinities at School: Finnish 12- to 15-Year-Olds' Narratives on Multiethnicity", Josephine Hoegaerts et al. (eds.), *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, Helsinki: Helsinki University Press, s. 101–127.
- Puuronen, Vesa 2011, *Rasistinen Suomi*, Helsinki: Gaudeamus.
- Rastas, Anna 2005, "Racializing Categorization among Young People in Finland", *Young* 13, nr 2, s. 147–166.
- Rastas, Anna 2019, "The Emergence of Race as a Social Category in Northern Europe", Philomena Essed et al. (eds.), *Relating Worlds of Racism. Dehumanisation, Belonging, and the Normativity of European Whiteness*, New York, NY: Palgrave Macmillan, s. 357–381.

- Rastas, Anna 2020 "Rasismikeskustelu suomalaisissa yliopistoissa", *Tieteessä tapahtuu* 38, nr 2, s. 45–49.
- Roman, Leslie 1997, "Denying (White) Racial Privilege: Redemption Discourses and the Use of Fantasy", Michelle Fine (ed.), *Off White. Readings on Race, Power and Society*, New York: Routledge, s. 270–282.
- Seikkula, Minna 2019, "Affirming or contesting white innocence? Anti-racism frames in grassroots activists' accounts", *Ethnic and Racial Studies* 45, nr 5, s. 789–808.
- Srivastava, Sarita 2005, "'You're calling me a racist?' The moral and emotional regulation of antiracism and feminism", *Signs. Journal of Women in Culture and Society* 31, nr 1, s. 29–62.
- Sudenkaarne, Tiia & Mwenza Blell 2021, "Reproductive justice for the haunted Nordic welfare state: Race, racism, and queer bioethics in Finland", *Bioethics* 36, nr 3, s. 328–335.
- Taavetti, Riikka 2022, "'A Dark Foreign Man': Constructing Invisible Whiteness in Finnish Sexual Autobiographies from the 1990s", Josephine Hoegaerts et al. (eds.), *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, Helsinki: Helsinki University Press, s. 129–152.
- Thompson, Audrey 2003, "Tiffany, friend of people of color: White investments in antiracism", *International Journal of Qualitative Studies in Education* 16, nr 1, s. 7–29.
- Tuck, Eve & K. Wayne Yang 2012, "Decolonization is not a Metaphor", *Decolonization. Indigeneity, Education & Society* 1, nr 1, s. 1–40.
- Twine, France Winddance & Charles Gallagher 2008, "Introduction: The future of whiteness: a map of the 'third wave'", *Ethnic and Racial Studies* 31, nr 1, s. 4–24.
- Urponen, Maija 2010, *Yli kaikkien rajojen. Helsingin olympialaiset ja Armi Kuusela kansainvälistymisen kynnyksellä*, Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuorela, Ulla 2009, "Colonial Complicity: The 'Postcolonial' in a Nordic Context", Suvi Keskinen et al. (eds.), *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, London: Routledge.
- Wekker, Gloria 2016, *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*, Durham: Duke University Press.
- Yancy, George 2014, "Introduction: White Crisis and the Value of Losing One's Way", George Yancy & Maria del Guadalupe Davidson (eds.), *Exploring Race in Predominantly White Classrooms. Scholars of Color Reflect*, New York: Routledge.
- Yancy, George 2015, "Introduction: Un-Sutured", George Yancy (ed.), *White Self-Criticality Beyond Anti-racism. How Does It Feel to Be a White Problem?*, Lanham: Lexington Books.

Elina Laitinen, *Rauha*, 2021. Solexponerat bomullstyg, 113 x 70 cm.

10. SOCIALA TJÄNSTER OCH DIFFERENTIELL INKLUDERING AV MIGRANTER I HELSINGFORSREGIONEN

Valter Sandell-Maury

Punkterad universalism

Syftet med detta kapitel är att undersöka hurdana följder diversifieringen av juridiska statusar bland migranter får ur en socialskyddssynvinkel. Med diversifiering av juridiska statusar syftar jag på en process där migranternas rättsliga ställning (exempelvis asylsökande, internationella studerande, au pairer, säsongsarbetare, personer med uppehållstillstånd för arbetstagare, massflyktingar) i stigande takt blir alltmer varierande och ger olika tillgång till socialt skydd. Behoven av socialt skydd bland migranter försvinner inte genom exkludering av olika grupper från tjänster och förmåner, men däremot kan vägen till det sociala skyddet bli snårigare eller utom räckhåll för dessa grupper. Kapitlet fokuserar på möten mellan professionella och migranter i situationer där tillgången till socialt skydd är prekär, och speciellt på vilka praktiker professionella inom den sociala sektorn har med klienter eller tjänstebrukare med prekär tillgång till välfärdsstatens tjänster och förmåner.

Empiriskt betraktat är forskningen situerad i Helsingforsregionen och fokuserar på sociala organisationer som är verksamma inom tredje sektorn. Frågeställningarna är följande: Hurdana utmaningar orsakar diversifieringen av juridiska statusar bland migranter för tredje sektorns sociala organisationer i Helsingforsregionen? Hur svarar de professionella som är verksamma vid dessa tredje sektorns organisationer på dessa utmaningar?

Kapitlet anknyter till antologins tematik "Svenskfinlands nya konturer" på minst tre sätt. För det första brukar Helsingforsregionen räknas som en del av Svenskfinland. Helsingfors är den stad i Finland som har högst antal svenskspråkiga invånare (ca 36 500 personer 2023), och en del av personerna som flyttar till Helsingfors både från andra länder och från andra regioner väljer att studera svenska (se t.ex. Kosová & Sundbäck 2021; Sjödal, kap. 8). Migration och det svenska i Finland sammanflätas på flera olika sätt i Helsingforsregionen. Exempelvis har Daria Krivonos (2020) visat hur en del ryska migranter i Helsingfors valt att byta ut sitt efternamn till ett svenskspråkigt för att på det sättet "passera som vit och skaffa vitt kapital", en anspelning på tanken om att svenskspråkiga skulle utgöra den verkliga eliten i Helsingfors.

För det andra har en av de fem organisationer som jag gjort intervjuer vid en starkt finlandssvensk profil och finansieras till en avgörande del av finlandssvenska fonder och stiftelser. Denna organisation, som här kallas Ankaret, erbjuder rådgivningstjänster till migranter oavsett vilken juridisk status de har. Inte sällan har klienterna tillfälliga uppehållstillstånd, exempelvis som internationella studerande eller som personer med arbetstillstånd. Det innebär att de inte har omfattande tillgång till socialt skydd eller alla tjänster som personer med permanent uppehållstillstånd ofta har (Könönen 2018). En del av den personal vid Ankaret som intervjuades nämnde explicit att deras arbete med att hjälpa migranter att bygga ett liv i Helsingforsregionen även motiverades av målsättningen att stärka det svenska språkets ställning i Finland, ett tema jag återkommer till i analysen.

För det tredje visar de intervjuade hur det svenska språket har en relevans för en del av de migranter som flyttat till Helsingforsregionen. Till skillnad från beställda utredningar om det svenska språkets relevans för den process som på myndighetsspråk kallas integration (Helander 2015), menar intervjupersonerna i denna studie att en del migranter vill lära sig svenska även för att ha bättre förutsättningar att bygga ett liv i Sverige, ett annat tema jag återkommer till i analysen. Det svenska språket får här betydelse som språngbräda till ett liv i Sverige, inte som ett alternativt sätt att

erhålla språkliga kunskaper för att lättare kunna bygga ett liv i Finland. Kopplingarna mellan detta kapitel och antologins övergripande tema kan med andra ord jämföras med den finlandssvenska modernisten Henry Parlands (1929) uppmuntran till "litet svalkande likgiltighet" som vägledande princip.

Den nordiska välfärdsstaten har beskrivits som universell och jämlik beträffande sociala rättigheter bland både medborgare och icke-medborgare. Den sociala tryggheten i den nordiska välfärdsmodellen beskrivs ofta som bosättningsbaserad. Det ska innebära att tillgången till förmåner och tjänster inom social- och hälsovården inte regleras av medborgarskap, utan alla som bor i landet ska ha jämlik och lika tillgång till välfärdsstatens tjänster och förmåner, varav en del även kan tillhandahållas dem som arbetar. Det centrala för icke-medborgares tillgång till den universella nordiska välfärdsstaten blir således att bemöta de krav som migrationsregleringen ställt på bosättning eller på att klassificeras som arbetstagare (Kalliomaa-Puha 2020). Välfärdsstaten kan med andra ord beskrivas som "hård på utsidan, mjuk på insidan" (Bosniak 2009).

Det finns ändå skäl att nyansera bilden av den bosättningsbaserade välfärdsstaten eftersom alla som bor i Helsingforsregionen inte har jämlik tillgång till välfärdsstatens tjänster och förmåner. För det första har forskning i socialt arbete påvisat att papperslösa migranter, det vill säga migranter som bor i landet utan uppehållstillstånd, endast har marginell tillgång till det sociala skyddsnätet i de nordiska länderna (Repo-Saeed 2020; Karlsen 2021). Papperslösa migranter utgör arketyper vid exkludering av icke-medborgare i den nordiska välfärdsstaten, då exkluderingen är så genomgripande i ljuset av de behov som kan finnas i gruppen. Ofta erbjuder de offentliga sociala tjänsterna i Norden endast stöd i nödsituationer, till exempel mat för dagen och korttidsboende, även om de lokala riktlinjerna mellan olika städer och regioner i Norden varierar. Denna exkludering producerar ytterligare utsatthet inom den nämnda gruppen. Exkluderingen har även lett till att de professionella inom socialsektorn, till exempel socialarbetare, erfarit att de inte har möjlighet att följa de etiska riktlinjerna som skapar villkoren för deras professionella verksamhet med denna grupp (Jönsson 2014).

Begreppet differentiell inkludering har använts för att synliggöra den selektiva inkluderingen av migranter inom ramen för sociala rättigheter (Vosko 2022). Papperslösa migranter är ofta endast marginellt inkluderade, och tillgången till en juridisk status i den nordiska välfärdsstaten garanterar inte tillgång till välfärdstjänster och förmåner i samma utsträckning som medborgare har. Hur denna ojämlika tillgång till välfärd tar sig uttryck i Finland på rättslig nivå har beskrivits i detalj av Jukka Könönen (2018), som visar hur den skiftande juridiska statusen bland migranter i Finland medför en differentierad tillgång till välfärdsstaten. Exempelvis har utstationerade EU-arbetstagare och au pairer inte tillgång till kommunala tjänster, icke-EU/EEA-studerande får arbeta maximalt 25 timmar i veckan och har inte tillgång till Folkpensionsanstaltens (FPA) studiestöd, och personer med arbetstillstånd får inte fritt söka jobb utan måste hållas inom den specifika branschen som uppges i uppehållstillståndet.

En etnografisk forskningsstrategi

Kapitlet baserar sig på kvalitativa intervjuer med professionella (N=11) från fem olika organisationer i Helsingforsregionen, som här kallas Ankaret, Kypin r.f., Östra diakonin, Hälsoröpet och Tak över huvudet. Samtliga organisationer verkar på flera språk, vilket är typiskt för sociala tjänster för migranter. Ankaret administreras på svenska, de övriga på finska. Utöver intervjuerna analyserar jag fältanteckningar som jag producerade i samband med deltagande observationer vid Tak över huvudet under ett par veckors tid. Forskningsmaterialet är insamlat 2023 inom ramen för mina doktorandstudier. De intervjuade är verksamma vid organisationer i tredje sektorn som erbjuder socialt skydd till migranter och andra. Den deltagande observationen gjordes vid en organisation som fokuserar speciellt på frågor om boende och tillgång till grundläggande socialt skydd. Min målsättning är att identifiera preliminära teman och områden beträffande hurdana utmaningar diversifieringen av migranternas juridiska status frammanför organisationer på det sociala området. Snarare än att zooma in på ett specifikt tema eller feno-

men försöker jag synliggöra utmaningarna bredare, vilket i sin tur kan fungera som utgångspunkt för framtida forskning om ämnet.

Forskningsprojektet är kvalitativt och vilar speciellt på den etnografiska metoden. Intervjuerna har i första hand ägt rum vid de organisationer där forskningsdeltagarna är verksamma. Intervjuerna är semistrukturerade, vilket innebär att det fanns ett på förhand definierat frågebatteri som intervjuerna utgick från (Ballinas 2018). Frågorna handlade om hurdana utmaningar med anknytning till diversifieringen av juridiska statusar bland migranter intervjupersonen mött i den sociala verksamheten, och hur personen gjort för att bemöta och tackla dessa utmaningar. Som Geoffrey Walford (2018) påpekar kan intervjuer ändå innehålla element från flera olika typer av forskningsintervjuer. Intervjupersonerna gavs bred möjlighet att påverka och styra diskussionen, vilket stundvis gav intervjun ett löst strukturerat eller fritt format. Att ge intervjupersonerna möjlighet att styra intervjusituationen visade sig vara ett viktigt metodologiskt val, eftersom intervjupersonerna då kunde ta upp teman och områden som hade en mindre framträdande roll i den på förhand definierade intervjuguiden.

Forskare som Karen O'Reilly (2009) har föreslagit att etnografer kan använda både semistrukturerade intervjuer och strukturerade, där frågorna är mer strikt definierade på förhand, men att dessa ändå ska betraktas som sekundära verktyg som används i en kontext av deltagande observation där förtroende och relationer byggs över tid. Materialet som analyseras i detta kapitel har samlats in under två veckor av deltagande observation på en organisation i Helsingfors. Forskningsstrategin har varit att "skugga" en professionell på verksamhetsstället, en metod som beskrivits lämpa sig väl för forskning i socialt arbete (Ferguson 2014).

Att skugga innebär att följa den professionella i hans dagliga praktik för att få insyn i de alldagliga praktikerna (Czarniawska 2007), som i detta fall speciellt präglats av möten mellan professionella och klienterna (som personer som vänder sig till organisationen kallas av de som jobbar där). Den deltagande observationen följde en semistrukturerad observationsguide och var fokuserad på hurdana utmaningar forskningspersonerna möter med kopp-

ling till diversifieringen av juridiska statusar hos migranter och hur de svarar på dessa. Materialet från den deltagande observationen består av anteckningar gjorda för hand som senare skrivits ner elektroniskt.

Etik som kontinuerlig process

Kapitlet är en del av min doktorsavhandling i socialt arbete vid Malmö universitet. Eftersom doktorandprojektet var förlagt vid ett svenskt universitet genomgick det en etikprövning av Etikprövningsmyndigheten i Sverige. Vidare har projektet låtit sig lotsas av den form av *etik som process* som föreslås av John R. Cutcliffe och Paul Ramcharan (2002). De föreslår att etik i kvalitativ forskning borde betraktas som en process där forskaren kontinuerligt diskuterar forskningsetiska spörsmål som formuleras under forskningsprocessens gång med forskningsdeltagarna. Detta perspektiv står i skarp kontrast mot synen på forskningsetik som något statiskt som man kan avklara genom att till exempel få ett positivt besked från en etikprövning. Den bärande principen i etik som process är att inte göra skada, vilket är speciellt relevant i forskning som involverar människor som lever i en sårbar situation. Denna tanke har fördjupats av Jacob Lind (2020) som menar att forskning med människor i en sårbar situation även ska fråga sig hur forskningsprocessen kan gynna såväl forskaren som deltagarna. Ett av målen med det doktorandprojekt som mitt kapitel utgör en del av är att ta fram kunskap som kan användas för att utveckla sådana sociala tjänster som erbjuds migranter utan permanent uppehållstillstånd, vilket kan betraktas som ett exempel på ömsesidig nytta.

Projektet utformades så att riskerna för forskningspersonerna minimerades. Deltagarnas informerade samtycke inhämtades skriftligt innan intervjun eller den deltagande observationen inleddes. Trots att huvudfokus under den deltagande observationen låg på den enskilda professionella eller volontären var flera personer ofta närvarande på verksamhetsställena där den etnografiska undersökningen ägde rum. För att informera om projektet och inhämta samtycke från personer som inte var forskningsdeltagare, men likväl

närvarande på verksamhetsställena, implementerade jag det som Frida Klykken (2022) kallar kontinuerligt samtycke. Det innebär att betrakta samtycke som en relationell process som kontinuerligt förhandlas och omförhandlas. Jag lade upp informationspostrar på väggarna i lokalen och informerade även muntligt för de som var närvarande om projektet.

Den deltagande observationen innefattade möten mellan professionella och deras klienter. För att inhämta samtycke av klienterna utgick jag från Harry Fergusons (2014) trestegsmodell. Först blir den som skuggas tillfrågad om hen anser det vara lämpligt att en forskare deltar i mötet. Om så är fallet berättar hen för sin klient om forskningen och frågar om klientens intresse att delta. Under själva mötet presenteras forskningen skriftligt eller muntligt, eller en kombination av dessa beroende på omständigheter såsom klientens läskunskaper, och forskaren frågar sedan om personen vill delta i forskningen. Klienterna ges möjlighet att delta anonymt och att ge sitt samtycke till deltagandet muntligt, vilket ofta rekommenderas i forskning som berör irreguljära migranter (se t.ex. Olukoton & Mkandawire-Valhmu 2020), eftersom skriftligt samtycke kan innebära onödiga risker för forskningspersonerna (Düvell et al. 2010, 234).

Med prekära villkor i den nordiska modellen

En sedvanlig dag under fältarbetet skuggar jag Maija som arbetar på Tak över huvudet r.f. Hon väntar på att träffa Pavel, som är rysk medborgare med uppehållstillstånd i Estland. Han har bott i Helsingforsregionen sedan 2013 och fått tillgång till vissa välfärdsförmåner genom att arbeta inom byggbranschen. Han jobbar i huvudsak genom applikationen Bolt.Works som förmedlar korta arbetspass till olika byggplatser i Helsingforsregionen. När han kommer till Maijas mottagning har han med sig en hög med brev som han vill ha hjälp med att läsa. Det är dåliga nyheter: Han har fyllt 65 och förlorar därmed arbetsmarknadsstödet. I ett av breven från FPA står det att han även förlorar arbetslöshetsersättningen eftersom han inte jobbat totalt 26 veckor under det senaste året. Pavel blir förundrad

– han har ju jobbat rätt mycket, tänker han högt. Det är oklart om Pavel får förbli försäkrad i Finland eller inte. Maija ska skriva ett brev till FPA och förklara att han jobbar genom Bolt.Works och att de eventuellt inte har tillgång till alla arbetsintyg han skickat till Arbets- och näringsbyrån.

Pavels inkomster duger för Migrationsverket (Migri) som gett honom ett nytt uppehållstillstånd baserat på arbete, men FPA menar att hans arbetshistoria inte är tillräcklig för att han ska få tillgång till arbetslöshetsersättning. Eftersom även arbetsmarknadsstödet dragits in på grund av hans ålder blir det svårt för Pavel att försörja sig då han inte hittat tillräckligt med jobb för att kunna försörja sig enbart med förvärvsarbete. Pavels situation är prekär då olika myndigheter tolkar hans inkomster på olika sätt, han faller så att säga mellan stolarna. Det är även oklart för myndigheterna vilken hans hemkommun är – han säger sig vara skriven i Vanda, men i hans tandläkarräkning står Helsingfors som hemkommun. Pavel undrar om Myndigheten för digitalisering och befolkningsdata (MDB) inte ännu uppdaterat hemkommunen. Han ska låta sin son betala räkningen. Hans nya nätbankskoder fungerar inte på hans telefon, vilket inte endast försvårar skötseln av bankärenden, utan även all myndighetskontakt där man ska logga in med nätbankskoder.

Vi sitter alla tre i Maijas rum. Det är hett, det går inte att få ner värmen på elementet och luften är tjock. Organisationen hjälper inte endast migranter; alla som behöver hjälp med boende och utkomstfrågor eller helt enkelt behöver en plats att vila på under dagarna använder sig av organisationens tjänster. Nu väntar vi på att FPA ska ringa, Pavel har bokat ett telefonmöte med tolkning till ryska. Hans finska är absolut inte dålig, men han föredrar att kommunicera med myndigheter på ryska. Telefonen ringer, men högtalaren fungerar inte. Pavel tar fram ett annat nummer, och ber FPA ringa till det i stället. Det är inte helt tyst i rummet. Dörren och väggarna är tunna och Adam Lamberts låt "My Heart is a Ghost Town" som spelas i utrymmet utanför hörs tydligt in i rummet, innan "Blue" av Eiffel 65 som tydligen är nästa låt på spellistan tar över.

Efter att vi lyssnat i tystnad på Adam Lambert och Eiffel 65 ringer FPA äntligen till Pavels andra telefon. Han svarar och försöker trycka på högtalaren. Av misstag råkar han trycka på den röda luren i stället, och samtalet bryts. Pavel verkar stressad, det går ju inte att ringa tillbaka, utan det är bara att hoppas på att FPA förstår att han tryckte av samtalet av misstag. Vi sitter tysta igen, låtarna utanför har bytts till sådana jag inte känner till, Pavel ser ut genom fönstret. Äntligen ringer telefonen på nytt, och Pavel trycker koncentrerat på högtalaren. Det fungerar som det ska. I telefonen säger FPA:s handläggare att Pavels inkomster inte är tillräckliga för att han ska kunna försäkras i Finland. Pavel svarar att han jobbat via bemanningsbolag i Finland sedan 2013, och skickat in alla lönekvitton.

Maija försöker förklara Pavels situation. Det är över 14 dagar sedan Migris beslut om att Pavel kan registrera sitt uppehålle i Finland kom. Hur länge kan det ta för FPA att registrera detta? "Jag har väntat redan i två år", säger Pavel. Det är oklart vad han upplever att han väntat på i två år. I telefonen säger FPA:s handläggare att han tidigare fått uppehållstillstånd i Finland på grund av arbete. "Jag har väntat i två år och arbetat", fortsätter Pavel på finska, då han inte längre vill vänta på att den ryskspråkiga tolken ska översätta till FPA:s handläggare.

Både FPA:s handläggare och Maija lyfter frågan om arbetspension. Det kunde Pavel få trots att han jobbar en del vid sidan om. "Du kan även ansöka om pension i hemlandet", säger FPA:s handläggare. "Jag har ingen relation till Estland, jag har inte varit där på två år", svarar Pavel. De bestämmer sig för att återkomma till saken och kolla upp alternativ med Pensionsskyddscentralen som kan ge information om hur Pavel bäst kunde gå till väga. Samtalet avslutas i helt god ton trots att Pavel börjar bli lite trött.

Maija går igenom Pavels arbetsveckor för 2022. För att han ska vara berättigad till grunddagpenning borde han ha jobbat mer än vad han gjort, och Pavel är alltså i en sits där han varken får arbetsmarknadsstöd eller grunddagpenning. Att ansöka om pension kommer också att ta tid. Maija undrar hur han ska klara sig de kommande veckorna, och råder Pavel att ansöka om utkomststöd. Tidigare fungerade Pavels kontakt med FPA bra, men han hade problem

både med Migri som inte ville registrera hans uppehålle i Finland och med MDB som inte ville ge honom en hemkommun i Finland. Nu är situationen tvärtom – Migri har gett beslut om att registrera hans uppehålle och MDB har gett en hemkommun, men nu säger FPA att hans arbetshistoria inte är tillräcklig för att få tillgång till grunddagpenning. "Hoppas FPA kollar lite mänskligare på din situation nu", säger Maija. Boomfunk MC:s låt "Freestyler" tränger in genom väggen från rummet bredvid, där den spelas på hög volym.

"Hoppas nu att den här ansökan om utkomststöd till FPA snabbar på processen att få din hemkommun registrerad även hos FPA", säger Maija och börjar fylla i en ansökan om grundläggande utkomststöd. De gör en ansökan om utkomststöd för tre månader framöver, "få se sedan vad de godkänner", säger Maija lite hoppfullt. Hon bifogar räkningen från tandvården till ansökan och frågar om Pavel har några receptmediciner som ännu kunde läggas med i ansökan. "Recept?", säger Pavel och viftar med handen, han verkar vilja avsluta detta möte och få ansökan inlämnad. Efter en stund tar han ändå fram ett kvitto och undrar ifall det ännu kan läggas med i ansökan. "Tyvärr är det från december, så det går inte, nu är det januari", säger Maija. Det blir åter tyst i rummet förutom musiken som hela tiden hörs. Nu är det Apulantas låt "Hiekka" vi får lyssna på medan Maija fyller i blanketterna. "Det är en lång väg från smärta till njutning – skrämmande kort, om ens det", ropar högtalarna. Maija och Pavel kommer överens om att boka en ny tid till veckan därpå för att se noggrannare på pensionsansökan.

Papperslösa och "typ papperslösa"

Forskningen i socialt arbete i Norden har under de senaste åren intresserat sig på bred front för hur socialarbetare bemöter papperslösa (se t.ex. Jönsson 2014; Cuadra 2015; Lind 2020). Mindre uppmärksamhet har fästs vid hur migranter som lever lagligt i Norden eller som har en otydlig immigrationsstatus kan möta liknande problem som papperslösa. När jag intervjuar Maija i enrum menar hon att kategoriseringen av klienternas statusar inte är enkel eller tydlig. Utöver den utmaning som ovetskapen kring Migris eller

andra myndigheters syn på sociala förmåner utgör, är den juridiska och administrativa otydligheten kring hur migranter kategoriseras av staten en utmaning för de som jobbar med social verksamhet inom tredje sektorn.

Under de två veckorna jag gjorde deltagande observationer vid Tak över huvudet mötte jag, det korta fältarbetet till trots, migranter med en rad olika juridiska statusar som hade svårt att orientera sig i det finska välfärdssystemet. Andrei, som föddes i Estland under sovjettiden men inte fick tillgång till estniskt medborgarskap när Sovjetunionen föll, levde i Finland med estniskt främlingspass och var inte medborgare i något land över huvud taget. Detta gjorde till exempel kontakten med myndigheter utmanande. När jag observerade ett möte med Andrei kunde han inte ansöka om tjänster via en e-tjänst, eftersom den krävde att man anger medborgarskap. Luin Goldring och Patricia Landolt (2013) har beskrivit uppehållstillståndssystemet som "rännor och stegar", där migranter kan klättra uppåt mot en mer säker position eller glida neråt och riskera att bli papperslösa. Styrkan i denna metafor är att den öppnar för en successiv eller gradient analys av den differentiella inkluderingen av migranter, och går bortom en binär förståelse av inkludering och exkludering. Även under intervjun med en professionell som arbetar med frågor kring tillgång till sjukvård tangerades detta ämne.

Det här är relaterat till den där mångfalden; att trots att papperslöshet i utlänningsrättsligt avseende syftar på en människa som inte har uppehållstillstånd, alltså till exempel en asylsökande som fått negativt besked. Men ur hälsoperspektiv trillar ju även andra personer bort från grundläggande tjänster. Det handlar exempelvis om människor som väntar på uppehållstillstånd baserat på familjeband, sådana som inte har en hemkommun, då vårt servicesystem är så baserat på hemkommun. Och så kan det finnas studerande, de har inte tillgång till exempelvis uppföljning av graviditet och sådana tjänster. Och så finns även denna så kallade mobila befolkning, exempelvis romer från Östeuropa, som på ett sätt har laglig rätt att vara i Finland men som inte har tillgång till nödvändigt socialt skydd i sina hemländer. Så då är de lite som papperslösa här. Så att sådant, det finns på ett sätt flera

sådana här mindre grupper som hamnar där i döda vinkeln. (Pirkko, Hälsoropet, övers. från finska)

Som en följd av politiska beslut om att erbjuda sjukvård till papperslösa har personer som befinner sig utan tillstånd i Finland fått bättre tillgång till sjukvård än vissa andra grupper av migranter som har en osäker eller prekär juridisk status i landet. Enligt den lagstiftning som trädde i kraft 2023 får fler personer som är papperslösa eller "i papperslöshetsliknande situation", som en av forskningsdeltagarna kallade denna grupp, bredare tillgång till sjukvård. Trots att denna reform hade goda intentioner innebar den även nya problem för den berörda gruppen. I Helsingfors har man kunnat erbjuda sjukvårdstjänster till papperslösa och till exempel till EU-migranter som lever med osäker immigrationsstatus i en skild enhet där frivilliga läkare och andra kunnat arbeta. "Nu får alla dessa personer samma problem med sjukvården som vi andra har", sa intervjudeltagaren till mig, och visade en viss ambivalens med att de separata hälsovårdstjänster som arbetats fram för migranter med prekär status i Helsingfors får en betydligt mindre roll när tillgången till den offentliga hälsovården blir bredare.

Citatet uppmärksammar en viktig aspekt som ofta förbises i migrationsforskningen, nämligen att tillgången till social- och hälsovård är differentierad även bland medborgare. Som Bridget Anderson (2016) har påpekat finns det inget "fantasimedborgarskap" som skulle innebära full social integration och ge lika tillgång till välfärd och arbetsmarknad för alla medborgare. I den finska välfärdsmodellen är detta tydligt just beträffande tillgång till sjukvård och arbetslöshetsförmåner. Arbetstagare som jobbar heltid har ofta flexibel tillgång till arbetshälsovård, medan arbetslösa och till exempel frilansare eller personer som arbetar via nolltimmesavtal sällan har det (Seppänen et al. 2022, 39–40). Beträffande arbetslöshetsförmåner finns det ett liknande mönster, där arbetstagare med heltidsarbete ofta har tillgång till inkomstrelaterad arbetslöshetsersättning, medan prekärt anställda har svårare att fylla kraven för att få samma tillgång (Rokkonen 2020, 46).

Trots att tillgången till social- och hälsovård är differentierad även bland medborgare, är utvisningsbarheten något specifikt för migranter. Rädslan för att bli deporterad kan leda till att en del migranter med ifrågasatt uppehålle undviker all kontakt med social- och hälsovård, menar Pirkko som arbetar på Hälsoropet, vilket även utgör en utmaning för professionella som arbetar med migranternas tillgång till social- och hälsovård.

Sociala tjänster intrasslade i produktionen av prekär arbetskraft

Ett avstamp för mitt forskningsprojekt var Carin Cuadras (2015) artikel som undersöker möten mellan papperslösa migranter och socialarbetare. Genom en enkätstudie visar Cuadra hur socialarbetare ställs inför etiska dilemman då den nationella lagstiftningen i hög grad exkluderar papperslösa från socialvården, medan det sociala arbetets etiska principer betonar social rättvisa och social förändring, och alltså står i skarp kontrast till exkludering av sårbara grupper. Vidare visar Cuadras artikel hur socialarbetare trots allt är redo att motarbeta dessa former av ojämlikhet, och försöka bemöta de behov som finns bland papperslösa. Under mina intervjuer och deltagande observationer framkom det att dilemmat även går att identifiera inom tredje sektorns sociala verksamheter i Helsingforsregionen, och att det förefaller vara mer komplext än en binär förståelse av exkludering och inkludering i välfärdsstaten. En central utmaning för de professionella vid tredje sektorn handlar om ovetenskapen om hur Migri eller andra myndigheter ser på mottagande av sociala förmåner, och vilka implikationer det får.

En större besökarskara är oregistrerade EU-medborgare som hamnat mellan två stolar. En del har då något slags möjligheter att formalisera sitt uppehåll och få en hemkommun och via det bli en del av service-systemet. Men andra har svagare [möjligheter] beroende på hurdan vistelsehistoria de har i landet och för det mesta hurdan arbetshistoria de har. Med andra ord, på ett ungefär, är denna tjänst riktad både till personer som talar främmande språk eller har immigrantbakgrund och till den skara människor som trillat mellan stolarna, som har en oklar

uppehållsstatus. Då utreder vi och jobbar, ibland i långa perioder, upp till flera år, för att hjälpa dem att få fäste i samhället. (Maija, Tak över huvudet, övers. från finska)

Maija arbetar som vägledare vid en organisation som hjälper migranter och andra att hitta jobb och boende samt med att legalisera deras liv i Helsingfors. Som Maija visar är frågan om exkludering från eller inkludering i välfärdsstaten mer komplex än den kanske ser ut vid första ögonkastet. EU-medborgare som stannar i Finland längre än tre månader är tvungna att visa att de kan försörja sig själva för att få fortsatt uppehållstillstånd, alltså visa att de är "ekonomiskt aktiva" som det heter i det administrativa språket. Detta medför att Maija undviker att rekommendera EU-medborgare att ansöka om sociala förmåner som de juridiskt betraktat kan vara berättigade till, såsom arbetslöshetsersättning eller allmänt bostadsbidrag. I ljuset av Gösta Esping-Andersens forskning (1990) omfattas dessa migranter inte av dekommodifiering av arbete, begreppet som beskriver hur välfärdsstaten genom sina rättighetsstrukturer begränsar människors beroende av marknaden. Sofia som jobbar på Krypín r.f., en organisation som fokuserar på boendefrågan, har liknande tankar. Hon menar att migranter med uppehållstillstånd för arbetstagare inte vill ansöka om allmänt bostadsbidrag trots att de ofta juridiskt betraktat är berättigade till denna förmån.

Sedan finns det en del personer som har en del oklarheter liksom att ... nå, ifall man till exempel har det där arbetstillståndet, så vill de inte ansöka om några förmåner från FPA, för att de tänker att det inverkar på hur de sedan får fortsättning på arbetstillståndet. Och så kan det vara så att det i vissa situationer inte ens skulle inverka, men i andra situationer skulle göra det. Men det är alltid lite svårt att säga hur det inverkar på det där fortsättningstillståndet och då hamnar de i en svår ... till exempel att betala boende i huvudstadsregionen med någon städarlön, och i synnerhet att få ihop till den där garantihyra, då kan man söka bostad från större bolag som inte tar garantihyra ... (Sofia, Krypín r.f., övers. från finska)

Sofia menar att hennes uppmaning att inte ansöka om sådana stöd eller bidrag som hennes klienter eventuellt är berättigade till leder till att personens position på arbetsmarknaden blir ännu mer bekymmersam. Gabriella Alberti et al. (2018) har beskrivit hur staten genom att begränsa tillgången till arbetsmarknaden och välfärdsstaten för vissa grupper av utlänningar fungerar som en drivkraft för prekarisering, där vissa gruppers position på arbetsmarknaden blir alltmer osäker. Både Sofia och Maija förefaller följa en rationalitet kring huruvida de rekommenderar att ansöka om förmåner eller inte, där de ställer sig på klientens sida genom att utvärdera hurdana implikationer mottagande av FPA-stöd skulle orsaka för den följande ansökan till Migri. Sådantillvida är det tydligt att både Sofia och Maija tar klientens parti. Det saknas tydliga riktlinjer för hur mottagandet av sociala förmåner inverkar på uppehållstillstånd. Maija menar att Migri ser med blidare ögon på inkomstrelaterad arbetslöshetsersättning än grundläggande dagpenning, "för då har man liksom betalat till kassan". Efter intervjun med Sofia skickar hon e-post för att förtydliga hur de resonerar på organisationen i dessa svåra fall:

Jag funderade ännu på att jag kanske inte preciserade gällande vägledning av kunder i uppehållstillståndsärenden, och hur det lönar sig för dem att bekosta sitt boende – att vi såklart strävar efter att ge människor korrekt information. De fattar själva besluten rörande sina egna situationer, men målsättningen är att vi kan ge dem redskap för att fatta besluten utifrån information. En utmaning vi haft under den senaste tiden är vilken den korrekta informationen är, exempelvis huruvida mottagande av bostadsbidrag inverkar på framtida uppehållstillståndsbeslut, och för hurdana uppehållstillstånd detta gäller och inte gäller. (Sofia, Krypin r.f., övers. från finska)

Sofia och organisationen hon jobbar vid har alltså ingen intention att med vilja göra migranternas position på arbetsmarknaden (eller bostadsmarknaden) mer prekär. Snarare förefaller Migris otydliga riktlinjer förorsaka en motstridig och lite ängslig praktik i sociala organisationer, där professionella som antar att deras klienter har

en bättre chans att få uppehållstillstånd om de inte lyfter FPA-förmåner därför rekommenderar att de inte gör så. Därmed blir sociala organisationer inom tredje sektorn intrasslade i produktionen av prekär arbetskraft, även om deras intentioner egentligen är de motsatta. En fråga som återstår att utreda är hur utkomststöd, det utkomstskydd som betalas i sista hand, inverkar på hur Migri handlägger ansökningar om uppehållstillstånd; under intervjuerna framkom det att personerna som deltog inte hade kunskap om detta ämne. På Ankaret har man börjat tveka att alls acceptera personer med arbetstillstånd till sociala program som är ämnade att ge migranter möjlighet till karriärutveckling. Kristina, som jobbar vid ett sådant program, menar att orsaken är att det är för utmanande för organisationen i fråga:

För det första är det utmanande för att det tar mycket tid från mig. Att i den där intervjusituationen, när jag försöker mest då luska ut vad som behövs och hur jag kan hjälpa dem via vårt program, så då tar det jättemycket tid att de här människorna brukar då ha så komplicerade historier – att förklara ens det här byråkratiska: att Migri sa det där och MDB sa det där, och jag behövde de där papprena, och det gick inte ihop ... eller att de har hamnat in i sådana [...] situationer; att de behöver arbete för att få uppehållstillstånd, men de får inte uppehållstillstånd utan arbete, och så här. (Kristina, Ankaret)

Vid de tjänster som organisationen Ankaret erbjuder och som är avsedda att ge migranter möjlighet till karriärutveckling, har man börjat tveka att acceptera personer som möter problem med myndigheternas olika krav och skiftande tolkningar av personens rätt att vistas och arbeta i Finland. Av Kristinas citat går det att utläsa att Ankarets program om karriärutveckling inte kan bemöta eller behandla de problem som migranternas prekära juridiska status åstadkommer för deras karriärer i Finland. Kristina förefaller betrakta de byråkratiska problemen som sekundära, då hon menar att det tar en så lång tid att förklara "ens det här byråkratiska". Här verkar en mer konventionell syn på karriärutveckling stå i kontrast med de problem migranterna med prekär juridisk status möter i

Helsingfors. Kristina fortsätter att berätta att även hälsorelaterade utmaningar är en orsak till att programmet tvekar att acceptera migranter utan permanent uppehållstillstånd i Finland:

Mm, och så finns det en massa, vet du, typ liksom den här ena hade hälsogrejer, så hon fick inte vård utan uppehållstillstånd här. Men samtidigt så ville hon inte fara tillbaka till, hon var då från Ryssland, fast hon hade också bott i andra länder. Och så, ja, hon ville inte fara tillbaka för då skulle hon inte få samma vård där som hon skulle kunna få i Finland. Och så har man liksom först kommit hit på en studerandebasis, kanske – om jag kommer ihåg rätt – och sen börjat praktik och lära sig svenska på en sån här ... jag kommer inte ihåg vad det kallas det där programmet, men det är just liksom att du har ett paket; utbildning, var du studerar svenska, du studerar till närvårdare, och samtidigt liksom får jobb lovat åt dig när du blir klar. Så det här är ett specifikt program som är då ett samarbete mellan Arbis [arbetarinstitutet], [yrkes-högskolan] Arcada och någon annan, nå jo. (Kristina, Ankaret)

Även i detta exempel är differentieringen av tillgång till välfärdsstatens tjänster och förmåner och även till arbetsmarknaden en utmaning som fått Kristina att tveka inför valet att acceptera migranter utan bred tillgång till välfärdsstaten och arbetsmarknaden till karriärutvecklingsprogrammet för migranter. Migranternas prekära juridiska status exkluderar dem inte endast från välfärd och ger dem färre möjligheter på arbetsmarknaden, utan blir även ett hinder för att få tillgång till tredje sektorns program och tjänster. Tredje sektorns organisationer blir även här intrasslade i produktionen av utsatt och osäker arbetskraft då de tvekar att ge migranter med prekär juridisk status de möjligheter som karriärutvecklingsprogram innebär. Fenomenet visar hur tredje sektorns organisationer mobiliserar olika uppfattningar om migranternas *deservingness*, det vill säga moraliska uppfattningar om vem som är berättigad tjänster och vem som inte är det (Ratzmann & Sahraoui 2021).

Svenska språket som resurs

Under intervjuerna med de professionella på det sociala området framgick det att det svenska språkets relevans och betydelse för en del migranter som bosatt sig i Helsingfors inte alltid motsvarar de målsättningar som definierats av myndigheter eller aktörer som verkar på svenska i Helsingfors. I kontrast till exempelvis hur myndigheter diskuterar val av finska eller svenska som det som myndigheter kallar "integrationsspråk" berättar Nahal, som själv flyttat till Helsingfors från Afghanistan för att studera och som i dag jobbar på Krypin r.f., att hon i sitt arbete mött en enda klient som valt att studera svenska i första hand. Klienten gjorde enligt egen utsago detta för att ha bättre förutsättningar att flytta till Sverige i ett senare skede:

Att studera svenska till exempel ... visst, visst ... jag har endast haft en klient som gjorde allt på svenska eftersom han sa att det är lättare att lära sig, och "jag vill inte stanna i Finland, jag vill åka till Sverige eftersom det är ett mer internationellt, vänligt, mångfaldigt land och mer öppet", så det var hans plan. Så från första början studerade han svenska, han gick yrkesskola på svenska, och hade som plan att hitta ett jobb i Sverige. (Nahal, Krypin r.f., övers. från engelska)

Trots att jag egentligen träffar Nahal för att diskutera hennes arbete på Krypin r.f. tar hon självmant upp sina personliga erfarenheter av att flytta till Finland och hur den studerandegemenskap hon själv var en del av såg på det svenska språkets betydelse i Helsingfors. Hon berättar att flera av hennes vänner resonerade på samma sätt som klienten hon mötte i arbetet – de valde att studera och lära sig svenska för att i ett senare skede lättare kunna flytta och bygga ett liv i Sverige. Samtidigt poängterar hon att den överlägset största delen av hennes vänner, som likt Nahal själv var internationella studerande vid universitet i Helsingfors, valde att studera finska:

Och orelaterat till mina klienter, i en studentcommunity som jag känner till har jag haft många vänner som studerat svenska av samma orsaker. Men jag skulle säga att 90 procent studerade finska, och det är endast för att finska är det viktigaste språket om du vill hitta ett jobb och leva ett normalt liv här och integreras i samhället. Jag tror du håller med mig? Att det är viktigare, det blir ... om du kan svenska är det jättebra, men finska är ändå nödvändigt om du vill stanna i Finland. (Nahal, Kypin r.f., övers. från engelska)

I intervjusituationen redogjorde Nahal för sin syn på finskan som det viktigaste språket i Finland om man vill bo och leva i Finland, och frågade även mig om jag håller med henne. Lotta Lounasmeri (2020) har beskrivit hur roller kan skifta i etnografiska intervjuer då intervjupersonen tar initiativet och utmanar eller ifrågasätter forskaren. För Nahal är svenskan i första hand en resurs för att kunna flytta till Sverige, att kunna svenska "är jättebra", men finska är trots allt ett måste ifall man vill stanna i Finland. Det är värt att notera hur Nahal inte alls nämner att ett liv på svenska i Helsingforsregionen ens skulle vara ett alternativ. Också när jag diskuterar med Paulina, som jobbar vid organisationen Ankaret, är Sverige ett tema. Denna gång ändå inte i första hand som språklig dimension, utan som juridisk. Paulina berättar hur nordiskt medborgarskap ger tillgång till sociala förmåner:

Där är till exempel – nu är jag osäker för hur det är med studerande, att vilka sociala förmåner de har rätt till ... för jag har för mig att de inte har full tillgång liksom, så det är en grupp som liksom faller utanför. Och sedan det här, nu har jag råkat träffa under förra året flera som liksom är svenska medborgare som har flyttat till Finland, men liksom kommer ursprungligen från något annat land, men har liksom svenskt medborgarskap och så flyttar de till Finland, så de har det här ... det är ofta somalisk eller irakisk bakgrund de som jag nu har träffat. Så de har det här, de har sedan full tillgång, när de är nordiska medborgare, de får direkt liksom alla sociala förmåner. (Paulina, Ankaret)

Paulina, som jobbar med att handleda migranter i att bland annat hitta socialt skydd, visar att hon inte själv har vetskap om hurdana sociala förmåner internationella studerande har tillgång till. Regelverket beträffande just internationella studerandes rätt att vistas i Finland är mångfasetterat och tillgången till sociala förmåner knapp (Maury 2020). Nordiska medborgare är en av de få grupper i Finland som har motsvarande tillgång till sociala förmåner och tjänster som finska medborgare. Paulina berättar hur en del migranter som flyttat till Helsingfors gjort det via en period i Sverige, där de fått svenskt medborgarskap. Det svenska passet gör inte endast inresan till Helsingfors smärtfri, utan fungerar även som ett dokument som gör tillgången till socialt skydd bred. "När du har medborgarskap är allt chill", fortsätter Paulina, som inte tar upp den språkliga dimensionen alls. Det gör däremot Paulinas kollega Ivona, som menar att migranter borde få mer och bättre information om de språkliga rättigheterna som gäller i Helsingfors och Finland:

Det behövs information, inte bara om hur det är de vill att invandrarska vara, för det får de, men också information om vilka rättigheter man har, och vilka möjligheter man har. Typ att det är möjligt att integreras på svenska. Och sen man också sådär låter ganska ofta ... eftersom man inte ger denna informationen att "ja, absolut kan du göra allt från början till slut på svenska, du kommer också att lära dig lite finska, i något skede, en del finska, men ändå är det möjligt att leva i det här landet bara på svenska". (Ivona, Ankaret)

Till skillnad från Nahal, som visar hur en del migranter väljer att studera svenska på grund av orsaker som står i kontrast mot myndigheternas målsättningar beträffande processer som i myndigheternas vokabulär kallas "integration", är Ivonas resonemang i linje med myndighetsspråket trots att hon är verksam inom tredje sektorn. Ivona menar att ett problem är att migranter inte får information om vilka möjligheter det finns gällande svenskan och att det går att "göra allt" på svenska. Ivona preciserar inte vad det betyder att "göra allt", men av svaret går det att avläsa hur hon menar att det inte är nödvändigt att lära sig finska, utan att det går att bygga ett

liv i Finland på svenska. "Har det varit svårt för dig att vara finlands-svensk?" frågar Ivona mig vidare. Jag blir lite ställd, svarar stapp-lande att det väl inte varit det. "Så varför skulle det vara svårt för en invandrare då?" fortsätter Ivona frågande.

Sammanfattning

I det här kapitlet har jag undersökt hurdana utmaningar diversifieringen av juridiska statusar bland migranter åstadkommer för organisationer inom tredje sektorn som erbjuder socialt skydd åt migranter och andra, samt hur professionella inom dessa organisationer svarar på utmaningarna. Kapitlet nyanserar uppfattningen om den nordiska välfärdsstaten som universell, och granskar kritiskt påståendet att migranter som lever lagligt i Finland har lika tillgång till välfärdsstatens tjänster som exempelvis landets medborgare. Kapitlets målsättning har varit att identifiera hela spektret av teman och områden som anknyter till diversifieringen av juridiska statusar från en socialskyddssynvinkel, snarare än att zooma in på ett specifikt område.

Det går att urskilja fyra separata men överlappande teman som anknyter till diversifieringen av migranternas juridiska status från en socialskyddssynvinkel. För det första visade det sig att det svenska språket får flera olika innebörder och har olika sorters relevans för migranter och för personer som arbetar inom tredje sektorns organisationer. Medan en del migranter i Helsingfors valde att lära sig svenska för att i framtiden ha lättare att bygga ett liv i Sverige, menade andra forskningsdeltagare att det behövs bättre information om migranternas språkliga rättigheter för dem som bor i Helsingfors. Migrationsrörelsen från Helsingfors var inte det enda som kom upp i materialet, utan även personer som tidigare bott i Sverige, fått svenskt medborgarskap och i ett senare skede flyttat till Helsingfors togs upp under intervjuerna. I de här fallen förefaller ändå den juridiska dimensionen vara viktigare än den språkliga: som nordiska medborgare kunde dessa personer få samma tillgång till välfärdsstaten som finska medborgare.

För det andra uppmanar tredje sektorn klienter som bor i Finland och har arbetstillstånd att undvika att ansöka om sociala förmåner som de juridiskt betraktat är berättigade till. I materialet nämns specifikt allmänt bostadsbidrag som en sådan förmån som migranter med arbetstillstånd uppmanas låta bli att ansöka om. Orsaken till detta är att det finns en uppfattning bland de professionella som hjälper migranter att mottagandet av sociala förmåner från exempelvis FPA kan inverka negativt på hur Migri avgör personens ansökan om förlängt uppehållstillstånd baserat på arbete. Avrådan till migranterna görs alltså med "goda" intentioner.

Fenomenet där professionella inom tredje sektorns sociala tjänster avråder migranter att ansöka om sådana FPA-förmåner som de juridiskt sett är berättigade till öppnar för fortsatt forskning i åtminstone tre riktningar. För det första förefaller det finnas skäl att bredda förståelsen av typerna av *non-take-up* av sociala förmåner. W.J.H. van Oorschot (1995) menar i sin inflytelsrika studie att *non-take-up* kan förstås genom primära orsaker, som att personen inte ansöker om förmånerna, och sekundära, till exempel då en *street-level bureaucrat* (Lipsky 2010 [1980]) behandlar ansökan felaktigt. Denna kategorisering tar ändå inte fasta på hur *non-take-up* av förmåner även kan bottna i att tredje sektorns organisationer avråder att ansöka om sådana förmåner personerna är berättigade till för att "skydda" dem från att Migri eventuellt ska ge ett negativt beslut på följande ansökan om uppehållstillstånd. För det andra förefaller det finnas skäl att analysera på vilka sätt erhållandet av FPA-förmåner inverkar på Migris beslut om uppehållstillstånd.

För det tredje framkom det även att sådana sociala tjänster inom tredje sektorn som är riktade till papperslösa migranter inte används endast av papperslösa, utan även av migranter som har uppehållstillstånd. Fenomenet illustrerar hur inte "endast" papperslösa migranter erfar en långtgående exkludering från den nordiska välfärdsstaten, utan även migranter som lever i Finland med uppehållstillstånd som inte ger tillgång till välfärdstjänster i samma utsträckning som exempelvis landets medborgare är berättigade till. I materialet nämns EU-migranter och personer som har en oklar

migrationsstatus, sådana som "fallit mellan stolarna". Ett konkret exempel var en person som var född i Estland under sovjettiden men som inte fått tillgång till estniskt medborgarskap efter Sovjetunionens fall. Hans vistelse i Finland var inte olaglig, men att han inte var medborgare i något land gjorde hans sociala rättigheter oklara.

Analysen av materialet visar att det finns skäl att bredda förståelsen av att det är så kallade papperslösa migranter som i första hand är exkluderade från den nordiska välfärdsstaten, då det i själva verket verkar finnas flera grupper som erfar långtgående exkludering. Vad som gör resultatet intressant i detta fall är att flera av dessa grupper lever i Helsingfors helt legalt, det vill säga att de bor i Helsingfors med ett uppehållstillstånd men ändå erfar en långtgående exkludering från välfärdsstatens tjänster och förmåner, vilket står i kontrast till uppfattningen om den nordiska välfärdsstaten som "bosättningsbaserad" och "universell". Identifieringen av detta fenomen banar väg för vidare forskning med en blick på intersektionen mellan migration och socialpolitik som inte utgår från den karakterisering av den nordiska välfärdsstatsmodellen som ofta tas som given eller neutral i forskning i socialpolitik och socialt arbete. Det är något forskningen om möjligheterna till transnationellt socialt arbete varit tidig med att göra (Righard 2018; Righard & Boccagni 2022).

För det fjärde visade det sig att olika myndigheter kan ha diametralt olika syn på en migrants rättighet att bo och arbeta i Helsingfors, vilket får följderna för personens tillgång till sociala tjänster och förmåner i staden. Analysen av materialet visar att tredje sektorns organisationer kan tveka att ge migranter som möter problem med myndigheternas varierande kategoriseringar och tolkningar möjligheter att delta i karriärutvecklingstillfällen, vilket ytterligare bidrar till den prekarisering migranterna erfar. Utan tillgång till skolning om hur man kan bygga sig en karriär i Helsingfors blir förutsättningarna för detta även mer utmanande. Ett annat fenomen är att myndigheter kan ha olika uppfattningar om en persons rätt att arbeta och få tillgång till socialt skydd, vilket kan leda till situationer där det är oklart hurdan rättslig position migranten befinner sig i.

Det går ändå inte att utifrån materialet dra långtgående slutsatser om huruvida dessa olika syner som myndigheter kan ha om en persons rätt att bo och arbeta i Helsingfors har entydigt negativa effekter på personens liv. Ibland kan även en myndighets mer tillåtande tolkning av en situation fungera som en livlina i en svår situation.

LITTERATUR

- Alberti, Gabriella et al. 2018, "In, Against and Beyond Precarity: Work in Insecure Times", *Work, Employment and Society* 32, nr 3, s. 447–457.
- Anderson, Bridget 2016, "Against Fantasy Citizenship: The Politics of Migration and Austerity", *Renewal. A Journal of Social Democracy* 24, nr 1, s. 53.
- Ballinas, Jorge 2018, "Semi-Structured In-Depth Interviewing and Ethnography With Mexican College Students in the Northeast: A Comparative Case", *SAGE Research Methods Cases Part 2*, SAGE Publications Ltd.
- Bosniak, Linda 2009, "Citizenship, noncitizenship, and the transnationalization of domestic work", *Migrations and Mobilities. Citizenship, Borders, and Gender*, New York: New York University Press, s. 127–156.
- Cuadra, Carin 2015, "Encounters with irregular migrants in social work: 'collateral damage' and reframing of recognizability in Swedish Public Social Services", *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 13, nr 3, s. 302–320.
- Cutcliffe, John R. & Paul Ramcharan 2002, "Leveling the Playing Field? Exploring the Merits of the Ethics-as-Process Approach for Judging Qualitative Research Proposals", *Qualitative Health Research* 12, nr 7, s. 1000–1010.
- Czarniawska, Barbara 2007, *Shadowing. And Other Techniques for Doing Fieldwork in Modern Societies*, Copenhagen: Copenhagen Business School Press DK.
- Düvell, F., A. Triandafyllidou & B. Vollmer 2010, "Ethical issues in irregular migration research in Europe", *Population, Space and Place* 16, nr 3, s. 227–239.
- Esping-Andersen, Gøsta 1990, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Ferguson, Harry 2014, "Researching Social Work Practice Close Up: Using Ethnographic and Mobile Methods to Understand Encounters between Social Workers, Children and Families", *The British Journal of Social Work* 46, nr 1, s. 153–168.
- Goldring, Luin & Patricia Landolt 2013, "The Conditionality of Legal Rights and Status: Conceptualizing Precarious Non-citizenship", Luin Goldring & Patricia Landolt (eds.), *Producing and Negotiating Non-citizenship. Precarious Legal Status in Canada*, Toronto: University of Toronto Press, s. 3–27.
- Helander, Mika 2015, *Kan vi stå till tjänst? Integration på svenska i Finland*, Helsingfors: Svenska kulturfonden.
- Jönsson, Jessica H. 2014, "Local Reactions to Global Problems: Undocumented Immigrants and Social Work", *British Journal of Social Work* 44, nr 1, s. 35–52.
- Kallioma-Puha, Laura 2020, "Migrants' Access to Social Protection in Finland", Jean-Michel Lafleur & Daniela Vintila (eds.), *Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 1). Comparing Access to Welfare Entitlements*, Cham: Springer Nature Switzerland AG, s. 149–264.
- Karlsen, Marry-Anne 2021, *Migration Control and Access to Welfare. The Precarious Inclusion of Irregular Migrants in Norway*, Abingdon: Routledge.
- Klykken, Frida 2021, "Implementing continuous consent in qualitative research", *Qualitative Research* 22, nr 5, s. 795–810.
- Kosová, Magdalena & Liselott Sundbäck 2021, *Forskning om svensk integration – en kartläggning och röster från fältet*, Åbo: Migrationsinstitutet, Centret för Svenskfinland.

- Krivosnos, Daria 2020, "Swedish surnames, British accents: passing among post-Soviet migrants in Helsinki", *Ethnic and Racial Studies* 43, nr 16, s. 388–406.
- Könönen, Jukka 2018, "Differential Inclusion of Non-Citizens in a Universalistic Welfare State", *Citizenship Studies* 22, nr 1, s. 53–69.
- Lind, Jacob 2020, *The Politics of Undocumented Migrant Childhoods*. Agency, Rights, Vulnerability, Diss., University of Malmö.
- Lipsky, Michael 2010, *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Service*, New York: Russell Sage Foundation.
- Lounasmeri, Lotta 2020, "Elite interviewing: The effects of power in interactions. The experiences of a northern woman", Tuuli Lähdesmäki et al. (eds.), *Challenges and Solutions in Ethnographic Research*, Abingdon: Routledge, s. 146–158.
- Maury, Olivia 2020, "Between a Promise and a Salary: Student-Migrant-Workers' Experiences of Precarious Labour Markets", *Work, Employment and Society* 34, nr 5, s. 809–825.
- Olukotun, O., & L. Mkandawire-Valhmu 2020, "Lessons learned from the recruitment of undocumented African immigrant women for a qualitative study", *International Journal of Qualitative Methods* 19, <https://doi.org/10.1177/1609406920904575>.
- van Oorschot, Wilhelmus Johannes Hubertus 1994, *Take It or Leave It. A Study of Non-take-up of Social Security Benefits*, Diss., Katholieke Universiteit Brabant.
- O'Reilly, Karen 2009, *Key Concepts in Ethnography*, Los Angeles: SAGE.
- Parland, Henry 1929, *Idealrealisation*, Helsingfors: Söderström & Co Förlagsaktiebolag.
- Ratzmann, Nora & Nina Sahraoui 2021, "Conceptualising the Role of Deservingness in Migrants' Access to Social Services", *Social Policy and Society* 20, nr 3, s. 440–451.
- Repo-Saeed, Nora 2020, "Toivo on ihmisoikeus. Paperittomien auttaminen vallankäyttöön liittyvänä, eettisenä ja diakonisena kysymyksenä", *Diakonian tutkimus* nr 1, s. 25–50.
- Righard, Erica 2018, "Conceptualising Social Work through the Lens of Transnationalism: Challenges and Ways Ahead", *Nordic Journal of Migration Research* 8, nr 4, s. 245–253.
- Righard, Erica & Paolo Boccagni 2022, "Transnational Perspectives in Social Work", Edward Mullen (ed.), *Oxford Bibliographies. Social Work*, Oxford: Oxford University Press.
- Rokkonen, Lilli Aini 2022, *Prekaari äitiys. Kertomuksia palkkatyön reunamilta*, Diss., University of Eastern Finland, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3619-6>.
- Seppänen, Laura et al. 2022, "Näkökulmia alustatyön reiluuteen: Reiluuden mallit alustatyössä-hankkeen loppuraportti", Helsinki: Työterveyslaitos.
- Vosko, Leah F. 2022, "Temporary labour migration by any other name: differential inclusion under Canada's 'new' international mobility regime", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48, nr 1, s. 129–152.
- Walford, Geoffrey 2018, "Interviews and Interviewing in the Ethnography of Education", George W. Noblit (ed.), *Oxford Research Encyclopedia of Education*, New York: Oxford University Press, s. 672–685.

Liina Aalto-Setälä, verk ur serien *Den viskande jorden*, 2022. Förmultnad laser-
utskrift, 10,5 x 14 cm.

11. ALLDAGLIGT GRÄNSGÖRANDE OCH DEN GEMENSAMMA DELAKTIGHETEN I GRÄNSREGIMEN

Olivia Maury

Gränser berör oss alla, inte bara dem som återkommande påminns om gränserna i sin vardag, utan även dem som medvetet eller omedvetet bidrar till att upprätthålla gränsregimen (se Maury 2021). Då jag skriver om gränser avser jag en betydligt smalare definition än vad den flyktiga diskussionen om gränser och barriärer i en socio-kulturell bemärkelse omfattar. Vad jag avser är gränser i direkt koppling till en nationell och supranationell (såsom EU) gränsregim. Ett uppehållstillstånd är en materiell manifestation av gränserna; det tillåter vistelse på nationalstatens område och dikterar vad innehavaren av tillståndet har rätt till och skyldighet att göra inom dessa gränser.

Jag riktar min uppmärksamhet mot personer som kommit till Finland från utomeuropeiska länder för att studera, eller som blivit studerande under sin migrationsprocess i Finland och därmed fått uppehållstillstånd för studerande. Fokus ligger således på rätt unga personer som själva definierar sig på olika sätt, som allt från migranter, *expats* och internationella studerande till personer som nästan glömt att de är studerande på grund av tidskrävande förvärvsarbete vid sidan om studierna.

Jag argumenterar för att uppehållstillstånds- och gränsregimen är ett i grunden tidsligt betingat system (Maury 2021). Gränsöverskridande rörelse har i dag blivit allt vanligare i och med ökad turism, gränshandel (såsom korta shoppingresor över gränsen),

livsstilsmigration och arbetsrelaterad migration inom varierande branscher, allt från affärsvärlden till tjänste- och servicesektorn. En stor del av migrationen i dag är tillfällig och säsongsbunden (Helander et al. 2016; Horton 2020) och uppehållstillstånden beviljas allt oftare för en tidsbestämd period på allt från tre månader till fyra år. Om den tillåtna perioden för laglig vistelse överskrids utan att åtgärder vidtas för att förlänga tillståndet eller ansöka om ett nytt tillstånd, innebär det att personen i fråga vistas i landet utan tillstånd – ”utan papper” – och därmed tvingas konfronteras med gränsregimen på nationalstatens område.

I det här kapitlet skiftar jag fokus från att granska de situationer då statsgränserna ger sig till känna hos icke-EU/EEA-medborgare (härefter utomeuropeiska) i Finland, till att utforska de dynamiker som skapas i möten mellan personer som har ett uppehållstillstånd för studier i Finland och sådana som representerar en finländsk institution. Jag fokuserar på möten i Svenskfinland och pekar på hur det finlandssvenska även utvecklas i och med att de juridiska gränsdragningarna formar vardagen för människor som lever i Svenskfinland.

Samtidigt pekar jag på hur motgångar som uppstår till följd av dessa möten stundvis förbises vilket skapar en slags okunnighet om de alldagliga gränser som utomeuropeiska studerande möter. I relation till diskursiva termer av öppenhet, välkomnande och ”tolerans”, som ofta tar plats i diskurser kring finlandssvenskhet och finlandssvenskarnas minoritetsposition (se Harju & Oinas, kap. 2; Mikander, kap. 6), lägger jag vikt vid den konkreta inverkan som de nationella och supranationella gränsregimerna har. Även om dessa gränsregimer inte riktar in sig på en finlandssvensk minoritet ställer de krav på förändring av denna minoritetsdiskurs i en global värld. Min avsikt är därför att greppa *den gemensamma delaktigheten i gränsregimen* via studerandemigranternas institutionella och personliga möten i Svenskfinland, även om jag inte analyserar eller definierar vad det finlandssvenska är (se Harju & Oinas, kap. 2).

Gränsregimen

Gränsen avbildad likt en vägg eller ett geografiskt område är en förenkling. I dag utgör gränserna en komplex social institution präglad av spänningar mellan gränsernas geografiska och materiella utformning samt gränsöverskridande rörelse (Mezzadra & Neilson 2013, 3). Att kritiskt analysera gränser innebär att gränsernas rangordnande och stratifierande kapacitet tas i beaktande. Gränserna är ändå inte endast exkluderande, utan kan också ha en inkluderande funktion, även om den inkluderande funktionen fortfarande kan vara våldsam och begränsad, exempelvis då migranter endast inkluderas som lågavlönad arbetskraft utan möjlighet till karriärmässiga framsteg eller självutveckling (Mezzadra & Neilson 2013, 7). För att komma åt sätten på vilka gränserna syns i vardagen analyserar jag gränserna som ett strukturellt system eller en regim. Jag närmar mig de administrativa gränserna (Könönen 2018) särskilt genom att analysera hur migranternas vistelse, sociala rättigheter, arbete och familjeliv regleras via uppehållstillstånden. De administrativa gränserna innefattar lagens faktiska inverkan på det sociopolitiska livet och sträcker sig därmed utöver lagens direkta ordalydelse till att omfatta även hur bestämmelserna tar sig uttryck i praktiken.

Skapandet och upprätthållandet av gränser uppfattas ofta, något snävt, som ett resultat av statliga åtgärder. Trots det kan gränsregimen betraktas som mer dynamisk och som ett resultat av politiska förhållanden samt institutioners och individers handlings sätt. Regimens livscykel är därmed "ett resultat av kontinuerliga reparationsåtgärder" (Casas-Cortes et al. 2015). Regimen byggs upp av många olika slags konflikter där kontrollen över migration endast utgör en delaspekt eftersom detta anspråk på kontroll konstant utmanas av olika migrationsrörelser. Således är migrationsrörelserna inte gränspolitikens "andra", utan en central, immanent och strukturerande kraft inom regimen (Hess 2010, 431). Likväl är en regim aldrig heller slutlig utan befinner sig i konstant förändring. Genom att kombinera regimperspektivet med ett fokus på möten i Svenskinland mellan icke-medborgare och institutioner, under-

söker jag hur också de medborgare som arbetar vid eller bidrar till att upprätthålla institutionerna tvingas möta och därmed interagera med gränsregimen i vardagen.

Tidigare forskning har behandlat möten främst mellan migranter och statliga institutioner genom offentliga tjänster såsom social- och hälsovård (Spire 2009; Alpes & Spire 2014; Ratzmann & Sahraoui 2021). Inom färsk migrations- och gränsforskning har fokus även i allt högre grad skiftat från att endast studera migranter till att även inkludera de som juridiskt sett är medborgare, det vill säga alla människor på nationalstatens område oavsett juridisk status. Georg Löfflmann och Nick Vaughan-Williams (2018) belyser till exempel vikten av medborgares vardagsdiskurser i skapandet av idén om "migrationskrisen" 2015 vid sidan om media och politik. Nira Yuval-Davis med kolleger (2018; 2019) har myntat begreppet "alldagligt grängsgörande" (min övers., *everyday bordering*) för att peka på platser och situationer där grängsdragningar görs och där människor på olika grunder blir delaktiga i grängsmaskineriet.

Yuval-Davis, Georgie Wemyss och Kathryn Cassidy (2019) menar att grängsgörandet är konstitutivt inom dagens politiska och sociala dynamiska processer. Att betrakta grängsgörandet som en central sociopolitisk process utmanar den metodologiska nationalismen och den westfaliska synen på staten som en behållare för samhället. För att vi ska kunna närma oss grängsgörandet som ett socialt, politiskt och ekonomiskt fenomen måste vi inkorporera olika synsätt hos sociala aktörer som situeras i den sociala världen på varierande sätt. Alldagligt grängsgörande har blivit en central styrmekanism som konstruerar exkluderande och exploaterande hierarkier. En väsentlig komponent i mekanismen är att medmänniskor görs till oavlönade och utbildade grängsvakter, vilkas aktivitet ofta baserar sig på rasifierade föreställningar om vem som inte "tillhör" samhället eller vem som kunde vara papperslös (Yuval-Davis et al. 2019, 164).

Med avstamp i den tidigare forskningen diskuterar jag här hur studerandemigranternas erfarenheter och närvaro i lokala institutionella och informella sammanhang gör att alla som närvarar vid dessa möten blir delaktiga i grängsregimen och grängsarbetet i vid bemärkelse. Dessa möten är därmed viktiga att studera, även när

fast bosatta invånare möjligtvis låter bli att lägga märke till svårigheterna eller anser att de inte påverkas av studerandemigranternas liminalitet. Perspektivet jag utvecklar bidrar således till att ta avstånd från att betrakta migranterna som "de andra" och gränser som något som endast angår de personer som inte åtnjuter privilegiet att få uppleva en globaliserad värld nästan utan gränser. Jag utgår även från en definition av "migranten" som "en person som, för att flytta till eller stanna på en önskad plats, måste kämpa mot gränspraktiker och gränsskapande processer" (Scheel & Tazzioli 2022). För innehavare av uppehållstillstånd för studerande är de administrativa förfarandena för ansökningar om uppehållstillstånd, det vill säga de administrativa gränserna (Könönen 2018), centrala, eftersom de påverkar processen för att förlänga tillfälliga uppehållstillstånd och följaktligen deras ansträngningar för att säkerställa fortsatt rätt att vistas i Finland. Därutöver utvecklar jag kapitlets kritiska perspektiv både i dynamiskt förhållande till Gurminder K. Bhambras (2016, 188) kritik av sådan postkolonial forskning som endast uppmärksammar "den andra" som migrerar till Europa, i stället för att anamma ett samkonstituerande perspektiv (*co-constitutive*) och genom analys av "postkoloniala" subjekt som en historiskt viktig del av produktionen av det som i dag kallas Europa och den europeiska självförståelsen. Inspirerad av Bhambras forskning skiftar jag fokus från "postkoloniala subjekt" till en socio-juridiskt avgränsad grupp bestående av personer utan EU-medborgarskap för att granska hur den vardagliga interaktionen med gräns- och migrationsregimen och kampen mot den formar relationer och institutioner.

Kvalitativ forskning i en kontext av tillfällighet

En allt större del av uppehållstillstånden i dag är tillfälliga i det globala nord. Den tillfälliga rättigheten till vistelse inom en stat har en grundläggande och intim inverkan på människors liv och omformar migranternas relation till statlig byråkrati (Horton 2020). Denna omgående konfrontation med migrations- och gränsregimen leder till intensifierad kontroll och kan orsaka upplevelser av ett tidsligt splittrat liv (Maury 2022).

Kapitlet baserar sig på kvalitativa forskningsintervjuer (N = 41 + 12) som jag gjort i Helsingfors åren 2013 och 2017–2019 samt uppföljningsintervjuer 2020–2021 med studerandemigranter inom ramen för min doktorsavhandling (Maury 2021). Samtliga intervjuade hade ett ettårigt uppehållstillstånd för studerande eller hade nyligen haft ett sådant och efteråt bytt uppehållstillståndskategori, ofta till ett tillstånd tilldelat på grund av arbete i Finland. Ett uppehållstillstånd för studerande möjliggör heltidsstudier under en bestämd tid och tillåter även arbete upp till 25 timmar i veckan vid sidan om studierna. En orsak till att många av studerandena från länder utanför EU/EEA arbetar vid sidan om studierna är de krav som ställs på studerandena för att kunna beviljas ett uppehållstillstånd för studier (Maury 2017; 2020). För att bli beviljad ett uppehållstillstånd för studier måste de ekonomiska förutsättningarna för tillståndet uppfyllas, vilket innebär ett krav på 6 720 euro på bankkontot för ett ettårigt tillstånd och dubbelt så mycket för ett tvåårigt tillstånd samt en privat sjukförsäkring. För att förnya tillståndet krävs att de ekonomiska kraven återuppfylls och att den sökande gjort framsteg i studierna (45 ECTS/år). Eftersom migrationspolicyn är i ständig förändring har kraven för att få uppehållstillstånd för studerande justerats sedan datainsamlingen påbörjades och slutfördes. År 2024 tilldelades ett uppehållstillstånd för studerande i regel för hela studieperioden på en gång och tillät arbete upp till 30 timmar i veckan, ifall de höjda årliga inkomstkraven uppfylldes (9 600 €/år) (Migrationsverket 2024).

Spektrumet av privilegier varierade bland forskningsdeltagarna; de hade olika bakgrunder i fråga om nationalitet, etnicitet, ålder, klass och kön. Flera av dem hade upplevt orättvis behandling, rasism, sexism och rättsligt våld i kontakten med migrationsmyndigheten när de sökt jobb och i vardagliga situationer. Eftersom vissa av deltagarna hade sökt asylstatus innan de fick uppehållstillstånd för studerande tenderade deras sociala möten att i allt högre grad kretsa kring den osäkra situationen, försöken att säkra rättslig status och perioder av odokumenterad vistelse. Andra var tydligt inriktade på att få en examen samtidigt som deras föräldrar erbjöd dem ekonomisk trygghet. Forskningsdeltagarna kom från olika delar av världen,

hade olika klassbakgrunder och olika intresseområden inom studierna. Den gemensamma nämnaren var ändå det ständiga kravet på att arbeta och hantera migrationsbyråkratin för att säkerställa sin rätt att stanna i Finland som studerande. Alla jag intervjuade arbetade vid sidan om universitets- eller yrkeshögskolestudierna. Arbetet utfördes ofta inom en bransch som inte motsvarade studieområdet, allt som oftast inom service- eller omsorgssektorn till exempel som städare eller postutdelare (Maury 2021). Ingen av studerandena behövde betala för studierna eftersom de hade inlett dem före 2017 då lagförändringen om terminsavgifter för utom-europeiska studerande trädde i kraft.

Intervjuerna utfördes på engelska och transkriberades sedan. Utdragen som används i den här texten är översatta till svenska av mig. Jag kategoriserade intervjumaterialet i enlighet med mina forskningsintressen kring arbete och prekarisering, gränser, studier och subjektivitet och gjorde sedan en innehållsanalys av materialet. Forskningen genomfördes med höga etiska standarder, inklusive informerat samtycke, möjlighet att dra sig ur forskningen när som helst och användning av pseudonymer.

I det här kapitlet fokuserar jag på tre forskningsdeltagares erfarenheter (Effia, Noam och Amin) som bäst fångar både bredden av geografiska bakgrunder och olika livssituationer bland de utom-europeiska studerandena och samtidigt lyfter fram möten på olika håll i Svenskfinland. Den kvalitativa analysen av all dagliga gränser och sätten på vilka studerandemigranterna navigerar mellan dessa i sin sociala vardag går att skönja genom dessa tre nyckelpersoners erfarenheter.

Gränser på arbetsplatsen och i hemmen

Effia, 28, hade kommit från Västafrika till Vasa för att avlägga studier inom det engelskspråkiga programmet International Business för åtta år sedan. Det var ursprungligen hennes pappa som hade initierat att hon skulle ansöka om utlandsstudier. Inträdesprovet skrev hon i Ghanas huvudstad Accra dit sökande kom från olika närliggande länder. De som lyckades i inträdesprovet var likt Effia tvungna

att resa till Abuja i Nigeria, där den enda finska ambassaden i Västafrika är belägen, för att ansöka om ett finskt uppehållstillstånd för studerande. Hon berättade om en lång och omständlig process:

Du åker igenom två länder för att komma till Nigeria för att få ett uppehållstillstånd, och människor gråter då de inte får det. När jag först åkte fick jag avslag, de sade att vi måste hämta något annat papper, så vi åkte tillbaka, fixade det, och samma dag som mitt uppehållstillstånd beviljades reste jag, tänk dig. [...] Det var en lång process att ens komma hit.

Det var inte alltid lätt att få studievardagen att gå ihop på grund av kraven på ekonomiska resurser och tillräckliga studieprestationer för att varje år få ett förnyat tillstånd för att vistas i Finland. Utöver kraven var det svårt för Effia att få klarhet gällande sina rättigheter i Finland, liksom för många andra icke-europeiska studerande. Både institutionella organ såsom Folkpensionsanstalten (FPA) och arbetsgivarna lät studerandena förstå att de var en grupp med särskild prägel.

FPA gav dig lustiga utlåtanden som att "ni är inte flyktingar, ni är studerande". Då sade vi "vad menar ni?" Vi förstod det inte då men nu gör vi det. Om du fick ett jobb skulle det vara lugnt, men för att få ett jobb krävs det att du talar finska eller svenska. Så du går från en byrå till en annan och från en städfirma till en annan och allt vi får är "*puhutko suomea*, pratar du svenska?" Vi kom liksom för två veckor sedan, hur skulle jag kunna prata båda språken?

FPA lät de utländska studerandena förstå att de inte var flyktingar och därmed inte berättigade till ett omfattande socialskydd såsom studiestöd eller bostadsstöd (så som inhemska studerande är). Att arbeta vid sidan om studierna var därför den enda möjligheten för de flesta utomeuropeiska studerandena. Även arbetsgivarna lät studerandena förstå att de var annorlunda eftersom de inte talade något av de officiella språken, finska eller svenska, och därför skulle bli tvungna att kämpa för att få arbete. Det första längre arbets-

kontraktet Effia fick under sin studietid var som städare på Åbo Akademi, vilket hjälpte henne att spara pengar och därmed säkra ett fortsatt uppehållstillstånd. Städningen på Åbo Akademi blev med andra ord en på daglig basis nödvändig aspekt i hanteringen av gränsregimens krav och en delverksamhet i processen för att säkra sin position som ekonomistuderande i Finland.

Även andra institutioner är delaktiga i gränsregimen. För att slutföra studierna i Finland krävs allt som oftast en praktikperiod. Effia upplevde det som närmast omöjligt att hitta en praktikplats delvis på grund av språkraven och delvis på grund av bristen på stöd i fråga om såväl ekonomiska resurser som sociala och lingvistiska resurser från högskolans sida.

Jag studerar International Business, du måste göra praktik. Skolan guidade dig på sätt och vis till de här firmorna som skulle ge dig praktik för att utexamineras, men de flesta arbetsannonser var på finska, och de här annonserna kom och alltid var det "sorry bara på finska eller svenska". Jag kommer ihåg att vissa vänner måste resa tillbaka hem för att göra det [praktik], utanför Finland. Jag var lycklig för jag fick göra praktiken här ... men skolan var inte precis stödjande och erbjöd inte finansiering. Om jag hade velat göra min praktik i London hade det inte funnits finansiering. Ett annat problem var att vi blev vilseledda, och vad gäller nätverken – jag kommer ihåg att det fanns en firma som sålde elektronik och som anställde massvis av afrikanska studerande för att göra sin praktik där, för det fanns ingenstans man kunde ta vägen, bara en sak att arbeta med.

Låg- eller oavlönad praktik innebär ett stort hinder för utomeuropeiska studerande vars uppehållstillstånd ofta är beroende av avlönat arbete (Maury 2020) och sätter åter sin prägel på hur de all dagliga gränserna formar studerandenas liv. Samtidigt leder detta till juridisk hierarkisering i kombination med en ovilja att anställa personer som talar varken svenska eller finska samt en ofta sammanlänkad diskriminering (Krivonos 2020; Näre 2013). Med andra ord formas en uppdelning på arbetsmarknaden där vissa branscher eller specifika arbetsgivare anställer "migranter" eller utländsk arbets-

kraft (Wills 2009), vilket skapar rum för utnyttjande av studerandemigranterna. De alldagliga gränserna blir på så vis en styrmekanism som konstruerar exploaterande hierarkier (Yuval-Davis et al. 2019). Effia pekade även både på en upplevelse av att ha blivit vilseledd visavi praktikplatserna och på hur gränsregimen och diskriminering på arbetsmarknaden skapar möjligheter för en del arbetsgivare att utnyttja situationen genom ett intag av billig eller oavlönad arbetskraft i situationer där de utländska studerandena är i behov av praktikplats.

Även om studerandena i slutändan individuellt ansvarar för att se till att allt är i sin ordning för att kunna ansöka om förnyat uppehållstillstånd, brukade de afrikanska studerandena samlas för att hjälpa varandra då de skulle förnya sina ettåriga tillstånd. Effia underströk att den närmaste umgängeskretsen och hemmet har stor betydelse för hur en utomeuropeisk studerande klarar sig i Finland och berättade om en vän som "var lyckligt lottad eftersom hon levde med en svenskspråkig familj i Vasa – hon hade en väldig, väldig tur". Detta pekar på vikten av att ha rätt sorts kontakter, stödnätverk och resurser att lösa kritiska situationer samt en fungerande vardag i Finland.

Högskolan som gränsområde

Utöver arbetsgivare och personligt stöd är universitetet en plats där gränsregimen reproduceras. Ett vanligt problem de utomeuropeiska studerandena mötte var att de av varierande orsaker inte hade fått tillräckligt många studiepoäng enligt de officiella kraven (45 sp/år). När jag frågade hur det är att leva med ett uppehållstillstånd för studerande i Finland var kraven på studiepoäng en av aspekterna Noam, 32, magisterstuderande i samhällsvetenskaper från västra Asien lyfte fram:

Bokstavligen skit, jag vet inte hur jag kunde säga det bättre. Det kan inte vara så, med uppehållstillståndet för studerande, att man varje år måste möta så hårda krav. Och de sade att orsaken för [att kräva] ungefär 40 studiepoäng beror på att FPA kräver det av finska stude-

rande för att de ska få studiestöd. Men de deporteras inte från landet! Det är inte samma sak som att ha studerat här i tre år och om jag ett år inte får studiepoängen utvisar de mig. Det är inte det samma! Jag tycker att den här årliga saken [förnyandet av uppehållstillståndet] är jätteirriterande.

Studier kräver att studiepoäng avläggs. Noam underströk ändå den juridiska skillnaden i kravet på 40–45 studiepoäng per år beroende på studerandens medborgarskap. Där en finsk eller europeisk studerande riskerar att få sitt studiestöd indraget, är riskerna betydligt större för en icke-EU-medborgare vars otillräckliga studieprestationer kan leda till att uppehållstillståndet dras in, inte förnyas eller att personen potentiellt utvisas. Således materialiseras gräns- och migrationsregimen som en "skillnadsproducerande maskin" som tillägnar migranter olika positioner i det juridiska, sociala och politiska rummet (Isin 2005; Rigo 2009).

Trycket på att anpassa sig till det finska högskolesystemet kommer både från skolan, omgivningen och Migrationsverket. En orsak till att de utomeuropeiska studerandena inte lyckas få tillräckligt många studiepoäng är det tidskrävande lönearbetet de behöver utföra vid sidan om studierna. Många studerande ansåg att ett vanligt problem uppkom under tiden de skrev sitt examensarbete då studiepoäng inte registreras omgående utan först när arbetet är färdigt. Ett möjligt förfarande under den här tiden är att en lärare skriver ut ett intyg som bekräftar att examensarbetet är under arbete och att studierna framskridit. Kontakten mellan lärare och studerande varierar ändå mycket och många studerande kände inte till möjligheten att be om ett intyg. Noam beskrev sin kompis situation:

Jag har en vän som avlade 35 studiepoäng och så ansökte han om ett förnyat uppehållstillstånd utan att veta att ifall du inte avlägger tillräckligt många studiepoäng kan du be om ett intyg från skolan. Så de [Migrationsverket] skickade honom en officiell utvisningsvarning. Han ringde mig, och jag bara ... jag hörde att hans röst var skakig.

Det är emotionellt betungande att inte uppnå de fastställda kraven på en specifik mängd studiepoäng. Noams beskrivning av sin kompis upplevelser understryker än en gång vikten av administrativa och byråkratiska dokument, såsom studiepoäng och studieintyg, eftersom de har en direkt inverkan på utomeuropeiska studerandes möjligheter att studera vidare och att över huvud taget vistas i landet. Att samla ihop nödvändiga dokument möjliggör den "byråkratiska inskriptionen" som består av socio-materiella processer (digitalteknik, pappersdokument) via vilka migranter skrivs in i byråkratiska system på olika statliga nivåer (Horton 2020, 3). Samtidigt formar det pågående reproduktiva arbetet med att framställa sig som ett juridiskt läsbart subjekt (Maury, 2024; Reeves 2019) migranternas subjektivitet och sociala världar. Känslotillstånd som fångas i skildringar av det kvalitativa forskningsmaterialet som "telefonsamtal med skakig röst" eller direkta beskrivningar som att studierna är "skit" pekar på den subjektivitet som formas i spänningen mellan de byråkratiska strukturerna och studerandemigranternas aktörskap, samt deras begränsade möjligheter att forma den egna livssituationen.

Kontakter som medel för laglig vistelse

Att som icke-europeisk medborgare studera i Finland innebär inte alltid att migrationsprocessen är en medveten förflyttning från plats A till plats B med avsikt att studera. Studier kan likväl vara ett oväntat steg eller ett medium för att skapa en framtid och erhålla laglig rätt att stanna i landet.

Amin hade kommit till Finland från ett krigsområde i västra Asien för att söka asyl. Liksom de andra som anlände till Finland efter "den långa migrationssommaren" 2015 (Kasperek & Speer 2015), blev Amin insnörd i en utdragen asylprocess i Finland. Amin hade tillsammans med sina syskon fått plats på ett mottagningscenter i den svenskspråkiga skärgården (se Rosenström, kap. 5). Även om det nationella migrationssystemet inte var lättare att handskas med i en liten kommun än i en stor stad upplevde Amin ändå att de människor han träffade där var avgörande för hans framtid. Via kon-

takter träffade han en restaurangägare och fick möjlighet att arbeta på restaurangen. Trots att Amin hade inlett universitetsstudier i medicin strax före ankomsten till Finland, fattade han tycke för matlagning. Under perioden då han arbetade fick Amin flera negativa beslut på sin ansökan om asyl. En asylsökande i Finland har rätt att arbeta efter 3–6 månaders vistelse i landet och rätten upphör då man får ett negativt asylbeslut. Ifall åtgärder inte vidtas, som att överklaga beslutet, träder en order om att lämna landet i kraft. På det här sättet blir arbetsgivaren även involverad i gränspraktikerna eftersom anställningen när som helst kan förklaras olaglig.

För att lyckas tänja på gränserna och överkomma de barriärer migrationsregimen skapar krävs det ofta fyndighet, envishet och samarbete. Olikt tendensen som Yuval-Davis et al. (2019, 164) beskriver, där medborgare får ta rollen som oavlönade och utbildade gränsvakter i den alldagliga gränsregimen, kan medmänniskor också agera som medarbetare för att tänja på gränserna genom att materiellt göra den administrativa processen att få uppehållstillstånd smidigare samt på ett politiskt och samhälleligt plan bredda tanken om vem som har rätt att vistas här. I Amins fall gällde det inte bara arbetsgivaren i den finlandssvenska kommunen som möjliggjorde en inkomst i landet, utan också de sociala kontakter han hade lyckats knyta. En av Amins finländska vänner föreslog att han kunde börja studera och på basis av studierna ansöka om uppehållstillstånd. Amin tog fasta på rådet, ansökte och blev antagen till en yrkesskola inom hotell- och restaurangbranschen samt flyttade närmare huvudstadsregionen. Han lyckades samla ihop besparingarna (6 720 €) som krävdes för tillståndet genom att ta sig an snuttjobb här och där, och betalade avgiften för ansökan (ca 300–400 €). Amin upplevde ändå det som mödosamt att få ihop summan:

Jag menar jag låg för jävligt till, 7 000 någonting euro, tillsammans med alla de utgifter du har, jag måste betala 250 euro och så tågbiljetter 16 euro per dag – sammanlagt betalar jag nästan 700–800 euro i månaden eller något, för en person som inte har ett arbete, som är studerande och som inte är finländsk. Jag kämpade med det. Jag menar, jag tyckte så mycket om det [studierna].

Amin beskrev sina utgifter och påpekade flera gånger hur svårt det var att som icke-finländsk studerande utan ett pågående arbetskontrakt uppfylla kraven för uppehållstillståndet. Amins slit visade sig ändå vara värt sitt pris då han tilldelades ett ettårigt uppehållstillstånd:

Jag fick ett mejl från Migrationsverket: vad fan menar dom? Jag talade inte så bra finska då, och så insåg jag att herregud, verkligen? Där är mitt namn och en personbeteckning, och du är bara aaah!!!!

Amin beskrev ivern då han insåg att brevet indikerade att han blivit tilldelad ett uppehållstillstånd och en personbeteckning. Att leva med det juridiska regelverket kring uppehållstillståndet för studerande var ändå inte enkelt. Liksom andra utomeuropeiska studerande hade Amin rätt att arbeta endast cirka 25 timmar i veckan och hade inte tillgång till socialskydd såsom studiestöd, bostadsstöd eller kommunal hälsovård. Det viktigaste för Amin var ändå att han vistades lagligt i landet och arbetade på en högt uppskattad restaurang, vilket kunde hjälpa honom vidare i livet.

Mitt uppehållstillstånd är pågående just nu, jag kan ... Det här är det bästa, jag kan inte bli deporterad från detta land. Jag kommer att utexaminerar om två månader. Jag gör det väldigt snabbt. Jag har läst tusentals böcker, jag har så bra kunskap och jag praktiserar på en fin restaurang.

Utöver Amins positiva upplevelser av utbildning, kunskap och arbete underströk han hur uppehållstillståndet för studerande för stunden eliminerade hans *utvisningsbarhet* (De Genova 2002). Således vittnar Amins erfarenheter inte bara om det alldagliga gränsgörandets disciplinerade effekter, utan även om att gränspraktikerna kan fungera som ett utrymme för att tänja på och utmana gränsregimen i samarbete med sociala kontakter.

Framtider som glider isär

I det här kapitlet har jag fört fram sätten på vilka gränsregimen genomsyrar utomeuropeiska studerandes liv och gör sig påmind i nästan alla vardagssituationer: på högskolan, på arbetsplatsen, i hemmet och i de sociala relationerna. Framtiden för utomeuropeiska studerande är osäker på grund av både de tidsbundna uppehållstillstånden och svårigheter med att få fortsatt tillstånd att vistas i landet efter examen, eftersom det då krävs en ny grund för att få stanna. Den pågående osäkerheten och ett liv präglad av prekära kombinationer av studier, arbete och för lite sömn skapade en känsla hos de intervjuade av att deras framtid glider i väg, utan att de har möjlighet att uppnå sina mål.

Jag måste skynda på, menade Effia. Hon beskrev hur hon snart hade tillbringat tio år i Finland, utan att ännu ha lyckats uppnå sina drömmar om ett liv i Finland, att ha gift sig och fått barn. Effia hade slutfört sina studier i Finland och var för tillfället arbetssökande, men fann det svårt att hitta långvarigt arbete. Hon berättade att hon hoppade från jobb till jobb och frilansade här och där. De höga förväntningar som hon och ett antal andra unga som strävade efter att börja studera i Finland hade haft på Finland hade inte förverkligats. Mannen som ansvarat för att ordna inträdesproven i Accra åtta år tidigare hade sagt: "Om du tror att du kommer åka till Finland för att tjäna pengar borde du gå ut härifrån och låta bli att göra inträdesprovet." Effia såg tillbaka på sig själv för åtta år sedan, ivrig att åka till Finland och få uppleva den avgiftsfria utbildningen, och sedan tillbaka på mannens uttalande. Hon tillade: "Jag önskar att jag hade lyssnat på honom och kanske sett in i framtiden, jag är ledsen att säga det, men jag borde ha gått från inträdesprovet."

Även Noams framtidsplaner var tyngda av gränsregimen och Migrationsverkets förfaranden. Han kunde föreställa sig själv som doktorand i Finland men menade att det skulle vara svårt att klara av att få ett uppehållstillstånd för forskning. Något sarkastiskt tillade han att uppehållstillståndet för forskare ändå är billigare att ansöka om än ett arbetstillstånd. Det som var speciellt frustrerande med hela tanken om att regelbundet kommunicera med Migrations-

verket var deras "sedvanliga långsamhet och avsaknad av kunskap om sina egna lagar", sa Noam.

Att diskutera Migrationsverkets tillvägagångssätt orsakade frustration även hos Amin både gällande hans egen situation och andra familjemedlemmars, som inte hade lyckats ta sig ur den prekära situationen. Amins ena förälder hade blivit utvisad och hans syskon väntade fortfarande på finskt asylbeslut. På ett individuellt plan hade Amins situation ändå stabiliserat sig något och han hade blivit utexaminerad och gift sig. Amins kamp för rätten att vistas i landet var ändå inte över eftersom han återigen hade ett tillfälligt uppehållstillstånd, denna gång för utexaminerade som söker arbete. Amin hade föga tilltro till institutioner som Migrationsverket och polisen och poängterade i stället vikten av det sociala livet och det aktiva arbetet mot diskriminering som enligt honom fanns "överallt".

Studerande som kommit från olika delar av världen poängterar alla migrations- och gränsregimens inverkan på det dagliga livet i Finland. Samtidigt pekar erfarenheterna på vilken betydande roll sociala kontakter har i att stundvis kunna utmana gränsregimen i en livssituation där arbete och studier inte är självändamål i sig utan även medel för att trygga vistelsen i landet. I detta kapitel har jag därmed visat att möten mellan människor skapar ett sammanhang där var och en blir delaktig i gränsregimen och gränsarbetet. Således har jag fört fram ett argument för att ta avstånd från ett perspektiv där migranterna framställs som "de andra" och gränser som något som endast angår personer som inte åtnjuter privilegiet att få uppleva en globaliserad värld nästan utan gränser.

Jag har även lyft fram hur detta delade sammanhang formas av gränsregimen och får specifika tidsmässiga implikationer. Att ständigt leva i enlighet med migrationsregimens rytm och med ett uppehållstillstånd som är i kraft endast ett år i taget får konsekvenser för det sociala livet och relationen till samhället överlag (Maury 2022). Den splittrade upplevelsen av tiden, som orsakats av de tillfälliga uppehållstillstånden och oro över att inte kunna reproducera ett subjekt som har rätt att vistas i landet, pekar på en heterogenitet i fråga om rätten till tid och rum. Gränsregimen producerar med

andra ord ett spektrum av *diakroniska juridiska positioner* (Rigo 2009). Detta pekar även på den *disjunktiva* eller *åtskiljande sammanhållningen av tider i nuet* (Osborne 2013, 17) som understryker att samtiden formas globalt i ett ambivalent dynamiskt förhållande till producerad heterogenitet. Att forma en framtid för sig själv och andra innebär att synkronisera åtskiljande tidsliga regimer i förhållande till gränser, arbete och reproduktion (Reeves 2019; Liu Xin, kap. 7).

De juridiskt producerade skillnaderna som formar subjektens rätt till tid och rum, samt den heterogenitet som ständigt skapar klyftor i hur samhället och den sociala samtiden upplevs, förbi-går inte Svenskfinland utan måste tas i beaktande både i forskning och i den offentliga diskussionen. Liksom jag påvisat kan en kulturell och social öppenhet skapa de kontaktytor som möjliggör att gränsregimen kan tänjas på och motarbetas, men det räcker inte som enbart en paroll. Det betyder att vi bör skapa sociala relationer som inkorporerar och tar de skillnader som samhälleligt framställt på allvar, i stället för att anta att hållbara sociala relationer alltid utgår från likheter beträffande identitet. För att återgå till den disjunktiva sammanhållningen kan vi med hjälp av Gilles Deleuze och Félix Guattari (1979) förstå disjunktivitet som en positiv skillnad – en heterogen oskiljbarhet – i stället för en skillnad bestående av motsättningar som bör överbryggas. Ett viktigt konstaterande är även att dessa skillnader aldrig är beständiga utan uppstår i förhållande till det perspektiv som skillnaden upplevs eller granskas ur (Viveiros de Castro 2019, 100–103). Slutligen kan konstateras att den disjunktiva sammanhållningen innebär att de alldagliga gränserna och deras effekter genomsyrar offentliga institutioner på orter i Svenskfinland och alla de som lever där. Skillnaderna i upplevelser av tid och rum genomsyrar våra liv på olika sätt och måste bli en utgångspunkt för byggandet av nya och hållbara sociala världar.

LITTERATUR

- Alpes, Maybritt Jill & Alexis Spire 2014, "Dealing with Law in Migration Control: The Powers of Street-level Bureaucrats at French Consulates", *Social & Legal Studies* 23, nr 2, s. 261–274.
- Bendixsen, Synnøve, Lena Näre & Olivia Maury 2024, "Creating a future while waiting for a residence permit: temporary and irregular migrants in informal social infrastructures", *European Journal of Social Work* 27, nr 1, s. 138–150.
- Bhambra, Gurinder K. 2016, "Whither Europe? Postcolonial versus Neocolonial Cosmopolitanism", *Interventions* 18, nr 2, s. 187–202.
- Casas-Cortes, Maribel et al. 2015, "New Keywords: Migration and Borders", *Cultural Studies* 29, nr 1, s. 55–87.
- De Genova, Nicholas P. 2002, "Migrant 'Illegality' and Deportability in Everyday Life", *Annual Review of Anthropology* 31, nr 1, s. 419–447.
- Deleuze, Gilles & Félix Guattari 1979, "La synthèse disjonctive", *L'Arc* 43, s. 54–62.
- Helander, Mika, Peter Holley & Heidi Uttana 2016, "Trying to secure a future in uncertain circumstances: the social security of temporary migrant workers in Finland", *Arbor* 192, nr 777, s. 1–17.
- Hess, Sabine 2010, "De-naturalising Transit Migration. Theory and Methods of An Ethnographic Regime Analysis", *Population, Space and Place* 18, nr 4, s. 428–440.
- Horton, Sarah B. 2020, "Introduction: Paper trails: migrants, documents, and legal insecurity", Sarah Horton & Josiah Heyman (eds.), *Paper Trails. Migrants, Documents, and Legal Insecurity*, Durham: Duke University Press, s. 1–26.
- Isin, Engin 2005, "Engaging, being, political", *Political Geography* 24, nr 3, s. 373–387.
- Kasperek, Bernd & Marc Speer 2015, "Of Hope. Hungary and the Long Summer of Migration", på bloggen Bordermonitoring.eu, <https://bordermonitoring.eu/ungarn/2015/09/of-hope-en/> (hämtad 24.3.2020).
- Krivonos, Daria 2020, "Swedish surnames, British accents: passing among post-Soviet migrants in Helsinki", *Ethnic and Racial Studies* 43, nr 16, s. 388–406.
- Könönen, Jukka 2018, "Border Struggles within the State: Administrative bordering of non-citizens in Finland", *Nordic Journal of Migration Research* 8, nr 3, s. 143–150.
- Löfflmann, Georg & Nick Vaughan-Williams 2018, "Vernacular imaginaries of border security among citizens: From walls to information management", *European Journal of International Security* 3, nr 3, s. 380–400.
- Maury, Olivia 2017, "Student-migrant-workers: Temporal aspects of precarious work and life in Finland", *Nordic Journal of Migration Research* 7, nr 4, s. 224–232.
- Maury, Olivia 2020, "Between a Promise and a Salary: Student-Migrant-Workers' Experiences of Precarious Labour Markets", *Work, Employment and Society* 34, nr 5, s. 809–825.

- Maury, Olivia 2021, *Punctuated Lives. Student-Migrant-Workers' Encounters with the Temporal Border Regime*, Diss., University of Helsinki.
- Maury, Olivia 2022, "Punctuated temporalities: Temporal borders in student-migrants' everyday lives", *Current Sociology* 70, nr 1, s. 100–117.
- Maury, Olivia (under utgivning) "Social reproduction against administrative bordering: struggles to reproduce a legal legibility among temporary student-migrants in Finland", *Migration Studies*.
- Mezzadra, Sandro & Brett Neilson 2013, *Border as Method, or, the Multiplication of Labour*, Durham: Duke University Press.
- Mezzadra, Sandro & Brett Neilson 2019, *The Politics of Operations. Excavating Contemporary Capitalism*, Durham, London: Duke University Press.
- Migrationsverket 2024, "Försörjningsförutsättning för studerande", <https://migri.fi/sv/forsorjning> (hämtad 8.11.2024).
- Näre, Lena 2013, "Ideal Workers and Suspects: Employers' Politics of Recognition and the Migration Division of Care Labour in Finland", *Nordic Journal of Migration Research* 3, nr 2, s. 72–81.
- Osborne, Peter 2013, *Anywhere or Not at All*, London: Verso.
- Ratzmann, Nora & Nina Sahraoui 2021, "Introduction: The (Un)Deserving Migrant? Street-Level Bordering Practices and Deservingness in Access to Social Services", *Social Policy and Society* 20, nr 3, s. 436–439.
- Reeves, Madeleine 2019, "The Queue: Distributed Legality, Bureaucratic Time and Waiting-Work in Migrant Moscow", *Suomen Antropologi. Journal of the Finnish Anthropological Society* 44, nr 2, s. 20–39.
- Rigo, Enrica 2009, *Rajojen Eurooppa*, övers. Antti Paakkari et al., Helsinki: Like Kustannus.
- Scheel, Stephan & Martina Tazzioli 2022, "Who is a Migrant? Abandoning the Nation-state Point of View in the Study of Migration", *Migration Politics* 1, nr 1, <https://doi.org/10.21468/MigPol.1.1.002> (hämtad 18.11.2024).
- Spire, Alexis 2009, *Accueillir ou reconduire. Enquête sur les guichets de l'immigration*, Paris: Raisons d'Agir Éditions.
- Viveiros de Castro, Eduardo 2019, *Kannibaalimetafysiikka*, övers. Eetu Viren, Helsinki: Tutkijaliitto.
- Wills, Jane et al. 2009, "London's Migrant Division of Labour", *European Urban and Regional Studies* 16, nr 3, s. 257–271.
- Yuval-Davis, Nira, Georgie Wemyss & Kathryn Cassidy 2019, *Bordering*, Cambridge: Polity Press.

Charlotta Östlund, *Bukett*, 2016. Kronblad, växtdelar, sten, betong, asfalt m.m.,
79 x 60 x 60 cm. Foto: Pasi Autio/Finlands Nationalgalleris samlingar

12. MELLAN GLÄDJE OCH ÅNGEST

OM REFLEXIVITET, POSITIONALITET OCH FÖRVIRRING HOS UNGA STUDENTER

Elina Oinas

Hur kommer det sig att Amanda trivs på universitet från den allra första veckan, medan Emilia känner en stigande ångest för varje kurs hon går? Går det att påstå att deras känslor har en koppling till någonting allmänt kring finlandssvenskhet, vithet och kolonialism? Att påstå någonting dylikt om en annan individs känslor är naturligtvis alltför generaliserande, men i en sociologisk undersökning gör vi precis sådant; vi försöker tolka det privata i ett större sammanhang, utan att påstå att analysen berör definitivt alla på samma sätt. Vi undersöker hur samhällliga strukturer påverkar den enskilda individens liv. Hurdana ramar ger det globala samhället individens navigerande bland ofta svårtolkade känslotillstånd om delaktighet? I det här kapitlet analyserar jag också hurdana nyanser begreppet "samhälle" inbegriper: Finns det någonting som är karakteristiskt för universitetsstuderande på en utbildningsinstitution i Svenskfinland när man betraktar dem ur ett globalt sociologiskt perspektiv?

Jag blev nyfiken på just finlandssvenska studenters känslor inför universitetet när jag samarbetade med forskare vid sydafrikanska universitet där våldsamma studentprotester mot kolonialistisk utbildning brutit ut 2015 (Oinas et al. 2018; Mupotsa 2018). Varför protesterades det inte hos oss? Frågan är naiv med avsikt; jag anser att det är viktigt att vi fortsätter att fråga elementära frågor om rättvisa och kamperna för den. Frågan varför studenterna agerar olika

under samma globala tidevarv kan svängas om, och vi bör också fråga en hurdan global framtid våra finländska universitet egentligen investerar i och satsar på. Är vår undervisning, som vi i princip hoppas vara emanciperande, kritisk och utmanande (Oinas 2018, 2021; Elonheimo et al. 2022) och som baserar sig på forskning som söker nya sätt att tänka (t.ex. Kyrölä 2023), ändå i grunden passiviserande? Söker vi tillsammans med studenterna sådana sätt att vara delaktiga i världen som ger framtidstro, bortom ytlig kritik? Efter 2015 började det faktiskt bubbla även hos oss. Det har förekommit klimatprotester, och både Svenska social- och kommunalhögskolan (Soc&kom) och Helsingfors universitetets huvudbyggnad har under de senaste åren ockuperats som en del av studentprotester mot regeringens nedskärningspolitik och universitetsledningens passivitet i Gazafrågan. Däremot finns det inte en studentrörelse mot vår egen pedagogik på samma sätt som i globala syd.

Enligt statistik från Helsingfors universitet mår de unga universitetsstuderandena i dag förvånansvärt dåligt – 60 procent anger att de är utbrända eller har risk för att bli det (Salmela-Aro et al. 2022; se även Mannerström et al. 2023), med en trend mot det sämre. De finlandssvenska studenterna mår inte bättre än sina finska motsvarigheter (Markelin 2022), trots att det antas att finlandssvenskar överlag har bättre hälsa på grund av social sammanhållning och socialt kapital (Sundback & Nyqvist 2010).

Amerikanen C. Wright Mills (2000) skrev 1959 i klassikern *The Sociological Imagination* att sociologins uppgift är just detta: att koppla de privata grumliga känslorna till en skala på en högre, mer generell, samhällelig nivå. Att se hur ens personliga tillkortakommanden har ett samband med en generell tendens i samhället kan vara väldigt befriande, menade Mills. Den feministiska minnesarbetsmetoden undersöker likaså berättelser om händelser, till exempel kring kroppslighet och skam, genom en analys av hur de samhälleliga villkoren ger upphov till specifika sätt att berätta och betrakta (Haug et al. 1987; Oinas 2001). Bakom metoden ligger en politiserande uppgift: Ifall man blir medveten om hur ens förhållningssätt i det privata är förankrade i samhället, skapar den kollektiva reflexiva praktiken också rum för alternativa tolkningar.

I det här kapitlet undersöker jag finlandssvenska studenters berättelser om universitet, och relaterar dem till globala frågor kring ras och vithet. Studenternas berättelser kring temat universitet är här inte bara bidrag till diskussionen om välmående, glädje och ångest hos dagens unga. Jag föreslår att finlandssvenska universitetsstudenters välmående kan härledas från kulturella sätt att hantera globala strukturer och frågor om privilegier, kolonialism, ras och uteslutning. Jag tar stöd i forskningen kring så kallade affektiva ordningar (Aldrin Salskov 2022; Aldrin Salskov, kap. 14) som understryker att vi inte kan förstå samhället eller politiska förändringar utan att ta känslornas politik på allvar, också om det affektiva inte kan studeras på ett uttömmande eller definitivt sätt (Ahmed 2011). Det affektiva hänvisar till att känslor inte ses som något individuellt och psykologiskt, utan som något socialt som har att göra med organiseringen av kroppar, normer och normalitetens tolkningsrepertoar. Känslor skapas och återskapas genom maktbruk i samhället. Samtidigt är känslor både privata händelser och samhälleliga relationer; sociologiska tolkningar är alltid bara förslag.

Jag vill här utvidga perspektivet i högskolepedagogisk forskning om studenternas allvarliga utbrändhet där dessa känslor härleds till studenternas olika identitetsprofiler och motivation (Mannerström et al. 2023). Jag utgår från att dylika individcentrerade skillnader är viktiga men anser att även globala samhälleliga aspekter bör beaktas. Jag framhåller att studier i samhällsvetenskaper lockar en till så kallad grym optimism, där man hoppas klara sig i prestations-samhället även om man inser att målen är omöjliga att nå (Berlant 2011).

Det är visserligen rätt vanligt med universitetsutbildning i dag, men den ger fortfarande ett vagt löfte om en privilegierad position i samhället i relation till andra som inte har gått på en *högskola*. Universitet är fortfarande en institution som upprätthåller sociala distinktioner – åtminstone symboliskt (Bourdieu 1993). Utbildningen ger en ett kritiskt förhållningssätt som kan stärka såväl en strävan till social rättvisa som en insikt om ens egen delaktighet i växande klyftor. Många av de studenter vars berättelser jag tagit del av i den här undersökningen upplever att konkurrensen

i prestationssamhället är grym och förnedrande, att uteslutningsmekanismerna inte är rättvisa, och de är kluvna beträffande sin egen position.

Studierna förstärker förmågan att identifiera och analysera aktuella samhällsproblem men ger inte verktyg som kunde hjälpa en att formulera ett aktivt förhållningssätt och en orientering mot politisk praxis. När länken mellan det strukturella och det vardagliga, mellan det teoretiska och det praktiska, saknas görs lätt en tolkning där individen står i fokus – samhällsproblem individualiseras, illamåendet ökar.

Det jag ser i studenternas berättelser som jag här analyserar är en förenkling av vad strukturella privilegier betyder på ett individuellt plan. Studierna uppmuntrar till att kritiskt analysera sin egen positionering men granskningen förblir en lista på förutbestämda egenskaper (Oinas 2018; Liu Xin 2021; Folkes 2023; Pereira 2024). En antagen finlandssvensk positionering som "privilegierad" i största allmänhet kan låsa en till tystnad. När problemen definieras som strukturella blir de svåra att hantera personligen. Alla drabbas inte av förlamning men många gör det, och jag anser att om denna typ av ångest kunde förstås bättre, kan även nya företeelser hos finlandssvenska unga framträda. De behöver inte vara låsta i ett vakuum av privilegier i en orättvis värld. De ungas individuella oro innehåller ett klokt budskap om att någonting är på tok och kunde göras annorlunda, kollektivt.

I det här kapitlet framhäver jag att den ångestfyllda passiviteten uttrycker ett behov av att skriva om det teoretiska sättet att förstå positionering och individens relation till strukturella villkor. Det kan te sig som ett teoretiskt resonemang, men samhällsvetenskapliga teorier härstammar ur det levda livet, och genom att omformulera teoriramen för positionering kan alternativa förhållningssätt – även sådana som redan praktiseras – uppbyggas och förstärkas.

Positionering anger till exempel ett vanligt sätt att benämna att man *är* finlandssvensk och följaktligen antyda en privilegierad position utan att reflektera över andra möjligheter än varandet. Uppräkningen av medfödda attribut anses signalera att man tar ansvar för sin samhälleliga position, men den ger inte rum att orientera sig

annorlunda, med politiska projekt där man söker allianser bortom egenskaper. Det strukturella behöver inte förbli låst. I detta kapitel framhåller jag, i enlighet med Jennifer Nash och Samantha Pinto (2021), att vithet – eller i detta fall mera specifikt finlandssvenskhet – inte borde behöva vara ett bindande, essentialiserat, egenskapslikt attribut, ett medfött kontrakt av låsta positioner. Det självreflexiva arbetet med att förstå makt i samhället slutar inte vid bekännelsen av ens egen antagna bakgrund. Det har blivit vanligt att skämtsamt antyda det finlandssvenska som en ofrånkomligt borgerlig härkomst (bland annat genom det humoristiska uttrycket "pappa betalar"), vilket är en grov, och ofta falsk, generalisering som har sin grund i en brokig skara faktorer (Allardt & Starck 1981) och en problematisk tolkning av vad bakgrund kan betyda. Här föreslår jag orientering som ett tilläggsbegrepp som kan hjälpa positionering att bli mindre objektifierande och mer dynamiskt framtidsorienterat.

Material och metod

Materialet för min undersökning består av skrivuppgifter som studerande i samhällsvetenskaper under olika kurser vid Helsingfors universitet 2016–2022 frivilligt gjorde för min forskning. Denna uppsättning data består av 250 korta minnesberättelser med titlarna "universitetet", "akademiskt kunnande", "kön" och att beskriva en situation där de "känner att de äger sin kunskap". Minnesberättelserna skrevs av studerande i olika skeden av sina studier; de yngsta hade precis inlett den allra första veckan av sina universitetsstudier, de äldsta var doktorander vid seminarier. De flesta av kurserna hölls på svenska, några på engelska i magisterskedet, och alla var i Soc&koms regi med mig som lärare. Det är omöjligt att veta om studenterna själva identifierar sig som "finlandssvenskar", men de befann sig i ett uttryckligen finlandssvenskt rum på ett flerspråkigt campus, och de flesta skrev på svenska. Tolkningen att dessa texter kan läsas som uttryck för just "finlandssvenska" register för hemmahörande på universitet är inte långsökt för de som påbörjat sina studier vid just Soc&kom, men överlag kan vi konstatera att Svensk-finlands gränser är tolkningsbara och svårdefinierade.

Uppgifterna skrevs alltid i början av en föreläsning för att inte bjuda in till reaktioner på ett innehåll som jag som lärare gett, utan för att återspegla de personliga associationer olika människor kopplar till det givna temat. Berättelserna lämnades alltid in anonymt i den digitala nätstudiemiljön, och skribenterna fick också, om de ville, spara dem i en digital mapp som kan användas för framtida forskning. Berättelserna är spontana och skrevs ganska snabbt – på 5–10 minuter. Studenterna skulle beskriva en verklig situation där temat i fråga varit närvarande för dem, men för att skapa distans till händelsen använde de pronomenen hon/han/hen/de/x om sig själva. Berättelserna är tänkta att helt enkelt beskriva situationerna och möjligen känslor, men inte att analysera. I den ursprungliga feministiska minnesarbetsmetoden (Haug 1987; Widerberg 1995; Oinas 2001) skulle nästa steg vara att analysera berättelserna kollektivt, men här förblir analysen enbart min. Ett utkast till denna text har dock lästs av ett hundratal studenter på mina kurser, där jag bad om kritik och respons, och responsen har uttryckt igenkännande för analysens resultat.

Universitetet som en institution av glädje och oro, uteslutning och elitism

Berättelserna skildrar många känslor: en överraskande mängd uttryck för glädje och upprymdhet, men också – föga förvånande – mycket oro, rädsla, stress, ångest och hopplöshet. Känslor av otillräcklighet, att inte vara briljant nog och att inte passa in förekommer ofta. I det här kapitlet analyseras de som ett arkiv av affekter (Sedgwick 2003; Ahmed 2011; Aldrin Salskov 2022) för vad studenter upplever på universitet när de studerar samhällsvetenskap med inriktning på genus, feminism och intersektionalitet.

Studenterna kunde ha skrivit om vilken aspekt som helst av det givna begreppet "universitet" men många skrev om glädjen när de fick antagningsbrevet:

"Du har blivit accepterad till ditt förstahandsval". Hon ville brista ut av fullkomlig glädje.

Hon sitter på bryggan med sina två vänner och skålar för framtiden. Kvällssolen skiner i ansiktet och livet känns fantastiskt, vi har blivit antagna till universitetet!

Temana upprymdhet och lycka är påtagliga i dessa berättelser. Jag hävdar dock att även lycka kan peka på det nedtystade temat elitism och dess granne utanförskap i den finländska utbildningsdebatten. Då texten handlar om glädje för att man har fått ett positivt besked om en studieplats handlar det om tillgång till utbildning som inte är på förhand given. I många texter skildras ansökningstiden som stressande, och endast få vågar lita på att de säkert får en studieplats.

x sitter mitt i den stora salen med blyertspennan i högsta hugg, inträdesprovet ligger på bordet. Den stora digitala klockan syns på väggen längre fram i salen, tiden rinner sakta men säkert iväg. Runtom x sitter närmare 400 andra personer som är med om precis samma sak i denna sekund, alla vill vi prestera för att komma in på universitetet. En känsla av nervositet finns i kroppen, tidspressen och en blandning av ovisshet över kunskapen som nu ska levereras ligger som grund för känslan. Men samtidigt i kroppen finns en känsla av spänning och stolthet då ett nytt kapitel i livet ska börja.

I några få texter tas elitism direkt upp som en skillnad mellan arbetarklassen och de högtbildade, såsom denna berättelse:

Hon berättar för kollegorna på jobbet att hon ska börja studera på Helsingfors universitet. Alla kollegorna är låginkomsttagare och har utbildat sig i yrkesskola. De blir genast imponerade, fastän de inte ens frågat vad hon ska studera. Universitet innebär för dem intelligens och framgång.

Oftast härstammar glädjen från det enkla faktum att universitetsstudierna inleder ett nytt, efterlängtat kapitel i livet. Svårigheten med att komma in på universitetet står i kontrast till den officiella nationella diskursen om att landets högklassiga universitetsstudier

är gratis för alla, någonting finländare ofta är stolta över. Gratis studier hör ihop med retoriken om världens bästa grundskola, men den retoriken döljer oron gymnasieelever hyser inför konkurrensen om en studieplats.

Inträdesstatistiken visar att 19,7 procent av de som sökte studieplats 2025 vid den utbildning som mitt forskningsmaterial härstammar från – det vill säga samhällsvetenskaper vid Soc&kom – får en plats, och för hela Helsingfors universitet var siffran 12 procent samma år (vipunen.fi). De 88 procent som inte får en studieplats kan leva flera år i väntan på att få en. Samtidigt som ett mellanår kan vara givande för många skapas ett väntrum, *waithood* (Oinas et al. 2018), inför det uppskattade, efterlängtade självständiga vuxenlivet. Svårigheten med att komma in sveper in universitetet i en mytologi om en svåruppnåelig elit. I en del texter skildras känslan av glädje för det nya kapitlet i livet, med en antydning om att höra till de utvalda:

Hon går med en grupp studenter på en rundtur på universitetet. Allt är nytt: staden, skolan och människorna. De går från byggnad till byggnad. När hon tittar på de fortfarande lite obekanta människorna och tar in platserna tänker hon för sig själv: Jag är hemma nu.

Hon är förvirrad och ivrig. Hon har just kommit till Universitetet för första gången. Byggnaden är obekant, människorna omkring henne är främmande. Hon är nervös och glad. Nu börjar ett nytt kapitel i hennes liv; universitetsstudierna. Många minnen och många nya bekanta, många tårar och många arbetsuppgifter kommer hon att ha framför sig under de kommande åren. Hon kollar runt omkring sig och ler: det här kommer att bli bra!

Känslorna som beskrivs ovan behöver inte läsas som en manifestation av en personlig överlägsenhet, utan som en uppriktig berättelse om det ideala universitetet: ett intellektuellt hem för kritiskt lärande, tillväxt och utveckling. Flera texter handlar om en förväntan att få lära sig att tänka i helt nya banor, bli utmanad och överraskad:

jag vill veta mera om allt. Jag tror att människan har ett behov att lära sig nytt och utan det blir man trött på livet.

Eftersom endast akademiska färdigheter öppnar universitetets dörrar och ekonomisk familjebakgrund inte borde spela någon roll i den officiella diskursen, ger den skenbara frånvaron av ekonomisk ojämlikhet en känsla av tillit till att detta hem är ett rättvist hem, där acceptans och tillhörighet är icke-diskriminerande och ens glädje legitim. Forskning om universitet och klass (Käyhkö 2021; Haglund 2018) har dock visat att känslan av att passa in är oåtkomlig för dem med arbetarklassbakgrund. Mitt material visar att oron är utbredd även hos medelklassungdomar. Den akademiska medelklassens affektiva politik, som handlar om ett villkorligt tillhörande där studenten kontinuerligt behöver bevisa sin rätt att få studera på universitetet, syns i texterna som är skrivna redan under den första veckan på universitetet, trots yttringar om glädje inför ett nytt kapitel i livet:

Hen börjar sina universitetsstudier. Första föreläsningen. Hen känner att hen inte förstår någonting, medan alla andra tycks vara fullt med på vad föreläsaren säger. Hen funderar hur hen ska klara kursen, och om detta alls är någonting för hen.

Hen går på gatan och ser på universitetes byggnad. Hen förstår att just den här byggnaden är nyckeln för en lovande framtid men samtidigt så skapar tanken av studierna ångest och hopplöshet.

De som genast känner sig hemma finns, men ju längre studierna framskrider, desto färre texter av följande slag hittas:

Hen har aldrig känt sig akademiskt utmanad. Skolgången har gått som en dans, ingenting har hen egentligen studerat till, men nu är hen vid universitetet, en chans att sprida vingarna och förhoppningsvis utmana hens världsbild i en värld av likasinnade individer.

Finländsk feministisk forskning har fokuserat på klass och patriarkat vid universitet (Käyhkö 2015; Husu 2021), men därmed även tonat ner de intersektionella, korsande svårigheterna att få tillgång till universitet och känna sig hemma hos till exempel ickevita och så kallade utländska studenter och forskare (Maury 2021; Maury, kap. 10). Redan benämningen *foreign students*, som ju ordagrant kunde översättas till "främlingsstudenter", är beskrivande. Ett universitet som främst är avsett för en nationell elit riskerar att hysa en smal världsbild som anknyter till en kolonial-patriarkal tradition för vad som räknas som legitim, auktoritativ kunskapsproduktion och rationalitet (Mupotsa 2018; Ndlovu-Gatsheni 2020).

Exklusivitet, excellens och "herravälde"

Upplevelsen av ett spännande nytt kapitel i livet behöver inte tolkas som exklusivitet och därmed elitism som berättaren känner igen hos sig själv, men i global jämförelse blir studenternas berättelser glädjeberättelser om hur man passerat den trånga porten, där universitetet är reserverat för de exceptionella. Oberoende av vad studenten kände att var källan till lycka undrar jag om en utbildning som är exklusiv inte också är emotionellt krävande. Uteslutningen av en stor andel sökande har affektiva konsekvenser för de studenter som kommer in. Trots den hoppfulla första veckan visar materialet att tonvikten på akademisk briljans och spetskompetens hyser ett tänkesätt där tillhörigheten är villkorlig. Endast en viss typ av lärande, intelligens och säkerhet värderas (Bourdieu 1993). Den initiala glädjen över att höra till de utvalda tynar bort när utmattningen slår till, och därför är följande historia ett ganska vanligt exempel bland de längre hunna studenterna:

Hen sitter hemma på sin säng, andas sakta och försöker koncentrera sig på orden som hoppar fram från datorskärmen. Så många långa obegripliga ord. Hen fastnar i bokstäverna, de kryper in genom ögonen men stannar där, de kommer inte igenom till hjärnan. Hens axlar sjunker och samtidigt tålmodet och känslan av tomhet och hopplöshet fyller hens kropp. Jag känner mig så dum dum dum.

Temat otillräcklighet är inget nytt men det är intressant att det så ofta dyker upp hos längre hunna studerande i kritiska samhällsvetenskaper som i princip kunde tänkas ta ställning mot kunskapsauktoriteter. Den kritiska hållningen som studierna i teorin uppmuntrar till kan tydligen inte råda bot på en känsla av att man själv är obegåvad där man sitter med en tjock lärobok eller framför den tomma skärmen där uppsatsen inte hittar sin ton i djungeln av svåra begrepp (Oinas 2021). Kurserna följer, i teorin, den feministiska pedagogiken som tar avstamp i studenters livsvärldar och sammanför teori, erfarenhet och politik, men en stor del av studenternas berättelser vittnar om att de upplever en ständig ångest över att de inte har *läst* tillräckligt. De har inte läst tillräckligt av den svåra teorin eller klassikerna på originalspråk. I dag behöver de dessutom vara insatta i de senaste alternativa aktiviströsternas budskap på bloggar och i sociala medier, allt från TikTok till Instagram. Den erfarenhetsbaserade kunskapen räknas inte om man inte behärskar teorin. I följande berättelse beskrivs ett försök att på en fest diskutera en personlig erfarenhet:

En diskussion på en fest om en händelse vi sett på gatan: Istället för att hon som berättade kunde tala om sina känslor kring händelsen och få stöd (som skett henne) ville universitetsstuderanden diskutera teorier kring maktfördelning och se på saken av alla olika synvinklar.

De längre hunna studenterna influeras av feministisk sociologi som initierades i slutet av 1960-talet genom ett uppvaknande till det faktum att kvinnors livsvärldar hade utelämnats ur samhällsvetenskapen (Johansson Wilén 2019). Det inspirerade till en strävan efter att "veta annorlunda", lära sig på alternativa sätt och centrera de levda erfarenheterna (Roberts 1981; Stanley & Wise 1983). Men trots dessa influenser vinner den akademiska kulturen där det finns en strävan att tillhöra den akademiskt ambitiösa gruppen som behärskar det färdiga kunskapsstoffet. Det epistemiska idealet att *behärska* materialet har etymologiska rötter till dominans; *mastery* betyder herravälde. Feministiska vetenskapskritiker har skrivit om den akademiska vita Mannen med stort M som är en självständig tänkare

utan kropp eller vårdrelationer (Smith 1987; Widerberg 1995). Rationalitetsidealet där kunskapen är distanserad, objektiv, exakt, utan någon som helst inblandning mellan granskaren och föremålet, ersattes redan på 1990-talet av alternativa modeller för att veta vetenskapligt, där kunskap alltid är partiell och situerad (Haraway 1991). Texterna där denna diskussion förekommer läses under kurserna – men ändå plågar studenterna sig själva med att önska att de behärskade litteraturen bättre, att de hade läst Donna Haraway ordentligt. Samtidigt som innehållet i kurslitteraturen uppmanar till att hitta nya egna sätt att veta, får litteraturmängden den duktiga studenten att förtvivlat önska att hen behärskade den. Elituniversitetets ideal sitter hårt i. Kunskapsidealen härstammar delvis från gymnasiet, vilket texterna från första studieveckan vittnar om (nedan), men studenterna lyckas inte heller under studietiden skaka av sig idealet.

Hon har nyss kommit hem från biblioteket och lånat sin första kursbok. Hon börjar bläddra och blir överväldigad av mängden text och svåra uttryck som hon inte förstår. Stressen inför första året på universitetet smyger sig in på henne och blir bara större. Hon är osäker över hur hon kommer att klara detta.

Frågan här gäller inte huruvida den enskilda studenten har upplysningens genikomplex, utan huruvida studenterna på detta universitet systematiskt slussas framåt av två dolda läroplaner: en där studenten ska behärska ämnet och en där hen ska vara kritisk. De här dolda läroplanerna omhuldas av en kultur av grym optimism. Grym optimism, som "finns när något du önskar egentligen är ett hinder för din blomstring" (Berlant 2011, 1), är här optimismen att hen *kan* veta tillräckligt för att bli utmärkt. Studentens relation till ett specifikt begärsobjekt – behärskning, *mastery* – är självdestruktiv och skadlig eftersom hen aldrig kan veta allt i samhällsvetenskaper. Eftersom toppuniversitetspratet dyker upp hela tiden, kantas studietiden av ett tryck på att bidra till excellensen, även om den egna disciplinens kunskapsideal inte påstår sig följa en sådan läroplan. Konkurrensens ideal är närvarande trots feministiska kunskaps-

mål. Studenterna nämner ofta i sina berättelser att det känns som om "andra" nog klarar det, men själv är man ensam om att känna sig dum och vilsen:

Föreläsaren talar om något och hen känner sig redan borttappad. Hen får en uppgift och känner sig osäker om hen kommer att klara av den. Alla andra ser ut att veta precis vad dom skall göra.

På en kurs med en gästlärare från ett universitet i det globala syd, där diskussioner om dekolonial pedagogik är centrala, kunde studenterna däremot notera följande:

Kursen fick mig att reflektera över mitt vanliga sätt att läsa artiklar, kurslitteratur och andra texter. Jag tenderar att absorbera information och kanske inte reflektera tillräckligt på argument, tankemönster och kritik. Våra diskussioner har hjälpt mig att lära mig närläsning, som läraren kallar det.

I citatet ovan uttrycker studenten en närläsningsglädje som inte kräver behärskning, utan uppmuntrar till reflektion, egna tankar och associationer. I denna typ av närläsning ombads studenterna att engagera sig i en text, men inte för att imponera på andra utan för att söka efter alternativa, personliga sätt att tänka. Målet var att vägra kartlagda sätt att veta. Exemplet visar att annorlunda, dekolonial inläring är möjlig och tillfredställande, även på detta universitet.

Epistemisk och symbolisk anknytning till en kolonial ram

Att försöka klara sig som en utmärkt student handlar om att ta den erbjudna möjligheten att positionera sig som en som tillhör de (få) som klarar sig. Möjligheten lockar trots dess grymma optimism och även ångesten den medför. Att olika upprop för antielitism och diversitet inte lett till en uppluckring av hur excellens mäts, tyder på att de upplevs som teoretiska, inte praktiska ställningstaganden som skulle synas i den faktiska pedagogiken. När diversi-

tet välkomnas betyder det olika bakgrund och hudfärg, men inte annorlunda sätt att veta, argumentera, skriva, lära sig eller bete sig i föreläsningssalen. Där fördöms en alltför emotionell, aggressiv eller personlig ton – egenskaper som tillskrivs arbetarklass och de svarta (McKittrick 2021).

Trots den kritiska feministiska pedagogiken verkar både lärare och studenter ansluta sig till någonting som ofta kallas västerländska upplysningsideal (Wynter 2003). Där distanseras subjektet och objektet från varandra, och kunskapens objekt främmandegörs. Den som kan, den härskar. Språket liknar kolonialismens strävan efter att härska och exploatera (Bhambra 2007). Att kunna annorlunda kräver större avståndstagande från behärskandets ideal än vad som nu framgår av mitt forskningsmaterial. Kunde studenter i dag, i stället för att oro sig för att inte passa in på existerande villkor, tillsammans söka efter alternativa, kreativa metoder att veta, på sätt som känns relevanta personligen? I en del av studenttexterna anges universitetet som en plats där vedertagna uppfattningar utmanas, men det nämns även att universitetet möjliggör den självklara banan i livet:

Utifrån bilderna i bildkatalogen från sin barndom, som han bläddrat i otaliga gånger, där hans föräldrars studietid förevigats fick han en föreställning av välbehag, gemenskap, intelligens. En uppfattning om att universitetet är *den självklara porten till en framgångsrik karriär. En sorts längtan till att själv följa samma spår*. Denna föreställning har levt vidare i honom ända till dagen det är hans egen tur att inleda studierna.

I följande citat ur en bok av svarta studenter vid University of Cambridge beskrivs hur författarna i den extremt vita institutionen upplever, och uttrycker, en känsla av att vara med om en historisk process. En dylik känsla av att äga en kunskapsprocess som ännu bara börjar ta form, finns inte i mitt material från Helsingfors:

vi trodde faktiskt att vi skapade något betydelsefullt och värdefullt, något som kunde bekräfta svart kvinnlighet genom samtal om ras, kön och klass. Som ett stödsystem under hela min studietid var och är

FLY [svarta studenters nätverk] en gåva av politisk energi, kärlek, motivation och systemskap. Jag ser den kollektiva rösten och handlingen hos FLY Girls *förändra ansiktet på vår institution och berika de antika korridorerna* genom varje möte och evenemang. (Mensah 2019, xii, min kursivering)

Att våra finlandssvenska studenter skulle ha upplevt sig vara med om en historisk omvälvning syns inte i mitt material. När jag presenterat detta som resultat har jag ofta bemötts av leenden – det är så självklart att det är så. Men varför är det löjligt att våra studenter kunde känna att de är aktivt delaktiga när världen förändras? Med klimataktivismen, universitetsockupationerna i anknytning till protesterna mot regeringens sparpolitik och proteströrelsen mot Israels krig i Gaza (vilka uppstod efter att jag samlat in mitt material) har studentrörelserna aktiverats igen, men sällan i frågor som gäller kunskapsideal på universitet. Uttryck om utmattning och otillräcklighet i berättelserna kan tolkas så att studenterna insisterar på att följa spelets regler och är orienterade mot den existerande makten, knuten till dess vidare historia som kolonial institution. Kunde de välja annorlunda och ta ett kritiskt steg?

Universitetet förlorar kanske den glans som nybörjarglädjen uttrycker under gulnäsveckan (dvs. introduktionsveckan för förstaårsstuderande), och växande ångest och stress kommer in i ekvationen, men universitetets härskarideal förlorar inte sin dragningskraft. Här nämns de ståtliga pelarna och antikens estetik som lockande i sin grå vardaglighet:

Jag går upp för trapporna i huvudbyggnaden och betraktar alla statyer som finns mellan våningarna. Höga pelare och ståtliga ansikten. Trappan av sten är lite våt och sandig av de skor som kommit in från regnet utanför.

Studentmaterialet uttrycker både en glädje över det "fina", en längtan efter att kunna annorlunda, och en trötthet inför härskaridealet, men inte en orientering mot en historisk förändring som dessa studenter kunde vara delaktiga i, så som personerna i Cambridgicitatet. Kunde en sådan orientering vara möjlig? Om aktiviststudenterna

i Cambridge, Kapstaden och Johannesburg som nämndes i början (Mupotsa 2018) får en meningsfull studietid genom att vara med om en förändring när det gäller förutsättningarna för synen på klass, kön och ras, lämnar berättelserna det osagt vad de finlandssvenska studenterna skulle vilja kämpa för här, förutom målet att höra till.

Hypermedvetenhet och passiv iakttagarroll

De globala studentrörelserna för dekolonisering av universitet uppmuntrar till kollektiv kamp för en förändring som tar avstånd från härskarideal, och kräver ett ställningstagande och en personlig omorientering där den grymma optimismen lämnas. I ljuset av studentberättelserna från Soc&kom får jag lust att inflika att denna omorientering kan vara svår med tanke på den pedagogik som råder, och med frånvaron av det kollektiva. Studerande i samhällsvetenskaperna får färdigheter i att analysera strukturella orättvisor och identifiera till exempel strukturell rasism och klassmekanismer, tematik som globala hierarkier och migrationsproblematik ingår i studierna, men universitetsstudierna ger inga praktiska färdigheter att omsätta kunskapen om strukturer i handling. Dessutom undervisas en snäv bild av vad positionering är, en bild som låser studenten till en passiv iakttagarroll. Detta ser man till exempel i berättelserna om rasifiering.

Jag bad studenterna skriva om en situation där "ras" förekom. I berättelserna finns beskrivningar av situationer där de bevittnat orättvisa till exempel mellan främlingar i tunnelbanan eller i etniska restauranger. Iögonfallande i materialet som helhet är att det inte skildrar ett aktivt förhållningssätt där skribenten agerar i situationen. Denna frånvaro av aktiv inblandning går inte att ange genom citat.

Jag går in i restaurang [sic] i sällskap med person x och y. Det är en vietnamesisk restaurang och den är nästan full med kunder. Person x panna rynkas och hen verkar "on edge". Vi sitter ner i bordet. Det kommer in en grupp personer som inte har mask på sig, och som ser ut ha sydostasiatisk etnicitet. Hen säger "jävla kineser" och säger att

vi måste gå ut (för att hen vill inte få corona). Jag blir otroligt upprörd och skamsen över hens beteende. Vi går ut ur restaurangen och jag hör gruppen prata amerikansk engelska.

Hon satt i en långfärdsbuss och det är en handfull människor i bussen. På andra sidan går en äldre svart kvinna som pratar i telefon på ett "främmande" språk, hon pratar högt, i kanske 5–10 minuter. En vit medelålders man som sitter längre fram i bussen stiger upp och går bakåt, mot kvinnan, och säger sedan åt henne: "Du kan inte tala så högt i bussen det stör". Mannen går tillbaka. En yngre svart kvinna inleder en konversation med den äldre kvinnan, de diskuterar att mannen var rasistisk, eller att de han sade och gjorde var rasistiskt. Hon på andra sidan går och lyssnar på de svarta kvinnornas diskussion. Hon funderar om det var rasistiskt, men hon tror inte det, för det är kanske mera av en kultursak att man inte pratar så högt om det är tyst i bussen. Några dagar efter att detta hänt talar hon med sin svarta kompis om situationen, och frågar vad hon tänker. Kompisen säger att det nog var rasism.

Aktörskap i det senare citatet kunde i och för sig bestå av att skribenten efteråt besvärade sig med att ta reda på vad hens svarta vän ansåg om händelsen. Den svarta blir här dock antagen som expert på rasismfrågor, och den egna okunskapen problematiseras inte explicit. Det som saknas i materialet överlag är situationer där subjektet, skribenten, aktivt tar ställning till det upprörande under själva situationens förlopp. Det är möjligt att det beror på metoden: Skrivuppgiften fångar inte aktivt motstånd eftersom det är just plötsliga, snabba händelser i vardagen där hen inte hann eller vågade agera enligt sina värderingar som ofta stannar kvar som störande minnen, och sannolikt dyker upp när skrivuppgiften presenterats i föreläsningssalen. Det är även möjligt att det inte uppfattas passande att beskriva en situation där den vita studenten själv antar rollen som den som uppvisar aktivt motstånd under en rasifierande händelse – ett undvikande av hjälterollen i berättandet är förståeligt men synd enligt den feministiska antirasistiska forskningen (t.ex. Ahmed 2011). Men det är också möjligt att vanan

att inte agera inte anses vara ett problem. Beträktarens position, iaktagarrollen, känns neutral för skribenter som utbildas på teori-orienterade universitet.

Förlamningen och tystnaden är en viss tidstypisk självpositionering som privilegierad (se även Oinas & Harju, kap. 1). Delaktighet på ett diffust, strukturellt sätt som inte leder till aktivt aktörskap tenderar resultera i en svårhanterbar ambivalent olust. Min tolkning av berättelser med insikter om orättvisor är att de finlands-svenska studenterna allt som oftast positionerar sig som vita och motvilligt belägna i förtryckarlägret – med ett visst obehag och en skam för sin position. I en text reflekterar en vit man över sin oförmåga att ens skriva en berättelse om genus på följande, väldigt beskrivande, affektiva sätt:

Hans försök att beskriva hur hans upplevelser angående kön och genus var applicerbara på hur genus skapas i samhället kändes *trivialt* eftersom han *inte behövt (eller velat) se* sådana orättvisor – således kändes alla försök att beskriva hans upplevelser *ogenuina*. Det kändes att det krävdes en episod som gjorde honom och andra arg, men han kom inte på en sådan, han kände en *skam över att ha kunnat gå igenom livet utan att behöva bli arg* i en sådan situation. (Kursiveringarna mina)

Han säger att han känner sig skamsen över att inte ha märkt orättvisor i sin egen omgivning. Texten kan tolkas så att han identifierar sig som så pass privilegierad att han inte har behövt bli arg. Från den position han nu skriver har han uppenbarligen vaknat och insett att det säkert har skett saker runtom honom, men han har inte behövt eller velat se. Denna student är ett steg efter de som berättade om händelserna i bussen eller restaurangen i och med att han inte upplever att han ens har rätt att söka i minnet för att beskriva någon situation. Ett sådant försök skulle vara "ogenuint". Ännu mindre har han att erbjuda i termer av aktivt förhållningssätt. Jag tolkar denna text så att hans analys av diskursen kring orättvisor är mångsidig, eftersom han känner att ett ställningstagande från hans privilegierade position skulle tolkas som falsk. Han känner igen anklagelsen om hycklare. Medan hans analys är träffande anser jag att den är

sorglig i sin passivitet. I värsta fall tar en melankolisk passivitet över, såsom i följande text:

I varje situation, i varje interaktion, kände X att X inte visste någonting och inte förstod något. Hela världen framstod som en komplex maskin av lagar och regler som i bästa fall var grumliga och för det mesta helt obegripliga för X. X sömnvandrade genom denna värld med en akut känsla av vaghet. (Magisterstuderande på en kurs på engelska, min översättning)

Till skillnad från den allmänna akuta vagheten i citatet ovan beskrivs i många texter en akut självmedvetenhet. I brist på länken mellan det strukturella och det vardagliga görs lätt en tolkning där individen står i fokus. Samhällsproblem individualiseras, men utan konkreta planer.

Ur materialet uttolkar jag en förenkling av vad strukturella privilegier betyder på ett individuellt plan. Studierna uppmuntrar till positionering men positioneringen förblir en lista på förutbestämda egenskaper (Folkes 2023). En antagen finlandssvensk positionering som "privilegierad" i största allmänhet låser en till tystnad. Alla drabbas inte av förlamning men många gör det, och jag anser att om denna typ av ångest förstås bättre, kan även nya företeelser hos finlandssvenska unga komma fram.

Positionering som vit finlandssvensk – med orientering mot förändring?

Positionering och individens relation till strukturella villkor kan teoretiseras på olika sätt, men det skrivs förvånansvärt lite om detta. Det är förståeligt att till exempel Sara Ahmed (2001) uttrycker en viss uppgivenhet inför vita feministers behov att återigen vända blicken tillbaka mot sig själva (se Harju, kap. 9). Ruby Hamid (2019) kallar diskussioner där vita feministers affektiva register begränsas till upprördhet över att ha kritiserats av svarta aktivister för "vita tårar". I de båda kritiska förhållningssätten uttrycks oro för avsaknad av en villighet att förändra sitt beteende medan ointres-

set kamoufleras i en fråga: "Men vad borde jag ha gjort?", samt i tårar. Jag vill ändå lyfta fram att det är viktigt att skilja mellan upprörda, sentimentala förnekelse och en vilja att diskutera positionering hos unga vita feminister på ett mera fruktbart sätt. Jag antar att det i studentmaterialet finns uttryck för hyckleri och ovilja att behöva granska sina privilegier genom att de helt enkelt benämns och accepteras, men en stor del av materialet kan också tolkas så att studenterna inte erbjuds möjligheter att diskutera alternativa orienteringar som kunde ta dem från ångest till handling.

I nätdiskussioner tycks studenterna ha lärt sig att de, som vita människor, inte ska vara den aktiva rösten, de ska inte ta plats och föra de "andras" talan. Detta förklaras med optik och identitetspolitik; de ska nu ge plats åt de förtryckta. Som lärare borde jag tydligen ha ifrågasatt en dylik positionering, men jag har antagligen varit för teoretisk för att det skulle leda till en öppning. En 19-åring som just lär sig att tala emot makten i föreläsningssalen på universitet ska inte genast behöva *ge* plats, oberoende av optik. Erfarenhetsbaserad kunskap för vita, privilegierade medelklasstudenter kan handla till exempel om vad de har lärt sig vägra se och titta om på grund av de globala strukturerna, och hur de kan vara delaktiga i förändring.

Positionering som begreppsdiskussion kan te sig som en rad försoffade teoretiska resonemang, men samhällsvetenskapliga teorier härstammar ur det levda livet, och genom att omformulera teori-ramen för positionering kan alternativa förhållningssätt – även sådana som redan praktiseras – uppdagas och förstärkas. Positionering betyder till exempel ett vanligt sätt att benämna att man *är* finlandssvensk och följaktligen antyda en privilegierad position, som om position enbart är något medfött och essentialistiskt (Oinas 2018).

Uppräkningen av medfödda attribut i studenttexterna signalerar att de inser varifrån de kommer och performativt tar ansvar för sin samhälleliga position. Problemet är att positionen och maktordningen härmed låses retoriskt. En essentialiserande positionering ger inte rum för att aktivt orientera sig i ett politiskt samhälle där alla kan och bör ta ställning. En essentialiserande positioneringsdiskussion stämplar däremot förändringsförsök som falskt

hyckleri. Positioneringslogiken anger att det inte är trovärdigt att någon skulle ta avstånd från "sin grupp" för att söka allianser bortom egenskaper. Jennifer Nash och Samantha Pinto (2021) anser att ett subjekt är ett icke-genuint objekt endast för sig själv när det strukturella låses. På samma sätt som i relation till antagna kunskapsideal på universitet antas här en passiv positionering som inte möjliggör aktörskap.

Nash och Pinto (2021) menar att vithet inte behöver tolkas som ett bindande, essentialiserat egenskapslikt attribut. Vithet leder inte till medfödda kontrakt av låsta positioner, utan vithet skapas i daglig interaktion. Det går att göra motstånd, ur olika positioner. Ahmed (2000) anser att positionering är viktig för att öka medvetenheten om historiska strukturella processer som möjliggör möten mellan främlingar, men hon framhåller att ens egen positionering ändå inte ska cementeras på ett förenklande sätt. Det självreflexiva arbetet med att förstå makt i samhället slutar som sagt inte vid beaktelsen av ens egen antagna bakgrund.

Det har blivit vanligt att tolka det finlandssvenska som en ofrånkomligt homogen härkomst, vilket som nämnt är en grov generalisering. En orientering som finlandssvensk vit person kan betyda olika saker i olika sammanhang. Politisk orientering som ett tilläggsbegrepp till positionering i historisk strukturell maktordning kunde leda till en mindre objektifierande och mer dynamiskt framtidsorienterad självreflexiv praktik.

Sammanfattning

Det här kapitlet beskriver universitetsstudenters glädje vid påbörjandet av studierna samt en med tiden stigande ångest som här relateras till så kallad grym optimism: att de bör tillhöra eliten och behärska kunskapsstoffet, men samtidigt upplever de att stressen är outhärdlig. Att studenterna inte vill ge upp är förståeligt, men det är också sorgligt att universitetet inte verkar lyckas med att fostra alternativa sätt att kunna, lära sig och relatera sig till världen. Kunskapsintresset som uttrycks i studenternas berättelser handlar om att idealet är att "behärska" snarare än att bryta härskarmönstret.

Att själv tolka och förklara, eller att utveckla erfarenhetsbaserade egna eller kollektiva insikter som leder till förändring skuggas av känslan av otillräcklighet och längtan att tillhöra de få som behärskar på det förutbestämde sättet. Detta är extra sorgligt med tanke på att själva innehållet i undervisningen i princip gör studenterna uppmärksammade på strukturellt förtryck och uteslutningsmekanismer i det globala samhället, men sist och slutligen slussar dem i en riktning där de väljer att orientera sig mot delaktighet i den grymma optimismens elit.

På universitetet hamnar studenterna i en svår sits som är otydlig i fråga om hur kolonialismen och universitetet hänger ihop och fortsättningsvis påverkar kunskapsidealen (Bhambra 2007) – kolonialism nämns enbart i förbifarten. Undervisningen skapar en kombination av hypermedvetenhet och passivitet kring elitism, vithet och rasism. Passiviteten, påstår jag, har mindre att göra med den individuella studentens personlighet och kapacitet, och mer att göra med universitetets dubbla budskap mellan kritisk hållning och härskarpedagogik. Studenten kan visserligen själv träna sig till en orientering bort från grym optimism och låst självpositionering, men universitetet erbjuder inte direkta verktyg i nuläget.

Att studierna är medvetandehöjande men inte leder till omstörtande praktiker kan vara ett uttryck för en vanlig tendens i vad som kan förstås som den liberala, progressiva finlandssvenska medelklasskulturen i allmänhet. Studenten vill *tänka* kritiskt och progressivt, men tankarna behöver inte leda till konkreta förändringar eller handling. Mitt forskningsmaterial visar ändå att studenterna inte mår bra i en kultur där de inte kan uppnå detta. Medvetenheten om orättvisor på teoretisk och strukturell nivå kombinerat med oförmågan att aktivt ta ställning leder till en vag affektiv melankoli som marxistiskt orienterade sociologer kunde kalla alienation. Det skulle dock vara långsökt att påstå att en stor del av de välutbildade unga som deltog i materialet skulle känna sig alienerade. De beskrivet ett dystert, uppgivet samhälle där de själva nog klarar sig och – motvilligt – tillhör en global elit.

Som analys av dagens finlandssvenskhet anser jag att materialet ger en bild av att någonting bör göras annorlunda i termer av iden-

tifikation och tillhörighet. Finlandssvensk självpositionering kan tolkas som ett erkännande av en historia av vithet och relativa privilegier, medan jag här vill påstå att den inte behöver leda till en passiv oförmåga att aktivt bekämpa förtryck. Politiska strategier mot utslutning och vithetsnormen kan utvecklas från vilken position som helst. Att låsa sig i en position av tystnad på grund av historiska rötter är inte vad Sara Ahmed (2000) avser i sitt förslag på respektfulla möten med främlingar. Ahmed studerar möjligheten att ge rum åt olika främlingskap där hegemoniska positioner inte tas för givet.

Det teoretiska och pedagogiska arbetet som behöver bedrivas för att utveckla en distinktion mellan positionalitet, orientering, privilegium och självklart berättigande (*entitlement*) skulle göra det möjligt för en student att inte uppfatta positionalitet som en lista på vilka egenskaper hen *har*. Positionering är inte en stabil bakgrundsbeskrivning. Positionering innefattar det förflutna men lämnar utrymme för alternativa framtida inriktningar, politiska åtaganden och sätt att binda sig – vart är vi på väg, också om den tidigare historien om detta möte tas på allvar? Om positionering med erkännande av privilegier inte är lika med antaget berättigande kan hen aktivt välja orientering mot flera positioner som inte är bundna till förenklad socioekonomisk redovisning (Oinas 2021).

Materialet visar på det svåra med att släppa drömmen om att vara respektabel i det föreställda "centret", inom det civiliserade som universitetet representerar, trots sina grymma utslutningsmekanismer. Statistiken över hur snabbt glädjen övergår i ångest bland dagens studenter anger dock att det är möjligt att processen där den grymma optimismens konkurrensinriktade härskaruniversitet frångås som ideal är snabb hos studenterna. Men vad kommer i stället – uppgivenhet? I en utbildningsorienterad finlandssvensk kultur behöver vi hopp om att dagens melankoliska unga skapar någonting nytt och inte bara ger upp och lämnar utbildningsinstitutionerna.

Som en första övning för såväl studenter som forskare och lärare – och som också jag själv fortfarande behöver – i att orientera sig annorlunda i den akademiska världen, föreslår jag följande: Nästa gång man har lust att säga högt att man är osäker och borde

behärska det givna materialet bättre, bör man i stället stanna upp och se denna tystnad som vägrar upprepa otillräcklighetens koloniala härskardiskurs som en revolutionär gest och ett val att ansluta sig till den icke-elitistiska akademiska skaran. Detta i solidaritet med alla andra på universitet i hela världen som inte heller har läst "allt". Man ansluter sig till studentprotesterna som kräver ett annorlunda universitet där det inte är tillgången till originaltexterna av Kant och Hegel eller ens Foucault och Fanon som avgör, utan vad man orienterar sig mot i sin dagliga verksamhet, i varje mänskligt möte och läsning.

LITTERATUR

- Ahmed, Sara 2000, *Strange Encounters*, London: Routledge.
- Ahmed, Sara 2011, *Vithetens hegemoni*, övers. Amelie Björck, Patricia Lorenzoni & Maria Åsard, Hågersten: Tankekraft.
- Aldrin Salskov, Salla 2022, *Struggling with the Personal. On Epistemic Habits in Feminist and Queer Theory*, Åbo: Åbo Akademi Press.
- Allardt, Erik & Christian Starck 1981, *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlands-svenskarna i ett jämförande perspektiv*, Stockholm: AWE/Geber.
- Berlant, Lauren 2011, *Cruel Optimism*, Durham: Duke University Press.
- Bhambra, Gurinder K. 2007, *Rethinking Modernity. Postcolonialism and the Sociological Imagination*, London: Palgrave.
- Bhambra, Gurinder K. 2014, *Connected Sociologies*, London: Bloomsbury.
- Bourdieu, Pierre 1993, *Kultursociologiska texter*, Stockholm: Symposion.
- Dahl, Ulrika 2021, "Nordic Academic Feminism and Whiteness as Epistemic Habit", *Feminisms in the Nordic Region. Neoliberalism, Gender and Politics*, Cham: Palgrave Macmillan.
- Dahl, Ulrika 2021, "Elfenbenstornet och den Mörka Kontinenten", *Glänta* nr 1, s. 26–41.
- Elonheimo, Aino-Maija et al. (toim.) 2022, *Intersektionaalinen feministinen pedagogiikka*, Tampere: Vastapaino.
- Folkes, Louise 2023, "Moving beyond 'shopping list' positionality: Using kitchen table reflexivity and in/visible tools to develop reflexive qualitative research", *Qualitative Research* 23, nr 5, s. 1301–1318, <https://doi.org/10.1177/14687941221098922>.
- Haglund, Mia 2018, *Akademiska arbetare. Hur akademiskt utbildade kvinnor med arbetarklassbakgrund skapar, upprätthåller och utmanar klass*, avhandling pro gradu, Helsingfors universitet, <http://hdl.handle.net/10138/235913> (hämtad 15.1.2024).
- Hall, Stuart 2021, *Selected Writings on Race and Difference*, Durham: Duke University Press.
- Hamid, Ruby 2021, *White Tears, Brown Scars. How White Feminism Betrays Women of Color*, London: Trapeze.
- Haraway, Donna 1991, *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*, New York: Routledge.
- Haug, Frigga et al. 1987, *Female Sexualization. A Collective Work of Memory*, London: Verso.
- Husu, Liisa 2021, "What does not happen: interrogating a tool for building a gender-sensitive university", Eileen Drew & Siobhán Canavan (eds.), *The Gender-Sensitive University. A Contradiction in Terms?*, Milton Park: Routledge, s. 166–176.
- Johansson Wilén, Evelina 2019, *Mellan jaget och världen. Feminism och etik under nyliberala villkor*, Hågersten: Tankekraft.
- Kyrölä, Kata 2023, "Reading Border through Desire: Queer Indigenous Theory, Nordic Settler Colonialism, and Trans Aesthetics", *Camera Obscura* 38, nr 3, s. 77–105.

- Käyhkö, Mari 2015, "Working-class girls in a foreign land. Social class and settling into university in a cross-current between two cultures", *Gender and Education* 27, nr 4, s. 445–460, <https://doi.org/10.1080/09540253.2015.1028900>.
- Leonardo, Zeus 2004, "The Color of Supremacy: Beyond the discourse of 'white privilege'", *Educational Philosophy and Theory* 36, nr 2, s. 137–152.
- Liu Xin 2021, "The use/less citations in feminist research", *Australian Feminist Studies* 36, nr 108, s. 212–221.
- McKittrick, Katherine 2021, *Dear Science and Other Stories*, Durham: Duke University Press.
- Mannerström, Rasmus et al. 2023, "Identity profiles, motivations for attending university and study-related burnout: Differences between Finnish students in professional and non-professional fields", *European Journal of Psychology of Education* 39, s. 651–669.
- Markelin, Lia 2022, "Den svenskspråkiga ungdomsbarometern 2022", Helsingfors: Tankesmedjan Magma, <https://magma.fi/wp-content/uploads/2023/02/magma-ungdomsbarometer2022-digiupplaga-27feb23.pdf> (hämtad 11.1.2024).
- Maury, Olivia 2021, *Punctuated Lives. Student-Migrant-Workers' Encounters with the Temporal Border Regime*, Diss., University of Helsinki.
- Mills, C. Wright [1959] 2000, *The Sociological Imagination*, Oxford: Oxford University Press.
- Muñoz, José Esteban 1999, *Disidentifications. Queers of Color and the Performance of Politics*, Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Muñoz, José Esteban 2020, *The Sense of Brown*, Durham: Duke University Press.
- Mupotsa, Danai 2018, "A Question of Power", Elina Oinas, Henri Onodera & Leena Suurpää (eds.), *What Politics? Youth and Political Engagement in Contemporary Africa*, Leiden: Brill, s. 23–41.
- Mupotsa, Danai S. & Liu Xin 2019, "Stammering tongue", *Tydskrif vir letterkunde* 56, nr 1, s. 127–142.
- Nash, Jennifer & Samantha Pinto 2021, "A New Genealogy of 'Intelligent Rage,' or Other Ways to Think about White Women in Feminism", *Signs. Journal of Women in Culture and Society* 46, nr 4, s. 883–910.
- Ndlovu-Gatsheni, Sabelo J. 2020, *Decolonization, Development and Knowledge in Africa. Turning over a New Leaf*, Milton Keys: Routledge.
- Oinas, Elina 2001, *Making Sense of the Teenage Body*, Åbo: Åbo Akademi Press.
- Oinas, Elina 2018, "Unlearning a commitment to the 'we' in a transnational feminist classroom", Tamara Shefer et al. (eds.), *Engaging Youth in Activist Research and Pedagogical Praxis. Transnational Perspectives on Gender, Sex and Race*, London: Routledge.
- Oinas, Elina 2020, "HIV Politics and Structural Violence: Access to Treatment and Knowledge", Tiina Vaittinen & Catia Confortini (eds.), *Gender, Global Health and Violence. Feminist Perspectives on Peace and Disease*, London & New York: Rowman & Littlefield, s. 89–113.
- Oinas, Elina 2021, "Wayward academia – wild, connected, and solitary diffractions in everyday praxis", *Matter. Journal of New Materialist Research* 2, nr 1, s. 26–51.

- Oinas, Elina, Henri Onodera & Leena Suurpää 2018, "Evasive youth, oblique politics", Elina Oinas, Henri Onodera & Leena Suurpää (eds.), *What Politics? Youth and Political Engagement in Contemporary Africa*, Leiden: Brill, s. 1–20.
- Pereira, Maria do Mar 2024, "Rethinking power and positionality in debates about citation: Towards a recognition of complexity and opacity in academic hierarchies", *The Sociological Review* 73, nr 6, <https://doi.org/10.1177/00380261241274872>
- Roberts, Helen 1981 (ed.), *Doing Feminist Research*, London: Routledge.
- Salmela-Aro, Katariina et al. 2022, "Study Burnout and Engagement During COVID-19 Among University Students: The Role of Demands, Resources, and Psychological Needs", *Journal of Happiness Studies* 23, s. 2685–2702.
- Sedgwick, Eve Kosofsky 2003, "Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay Is About You", *Touching Feeling. Affect, Pedagogy, Performativity*, Durham: Duke University Press, s. 123–151.
- Smith, Dorothy E. 1987, *The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology*, Boston: Northeastern University Press.
- Spivak, Gayatri C. 1988, "Can the subaltern speak?", Cary Nelson & Lawrence Grossberg (eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, Chicago, IL: University of Illinois Press, s. 271–313.
- Stanley, Liz & Sue Wise 1983, *Breaking out. Feminist Consciousness and Feminist Research*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Sundback, Susan & Fredrica Nyqvist (red.) 2010, *Det finlandssvenska sociala kapitalet. Fakta och fiktion*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Urponen, Maija 2010, *Yli kaikkien rajojen? Helsingin olympialaiset ja Armi Kuusela kansainvälisyyden kynnyksellä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuorela, Ulla 2009, "Colonial Complicity: The 'Postcolonial' in a Nordic Context", Suvi Keskinen et al. (eds.), *Complying With Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, London: Routledge, s. 19–33.
- Widerberg, Karin 1995, *Kunskapens kön. Minnen, reflektioner, teori*, Stockholm: Norstedts.
- Wynter, Sylvia 2003, "Unsettling the Coloniality of Being/Power/Truth/Freedom: Towards the Human, After Man, Its Overrepresentation – An Argument", *The New Centennial Review* 3, nr 3, s. 257–337.

Minjee Hwang Kim, *Hikō-ki gumo (vapor trail)*, 2022. Färgpenna på papper, 18,5 x 11,5 cm.

13. SOLIDARITET I OVISSHET

FORSKA VILT, HITTA HEM

Ali Ali

[Mia:] Nej! ropar morfar. Han ropar det med min röst. Nej! Det var inte så det gick till. Jag dog inte. Jag gick vidare. Det ser du väl! Jag dog inte. Nu ska du höra. Så här var det. Han tar bandspelaren ur min hand. (Lutz 2017, 71)

Längtan efter kontinuitet och kommunikation

Jag skriver i en orolig tid, en tid präglad av på varandra följande kriser; politiska, sociala och miljömässiga. Dessa kriser hotar min tilltro till min egen förmåga att överleva – som författare, forskare, väsen med mera. Det här kapitlet handlar om det dogmatiska i vetenskapliga försök att dokumentera, avgränsa och analysera, att ange en specifik metodologi. Jag kontrasterar vetenskapens ideal mot de jag har för överlevnad och återhämtning mitt i en känsla av överhängande katastrof och förlust. Ju närmare katastrofens centrum vi befinner oss, desto mindre kapabla är vi att begripliggöra och förmedla våra erfarenheter, eller att förändra och omforma skolastiska traditioner. Detta tycks särskilt vara fallet när en universell katastrofkänsla förvisar var och en till sin egen exil i ensamhet och förtvivlan.

Detta dilemma har nyligen diskuterats av Aslı Vatansever i boken *At the Margins of Academia* (2020). Med den marginaliserade, präkäre positionen inom akademiskt liv och forskning följer inte bara sociala och politiska faror, utan också en plågsam känsla av ensam-

het. Hon skriver specifikt om turkiska forskare i exil. Dessa forskare tvingades i exil på grund av sitt politiska arbete, vilket resulterade i å ena sidan ett territoriellt främlingskap (flyktingskap) och å andra sidan ett (akademiskt) främlingskap i tillflyktslandet. Enligt Vatansever betraktas "den typ av osäkerhet som fördrivna akademiker upplever som ett exceptionellt fenomen utanför de nyliberala akademiska produktionsrelationernas logik". Detta avspeglar hur "individualisering och isolering av inbördes förbundna fenomen verkligen är karakteristiskt för hur sociala frågor diskuteras på ett grundläggande antisocialt sätt" (Vatansever 2020, 138).

Det här kapitlet handlar om att stå mitt i en krissituation, främmandegjord och överväldigad, där själva ens position som subjekt, forskare och medborgare hotas. Det handlar också om en strävan efter att – från denna position – avgränsa och skärskåda krissituationen obehindrad av identitetsskillnader och deras skakiga löften om fristad och reparation. Hur kan man förtrolla, återuppliva och återförvilda politiskt relevant forskningsarbete – åter göra arbetet vilt och förtrollande – när domesticering, kommodifiering och satsning på nationell identitet och akademiska titlar är det som kännetecknar vårt arbete, vår *disciplin*? Är kamratskap och solidaritet betingade av identitet och status? Eller av en strävan till relaterbarhet över de smärtsamma och alienerande barriärerna? Och hur formar de krampaktiga cyklerna av hopp och förtvivlan, som gäller själva vår överlevnadsförmåga och kontinuitet, våra berättelser om social och kollektiv återhämtning? Hur kan vi återfinna tron på denna strävan efter relaterbarhet och igenkännande?

På jakt efter ledtrådar beger jag mig ut i det vilda, bortom sociologin, min vetenskapliga disciplin, och frigör mig därmed från börnan av objektiva fakta. Detta gör jag genom att tänka och känna genom en roman, *Vildsvin*, skriven av Hannah Lutz (2017). Jag läser *Vildsvin* som en affektiv skildring som bär på likheter med min egen erfarenhet av (politiskt) akademiskt arbete. Romanen skildrar paradoxen i en strävan efter gemenskap/sällskap men även känslan av främlingskap i denna strävan: en desperat längtan efter kollektiv återhämtning och en samtidig skepsis inför möjligheten till återhämtning, som på nytt förstärker känslan av främlingskap.

Lutz skrev romanen under en period då vi arbetade tillsammans på *visAvis*, en politisk tidskrift om asyl och migration. Jag betraktar *Vildsvin* som en berättelse om att stå visavi en överväldigande och påtaglig sociopolitisk desorientering. Romanens karaktärer söker desperat och skeptiskt efter vildsvinets svårfångade figur. Detta vildsvin finns överallt i karaktärernas berättelser, utan att någon av dem råkar stöta på det. Är det utdött, symboliskt eller imaginärt? Lutz erbjuder inga svar. Och kanske letar hon själv, som karaktärerna i *Vildsvin*, efter svar eller ledtrådar. I denna strävan skapar karaktärerna sina egna vägar, sina egna metoder för att resa och utforska samt sina egna berättelser om hur vildsvinen kan finnas och bemötas. De utformar också sina egna berättelser om hur man bearbetar en ouppfylld önskan om att fånga in dessa vilda djur. Vildsvinet hjälpte mig att förstå mina egna försök att förhålla mig till forskningens ideal.

När jag första gången läste *Vildsvin*, en roman som gjorde det roligt och förtrollande att lära mig svenska, visste jag inte att författaren Hannah Lutz var en så kallad finlandssvensk. Jag träffade henne när vi båda bodde i Köpenhamn. Först trodde jag att hon var "infödd" dansk – så att säga – sedan svensk (på grund av språket), sedan finne (för att hon sa att hon växte upp i Finland) och sedan finlandssvensk på grund av ett kapitel i en bok om finlandssvenskar. Än sen då? Varför spelar det någon roll? Jag anade inte att jag ett år efter att ha läst *Vildsvin* skulle vara forskare på Svenska social- och kommunalhögskolan i Helsingfors och känna igen mig i den smärta, isolering och nostalgi som huvudkaraktären Mia känner i romanen.

Romanen är en berättelse om Mia som saknar sin en gång så prat-samma morfar och hans förtrollande berättelser om sin barndomsskola, dess samhörighet och vetenskapens ideal. Nyligen har Mias morfar blivit tyst, han verkar inte känna igen Mia eller de berättelser som hade blivit viktiga för henne. I sina försök att förlösa morfaderns röst och personlighet tar Mia med honom från deras hemort till hans barndomsskola. På skolan, enligt hans en gång så livliga och gemytliga berättelser, gjorde pedagogik och vetenskap det omöjliga möjligt. Är det möjligt att få tillbaka honom eller åtminstone tala med honom, eller ens hålla honom ansvarig

för hans gamla, gamla stolta påståenden och löften om vetenskap och gemenskap? I dessa tider av egen krisformad förtvivlan, frågar jag genom romanen om det ens är en förbindelse med mästerliga vetenskapsmän och nationalisterna vi längtar efter, eller helt enkelt sällskap av/kamratskap med varandra?

Karaktärerna i romanen, liksom många inom den akademiska världen, verkar slagna av en känsla av kris och apokalyps. De söker någon sorts frälsning eller vila, genom vildsvinen, eller helt enkelt en paus från den monotona vardagen kantad av kriser. Vildsvinen är nästan omöjliga att råka på – liksom känslan av hopp och förtrollning i akademiska projekt nuförtiden. Allt vi vet är att vildsvin var föremål för stor förundran och vetenskaplig nyfikenhet när morfadern var barn. Annars förblir vem och vad vildsvinen är oklart, precis lika oklart och irrelevant som våra individuella sätt att finna frälsning och reparation kan tyckas vara för andra inom olika akademiska discipliner och kretsar.

Romanen befolkas av olika karaktärer med olika sätt att söka. Vildsvinet utgör ett skräckobjekt för Glenn, bosatt och kommunalanställd i den närliggande byn Hornanäs; det återspeglar en större miljöförändring och katastrof. Ritve ser däremot ett löfte om gemenskap och vänskap hos vildsvinen; hen har rest ända till södra Sverige för att ligga på lur i ett tält i hopp om att stöta på dem. Vildsvinen är byten för Arnold Falkberg, en lokal jägare som (enligt Ritve) enbart tycks förmå möta dem i sina påhittade berättelser. För Mia fungerar de som nostalgisk återvändo, en möjlighet att möta sin åldrande och borttynande morfar som en gång i tiden, på ett generöst och fascinerande sätt, delade med sig av detaljerade berättelser om regionen och vildsvinen som levde där.

Vildsvinet är ett metaobjekt som åskådliggör hur subjekten föreställer sig och förkroppsligar sina ideal om gemenskap och anknytning i starkt främmandegjorda former. I den meningen är vildsvinet inte ett delat föremål för begär, *lost and found*, förlorat men möjligt att återfinna. Det är en katexis och ett specifikt förkroppsligande av en universell kris som upplevs på ett mycket ensamt sätt.

Romanens anda genljöd i vårt samarbete på den ovannämnda politiska tidskriften. Liksom karaktärerna i romanen värnade vi

också om våra berättelser om återhämtning, återvändo och förtvivlan; vi förkroppsligade dem. Vi arbetade med, och skrev, texter om fördrivning och gränser i en tid av ökande gränsdragning och alienation. Detta var 2015 när, så som Martina Tazzioli et al. (2018) uttryckte det, den "ihållande spridningen av officiella diskurser om 'kris' svängde från 'ekonomisk kris' till 'migrantkris'". Krisen fick en identitet.

Redan då, mellan åren 2015 och 2018, antog krisen "flyktingens" och den krigsfördrivnas koordinater. Vi som arbetade på tidskriften, och andra aktivister i vår omgivning, tvivlade ofta på om vårt – mer eller mindre konventionella – akademiska arbete, vår aktivism och vår konst kunde göra skillnad. Vi hade olika juridiska statusar och nationaliteter, intog olika identiteter och åtnjöt olika grader av juridisk trygghet samt buffertar mot kriser. När vi arbetade tillsammans med frågor om migration och fördrivning – hur gjorde vi vårt samarbete och vår gemenskap begripliga?

Denna fråga utgör den affektiva bakgrunden till min läsning av romanen *Vildsvin*. Romanen var, enligt Lutz, ursprungligen tänkt som en skönlitterär text om att "bo tillsammans i ett kollektiv". Historien är inspirerad av ett konstkollektiv i södra Sverige som hon skapade tillsammans med sina vänner i huset Siggalycke, en tidigare folkskola som stängde på 1960-talet, berättade Lutz i en intervju 2016 (Lindqvist 2016).

När Lutz och hennes vänner bjöd skolans gamla elever till Siggalycke dök femtio personer upp, och många av dem bodde fortfarande i trakten. Hon fick höra spännande historier som eggade hennes fantasi. Varför förvandlades en berättelse inspirerad av Siggalycke, en plats för kollektivt liv i dag, full av ett äldre kollektivs livliga minnen, till en roman om outhärdlig ensamhet och en känsla av desperation och förlust? "I stället blev det en berättelse om ett antal rätt så ensamma människor", konstaterade Lutz i intervjun (Lindqvist 2016).

Detta verkar vara den stora frågan i *Vildsvin*. Varför faller vi ofta tillbaka på intensiva känslor av exil – ett förkroppsligande av själva exilen – i våra (litterära, politiska och akademiska) metoder och försök att förstå gemenskap och tillhörighet? Exil uppstår i själva

försöket att finna ett hem och tröst, i besvikelsen över just de traditioner som vi hoppfullt vårdade. Liksom karaktärerna i berättelsen och kanske Lutz själv, återvänder forskare och aktivister till berättelserna, traditionerna och narrativen för att granska deras anspråk på gemenskap, överlevnad och kollektiv återvändo samt återhämtning i en spiral av främmandegörande kriser.

Att investera i ett metodologiskt misslyckande

I *Vildsvin* tar Mia sin morfar tillbaka till hans gamla skola, Siggalycke, för att han ska återfinna sin "röst." När hon säger "röst," menar hon egentligen "minne"? Mia ger oss inga svar, och kanske vet hon inte själv. Hon reser tillsammans med en morfar som är påtagligt tyst och tycks lida av minnesförlust. Hon tar honom tillbaka till skolan han mindes och skildrade som levande och förtrollande, innan han (och hans skolberättelser) försvann ut i tystnaden. Siggalycke hade varit hans och Mias gemensamma arena för lek, anekdoter och minnen. Mias försök att återskapa morfaderns röst här och nu verkar lönlösa och anakronistiska vid första anblick, som ett misslyckande.

Sara, Mias sambo, anser att morfadern agerar normalt för sin ålder. Men Mia nöjer sig inte med normer och normalitet. Hon vill läka genom minnesarbete, gräva fram sin morfars traditioner och ritualer i hopp om ett icke-normativt botemedel eller tröst. Mia drivs av nostalgi över den styrka och potential hon såg i sina och morfaderns lekar med ålder, åldrande och tidens gång, innan han förlorade sin "röst". Gränserna för ålder och tid är porösa för Mia: Om det tidigare var möjligt att föra morfadern tillbaka till sin egen barn-dom, varför skulle det inte vara möjligt i dag? "Vi lekte att morfar var i vår ålder, att vi var hans vänner", säger Mia. En gång i tiden var Mia och hennes morfar säkra på att Siggalycke bar på oöverträfflig styrka och potential. Den potentialen vill Mia återbesöka. "Ah, att vara siggabarn, det var något särskilt! Det fick jag veta tidigt. Morfar satt in sin fåtölj i hörnet och berättade långt in på natten." (Lutz 2017, 12.)

Skolans magister Ivar Sandberg personifierar denna styrka i morfaderns berättelser och fantasi. Han gestaltas som en passionerad utforskare av natur, växter och djur, med kraftfulla egenskaper. Han kunde, enligt morfadern, "se i mörkret [...] drömde medan han promenerade [...] sov aldrig!". Liksom en stor vetenskapsman visar han oss vägen, om det så gäller passion, kunskap eller metod. Mia: "Magistern var särskilt intresserad av botanik, berättade morfar, och vi lärde oss de latinska namnen på maskros och vitsippa för att låta som Ivar Sandberg när vi pratade om naturen. Ah, taraxacum officinale! ropade vi till varandra." (Lutz 2017, 12.) Styrkt och förtrollad av dessa idéer och berättelser är Mia säker på att det under rätta omständigheter, genom att "vara [sigga]barn igen" (Lutz 2017, 9), kommer vara möjligt att återfinna morfaderns dynamiska sällskap och vänskap.

Sara ser Mias metod som ett misslyckande eller en regression. Sara påpekar: "Jag trodde du skämtade ... Det finns inget du kan göra. Han är gammal. Människor blir gamla. [...] Han behöver lugn och ro." Men Mia accepterar inte detta: "Du fattar inte ... Han behöver mig." (Lutz 2017, 9–10.) För Sara är Mias tillvägagångssätt präglad av vanföreställningar; två vuxna människor som återvänder till skoltiden, förtappade i barndomsnostalgi. Mias inställning kan beskrivas med Jack Halberstams ord, som ett sätt att bevara "en del av barndomens förunderliga anarki" (Halberstam 2011, 3). Mia lever ut sin metodologi och sina berättelser om återvändo och återhämtning till fullo. Sara förstår inte att det sista Mia behöver är en upprepning av konventionella, avförtrollande berättelser om överlevnad, eller att underordna sig deras rationalitetsanspråk. En ny metod håller på att växa fram ur potentialen i Mias och morfaderns relation, ur *potensen* i deras gemensamma arv och historia.

I "vildsvinsleken", ett rollspel Mia lekte med sin morfar innan hans röst försvann, sökte hon och morfadern inte yttre bekräftelse. Mia fortsätter att leka leken. Den behövs nu mer än någonsin; dess djärvhet, all den okonventionella och vackra samhörighet den mobiliserade. "Den kunde vi bara leka utomhus om natten, så det var inte alltid vi vågade. Men när vi lekte den var det på blodigaste allvar" (Lutz 2017, 12–13), säger Mia.

Mia och morfadern upprätthåller magister Sandbergs traditioner, inklusive hans fascination för botanik. Botanikens potens pekar i naturmedicinens riktning; mot alternativa sinnestillstånd och minnen – delirium, framkallat av växter. Här erbjuds en annan vision och en förändrad subjektivitet som bryter med det konventionella. Det konventionella har en dyster inverkan på löftet om återvändo och återhämtning. För Mia har återhämtning/återvändo blivit något alldeles för mytiskt, mystiskt eller hallucinatoriskt för att kunna nås via den konventionella vetenskapens rättesnören, den vila och vård som Sara talar för. Mia väljer delirium, eller det som i Saras ögon liknar delirium. Hon väljer delirium som flykt, tröst eller metodik/mytologi – eller alla dessa på en gång – för att återhämta sig och läka.

Mias metod för att återförtrolla morfaderns värld utgår från att förbli trogen den nu aningslösa mannens forna berättelser och traditioner, och enbart vara trogen gentemot dessa. Endast Mia kan avläsa morfadern och hämta potentialen ur deras gemensamma berättelser. Detta måste hon nu göra ensam, då morfadern inte längre deltar i leken. Det gör hon genom att driva berättelserna till deras yttersta gräns för att utforska var hon förlorade sin morfar, och varför deras ritualer inte kunde upprätthålla en gemenskap.

Det är här vildsvinet träder fram. Mia och de andra karaktärerna i boken vill begripliggöra, dokumentera eller kommodifiera vildsvinen, både visuellt med hjälp av videokamera (som Ritve), eller som inspelad berättelse (som Mia och morfadern gjorde innan han förlorade sin "röst"). De vill fånga dem som byten eller "göra dem till en maskot". Intressant nog var vildsvinet Sigga, en huvudkaraktär i Mias och morfaderns forna berättelser, på sin vakt mot denna slags avsikter.

Enligt dessa berättelser kunde inte ens magister Sandbergs charm och karisma hänföra Sigga, det ensamma vildsvinet. De övriga i Siggas stam avled i en "hemsk sjukdom" vållad av människor. Allt hon önskade efter detta var att ligga under ett träd och dö. "Utan sin flock ser hon ingen mening med livet. Hon har kommit till Siggalycke för att lägga sig under sitt favoritträd och dö", berättade morfadern en gång för Mia. Sandbergs metod för att hålla Sigga vid

liv och kalla på hennes livslust är att bjuda in henne till människo-flocken genom att skriva in henne på skolan. För Sigga är döden mer önskvärd än skolans traditioner och ritualer där mänsklighetens framsteg hyllas. "Det är bara med mina egna jag kan vara lycklig, svarar Sigga. Det var ni som tog min stam. Nu vill ni ha mig. Göra mig till maskot." (Lutz 2017, 13.) Sandbergs metod bestod av att inlemma även Sigga i en katexis, en sublimering inom dessa tradi-tioner; en objektifierad bekräftelse av grundsatserna inom *grym optimism* (jfr Berlant 2011).

För Lauren Berlant beror "grym optimism, med den långsamma döden som dess modus, på en framtidsinriktad, livsuppbyggande disciplin för den respektabla kroppen och själen" (Berlant 2011, 41–42). Sigga vägrar denna "långsamma död". Sigga gör uppror mot hur "forskare och aktivister ger en missvisande bild av situationens varaktighet och omfattning genom att fästa etiketten *kris* på något som är ett livsvillkor och har varit ett avgörande livsvillkor för en given befolkningsgrupp, för vilken denna kris utgör det dagliga livet" (Berlant 2011, 101).

Magister Sandberg försöker locka Sigga tillbaka till ett liv i gemenskap. Detta gör han föga övertygande, då han verkar fasci-nerad av, eller fixerad vid, enkla skolföremål, som om han av en slump eller med flit bekräftar hennes skepsis. Hans ritualer verkar komiska och infantiliserande visavi Siggas överväldigande känsla av förlust. "Sigga, säger Ivar Sandberg, du skulle få din egen pulpet, och dina egna pennor och suddgummin. Du skulle få sova i gymnastik-salen under filter med de andra barnen, och lära dig om växter och främmande länder." (Lutz 2017, 13.) Detta är förhöjd fetischism: att lära sig om något avlägset och teoretiskt, medan det materiella för-kroppsligandet av kunskap manifesterar sig i skolans föremål som pennor, skrivbord och skolbyggnader. Sigga gör uppror mot besatt-heten av varor, mot en kommodifiering som tillskriver värde och föreskriver värderingsprinciper. Sigga varnar för berättelser som reducerar återvändo och återhämtning till fetischerade skoltermer och ritualer, och som reducerar släktskap till en maskot, en livlös karikatyr av gemenskap.

Mia åberopar kunskapsanspråken i berättelsen om Sandberg utifrån en önskan om att återvända till enkelheten på ett hyperboliskt sätt. Mias mål är inte specifikt att förlöjliga dessa, utan att föra dem till deras yttersta gränser i hopp om transcendens, eller kanske till och med i hopp om att möta det som gått förlorat, och att förstå var det förlorades. "Dumhet kan, utöver att syfta på bristande kunskap, syfta på gränserna för vissa former av kunskap och vissa sätt att färdas i kunskapsstrukturer." (Halberstam 2011, 11–12.) I det avseendet verkar denna barnsliga lojalitet gentemot morfaderns tradition och ritualer utgöra "den queera konsten att misslyckas" (Halberstam 2011) som Mia vill bemästra. Hon går på jakt efter ritualernas gränser, deras återvändsgränd, för att hitta en väg ut.

Sigga gör en slags karmavallad comeback för att ifrågasätta berättelserna om skolan – alla karaktärer i *Vildsvin* hemsöks av hennes plåga och ensamhet. Berättelserna övervinner och hämmar morfadern själv. En gång i tiden var han deras passionerade mästare. Nu förvandlas hans kropp till en maskot genom Mias implementering av berättelserna. Alla karaktärer upplever en känsla av kris, undergång eller katastrof, där både överlevnad och tillhörighet/släktskap främst uppträder i form av frånvaro, nostalgi eller i form av en maskot. Ju mer de formulerar och institutionaliserar sin metodologi för att ta sig ur främlingskapet, desto mer flyktig verkar denna återvändo och transcendens, och desto mer främmandegjorda känner de sig.

För Ritve, som slår läger i skogen i hopp om att hitta och dokumentera vildsvinen, visar sig vildsvinen enbart på gränsen mellan vakenhet och sömn, och hen känner sig mer ensam när hen tänker på dem: "Och plötsligt minns jag att jag inte kom för att vara ensam. Det var något annat, något familjärt, och jag längtade. Nu är jag här och ensam och jag vet inte hur man är ensam i en skog." (Lutz 2017, 80.)

Mias isolering framstår ännu skarpare än Ritves; en mer avgränsad isolering som uppstår då hon bebor den bokstavligen övergivna skolan. Frågan som förföljer Mia är besläktad med Ritves: Varför verkar det vara ännu mer omöjligt att återskapa den livliga och kamratliga skolan nu när hon befinner sig under de så kallade rätta

omständigheterna, i skolan tillsammans med sin morfar? Vad blev det av skolan där magisterns lektioner utgjorde ett så behagligt och kärleksfullt socialt rum? "Ivar Sandberg gjorde dem magiska. [...] så trygga, vi gick i skogen, hand i hand, alla barnen [...] alla barnen tillsammans." (Lutz 2017, 93.) Här utforskas en ensamhet som karaktärerna förvisas till precis där de söker frihet: i sökandet, forskningen och skolan/akademin.

Ritve kunde ha utgjort ett sällskapligt och hjärtligt siggabar om inte Mias isolering i den övergivna skolan hade gjort det omöjligt för dessa två att träffas. Ritves metod för att fånga vildsvinen (som bara dyker upp på gränsen mellan vakenhet och sömn) är att lurpassa i ett tält i skogen. Ritve har sin egen historia som kunde ha belyst Mias omständigheter med morfadern. Detta framstår paradoxalt, men för tankarna till hur Mias isolerande traditioner kan hungra efter det som ligger bortom just Ritves traditioner:

[Ritve:] Jag såg en film om Winnipeg, om sömngångarna, *we dream of where we walk, and walk to where we dream*. [...] Vi söker oss hem till våra gamla adresser. Därför bär Winnipegs invånare alltid med sig en knippa med nycklar till sina gamla hem. De har vant sig vid att härbärgera varandras sömngång, främlingen på soffan får sova ifred tills den vaknar och hittar sin stilla väg ut ur huset. Folk frågar inte, alla vet, alla känner igen det, suget, sömnmantrat, *old dreamy addresses, old dreamy addresses*. [...] när de vaknar är de ändå alltid tillbaka i Winnipeg. (Lutz 2017, 18–19)

Det faktum att Ritves berättelse inte belastar sig själv med *fakta* gör Ritve till ytterligare en dissidentutforskare i berättelsen. Hen låter sig guidas av de berättelser som uppträder i hens egen värld, hens egen ideologi, snarare än att lita på det som kan bestyrkas av externa källor. Hen rör sig genom världen utrustad med en större dos skepsis än Mia och det finns större utrymme för nya visioner och justeringar längs vägen. Ritve rör sig inte efter tydliga eller fastlagda berättelser till skillnad från Mia, som – åtminstone till en början – strängt följer sin morfars narrativ.

Ritves berättelser kan kallas sammelsurium, skapade av element hämtade från medier som YouTube och Sveriges Television, och de bör tas med en nypa salt. Ritves skepsis får hen att frammana sin egen historia, driven av narrativens rörlighet och mångfald, snarare än att – som Mia – fångas i ett frustrerat försök att få sin verklighet bekräftad av fastställda berättelser.

Ritve mobiliserar, och mobiliseras av, berättelser – utan att hämmas av det som påstås i dessa berättelser. Hen mobiliserar också tvetydigheten som uppstår mellan (faktadrivnen) vakenhet och (gränsöverskridande) dröm, som en annan slags metodologi. Denna metodologi spänner över dessa två tillstånd, i jakten på en transcendens som aldrig tycks möjlig att uppnå inom de fastställda och rationaliserade traditionerna. Här erbjuder Ritve inget svar i sig, utan snarare en fråga som åskådliggör djupet i romanens klagan: Gäller det att sträva efter att återförtrolla sitt uppdrag och sin metodologi – att kalla dessa tillbaka från främlingskapet – eller att driva dem till deras yttersta, fetischerade gräns (vilket ofta får en att sörja berättelsernas impotens)?

Ritve frågar: "Är det drömmarna som håller dem kvar? Sömnen? *And as we walk to where we dream, we are always lost, befuddled. Why are we so sleepy? Why can't we just open our eyes?*" (Lutz 2017, 31–32.) Rörelsen mellan språk i Ritves berättelser signalerar tydligt en rörelse över gränser för kommunikation och gemenskap. Här framhävs det som ofta går förlorat i försöken att översätta mellan kommodifierad vetenskap och affektiv gestaltning av vetenskapens berättelser.

Mia och morfadern, utrustade med nyckeln, berättelserna och adressen till den gamla skolan vandrar sovande längs morfaderns gamla stigar. Kan detta ge oss en ledtråd till hur morfadern och hans traditioner kan återupplivas och återförtrollas – genom sömngång? Men varför är han tystare och ser mera död ut, under dessa "rätta omständigheter"? Varför är det just när vi står på tröskeln till att begripliggöra känslan av förlust, gestaltad i form av *vildsvinet*, som vi somnar? Hur kan vi översätta mellan dessa två världar – världen i vilken vi är överväldigade och därmed går i sömnen, och världen som tillhör de andra, dem vi färdas bland i vår sömngång? Jag över-sätter detta till följande fråga: Varför är vi för överväldigade och

besvikna för att begripliggöra och förvandla vårt främlingskap till en förenande och transformativ idé om vetenskap, *i synnerhet när vi förkroppsligar just detta främlingskap?*

Mias berättelser om vildsvinet var redan i början av resan alltför trogna den föreskrivna traditionen, de följde strängt morfaderns berättelser. Utöver det var de också väldigt specifika, fixerade vid termer, föremål och ritualer. Det gjorde dem omöjliga att tillämpa på Mias egna omständigheter, hennes eget främlingskap.

Trots olika metodologiska utforskningsstrategier är både Ritve och Mia dissidenter, var och en på sitt eget sätt, i sin trotsighet inför normer för verifierbarhet. Till skillnad från Ritve vill Mia, gripen av morfaderns berättelser, återbesöka dessa – något gammalt, drömskt och minnesvärt, något specifikt, karakteristiskt och ritualiserat som, under berättandets gång, verkar upphäva och återskapa dessa berättelser (av misstag eller avsiktligt). I det bryter både Mia och Ritve med vad Gilles Deleuze och Félix Guattari kallar det "neurotiska" – det vill säga att vara fångad "i de återstående eller artificiella territorialiteterna i vårt samhälle". Genom att isolera sig i berättelser som de samlat på sig spelar de rollen som "den perversa som tar bluffen på allvar och leker leken till fullo: Vill du ha dem, kan du få dem – territorialiteter oändligt mer artificiella än de som samhället erbjuder oss." (Deleuze & Guattari 2013, 49.) Mia och Ritve vet att givna traditioner och berättelser om kunskap och släktskap inte är solida grunder (territorier) utan skiftande och flytande, endast förankrade i relationer. Både Mia och Ritve (åter)skapar familjer och släktskap genom att leva ut de släktskapsberättelser och metodologier de samlat på sig.

Alienerande traditioner för gemenskap

Senare, mot slutet av boken, ser vi Mias exalterade tillstånd bryta ut i schizofreni. För Deleuze och Guattari är *den schizofrene* den som "störtar längre och längre in i avterritorialiseringens område, och beger sig ut på resor och vandringar som är den schizofrenas eget sätt att återupptäcka jorden" (Deleuze & Guattari 2013, 49). Mias avterritorialisering är ett sätt för henne att isolera sig själv till-

sammans med morfaderns berättelser i en *kropp utan organ*; ett sätt att skydda dessa berättelser och ritualer från avbrott, för att intensifiera dem. "Kroppen utan organ presenterar sin släta, hala, dunkla, spända yta som en barriär." (Deleuze & Guattari 2013, 20.) Hos kroppen utan organ finns ett motstånd mot att låta sig gripas, mot att låta sig föras in i anordningen av omgivande maskiner av/ och konventioner. Den upprätthåller gränser som är motståndskraftiga i relation till konventionella avbrott.

Hon har omformat skolan till en kropp utan organ. Driven av intensiteten i denna kropp utan organ översätter Mia sina traditioner; hon återterritorialiserar, ombildar och återskapar dem för att ta sig ur deras återvändsgränd. Detta gör hon mitt i en känsla av förtvivlan och hjälplöshet i relation till dessa traditioner. Besegrad, rådvill och förvirrad strövar Mia planlöst omkring i skolbyggnaden. Hon råkar få syn på ett klassfoto från 1936, där hennes morfar står tillsammans med de andra skolbarnen. För Mia ser pojken på bilden, som senare ska bli hennes morfar, oväntat feg och skröplig ut. Detta är inte barnet som figurerade i morfaderns äventyrliga berättelser. De bilder som framkallas i Mias inre efter att hon sett fotografiet leder till skadliga impulser och disciplinär hämndlystnad: Morfaderns inkompetens utesluter honom, inte bara ur siggarnens gemenskap, utan också ur Mias och hans gemensamma liv. De andra siggarnen på bilden tävlade om vem som vågade dyka djupast, konstaterar Mia, när hon börjar skapa sin egen översättning av berättelserna. Morfadern, å andra sidan, ser inte ut att kunna simma. Han är mer besläktad med sjögräset; han hör till i vildmarken, över vilken den suveräna mänskligheten hävdar sitt herravälde. Här når tanken om skolan som plats för suverän mänsklighet sin klimax. Snarare än att bidra med en inblick i vem morfadern var och är aktiverar fotografiet disciplinärt våld och hämndlysten förtvivlan:

[Mia:] Jag blir kvar i vattnet tillsammans med honom. Han tittar på mig med stora, dumma ögon. Jag tar tag i honom, pressar hans huvud ner under ytan för att slippa se det, se hans oduglighet. Han sprattlar med armarna och benen som brukar vara så stilla under vattnet, jag

håller i honom och pressar tills musklerna slutar rycka och armarna och benen är stilla som de brukar, men på ett nytt sätt, som sjögräs, böljande. (Lutz 2017, 46–47)

Mia förkroppsligar i denna utvidgade återvändsgränd och i morfaderns misslyckande, just det hon avskyr hos honom (både på skolfotografiet och i deras nuvarande omständigheter): rädsla och hjälplöshet.

[Mia:] Jag är rädd. Jag kan inte sova. Imorgon är det midsommar. Jag vågar inte gå ut i ljuset. Här är så tomt! Jag ligger under filter och saknar alla de andra. Och huset och natten öppnar sig åt alla håll. Var är barnen? När kommer de? När kommer barnen? (Lutz 2017, 54)

Dunkelhet och mörker brukade uppträda som något att utforska i den gamle morfaderns berättelser, nattliga äventyr. Mia befinner sig dock i ett tomt och starkt upplyst rum, i återvändsgrändens klarhet, och ingen kallar på henne ur mörkret, ur det okända. Mia söker mer mörker, mer tvetydighet. Hon önskar leva mer avskärmad från yttervärlden som inte delar hennes och morfaderns traditioner; hon söker *skolan* som en kropp utan organ. Mia längtar efter denna avskildhet för att kunna återbesöka berättelsernas intensitet, utan att söka bekräftelse utanför skolans ramar. I en suggestiv scen i romanen möter vi den kommunalanställda Glenn som tidigare behandlat och accepterat Mias ansökan om vistelse i Siggalycke:

[Glenn:] Jag kör förbi den gamla folkskolan. Så här på kvällen är gården vild och drömsk, en person går över gräset. Undrar vad de har för sig där i huset. Jag minns inte vad det stod i ansökningen, jag orkade inte läsa till slut. Det är så sällan någon ansöker om vistelsestipendierna, och huset mår bäst av att bebos, det var bara att välkomna dem. Kanske ska jag titta förbi någon dag, höra hur det går. (Lutz 2017, 40)

Glenns reflektioner belyser den gamla skolans isolerade position – platsen där Mia strövar runt i förtvivlan, platsen som Mia kallar skolan och byråkraten Glenn kallar ett tomt hus. Det är som om hela

skolan, inte bara morfadern, blir en symbol eller ett minnesmärke över något drömskt och mystiskt. Glenn ser denna (gamla) skola som ett anakronistiskt kvardröjande element som erbjuder mystik och exotism snarare än gemenskap, tröst eller svar. Själv bär han dock på en överlevnadsideologi med paralleller till det som försiggår på just den skolan. Också han kunde ha varit ett bra siggabarn. Han har sin egen metod för avskärmning och avterritorialisering: ett verk vävt av minnen, eller snarare glömska:

[Glenn:] Jag lyssnar inte på nyheterna längre, jag har hört allt förr, i stället försöker jag lyssna på Toves podcast där hon och hennes vänner kommenterar nyheterna och presenterar sina egna. [...] Jag komposterar och lappar mina gamla sockor fast jag vet att vi går mot en ny istid. (Lutz 2017, 7)

Glenns apokalyptiska narrativ gör honom outhärdlig för Tove, hans svägerska. I romanen kommer Tove på ett kort besök och försvinner igen, oanmält. Hennes plötsliga avfärd kan delvis eller implicit förklaras av frustration över Glenns berättelser. På grund av deras väsensskilda metodologier för överlevnad, eller resignation (i hans fall), lyckas Glenn inte behålla Tove i sin närhet. Men han lyssnar troget på hennes podcast. Detta säger mer om hans fascination för henne och hans behov av hennes sällskap, än det säger om hans intresse för programmets innehåll och trovärdighet.

Vid det här laget är det påtagligt att karaktärerna inte enbart återspeglar olika eller motsatta mekanismer och metodologier för att begripliggöra och hantera kriser. Vi ser förlustens panik genljuda i deras parallella narrativ, vi ser glömskan och massutrotningen av medvetande, minne och (biologiskt) liv. Snarare än att uppträda som ensam, isolerad och udda ger Mia krisen form, ett fast narrativ och en arkitektur (skolbyggnaden). Mitt i en pågående och individualiserande eller främmandegörande kris förkroppsligar Mia en önskan om anknytning och gemenskap som riskerar att stöta ut henne i exil. Siggalycke, Mias skola, är tom och öde. Det är samma skola som vilade och frodades på ett fundament av gemenskap, där eleverna gick på upptäcktsfärd hand i hand, trots mörkret och räds-

lan som hägrade om natten. Den tomma skolan utgör en kollektiv strävan efter återvändo och återhämtning, men genom individualitet, privat egendom och kommodifiering förvisas forskaren inom ramen för sin egen myt, metod och egendom.

Avterritorialiserande förlust, att avterritorialisera förlust

Romanens försök att begripliggöra berättelser om kris och förlust – om att gräva fram läkande traditioner och ritualer – finner en parallell i Vatansevers försök att begripliggöra sin egen (och andra förvisade forskares) erfarenheter av främlingskap i den politiska akademiska forskningens gemenskap. Hon skriver specifikt om forskare som tvingades i exil på grund av sitt politiska arbete, vilket resulterade i å ena sidan ett territoriellt främlingskap (flyktingskap) och å andra sidan ett (akademiskt) främlingskap i tillflyktslandet. Vatansever framhäver följande paradox: Vi ser inte att denna ökade upplevelse av främlingskap inom akademiskt liv och forskning har lett till "ett motsvarande ökat motstånd mot detta från personer med ledande positioner inom den akademiska världen, [en] yrkesgrupp som kan förmodas vara utrustad med nödvändig teoretisk och praktisk kunskap beträffande motstånd" (Vatansever 2020, 8).

Det är här anspråket på kollektiv återuppbyggnad följer individualistiska grundsatser för kunskapsproduktion:

... kommodifieringen av kunskap innebär att den inte längre behandlas som ett kollektivt producerat ändamål i sig, med ett egenvärde, utan som något "nyttigt" som produceras inom konkurrensens och vinstens ramar, för dess instrumentella värdes skull. (Vatansever 2020, 28–29)

Kanske är det därför främlingskapet inom den akademiska världen, med all dess klarhet och skärpa, inte går att fånga i publicerbara texter? Här stöter Vatansever återigen på en fråga som vi hör eka i Lutz roman: *Why can't we open our eyes?* Varför blir den akademiska världen, "utrustad" som den är med "verktygen" för att ta itu med prekaritetens problem, bara ytterligare en plats där marknadens konkurrenslogik vaggar oss in i en sömngång, som leder oss mot

monadisk panik och separation från omgivningen? Varför upplever förvisade forskare fortfarande exilens "nomadiska existensformer, trots deras relativt emancipatoriska aspekter, som ett hinder för subjektivering?" (Vatansever 2020, 124–125.)

Vatansever talar för "återsubjektivering" som en "process i vilken vi blir aktiva subjekt, vilket frammanar ett nytt sätt att ta hänsyn till den omgivande sociala verkligheten". Hon framhäver "extraordinära förhållanden som gravt avviker från de liv och forskningsmiljöer vi är vana vid" som en arena för denna återsubjektivering (Vatansever 2020, 20–21). Här innebär återsubjektivering alltså en omorientering och att göra (det akademiska och intellektuella) jaget till en allmänning (göra det till en gemensam fråga och ett gemensamt projekt).

Lutz och Vatansever påvisar hur exilens klimax kan utlösa förändringar i föreställningarna om vilka liv som är möjliga. Morfaderns förlamande oförmåga och tystnad får Mia att äntligen våga ta traditionen i egna händer. Hon bryter med de fixerade narrativens begränsningar och de föreskrivna principerna för återvändo och återhämtning som aldrig fungerade, eller åtminstone behövde skrivas om och förvildas på nytt för att fungera.

Genom skolfotot kan det våld Mia upplevt och utövat manifesteras: Hon föreställer sig att hon dränker sin morfar, som inte lyckas leva upp till sina egna ideal och traditioner – han framstår varken som skicklig, djärv eller kapabel. Hans lemmar blir som "sjögräs". Han är inte längre fast, utan foglig och flytande, känslig för vågor, nas flöde och rörelserna omkring honom. Vid det här laget inser Mia att hon i första hand behöver göra sina traditioner flytande och rörliga snarare än att förinta morfadern. Mia arbetar med ett våldsam och misslyckande inom just den tradition hon bemästrat. Därmed blåser hon nytt liv i gemenskapen, en gemenskap som kan bli möjlig att leva i. Hon gör det inte som en återuppbyggande gest, utan ur en förtvivlan som inte faller tillbaka på just det våld, den ensamhet och det elände hon söker återhämtning från. Hon inser nu att hon inte vill dränka morfadern. Hon kommer att låta honom försvinna, smidigt och varsamt, med vederbörlig respekt för protokoll

och tradition, kanske som en hyllning till deras kollektiva skola, deras gemensamma liv och ritualer.

De ska leka kurragömma, och precis som alla andra hoppas hon att också morfadern ska försvinna, rituellt, ceremoniellt, och högtidligt, medan hon tar över leken och skriver om historien. Kanske kan berättelserna om skolan inte kalla honom tillbaka, men bistå i att låta honom försvinna i ett hedervärt farväl, i enlighet med hans skoltids lekar – och därmed befria traditionen från undergång och fördömelse, eller från det allra värsta: disciplinärt våld.

[Siggabarnen] gömmer sig någonstans i huset. Så här tomt kan det inte vara. Så här få kan vi inte vara. Det gäller bara att leta på rätt ställen. Morfar, du är Ivar Sandberg. Nej, jag är Ivar Sandberg och barnen har gömt sig. Göm dig, morfar. Jag går ut och räknar till hundra. Okej? Göm dig nu. (Lutz 2017, 60)

Men hon räknar till hundra, sedan till tvåhundra, och morfadern gömmer sig inte, vilket framkallar ytterligare en våg av krampaktig skepsis och förtvivlan. Mia: "han [morfadern] blev gammal, han var aldrig i min ålder. Han var inte min vän [...] Jag är inget siggabarn. Jag ska åka hem." (Lutz 2017, 61.)

Men strax därpå återupptar Mia sin strategi för att överta tradition och ritualer, utrustad med de nycklar, den passion och förtvivlan hon kom för att arbeta sig igenom. Härmed återterritorialiserar hon alla roller och koder, blandar ihop dem och omskapar dem; i en ökande känsla av stagnation måste Mia spela alla roller själv. Varför följa en tradition, absolut och neurotiskt, när denna tradition varken förmår läka eller lindra? I vad som framstår som berättelsens klimax måste nu Ivar Sandberg själv försvinna.

... vi återskapar ett klassrum [...] Inte Ivar Sandbergs, det här är ett annat klassrum. [...] Ivar Sandberg försvann och överlämnade siggabarnen till Bengt-Åke Berg. Morfar sitter på stolen, spelar sig själv. [...] Jag spelar alla andra roller. (Lutz 2017, 69)

Det är oklart vad som händer med den tysta morfadern, men Mias kontakt med den lärde morfader som bebor hennes kropp och medvetande är återställd; han ropar "med hennes röst" att han inte är död. Men då hon uppfriskar ritualerna, blandar och återskapar dem, övertar Mia berättelsen och tar ett kritiskt steg mot den återsubjektivering som hon har fruktat sedan länge – Ivar Sandberg, (skol)magistern, är inte bara saknad utan saknas. Sedan levandegörs äntligen den inledningsvis stillastående och territorialiserade maskotmorfadern i Mias berättelse, kropp och medvetande. Innan han fortsätter leta igenom byn, på jakt efter Ivar Sandberg, tar han bandspelaren ur Mias hand:

Nej! ropar morfar. Han ropar det med min röst. Nej! Det var inte så det gick till. Jag dog inte. Jag gick vidare. Det ser du väl! Jag dog inte. Nu ska du höra. Så här var det. Han tar bandspelaren ur min hand.
(Lutz 2017, 71)

Med insikten om traditionens möjliga flexibilitet inför samtidens påverkan och friktion antar Mia en annan sorts subjektivitet, mer upprörd och galvaniserad än hämmad av stela, skrytsamma ritualer som gör anspråk på överlägsenhet.

Mia bryter slutligen med den auktoritativa och obestridda kunskapens traditioner. Här manifesteras det hon längtat mest efter i de ritualer hon delar med morfadern: att vara borttappad tillsammans med honom och siggabarnen, att hantera osäkerheten med en tilltalande och tröstande känsla av kollektivitet, hur kortvarig och tvetydig den än framstår. Mia önskar sig en skola som vårdar ens sår, som räddar kollektiviteten från de plågsamma och främmandegörande idealen för visshet och suveränitet. Färden ut i ovisshetens vildmark, där man går hand i hand, återterritorialiserar värde – från individualism och suveränitet till kollektivitet, från monadisk bedrift till nomadisk strävan. Det sker gradvis, sakta men säkert, i skolberättelserna mot bokens slut, där morfadern fortsätter att tala med Mias röst:

... vi gick i skogen, alla siggabarn tillsammans, hand i hand gick vi, med den – med den trygga Ivar Sandberg i täten, han berättade för oss om – det var en blomma som hette – den hette – den hade det vackraste namnet – den hette – den hette – vad var det – Mia! Var är du? Hjälp mig! Mia? Kom hit! Vad hette blomman? Hör du mig? Mitt siggabarn, kom hit! (Lutz 2017, 93)

Denna morfader kan inte minnas utan Mia. Ingen är längre skolmästaren, ingen är herre över exil och alienation. Endast ett gemensamt arbete, utfört genom detta icke-välde, är meningsfullt. Mia överger den akademiska disciplinens vittrande charm och styrka. Detta resonerar med Jack Halberstams fråga:

När de stora disciplinerna börjar vittra sönder, vill vi verkligen stärka de utslitna gränserna för våra gemensamma intressen och intellektuella åtaganden, eller kan vi i stället ta tillfället i akt och ompröva vad det innebär att lära och tänka? (Halberstam 2011, 7)

När han delade sina berättelser om suveränitet med Mia hade morfadern knappast några föreställningar om att han (och hon) senare skulle tas som gisslan av dessa idéer. Han hade knappast, i sin vildaste fantasi, tänkt sig att de skulle fångas i dessa berättelsers krets av främlingskap och fattigdom. De sätt på vilka vi väver samman historier och teorier (oavsett om vi upplever att vi förkroppsligar dessa) framstår i *Vildsvin* som konstituerande för våra politiska och sociala omständigheter.

Återsubjektivering innebär i Mias fall att uppfinna ett nytt sätt att (re)agera och (om)värdera genom att föra historien till dess yttersta gräns för att transformera den. Däremot mobiliserar Ritve de delar av berättelserna till vilka hen förhåller sig skeptisk, sporrade av en önskan om gemenskap. Vatansever verkar aktivera båda dessa strategier; hon skriver en akademisk bok och försöker samtidigt begripliggöra akademisk prekaritet. I hennes bok om ämnet exil får Vatansevers förstahandserfarenhet av exil paradoxalt nog mest utrymme i det kapitel som framstår som minst akademiskt: efterordet. Stilen i efterordet kan kallas narrativ självbiografi. För-

modligen hade detta efterord inte fått tillträde till de akademiska texternas arena om det inte beledsagades av de föregående fem kapitlen, tungt laddade med akademisk jargong och metodologi. I efterordet beskriver Vatansever däremot sin förstahandserfarenhet av prekaritet och främlingskap i litterära och affektiva klimax. Ett av dessa klimax uppstår då hon, i ett slumpartat möte med en hemlös person på gatan, ställs inför en djup avgrund i sitt främlingskap:

[Den hemlösa människan] sade "Vet du, fröken, för några år sedan var jag precis som alla dessa människor på gatan, i en snygg kostym, jag såg bra ut, och nu när jag ser min spegelbild i ett skyltfönster äcklas jag av mig själv," och sedan gick han. (Vatansever 2020, 159–160)

Vatansever känner igen en återspeglning av sin exil i denna skräck-historia. Hennes känsla av främlingskap överskuggar en (personlig och kollektiv) saknad av syfte och överblick. Detta är poängen med Vatansevers bok, där Karl Marx filosofi och lärdom figurerar som anakronistisk maskot: De tre blå volymerna av Marx *Kapitalet* "blev tunga som bly" i hennes knä, trots att "föreläsningarna i dessa blå volymer behövdes mer akut än någonsin". Ändå hade hon aldrig haft "mindre energi för gedigna analyser" än hon hade i det ögonblicket. Allt hon önskade sig var "Karl Marx i egen hög person" så hon kunde kasta sig "i hans famn och gråta i timmar" (Vatansever 2020, 160).

Liksom Mia och Ritve kämpar Vatansever och hennes informanter med att gräva fram "transformativa intersubjektiva rum" (Vatansever 2020, 129) under "extraordinära förhållanden" (Vatansever 2020, 20). Detta gör de i hopp om att "vakuumet som skapas när institutionell trygghet återkallas kan fyllas med en ny, kollektiv vision för materiell och intellektuell existens" (Vatansever 2020, 110–111).

Kanske är utforskandet av främlingskapets bräckliga röra som att gå i sömnen genom den akademiska världen. Det kräver ett smärtsamt men kommunikativt utlopp från den mer smärtsamma (men tysta) återvändsgränd, där anspråk på herravälde är det enda möjliga. Vatansever talar för ett akademiskt tillvägagångssätt som tillgodoser kontrollförlust, snarare än (enbart) behärskning. Hur väl vi (jag, tillsammans med Vatansever, Mia och Lutz) lyckas med

detta är en annan fråga, men det metodologiska och epistemiska (olik)tänkande som ligger till grund för denna ideologi genererar nya subjektiviteter, ny kunskap och nya sätt att granska dessa.

Vatansever erfar att sorgprocessen, mitt i förlusten, kan "fullbordas genom ett slutgiltigt erkännande och en acceptans av livets inneboende skörhet, i stället för att betrakta den individuella upplevelsen av skada som något absolut" (Vatansever 2020, 115–116). Innebär det en acceptans av sårbarheten hos de akademiska traditionerna och idéerna? Bör vi sörja begränsningarna av vår politiska drivkraft i den akademiska världen, kommersialiseringen av vetenskap och det faktum att vi kämpar för att överleva och frodas enligt den marknadslogik vi ofta förkastar? Tammy Clewell noterar hur Sigmund Freud omarbetade sin sorgeteori i ljuset av sin egen familjesorg och förbittring över krigets globala politik. I sin reviderade teori kallar Freud egot för en "elegisk formation". Enligt Clewell råder Freuds arbete oss därmed "att avstå från önskan om en rigid identitet, obesvärad av den förlorade andres eller det förlutnas anspråk". Att "acceptera spåret av den förlorade andre [den institutionella akademien i min diskussion] som är bosatt i vårt ego" leder därmed till "en bekräftelse av bestående anknytningar som inget sorgearbete kan kapa bort" (Clewell 2004).

Mia känner igen de elegiska delarna av morfadern i sitt psyke. Lutz och Vatansever för oss tillbaka in i sömngången, in i en glömsk och drömsk (ut)forskning. Kan akademisk disciplin *per se* bära oss genom förlust och glömska? Kan man lära sig att komma till rätta med förlust genom abstrakt teoretisering? Jahan Ramazani påpekar att det är när vi möter gränserna för vårt intellekt som vi förmår ompröva och återskapa en intellektets tradition. Ramazani hävdar att den moderna elegin var en elegi för själva elegins tradition, som erkände otillräckligheten i denna traditions förmåga att trösta de sörjande. Den moderna elegin vände sig mot den litterära sorgeditionen där en dikt begråter den litterära traditionens oförmåga att återställa eller förlösa. Enligt Ramazani har den moderna elegin omfamnat den metodologi som Elisabeth Bishop kallar "konsten att mista", vilken med Bishops ord kan beskrivas som en färdighet i att "mista längre, mista snabbare" (Ramazani 1994, 4).

I denna komplexa sammansättning av rått och kommodifierat material och icke-material verkar det avgörande att känna igen den andre i sig själv, och därmed upphäva föreställningar om individualitet och ägande. Häri består det utmanande och kontinuerliga arbetet med att sörja både omsorgsfullt och relationellt, utan att låta sig hindras av föreställningar om olikhet eller avstånd. Begäret förskjuts således från dess fixering vid ett kommodifierat eller färdigtillverkat, avgränsat och sublimerat objekt, *vildsvinet*, till främlingskapets kollektiva dimension; var och en av oss i sin längtan efter vildsvinet. Det handlar om att se gemenskapen bland de lidande och passionerade, alla förtappade i samma strävan, men för sömniga, sorgsna eller paniska för att upptäcka att just denna längtan är vårt gemensamma hem. Kanske kan en delad eller till och med parallell hemlängtan bli till ett gemensamt hem; en kollektiv känsla av samhörighet.

LITTERATUR

- Berlant, Lauren 2011, *Cruel Optimism*, Durham, NC: Duke University Press.
- Clewell, Tammy 2004, "Mourning Beyond Melancholia: Freud's Psychoanalysis of Loss", *Journal of the American Psychoanalytic Association* 52, nr 1, s. 43–67.
- Deleuze, Gilles & Félix Guattari 2013 [1972], *Anti-Oedipus*, London & New York: Bloomsbury Academic.
- Halberstam, Jack 2011, *The queer art of failure*, Durham & London: Duke University Press.
- Lindqvist, Marit 2016, "Debutroman om vildsvin i avfolkningsbygd", intervju med Hannah Lutz 29.9.2016, Svenska Yle, <https://yle.fi/a/7-1114065> (hämtad 7.11.2025).
- Lutz, Hannah 2017, *Vildsvin*, Helsingfors: Förlaget.
- Ramazani, Jahan, 1994, *Poetry of Mourning. The Modern Elegy from Hardy to Heaney*, Chicago: University of Chicago Press.
- Tazzioli, Martina, Nicholas De Genova & Glenda Garelli 2018, "Autonomy of Asylum? The Autonomy of Migration Undoing the Refugee Crisis Script", *South Atlantic Quarterly* 117, nr 2, s. 239–265.
- Vatansever, Asli 2020, *At the Margins of Academia. Exile, Precariousness and Subjectivity*, Leiden: Brill.

Karl Henrik Edlund, 01117-27, *Föglö*, 2015, ur serien *Eden*. Silvergelatinttryck, 40 x 33 cm.

14. DEN GODA VILJANS POLITIK

OM DEN INTERSEKTIONELLA FEMINISMENS

UTMANINGAR OCH MÖJLIGHETER

Salla Aldrin Salskov

Queerforskaren och litteraturvetaren Robyn Wiegman (2012; 2014) uppmanar de som är intresserade av frågor kring solidaritetssträvanden och skillnadsgöranden att fästa uppmärksamhet vid tron på att bedrivandet av kritisk forskning i en alternativ anda bidrar till social förändring. Hon uppmanar oss att uppmärksamma det hon kallar "alternativets politiska imaginära" (*the political imaginary of the alternative*), det vill säga olika förväntningar forskare kan ha kring "det alternativa" och dess politiska aspekter. Genom att vända blicken mot det som ger minoritetsforskningens praktiker auktoritet, uppmärksammar hon hur olika affektiva, politiska och intellektuella förförståelser kan driva och påverka forskarens anspråk.

Inspirerad av Wiegman fokuserar jag i detta kapitel framför allt på hur den intersektionella feminismen och den kritiska vithetsforskningen i akademiska sammanhang riskerar att bli en vanemässig analysform som tappar sin slagkraft om forskare inom fältet inte lär sig uppmärksamma och känna igen sina egna identitets- och kunskapsmässiga förförståelser och vanemässiga tankefigurer. En central tematik som jag diskuterar här, och som är inspirerad av Wiegmans analytiska blick på minoritetsforskningens och identitetskunskapernas satsning på det alternativa, är: Vad föreställer vi oss och vad avser vi med talet om kunskapens och forskningens politik och etik? Mer specifikt diskuterar jag hur relationen mellan makt och kunskap ser ut i feministiska analyser som bottenar i kritisk vithetsforskning och intersektionell feminism, och hur

dessas i egenskap av kritiska former av kunskapsproduktion som strävar efter solidaritet både uppmärksammar och ger upphov till politiska och etiska utmaningar för den feministiska forskningen. Dessa frågor är relevanta för all slags minoritetsforskning – också för det finlandssvenska som sällan diskuteras i relation till vithet, även om en implicit vithet ofta omgärdar den finlandssvenska självförståelsen.

Genom att belysa hur genusvetenskapliga ansatser aktualiserat frågor om *epistemiska vanor* och *epistemisk vithet* (Aldrin Salskov 2020; Dahl 2021) och problematiserat den vita feminismens annanggörande tendenser diskuterar jag i denna text den vita feminismens utmaningar i relation till ansatser till solidaritet och analyser av andrafiering, skillnadsskapande och självreflexivitet. Genom att diskutera olika exempel av epistemisk vithet eller *vitifiering* visar jag hur en kritisk teori kan uttrycka epistemiska vanor, men också hur vi som forskare kan lära oss att utmana dem. Therese Svensson hänvisar till vitifiering som "en särskild form av rasifiering – så särskild att den många gånger framstår som avsaknad av rasifiering". Svensson beskriver vitifiering som en form av omarkerad rasifiering som verkar annorlunda än rasifiering i betydelsen icke-vitifiering (Svensson 2020, 12, 34). Det är framför allt den nya vitmedvetenhetens former och vitifiering – vitheten som epistemiska vanor – som jag intresserar mig för här (se även Dahl 2021; Harju, kap. 9).

Med uttrycket epistemiska vanor syftar jag på rutinartade teoretiska förförståelser. Inspirerad av Sara Ahmed som träffande beskriver rutinartade gester inom feministisk forskning som något som "blivit en bakgrund, något som tas för givet som en gemensam referenspunkt så att detta går obemärkt förbi och därmed egentligen inte bemötts som något som involverar specifika anspråk" (Ahmed 2008, 25) diskuterar jag hur det i epistemisk vithet, och även i kritiken av den, ingår dylika rutinartade gester. Genom att diskutera epistemisk vithet (Aldrin Salskov 2020; Dahl 2021), det vill säga vithet som en epistemologi och hermeneutik och en vanemässig sådan bland akademiska feminister, fäster jag uppmärksamhet vid vikten av *självreflexivitet* och *öppenhet* inte bara som intellektuella

dygder, utan också som centrala begrepp för en kritisk feministisk analys av samhälleliga maktrelationer.

Till slut hävdar jag att självreflexivitetens betydelse i all kritisk forskning handlar om att kunna utmana det egna fältets teoretiska förståelser om solidaritetssträvan och gränsdragningar, och om identitet, makt, representation och politik så att de inte blir självförstärkande teoretiska teser, utan bidrag som förankras i och utökar förståelsen av den ofta röriga och komplexa verklighet som forskningen tar avstamp i. Texten är uppdelad i två delar, där den första utgör en teoretisk-metodologisk diskussion om textens centrala utgångspunkter. I den andra delen diskuterar jag intersektionell feminism i en populärfeministisk kontext som ofta bygger på anglo-amerikanska influenser med syftet att utmana rasifierade maktstrukturer genom olika exempel på hur en vanemässig epistemisk vithet färgar analysen trots anspråk på att kritisera just det (vifiering).

Bakgrund

Den feministiska forskningens kritik av manscentrerade, kapitalistiska, koloniala, antropocena och subjektslösa perspektiv och praktiker inom vetenskapen har uppmärksammat hur olika former av annanhet eller andrafiering produceras och berättigas i vetenskapens namn. Samtidigt strävar den akademiska feminismen till forskning som inte bara erkänner och analyserar existensen av olika maktförhållanden; den strävar också efter att utmana och upplösa dessa genom etiskt situerade, och om möjligt, solidariska vetenskapliga praktiker (Haraway 1991; Barad 2007). Det genusvetenskapliga fältet är starkt influerat av Michel Foucaults analyser av maktens grammatik, samtidigt som den som ett kritiskt vetenskapsfält saknar absoluta teser om att fullständigt kunna avskaffa maktrelationer eller olika samhälleliga maktstrukturer. Fältet intresserar sig snarare för att undersöka hur olika kunskapsstrategier skapas, och undersöker relationen mellan makt och kunskap, även inom den egna disciplinen.

Enligt Robyn Wiegman kännetecknas identitetskunskaperna (*identity knowledges*) och den akademiska feminismen som disciplin av den explicita uppfattningen att genusvetenskapliga teorier och metoder är *alternativa*, de består av engagemang i världen som är transformativa. Wiegman beskriver den akademiska feminismens självförståelse som ett "världsbyggande bidrag som söker social förändring" (Wiegman 2012, 4). Teorier, begrepp och metodlärar är inte enbart "verktyg" som forskaren använder i sitt arbete; de utgör också verktyg i en kunskapsproduktion som drivs av en vilja att dessutom förändra förhållanden i den sociala verkligheten.

Wiegmans analys av det hon kallar fältets affektiva epistemologier visar att identitetskunskaperna präglas av en stark satsning på kritik och på en vision om hur den egna forskningen bidrar till radikala och transformativa projekt. Som queerforskaren Matt Brim i Wiegmans fotspår noterar, delar kunskapsfält som har olika identiteter och minoriteter som forskningsobjekt en politisk önskan om att deras disciplinära praxis ska övergå till former av social rättvisa — "vad dessa discipliner har gemensamt är att de uttryckligen vill studera för det goda" (Brim 2023, 3). För de forskningsfält som på ett eller annat sätt diskuterar frågor om annanhet och solidaritet, till exempel de akademiska fält som intresserar sig för frågor om kön/genus, sexualitet, rasifiering, vithet, nation och tillhörighet (som feministisk, antirasistisk, ursprungsbefolknings-, trans-, queer- och genusforskning), är frågor om forskningens och forskarens etik och politik centrala. Teoretiska och metodologiska diskussioner utgör en del av kampen i att bryta med förtryckande strukturer och "göra gott", både inom och bortom universitetsvärlden, eller att åtminstone försöka undvika skillnadsskapande, annangörande och hierarkiserande praktiker. Även om inte all forskning inom identitetskunskapernas fält uttryckligen görs för det goda (utan till exempel problematiserar anspråk på att forskningen över huvud taget kan ha givna konsekvenser, se Edelman 2023), domineras fältet av en satsning på kunskapspolitikens radikala, alternativa och revolutionerande möjligheter. Liksom Minna Seikkula och Olivia Maury noterar, kopplas feminismens radikala potential till möjligheter att förändra allting; hierarkier mellan människor och de skillnadsskapande

praktiker och samhälleliga strukturer som legitimerar förtryck och exploatering (Seikkula & Maury 2023).

Vem som forskar i vad och i vem och på vilka villkor är frågor som uppmanar forskaren till att reflektera över de situerade kunskaper som hen besitter och skapar, och fråga vilken effekt kunskapsproduktionen kan ha för de (ofta marginaliserade) grupper som forskningen berör. Vems perspektiv och vilken "röst" kommer till tals, hur presenteras forskningsresultaten, i vems intresse görs forskningen, hur används forskningsresultaten, hurdant deltagande möjliggörs i studierna och vilken slags "representation" framställs av dem som studeras? (Spivak 1988; Alcoff 1991; Tuhiwai Smith 2012.) Feministiska forskare har med andra ord fäst uppmärksamhet på hur andrafiering fungerar i termer av skapande av ett vi och ett dem och frågar: Hur skapas och upprätthålls föreställningar kring vem som inkluderas i det mänskliga, i ett "vi", och vem som exkluderas? Dessa frågor är viktiga att ställa eftersom även forskningen styrs och påverkas av sociala diskurser kring till exempel kulturell tillhörighet, olika identiteter, och mer eller mindre uttalade identifikationer i termer av "vi" och "dem" (Aldrin Salskov, Backström & Creutz 2022; 2025), men även av det Rita Felski kallar forskarens sinnesstämning, attityd, stil och etos (Felski 2015).

Genusvetaren Milka Njoroge påpekar i en intervju i kultur- och samhällstidskriften *Ny Tid* hur det ingår i en finländsk liberal självbild att sympatisera med svart lidande på fysiskt avlägsna platser, ett lidande som ofta estetiseras i vår kulturs visuella bildspråk, medan solidariteten med svarta och andra rasifierade i Finland och annanstans uteblir. "Det finns en omhuldad idé om finsk exceptionalism, att Finland är ett land som upprätthåller mänskliga värden. Genom olika narrativ, exempelvis om det koloniala missionsarbetet i Sydvästafrika, används den finska exceptionalismen som en sorts manipulation som påverkar förståelsen av verkligheten. Detta gäller också orättvisorna som samerna, svarta och andra icke-vita gemenskaper får utstå." (Lindman 2020.) Njoroge lyfter även fram hur djupt annanhetens grammatik går i många av de akademiska projekt som vänder sin blick mot svarta och andra icke-vita gemenskaper. Njoroge menar att dessa grupper trots kritiska ansatser i främsta

hand har förblivit studieobjekt: "Detta får mig att fråga: vad om forskare skulle erkänna att svarta och andra icke-vita är subjekt, att de kan frigöra sig själva på sina egna villkor? Då skulle det inte finnas någon att rädda, vilket skulle hota grunden för de projekt som vilar tungt på tanken om finsk välvilja." (Lindman 2020.)

Njoroges kritik visar på den problematik som även sociologen Salla Tuori behandlat i sin doktorsavhandling *The Politics of Multicultural Encounters* (2009), en etnografisk studie av ett sysselsättningsprojekt riktat till invandrarkvinnor i Finland. Tuori visar hur invandrarkvinnor i Finland, trots uttalat motsatta avsikter, konstrueras som "andra" genom sitt invandrarskap: De ses som förtryckta, utsatta och framför allt som känsllosamma, medan de vita finländska kvinnorna inom projektet konstrueras som jämställda, kunniga och rationella. Studien belyser hur rasism fungerar implicit, bortom en uttalad ideologi, bortom avsiktliga uttalanden och handlingar. Kulturella representationer av "vi" (finländare) och de "andra" skapar kulturella narrativ och implicita självbilder och bilder av annanhet. Denna symboliska politik, som reproduceras inom samhällets olika områden, existerar också inom de självutnämnda kritiska vetenskaperna och upprätthåller rasismen genom att vi inbillar oss att vi tar avstånd från den. Våra identifieringar och våra kulturella självbilder bär på politiska innebörder, men det gör också kritiken av dem ibland – trots en uttalad medvetenhet om hur de fungerar (se Harju, kap. 9).

Frågorna om positionering, och de situerade kunskapernas politik, är viktiga att ställa och reflektera över så att man inte upprepar objektifierande, annangörande och förtryckande kunskapsproduktion. Frågan om forskarens självreflexivitet och hans situerade kunskaper handlar dock inte bara om vilket tolkningsföreträdare i relation till vilken "kategori" hen representerar i termer av kön, sexualitet, nationalitet eller annan tillhörighet, utan också om hans förståelse av *vilken roll*, och vilket slags tolkningsföreträdare denna typ av kategoriseringar och grupp tillhörigheter kan spela för den forskning och de analyser som bedrivs (Harju 2021). Därmed handlar frågor om forskarens situerade kunskaper eller positionering inte enbart om identitetsrelaterade frågor i termer av vilka erfarenheter eller vilken

kategori hen representerar (kön, ras, sexualitet etc.). De handlar framför allt om hur forskaren förstår vilken roll kategorier, erfarenheter och representation spelar då maktskillnader och diskursiva identitetsprocesser skapas, begripliggörs, upprätthålls och försvaras.

"Vad kan en professor inom samhälls- och kulturvetenskaperna längre lära någon om ras, klass och kön som hen inte kan lära sig på internet eller Netflix?"

I efterdyningarna av #metoo-rörelsen, som 2017 synliggjorde sexuella trakasserier och våld i olika former och den tystnadskultur som omringat dessa, samt av Black Lives Matter-rörelsen (BLM), som sedan 2013 synliggjort rasismens, antisvarthetens och kolonialismens djupa rötter i vårt kulturella medvetande, har en kulturellt större medvetenhet och synlighet kring könade makt- och rasrelationer uppstått. Dessa rörelser synlighet har ökat medvetenheten kring samverkande maktrelationers problematik, vilket återspeglas i ett ökat krav på intersektionella analyser inom den akademiska feminismen samt efter feminismen, inom olika former av aktivism och i populärkulturella sammanhang.

Den ökade betoningen på ett intersektionellt feministiskt tänkande har även bidragit till en större medvetenhet kring och synlighet för vithetens, rasismens och rasifieringens problematik inom en finländsk och nordisk men också finlandssvensk kontext. Den afrofinländska och afrofinlandssvenska identiteten har till exempel fått en kulturell synlighet och artikulerar en politisk-existentiell och samhällskritisk problematik kring rasifieringens och rasismens effekter i det finländska samhället. När Daniela Owusu valdes till Finlands Lucia 2024 fick den afrofinlandssvenska identiteten synlighet då valet av en brun person till lucia ledde till en "rasistisk hatstorm på sociala medier" (Svenska Yle 21.12.2024), vilket även noterades internationellt, bland annat i *The Guardian* (17.12.2024). När *Hufvudstadsbladet* lade ut en puff på Facebook för sin artikel om att Owusu kröntes till Finlands Lucia som "den första bruna lucian i landets historia", följde en diskussion i kommentarsfältet om huruvida epitetet "brun" var rasistiskt eller inte. Owusu med

sin afrofinlandssvenska bakgrund blev över en natt en symbol för både gränsdragningar och solidaritetssträvan. Rasismen och hatet som riktades mot Owusu genererade också ett engagemang och ett motstånd. Bland annat *Svenska Dagbladet* lyfte upp att den finska statsministern bad om ursäkt och att den välgörenhetsinsamling som Samfundet Folkhälsan årligen arrangerar i samband med Lucia valet nådde ett nytt rekord då "Finland för första gången valt en mörkhyad lucia" – något som tolkades som ett stöd för Owusu gentemot den hatkampanj som hon fick utstå på sociala medier (Eklund 2024). Postkolonialismens problematik associeras i dag till ett kulturarv som inte bara är eurocentriskt utan som även relaterar till en alltmer omfattande problematik gällande antisvarthet inom en globaliserad värld.

Rörelser som BLM och #metoo lyfter fram specifika mönster i vår kultur gällande andrafiering och annanhet. De visar även hur djupt destruktiva könade och rasifierade föreställningar av oss själva och andra sitter. Samtidigt utgör BLM och #metoo, liksom många andra samhällseliga fenomen, exempel på den tvetydighet som politiska rörelser kan medföra i hur vi kan förhålla oss till och förstå frågor om ras, kön, makt, representation och politik. Ur ett genusvetenskapligt perspektiv kan problematiken beskrivas som en fråga kring "antisvarthet", "skillnaders grammatik", "rasifiering" eller "(hetero) sexualitetens destruktiva aspekter", medan en humanistisk filosofi och den queera psykoanalysen skulle beskriva dessa fenomen som även moraliska och (allmän)mänskliga problem, som ett uttryck för en djupgående svårighet människor emellan som tar sig uttryck i olika former av andrafiering.

Samtidigt som vokabulären kring kön, ras och identitet har utvecklats till att omfatta kulturella sätt att signalera kännedom om sexism och rasism som samhällseliga problem har föreställningen om en medvetandehöjande, kulturomvälvande och politiskt slagkraftig genusvetenskaplig, antirasistisk och maktkritisk forskning även blivit föremål för intern och extern kritik och skepticism. Kritiken utifrån har ofta sitt ursprung i intensifierade diskussioner om så kallad wokekultur, yttrandefrihet, cancelkultur, polarisering och populism som många gånger går hand i hand med angrepp

på genusvetenskap och forskning som ägnar sig åt studier i social exkludering, rasism, antirasism och kolonialismens arv (Beck et al. 2023). Akademiker, särskilt inom genusvetenskap, har i allt högre grad blivit en del av ett större diskursivt fält där olika typer av fantasmatiska identifikationer och disidentifikationer med kulturella berättelser om kön, identitet och rasifiering artikuleras. Det finns en växande trend med offentliga angrepp från höggerradikala aktörer på universitetsutbildningar inom genus- och rasismstudier i Finland och andra nordiska länder. Angreppen formuleras ofta som kritik av hur antirasistiska feministiska studier hindrar den akademiska friheten och syftar till att visa hur minoritetsforskningen med fokus på genus och rasifiering är ideologiskt drivna och därmed inte objektiva eller vetenskapliga. Dessutom hävdar dessa aktörer att genus- och rasperspektiv utgör en hegemoni som tystar andra, mer relevanta frågor, röster och perspektiv. Som tidigare forskning har visat (Dietze & Roth 2020) är denna "kritik" ofta en blandning av femonationalism (Farris 2017), homonationalism (Puar 2007) och en ressentimentpolitik som talar med "folkets" röst mot "eliten" och som bygger på moralpanik som konstruerar bilder av olika "hot". Dessa hot konstrueras ofta i form av en invandrad "annan" som med "sin kultur" ses som ett hot mot normerna i "våra samhällen". Samtidigt framställs hoten också hos "oss" i vår kultur i form av icke-normativa kön och feminismer som påstås hota traditionella familjevärderingar och "oskyldiga barn" (Norocel & Pettersson 2023; Beck et al. 2023; Butler 2024).

Den interna kritiken handlar däremot ofta om det egna fältets misstro mot den kritiska teorins förmåga att bidra till alternativa tanke- och handlingssätt, till samhällelig förändring. Samtidigt som genusvetenskapens grundläggande analytiska verktyg utgår från olika teoritraditioner i den kritiska teorins anda, har frågan om kritik, dess funktion och verkan – med andra ord den kritiska teorins relevans i sig – blivit föremål för diskussion både inom och utanför akademien. "Vad kan en professor inom samhälls- och kulturvetenskaperna längre lära någon om ras, klass, kön eller kapitalism", frågar sig den amerikanska kritikern Michael Clune, "som hen inte kan lära sig på internet eller Netflix?" Clune menar att dagstidningar

som *The Times* "talar flytande intersektionalitet" och "hr-tjänstemän utsätter e-postmeddelanden för dekonstruktiva läsningar" (Clune 2023). När den kritiska teorins maktanalys förvandlas till godhets-signalerings och pr-verktyg blir frågan om den kritiska teorins roll central.

I ett samtal om kritik och postkritik diskuterar Robyn Wiegman och Tim Dean problemet med perspektiv som betraktar forskningen som politisk *i sig* och teori som något som alltid är överordnat sitt "objekt" oberoende av konstform eller empiriska data. De hänvisar till Slavoj Žižeks kulturkritik som ett belysande exempel på denna tendens: "Man kan inte undgå att notera", skriver de, att "ingen kulturell artefakt bjuder på motstånd gentemot Žižeks hermeneutiska energi; det finns inget socialt system, ingen film, opera eller roman som han inte kan tolka. Det finns, med andra ord, inget objekt som Žižek inte skulle bemästra." (Dean & Wiegman 2013.) En liknande reservation gällande teoretiska förförståelser uttrycker också queerteoretikern Eve Kosofsky Sedgwick (2003) i sin kända essä om paranoidea och reparativa läsararter, där hon varnar för att faran med en kritisk, "paranoid" maktanalys är att kritiken blir en gest, en i slutändan konventionell analys vars innehåll "vi redan vet". En paranoid läsning tenderar att anta "dåliga nyheter i förväg, den försöker avslöja dessa men upprepar dem mimetiskt när den avslöjar dem" (Rossi 2017).

Den akademiska feminismen lär oss att analysera maktstrukturer och "sanningar". Men om vi inte tar hänsyn till våra egna epistemiska vanor och "sanningar" samt våra tendenser att förstå vissa frågor och maktstrukturer på ett visst sätt, så finns det en risk att även nyanserade och paradoxala fenomen förenklas till att i alltför hög grad avspeglar forskarens egna antaganden. Detta kan ske oberoende av om ansatserna är paranoidea eller reparativa. De frågor som den postkritiska diskussionen har lyft fram handlar om relationen mellan politik och forskning, samt om forskningens samhällsrelevans – föreställd och verklig. Frågan är: Vilken slags kritisk forskning bedrivs om forskaren redan känner till bemästrandet av sina objekt – oberoende av om det handlar om förståelsen av hans begrepp, empiriska data eller den egna forskningens etik och politik?

Den goda viljans politik

Även om genusvetenskapens centrala teoretisk-metodologiska "axiom" är relaterade till forskarens självreflektion och forsknings-etiska principer om engagerad kunskap och det som Donna Haraway benämner som "positioneringens politik" (Haraway 1991; se även Maury 2022, 80), garanterar detta naturligtvis inte en i sig subversiv forskning som producerar kritiskt tänkande eller förändring. Snarare är utgångspunkten insikten om att det inte finns några garantier då det gäller att skaka loss och bryta med de ideologiska, sociala och kulturella varseblivningsstrukturer som skapar andra-fiering och en rasifierad rationalitet (Alcoff 2006; Wiegman 2016; Svensson 2020). Gayatri Spivak (1988) skriver om hur föreställningar om ras, rasifiering och vithet strukturerar inte bara kunskap, utan också vårt varande i världen i en bredare mening; om hur frågor om ras och en historia av kolonialism och eurocentrism påverkar hur vi förstår oss själva och andra. Vitheten utgör därmed en kroppslig, affektiv och epistemisk förståelseram som inbegriper det undermedvetna och våra kroppsliga, intuitiva och omedelbara reaktioner. Inom den kritiska vithetsforskningen har det etablerats en rad begrepp för att beskriva och benämna formerna genom vilka den epistemiska och affektiva vitheten tar sig uttryck. Dessa beskriver en dialektik mellan olika defensiva och medvetandehöjande strategier och tendenser: "vit oskyldighet", "vit förnekelse" och "vit medvetenhet" (se Harju, kap. 9). Lotti Harju skriver om hur "vitmedvetenhet kännetecknas" inte enbart av en ökad medvetenhet om rasism och hur rasism och vithet hänger ihop, utan också "av ett hyperreflexivt fokus på den oändliga och i sista hand alltid misslyckade karaktären av vit antirasistisk reflektion" (Harju, kap. 9). Frågan är hur vi ska förstå misslyckandets karaktär och på vilka sätt misslyckandet är förbundet med vithetens (o)medvetenhet? Här blir frågan om forskarens förmåga att kritiskt granska sin egen investering i det politiska imaginära alternativet central.

I boken *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race* (2016) använder Gloria Wekker termen "lata identifikationsmönster" för att beskriva hur vitheten tar sig uttryck på implicita, ibland omed-

vetna sätt genom vane- och rutinmässiga reaktioner (Wekker 2016, 168–173). I boken beskriver hon under rubriken "What about the captain?" hur det hon kallar lata identifikationsmönster fungerar genom att återge en situation under ett evenemang arrangerat för att uppmärksamma att det gått 150 år sedan slaveriet förbjöds i det holländska imperiet. Den amerikanska forskaren Saidiya Hartman är inbjuden gäst och läser ett utdrag ur sin bok *Lose Your Mother. A Journey Along the Atlantic Slave Route* (2007). I boken skildrar Hartman den atlantiska slavhandelns historia genom reflektioner kring en resa som hon gör längs en slavväg i Ghana. Hon hänvisar också till en händelse som fick stor uppmärksamhet i slutet av 1700-talet, hur en slavflicka på slavskeppet Recovery brutalt misshandlades och mördades av skeppets kapten. Hartman beskriver hur besättningen på skeppen ofta tvingade slavarerna att "dansa" och hur de som vägrade straffades på olika sätt. I boken föreställer Hartman sig ett händelseförlopp där en av flickorna vägrade dansa. Wekker beskriver hur det efter Hartmans läsning, som skildrar fysiskt och sexuellt rasifierat våld, lägger sig en tjock tystnad i rummet: "Innan tystnaden hinner bli alltför obekvämbryts den av en vit medelålders man som frågar rakt ut: 'Men vad hände med kaptenen?'" (Wekker 2016, 169.) Wekker beskriver hur denna man, en progressiv vänsterpolitiker känd för sitt stöd för antirasistisk politik, genom att bryta tystnaden med sin fråga blir ett exempel på vithetens tendens att fokusera på sig själv. Mannen i publiken identifierar sig med den vita kaptenen, trots hans rasism och brutalitet. "Från vilket slags sinnesstämning uppstår en dylik fråga?" undrar Wekker och beskriver (den vita) medvetenhetens politik som en fråga om berättigande (*entitlement*). Hon betonar hur lata identifikationsmönster ger uttryck för en aggressiv ignorans och understryker att den är långt ifrån oskyldig trots att den är både vardaglig och vanemässig. Kanske, menar Wekker, söker den vita mannen i publiken efter "något slags delad mänsklighet", i ett försök att förstå kaptenens handlingar. Wekkers exempel visar på hur en vanemässig vithet kan ta sig uttryck. Kanske identifierade sig mannen i publiken med kaptenen, men man kan också tänka sig att hans fråga utgick ifrån en kritisk impuls: kanske han ville veta om kaptenen straffades för det han gjort (han blev

frikänd). Hur vi ska förstå exemplet är alltså inte entydigt, men det pekar på en problematik som är central för att förstå hur rasism och vithet fungerar. För att kunna avlära sig (*unlearn*) den typ av lata identifikationsmönster som en vanemässig identifikation med vithet innebär och för att förstå vår egen positionalitet i termer av kön och ras, skriver Wekker, bör vi medvetandegöra dem och arbeta för att bli av med internaliserade rasistiska strukturer. Vi måste som Spivak uttryckt det i olika sammanhang: *unlearn our privilege as our loss*. Något som ofta är lättare sagt än gjort.

Intersektionalitet – ett mångtydigt begrepp

Vithet uttrycks även i den akademiska feminismens diskussioner om intersektionalitetsbegreppets betydelser, dess rötter och användningar, trots att begreppets uppkomst bottnar i frågor om hur rasism och sexism samverkar. Intersektionalitet är kanske det mest kända och använda begreppet inom samtida feministisk teori. Metadiskussionen om begreppets betydelser kan sägas avspegla det genusvetenskapliga fältets teoretisk-metodologiska ansatser och dess självbild. En stor del av litteraturen om intersektionalitet utgår från det disciplinära kravet på att den feministiska forskaren bör vara självreflexiv och självkritisk (Ilmonen 2020; Nash 2019). För drygt tio år sedan noterade Maria Carbin och Sara Edenheim att intersektionalitet "från att ha symboliserat konflikt och hot mot (vit) feminism, har blivit ett hyllat begrepp inom nordisk feministisk forskning vilket indikerar konsensus gällande dess användbarhet" (Carbin & Edenheim 2013, 234). Samma år skrev Barbara Tomlinson att begreppets kritiker framför "en destruktiv kritik av intersektionalitet som är skadlig för feministisk 'anti-subordination research' och aktivism" (Tomlinson 2013, 993).

Den metateoretiska diskussionen kring huruvida begreppet intersektionalitet bäst ska förstås som en teori om identitet eller marginalisering, en nodalpunkt, en metodologi, ett paraplybegrepp eller som ett perspektiv har kritiserats för att skapa förvirring. Vissa har menat att begreppet reducerats till en akademisk exercis i kontemperation, utan någon som helst empirisk förankring. Intersek-

tionalitetsforskare har också kritiserats för att ha misslyckats i att engagera sig i överlappande former av förtryck som en fråga om social rättvisa (De los Reyes, Molina & Mulinari 2003; Bilge 2013; se också Crenshaw 2011; Carbin & Edenheim 2013; Cho, Crenshaw & McCall 2013; Tomlinson 2013; Collins 2015; Moi 2017, 104). Meta-teoretiska diskussioner behövs för att både forskare och aktivister ska kunna reflektera över vad vi menar då vi talar om intersektionalitet, och hur begreppet, dess ansatser och analyser tillämpas i praktiken. Frågan handlar alltså inte enbart om "teori" eller "praktik", utan också om vad den kritiska självkritiken gör både på ett teoretiskt och ett praktiskt plan, så att säga vad den åstadkommer – framför allt med tanke på hur intersektionaliteten ofta förstås som en garanti för att undvika ensidiga maktanalyser.

Jennifer Nashs bok *Black Feminism Reimagined. After Intersectionality* (2018) är ett försök att besvara denna fråga. I boken analyserar Nash hur diskussioner om intersektionalitet utgör en affektiv och politisk berättelse som avspeglar rasifierade dynamiker inom fältet. Inom diskussionen betraktas vissa användningar av intersektionalitet som kulturell appropriering, och begreppets rötter inom svart feminism betonas och försvaras. Nash visar hur det att tala i den svarta feminismens namn utgör det hon kallar "starkt aktörskap". Svart feminism – eller att tala i den svarta feminismens namn – signalerar, enligt Nash, en etisk feminism. Vidare visar hon i sin analys hur satsningen på ett "etiskt aktörskap" (det som Wiegman och Brim beskriver som att forska för det goda) skapar olika föreställningar kring vad som räknas som giltig feministisk forskning. Enligt Nash har vi å ena sidan intersektionalitetsbegreppets kritiker – *skurkarna* – och å andra sidan feminismens *räddare*, som ofta representeras av rasifierade, bruna eller svarta feminister. På så sätt visar hon hur refererandet till den svarta feminismen i sig signalerar situerade kunskaper och politiskt aktörskap, men på ett sätt som även återskapar en problematisk rasifierad dynamik kring positionering och självreflexivitet. I sitt arbete visar Nash hur vaktandet på vem som får tala i den svarta feminismens namn skapar defensiva attityder som inte bara romantiserar den svarta feministen, utan framför allt blir den svarta feminismen en figur som framstår

som fältets räddare. Förutom att dessa attityder enligt Nash snarare sluter än öppnar upp för genuint engagemang med (svart) feministiskt tänkande, så förminskar detta positionstagande och implicita polariserande av olika rasifierade feminismers, feminismens potential för intellektuell och akademisk kritik. I det följande diskuterar jag några exempel på en liknande problematik kring rasifiering, rasism, vithet och annanhet som Nash uppmärksammat, och resonerar kring hur dessa aktualiserar frågor om forskarens reflexivitet och positionering. Mitt syfte är att synliggöra vad epistemisk vithet, eller vitifiering, kan innebära trots forskares självreflexiva ansatser att upplösa dess grepp om våra förståelseramar.

Vitifiering och den vita feminismens logik – "jag, inte du"

I sin bok *Me, Not You. The Trouble with Mainstream Feminism* (2022), granskar Allison Phipps det våld som idkas i den vita feminismens namn. Phipps analyserar vithet som en politisk kategori och identitet som har en tendens att narcissistiskt fokusera på sig själv (även då den talar om olika "andra"). Dessa tendenser är framför allt starka inom den angloamerikanska feminismen – som kanske kan förefalla vara ett lätt objekt att kritisera – men som även via populärkulturella kontexter är något många känner till. Phipps bok är ett försök att kritiskt belysa vithetens vanemässiga tänkande och handlande, men boken utgör också ett exempel på hur en analys blir förutsägbart, förenklande och hemfaller till implicita omdömen om "gott/ont" på grund av forskarens egna teoretiska förförståelser och egen vilja till samhällelig förändring. Via en kritik av den vita feminismen förverkligar Phipps ett politisk-etiskt aktörskap, men i en anda som dessvärre hemfaller till de lata identifikationsmönster som Wekker kritiserar.

Phipps inleder boken med att konstatera att den är skriven för vita feminister men att hon dedicerar den till svarta feminister. Hon lägger till en friskrivningsklausul (*disclaimer*): Svarta feminister behöver inte läsa boken – de känner redan alltför väl till dess innehåll – nämligen vithetens grammatik. Phipps (som själv är vit) hoppas dock att hon med sin bok kan lätta på den börda svarta femi-

nister bär på, då de ständigt tvingas förklara rasismens verklighet och dess effekter – för vita. Phipps positionerar sig "själreflexivt" genom att "erkänna" att hon förhåller sig ambivalent till sitt försök att skriva om vithet eftersom projektet så lätt kan misslyckas. Hon inleder därmed med att signalera en medvetenhet om vit medvetenhet, och påminner läsaren via en referens till Sara Ahmed (2004; 2007) om att behovet att vara "en god vit" eller "allierad" kan vara problematiskt, eftersom den ångest vitheten framkallar kan fungera performativt – det vill säga som en självcentrerad performans inför andras blickar utan egentlig förändring. Framför allt bör känslornas roll granskas kritiskt, då ångesten över förtrycket i sig kan ses som en form av antirasism (om känslornas roll gällande vithet och antirasism, se Kivinen & Ramstedt 2025). På detta sätt beskriver Phipps liksom Nash och många andra vithetens kritiker de utmaningar som epistemisk vithet innebär (Mohanty 1988; Spivak 1988; Frankenberg 1993; Dyer 1997; Wekker 2016).

Den vita feminismens grammatik är ramverket för boken men Phipps fokuserar speciellt på det våld som görs i feminismens namn, med fokus på #metoo-aktivismens diskurser. Phipps lyfter fram den diskrepans som ligger i att kändisfeministiska kampanjer får stor synlighet, medan de kampanjer och kamper mot sexuellt våld och övergrepp som förs av låglönearbetare som städare, hotell- och snabbmatsrestaurangarbetare – som ofta är icke-vita – sällan når över nyhetströskeln. Phipps påvisar också hur anklagelser om våldsdåd och sexualiserat våld kan fungera förtryckande i sig (se Angela Davis klassiker *Women, Race and Class* från 1981), framför allt då de används för att legitimera rasism: "Borgerliga vita kvinnor kan bli offer för sexuellt våld, men vi är också skyldiga till rasistisk överhöghet och klassöverhöghet." (Phipps 2022, 17). Phipps påvisar därmed det som filosofer från Hegel till de Beauvoir betonat, att "offerskap och skuld/förövarskap inte utesluter varandra" (Phipps 2022, 17). Phipps analys utgår alltså från en av feminismens grundinsikter om hur en person i subjektssposition (till exempel kvinnan) kan vara offer och förövar samtidigt.

Föga överraskande analyserar Phipps vithet med hänvisning till den rasifierade globala kapitalismens historia och anammar därmed

ett av genusvetenskapens centrala analytiska verktyg som kan sammanfattas i begreppet intersektionalitet. Hon påminner oss om att "den rasistiska kapitalismen inte enbart skapar ojämställdhet utifrån kategorierna klass, ras, kön, funktionshinder, ålder och nationalitet, utan den baserar sig på det" (Phipps 2022, 16). Detta är i sig en viktig påminnelse, och vithetens grepp om oss bör inte underskattas, heller inte sätten på vilka dess problematik relaterar till den samtida kapitalismens maktordningar. Som Olivia Maury noterar är kritiken av vithet och kapitalismen central för visionerandet av annorlunda subjektiviteter som kan "åsidosätta det individcentrerade företagarsubjektet och skapa utrymme för ett nytt slags samhälleligt betydelsefullt, alternativt tänkande" (Maury 2022, 82). Därför är det viktigt att också granska Phipps ansatser kritiskt. Liksom Sedgwick och Nash tänker jag att risken med en forskare som i sin strävan att belysa vithetens problematik "redan vet" hur rasismen, sexismen och makten fungerar är att analysen blir tautologisk. Forskaren ser det den redan vet. Frågan är om exemplen i Phipps bok analyseras i en granskande kritisk anda, eller om de används för att manifesteras existensen av ett fenomen, i likhet med Žižeks bemästrande analys. Detta leder till frågan: På vilket sätt förstår Phipps det problem hon utger sig för att belysa, eftersom hon ser det – vithetens narcissism, privilegier och annanhetens problematik – överallt? Det är alltså viktigt att granska den feministiska kunskapsproduktionens politik eftersom den riskerar att befästa, och *skapa* det objekt eller fenomen den säger sig kritisera, om den utgår från självcentrerade former av identitetspolitik enligt logiken "jag, inte du".

Ett exempel som Phipps diskuterar är demonstrationen Women's March 2017, som uppstod som en motreaktion och protest mot att Donald Trump valts till USA:s president. Trots att protestmarschens talare inkluderade namn som Angela Davis och svarta transkvinnor, bland andra Raquel Willis och Janet Mock, och trots att rörelsen leddes av "tre rasifierade kvinnor", Tamika Mallroy, Carmen Perez och Linda Sarsour (Phipps 2022, 103–104), kritiserades protesten för att fokusera på privilegierade vita kvinnor. Enligt kritikerna förkroppsligade rörelsens symbol, de rosa mössorna – *pussy hats* – en essentialistisk kvinnlighet och uteslöt därmed transkvinnor.

Kritiken väcker frågor som hur rasism och fokus på vithet materialiserades under protestmarschen. Är det så att lämpliga exempel såsom ljusröda *pussy hats* väljs ut så att utgångspunkten för analysen (alltid självcentrerad vithet) redan tautologiskt ger det förväntade resultatet? Hur ska vi hantera berättelser eller exempel som vittnar om motsatsen? En av deltagarna i Women's March, Lilianna Angel Reyes, medlem i organisationen Trans Sisters of Color Project Detroit, uttrycker i en intervju med *Detroit Free Press* hur hon kände sig inkluderad i rörelsen både som latina och som transkvinna (Shamus 2018). Frågan är om sådana här berättelser spelar en roll i tolkningar som Phipps analyser? Och hur kan man ge dem utrymme utan att tolka det specifikt genom en narcissistisk vithet som ser sig själv överallt och därmed vägrar ta ansvar för rasismens problem? Phipps arbete skapar implicit intrycket att vit feminism i sig alltid är problematisk, medan svart (trans)feminism är föregångare både politiskt och intellektuellt. Det kategoriska tillvägagångssättet innebär att boken uttrycker ett polariserande och essentialiserande metaspråk som ontologiskt förstärker just de kategorier och identiteter som man vill upplösa.

Ett annat exempel som uttrycker en liknande problematik är Phipps diskussion om popstjärnan Rihannas musikvideo "Bitch Better Have My Money" (2015). I videon hämnas Rihanna på sin bokförare som stulit hennes pengar genom att kidnappa och miss-handla hans fru som hon sedan antas ta livet av. I den sista scenen ligger Rihanna naken i en kista, täckt av blod och pengar. I mottagandet av videon kritiserades den för sitt explicita våldsamma innehåll och vissa kritiker menade att det inte är feministiskt att representera våld mot kvinnor – som i sig är en vanemässig "trop" i vår populärkultur. Det rasifierade våldet är därtill en tematik som post- och dekoloniala tänkare kritiskt granskat. Phipps analys utgår dock från att de (vita feminister) som kritiserar videon ger uttryck för sin vithet, sina vita privilegier och sin vita narcissism. Hon ser detta som ett exempel på "rabiata privilegierade vita feminister" som återigen är blinda för den svarta feminismen, dess frågor, problem, uttryck och krav. Videon borde förstås, menar hon, som en svart kvinnas hämndfantasi och hänvisar till *Black Girl Dangerous*-blogga-

ren Mia McKenzie. Videon kan givetvis tolkas som en svart kvinnas hämndfantasi, men den kan också analyseras som mångtydig och som ett kulturellt objekt som väcker frågor om *både* svarta feministers hämndfantasier *och* kulturella representationer om könat, sexualiserat och rasifierat våld. I Phipps analys reduceras dock den mångtydiga dynamiken kring ras, kön och sexualitet till ett svartvitt tänkande. Phipps vill belysa den politiska vithetens grammatik men riskerar att urvattna sin egen kritik genom att alltför ivrigt föredra ett tolkningsramverk framför ett annat.

Boken kunde utgöra ett viktigt bidrag till diskussionen om feminismens blinda punkter och våldsamma tendenser, genom att visa på komplexiteten i hur kulturella identifikationer, självförståelse och kollektivitet fungerar. Men Phipps faller tyvärr själv för tendensen att tänka i termer av "jag, inte du" på ett sätt som avslöjar hennes egen politik – latent identifikationer – och avslöjar därmed en oförmåga att kritiskt granska sina egna tendenser till att tänka i vanemässiga termer. Boken är ett bra exempel på den problematik som Sedgwick lyfter fram i sin diskussion om paranoida läsararter, om hur en analys lider av att forskaren "redan vet" vad de exempel och positioner hon analyserar har för betydelse. Phipps uppvisar med andra ord den typ av starkt aktörskap som Nash diskuterar i sin bok. Phipps förhållningsätt kan dock även tolkas som ett exempel på "den masochistiska tendens" som Nash menar att finns i kärnan av den populärkulturella, men också akademiska feminismen, nämligen vita kvinnors vilja att bli disciplinerade av svarta kvinnor både politiskt och retoriskt. Enligt Nash visar sig denna tendens som en önskan om att man säger till de vita kvinnorna: "Er politik är fel. Ni har gjort fel i flera år. Era tårar är toxiska." (Wiegman & Nash 2022, 11.) Nash betonar att det enda sättet för vita feminister att signalera ett starkt aktörskap (och kanske en etiskt situerad feminism) är att presentera den typ av analyser som Phipps gör. Jag misstänker att många feminister, såväl akademiker som aktivister, känner igen den dynamik Nash beskriver. Kanske är tendensen Nash pekar på en av vår tids dominerande epistemiska vanor?

Sammanfattning: Att göra upp med epistemiska vanor

Jag har i denna text strävat efter att problematisera vissa tendenser till reifierandet av problem man vill upplösa, både inom antirasistisk aktivism, akademisk feminism och inom samhälleliga diskussioner om feminism, vithet och rasism. Den akademiska feminismen är ett fält där man betonar analysen av komplexa maktrelationer. Men ändå tenderar man att befästa – mer eller mindre medvetet – de maktrelationer man säger sig vilja ifrågasätta på grund av den starka investering som fältet har i en vilja att studera för social förändring, för "det goda". Jag har här lyft fram sådana epistemiska vanor som riskerar att förminska snarare än expandera feminismens radikala potential och kraft för förändring, som relaterar till möjligheten att "förändra allt" (Seikkula & Maury 2022). Som bäst är den feministiska forskaren inte bara en misstänksam skeptiker eller cyniker som påvisar optimismens grymhet (se Lauren Berlants begrepp *cruel optimism*), eller det hen redan vet. Hen är också en forskare som kan utmana även sina egna epistemiska vanor och tendenser till att (vilja) uppvisa ett "starkt aktörskap" och en etisk feminism. Som bäst kan den feministiska forskningen som ett kritiskt projekt inte bara definiera, utan också upplösa hierarkier människor emellan och de praktiker som definierar och skapar förtryck och annanhet. Men det kräver en vilja och mod att emellanåt distansera sig från sina egna övertygelser – och framför allt kräver det en förmåga att också kunna tänka dialektiskt "emot sig själv" så att ens egna tendenser, förförståelser, vanor och identifikationer med en viss teori, politisk vision eller etik blir synliga.

LITTERATUR

- Ahmed, Sara 2007, "A phenomenology of whiteness", *Feminist Theory* 8, nr 2, s. 149–168.
- Ahmed, Sara 2008, "Open Forum. Imaginary Prohibitions: Some Preliminary Remarks on the Founding Gestures of the New Materialism", *European Journal of Women's Studies* 15, nr 1, s. 23–39.
- Alcoff, Linda 1991, "The problem of speaking for others", *Cultural Critique* 20, nr 20, s. 5–32.
- Aldrin Salskov, Salla, Joel Backström & Karin Creutz 2022, "From angry monologues to engaged dialogue? On self-reflexivity, critical discursive psychology and studying polarised conflict", Katarina Pettersson & Emma Nortio (eds.), *The Far-Right Discourse of Multiculturalism in Intergroup Relations. A Critical Discursive Perspective*, London: Palgrave Macmillan, s. 163–187.
- Aldrin Salskov, Salla, Joel Backström & Karin Creutz 2025, "Polariseringens dynamik och dialogens möjlighet: en metodologisk utmaning för den kritiska samhällsforskningen", *Finsk Tidskrift* nr 6, s. 9–22.
- Austin, John. L. 1962, *How to Do Things with Words*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Barad, Karen 2007, *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Durham, NC: Duke University Press.
- Beck, Dorothee, Adriano Habed & Annette Henninger (eds.) 2023, *Blurring Boundaries–'Anti-Gender' Ideology Meets Feminist and LGBTIQ+ Discourses*, Leverkusen: Verlag Barbara Budrich.
- Bilge, Sirma 2013, "Intersectionality undone. Saving intersectionality from feminist intersectionality studies", *Du Bois Review* 10, nr 2, s. 405–424.
- Brim, Matt 2023, "Alongside Desire: Object Lessons and Working-Class Studies", *Feminist Theory* 24, nr 2, s. 285–293.
- Butler, Judith 2024, *Who's Afraid of Gender?*, New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Carbin, Maria & Sara Edenheim 2013, "The intersectional turn in feminist theory: A dream of a common language?", *European Journal of Women's Studies* 20, nr 3, s. 233–248.
- Cho, Sumi, Kimberlé Crenshaw & Leslie McCall 2013, "Toward a field of intersectionality studies: Theory, applications, and praxis", *Signs* 38, nr 4, s. 785–810.
- Clune, Michael 2023, "The Paradox Paradox: On Elizabeth S. Anker's 'On Paradox'", *LARB. Los Angeles Review of Books*, <https://lareviewofbooks.org/article/the-paradox-paradox-on-elizabeth-s-ankers-on-paradox/> (hämtad 11.8 2023).
- Collins, Patricia H. 2015, "Intersectionality's definitional dilemmas", *The Annual Review of Sociology* 41, nr 1, s. 1–20.
- Dahl, Ulrika 2021, "Nordic Academic Feminism and Whiteness as Epistemic Habit", Suvi Keskinen, Pauline Stoltz & Diana Mulinari (eds.), *Feminisms in the Nordic Region. Gender and Politics*, Cham: Palgrave Macmillan.

- Dean, Tim 2001, "Art as Symptom: Žižek and the Ethics of Psychoanalytic Criticism," *Diacritics* 32, nr 2, s. 20–41.
- Dean, Tim & Robyn Wiegman 2013, "What Does Critique Want? A Critical Exchange", *English Language Notes* 51, nr 2, s. 107–122.
- Dietze, Gabrielle & Julia Roth 2020, "Right-Wing Populism and Gender: A Preliminary Cartography of an Emergent Field of Research", Gabrielle Dietze & Julia Roth (eds.), *Right-Wing Populism and Gender. European Perspectives and Beyond*, Bielefeld: transcript Verlag, s. 7–22.
- Dyer, Richard 1997, *White*, London: Routledge.
- Eklund, Henning 2024, "Rasiststorm mot lucia väckte stark motreaktion", *Svenska Dagbladet* 21.12.2024, <https://www.svd.se/a/QM3BeP/rasism-mot-finlands-lucia-vackte-stark-motreaktion> (hämtad 17.11.2025).
- Farris, Sara 2017, *In the Name of Women's Rights. The Rise of Femonationalism*, Durham, NC: Duke University Press.
- Felski, Rita 2015, *The Limits of Critique*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Ferguson, Roderick 2012, *The Reorder of Things. The University and its Pedagogies of Minority Difference*, Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Frankenberg, Ruth 1993, *White Women, Race Matters*, New York: Routledge.
- The Guardian* 17.12.2024, "Black woman targeted by racist abuse in Finland over festival role", <https://www.theguardian.com/world/2024/dec/17/black-woman-targeted-by-racist-abuse-in-finland-over-festival-role-daniela-owusu> (hämtad 17.11.2025).
- Haraway, Donna 1991, "Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective", *Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature*, London: Free Association Books, s. 183–201.
- Kivinen, Marika & Anna Ramstedt (2025), "Feeling Un/Comfortable: Positionality and Embodied Experience in Classical Music Research", Kim Ramstedt et al. (eds.), *Music, Research and Activism: Prospects and Projects in Northern Europe*, Bristol: Intellect Publishers, s. 51–59.
- Lindman, Mio 2020, "Att förstå strukturell rasism i Finland utmanar tanken om Finland som undantag", *Ny Tid*, <https://www.nytid.fi/2020/08/att-forsta-strukturell-rasism-i-finland-utmanar-tanken-om-finland-som-undantag/> (hämtad 18.8 2023).
- Maury, Olivia 2022, "Missä lymyilet, yhteiskuntateoria?", *Tiede & Edistys* 47, nr 1–2, s. 79–83.
- Moi, Toril 2017, *Revolution of the Ordinary. Literary Studies after Wittgenstein, Austin and Cavell*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Nash, Jennifer 2019, *Black Feminism Reimagined after Intersectionality*, Durham, NC: Duke University Press.
- Norocel, Ov C. & Katarina Pettersson 2023, "Anti-gender politics in Finland and Romania", *European Journal of Politics and Gender* 8, nr 1, <https://doi.org/10.1332/251510821X16832281009645> (hämtad 21.11.2024).
- Phipps, Alison 2020, *Minä, et sinä. MeToo ja valtavirtafeminismin ongelmat*, övers. Elina Halttunen-Riikonen, Tampere: niin & näin.
- Puar, Jasbir K. 2018, *Terrorist Assemblages. Homonationalism in Queer Times*, Durham, NC: Duke University Press.

- Rossi, Leena-Maija 2017, "Hauras, korjaava ja parantumaton queer: katse ylpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin", *SQS. Suomen queer-tutkimuksen seuran lehti* 11, nr 1, s. 1–18.
- Shamus, Kristen Jordan 2018, "Pink pussyhats: The reason feminists are ditching them", *Detroit Free Press*, <https://www.freep.com/story/news/2018/01/10/pink-pussyhats-feminists-hats-womens-march/1013630001/> (hämtad 11.8.2023).
- Sedgwick, Eve Kosofsky 2003, "Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay Is About You", *Touching Feeling. Affect, Pedagogy, Performativity*, Durham, NC: Duke University Press, s. 123–151.
- Spivak, Gayatri C. 1988, "Can the subaltern speak?", Cary Nelson & Lawrence Grossberg (eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, Chicago, IL: University of Illinois Press, s. 271–313.
- Svenska Yle 21.12.2024, "Luciautnämningen som ledde till en rasistisk hatstorm på sociala medier – så gick det till", <https://yle.fi/a/7-10069403> (hämtad 17.11.2025).
- Svensson, Therese 2020, *Vithetens koagulerade hjärta. Om avkoloniserande läsningars möjlighet*, Diss., Göteborgs universitet.
- Tomlinson, Barbara 2013, "'To Tell the truth and not get trapped': Desire, distance and intersectionality at the scene of the argument", *Signs* 38, nr 4, s. 993–1017.
- Tuori, Salla 2009, *The Politics of Multicultural Encounters. Feminist Postcolonial Perspectives*, Diss., Åbo Akademi.
- Wekker, Gloria 2016, *White Innocence Paradoxes of Colonialism and Race*, Durham, NC: Duke University Press.
- Wiegman, Robyn 1999, "Whiteness studies and the paradox of particularity", *Boundary* 26, nr 3, s. 115–150.
- Wiegman, Robyn 2012, *Object lessons*, Durham, NC: Duke University Press.
- Wiegman, Robyn 2014, "The Times We're In Queer Feminist Criticism and the Reparative Turn", *Feminist Theory* 15, nr 1, s. 4–25.
- Wiegman, Robyn 2016, "No guarantees: Feminism's academic affect and political fantasy", *Atlantis* 37, nr 2, s. 83–95.
- Wiegman, Robyn & Jennifer C. Nash 2022, "Object Lessons at 10: a conversation", *Feminist Theory* 24, nr 2, s. 262–276.

KONSTNÄRERNA

Liina Aalto-Setälä är en tvärdisciplinär konstnär som främst arbetar med organiska material och hantverk. I sin konst bearbetar hon de känslor av sorg och förlust som klimatkrisen för med sig, och granskar människans förvridna och andrafierande relation till naturen.

Océane Bruel är bildkonstnär, född i Montpellier, Frankrike, och bosatt i Helsingfors. Hon skapar skulpturella objekt och installationer, och använder sig av flera olika metoder för att skapa något poetiskt ur fysisk materia. Som konstnär intresserar hon sig för vardagslivets emotionella ekosystem och subtila fysiska erfarenheter.

Gladys Camilo är en mexikansk-amerikansk bildkonstnär, kulturarbetare, kurator och dj bosatt i Helsingfors. Hon arbetar främst med måleri och textilkonst, och hennes verk är ofta rotade i intuition och impulsivitet. Camilo intresserar sig för samband mellan identitet och trauma, och arbetar även för utvecklandet av trygghetssågar som kan möjliggöra utforskning av sårbarhet och omsorg.

Karl Henrik Edlund arbetar främst med analogt fotografi. Hans huvudsakliga medium är konstboksformatet. I såväl sina noggrant utformade fotopublikationer som i sina utställningsinstallationer skapar Edlund särpräglade och poetiska visuella narrativ.

Matilda Enegren är bildkonstnär. Hon använder sig av olja och akvarell för att skapa målningar som bottenar i hennes intresse för att betrakta sin omgivning och ta vara på sådant som pockar på uppmärksamhet. Genom att avbilda ögonblicksbilder strävar Enegren efter att utforska den känslomässiga respons som dessa framkallar, till exempel tristess, oro eller behag.

Minjee Hwang Kim är bildkonstnär, född i Seoul, Sydkorea, och bosatt i Helsingfors. Hennes huvudsakliga uttryckssätt är måleri, teckning och textilkonst, och hon arbetar ofta kring temat migration. Intresset för ämnet är sprunget ur Kims kvinnliga familjemedlemmars livshistorier. I sin konst frågar hon vad det egentligen är vi söker efter i våra liv.

Elina Laitinen är bildkonstnär och kläddesigner. Hon arbetar huvudsakligen med slumpmässigt funna gamla textilmaterial, vilket i stor utsträckning formar hennes process och påverkar slutresultatet. Ofta leder det konstnärliga skapandet Laitinen ut i skogar och trädgårdar, där hon låter naturen och dess kretslopp delta i framställningen av verk.

Emma Luukkala är en bildkonstnär som främst arbetar med måleri. Hon är intresserad av mötet mellan det vardagliga och det mondäna, och i valet av motiv utgår hon från studier av sin näromgivning. Till synes betydelselösa detaljer såsom hemmets högar av föremål, skräp i fickor eller mönster på städtextilier tillskrivs mening i Luukkalas stiliserade verk.

James Prevett är född i Cambridge, Storbritannien, och bosatt i Helsingfors. Han skapar ting att samlas kring: föremål, evenemang, texter och filmer. Prevett är intresserad av skulpturen som medel för att utforska av såväl personliga som kollektiva sinnens och kroppars begränsningar. Han undervisar även i skulptur vid Konstuniversitetets Bildkonstakademi i Helsingfors.

Charlotta Östlund är en svensk konstnär som sedan tidigt 2000-tal haft sin bas i Helsingfors. Hon arbetar ofta med objekt som innehåller ömtåliga växtmaterial, och strävar efter att bygga verk som får en att stanna upp och betrakta omvärlden på ett känsligt och hänsynsfullt sätt. Genom att använda sig av dekonstruerade växter söker Östlund konkretisera naturens förmåga att åskådliggöra förvandling.

FÖRFATTARNA

Salla Aldrin Salskov är docent i genusvetenskap vid Åbo Akademi. I sin forskning har hon specialiserat sig på queerforskning, feministisk teori och metodologi, kritisk vithets- och rasismforskning, dialogisk filosofi och polariseringens utmaningar.

Ali Ali, postdoktoral forskare vid Åbo Akademi och Helsingfors universitet, forskar i gemenskap, tillhörighet och kamratskap som brådsakande politiska behov. Han är intresserad av hur identitet som (själv)kategorisering och performans figurerar och bryts ner i samverkan, men även av hur den ger vika för mer hållbara och mindre narcissistiska versioner av jaget och det kollektiva.

Lotti Harju är doktorand i genusvetenskap vid Helsingfors universitet. Harjus forskningsintressen är bland annat transnationella feminismer, kön och rasifiering samt etnografiska metoder.

Helen Korpak är konstkritiker och fotograf. Hon arbetar också som gästlärare vid Konstuniversitetets Bildkonstakademi i Helsingfors.

Liu Xin är forskare vid Turku Institute for Advanced Studies (TIAS) vid Åbo universitet, docent i genusvetenskap vid Karlstads universitet och lektor i genusvetenskap vid Lunds universitet.

Olivia Maury är universitetslektor i sociologi vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Hennes forskning kretsar kring migrationens och gränsernas inverkan på uppkomsten av prekärt arbete, och har ett särskilt fokus på digitala plattformar.

Pia Mikander är biträdande professor i de samhällsvetenskapliga ämnenas didaktik vid Helsingfors universitet. I sin forskning fokuserar hon främst på frågor om barn och ungas samhällsliga engagemang samt på frågor om mångfald, demokrati och social rättvisa inom utbildning.

Elina Oinas är professor i sociologi vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Hon är docent i kvinnovetenskap vid Åbo Akademi och i sociologi vid Åbo universitet. Hennes forskningsintressen berör genus, kroppslighet och hälsa, kunskap, makt, tillit och vetenskap, ofta i olika sammanhang i Afrika och Norden.

Saga Rosenström är doktorand i sociologi och projektforskare vid Social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Hennes forskning behandlar frågor om asylmottagning, genus och Svenskfinland.

Valter Sandell-Maury är filosofie doktor i socialt arbete. Han arbetar som postdoktoral forskare i socialt arbete vid statsvetenskapliga fakulteten vid Helsingfors universitet. Hans forskning handlar om artificiell intelligens, prekarisering och migrationsförvaltning ur ett kritiskt perspektiv.

Anna Sjödal är filosofie doktor i genusvetenskap. I sin senaste forskning vid Åbo Akademi har hon studerat språkliga minoriteter och integration på svenska i Finland samt kulturellt specifika omsorgsmönster.

